

C:\Users\Plazma\Desktop\Knhy pdf\Nová složka (2)\Orwell_George-1984.pdb

PDB Name: Orwell_George-1984
Creator ID: REAd
PDB Type: TEXT
Version: 0
Unique ID Seed: 0
Creation Date: 8.10.2003
Modification Date: 8.10.2003
Last Backup Date: 1.1.1970
Modification Number: 0

GEORGE
ORWELL
1984

ČÁST PRVÁ

1

Byl jasný, studený dubnový den a hodiny odbíjely třináctou. Winston Smith, s bradou přitisknutou k hrudi, aby unikl protivnému větru, rychle proklouzl skleněnými dveřmi věžáku na Sídlišti vítězství, ne však dost rychle, aby zabránil zvěřenému písku a prachu vniknout dovnitř.

Chodba páchla vařeným zelím a starými hadrovými rohožkami. Na stěně na jednom konci úzkého prostoru byl připíchnut barevný plakát, který se svou velikostí dovnitř nehodil. Byla na něm jen obrovská tvář muže asi pětadvacetiletého, s hustým černým knírem, drsných, ale hezkých rysů. Winston zamířil ke schodům. Nemělo smysl zkoušet výtah. I v lepších časech zřídka fungoval a teď se elektrický proud přes den vypínal v rámci úsporných opatření v přípravách na Týden nenávisti. Byt byl v sedmém patře. Winston, kterému bylo devětadvacet a měl bérkový vřed nad pravým kotníkem, krácel pomalu a několikrát si cestou odpočinul. Na každém poschodí naproti výtahovým dveřím na něho se zdí zírала obrovská tvář z plakátů. Byl to jeden z těch obrazů, které jsou udělány tak důmyslně, že vás oči sledují, kam se hnete. Velký bratr tě sleduje, zněl nápis pod obrazem.

V bytě jakýsi zvučný hlas předčítal řadu čísel, která měla cosi společného s výrobou šedé litiny. Hlas vycházel z obdélníkové desky, jakéhosi matného zrcadla, jež bylo součástí povrchu stěny po pravé straně. Winston otočil knoflíkem a hlas se trochu ztišil, ale slovům bylo stále ještě rozumět. Přístroj (ve skutečnosti televizní obrazovka) se dal ztlumit, ale nebylo možné ho úplně vypnout. Popošel k oknu: malá, křehká postava, jejíž vyzáblost ještě zvýrazňovala modrá kombinéza, stejnokroj Strany. Vlasy měl velmi světlé, tvář přirozeně ruměnou, pokožku zhrublou od drsného mýdla, tupých žiletek a chladu zimy, která právě skončila.

Svět venku vypadal i přes zavřené okno studeně. Na ulici vířil prach a útržky papíru, a třebaže svítlo slunko a obloha byla ostře modrá, zdálo se, jako by nic nemělo barvu kromě těch všudypřítomných plakátů. Tvář s černým knírem shlížela ze všech nároží, kam oko dohlédlo. Jeden visel na průčelí domu hned naproti. Velký bratr tě sleduje, hlásal nápis a tmavé oči hleděly upřeně do Winstonových. Dole na ulici se ve větru křečovitě třepotal další plakát, na jednom rohu roztržený, a střídavě zakrýval a odkrýval jediné slovo Angsoc. Daleko odtud se snesl mezi střechy vrtulník, chvilku se vznášel jako moucha masařka a obloukem zase odletěl. Byla to policejní hlídka, co strká lidem nos do oken. Ale hlídky nebyly důležité. Důležitá byla jediné Ideopolice.

Za Winstonovými zády stále ještě někdo žvanil z obrazovky o šedé litině a o překročení Deváté tříletky. Obrazovka současně přijímala a vysílala. Každý zvuk, který Winston vydal a jenž byl hlasitější než velmi tiché šeptání, obrazovka zachycovala; a co víc, pokud zůstal v zorném poli kovové desky, bylo ho vidět a slyšet. Samozřejmě, člověk si nikdy nebyl jist, zda ho v daném okamžiku sledují. Jak často a podle jakého systému Ideopolice zapínala jednotlivá zařízení, bylo hádankou. Předpokládalo se, že sledují každého neustále. A rozhodně mohli zapnout vaše zařízení, kdy se jim chtělo. Člověk musel žít – a žil, ve zvyku, který se stal pudovým, – v předpokladu, že každý zvuk, který vydá, je zaslechnut, a každý pohyb, pokud není tma, zaznamenán.

Winston zůstal obrácen zády k obrazovce. To bylo bezpečnější; ačkoli, jak dobře věděl, i záda mohou ledacos prozradit. Kilometr odtud se tyčila nad špinavou krajinou vysoká bílá budova Ministerstva pravdy, jeho pracoviště. Toto je Londýn, pomyslel si s jistou nechutí, hlavní město Územní oblasti jedna, třetí nejlidnatější provincie Oceánie. Snažil se vydolovat nějakou vzpomínku z dětství, která by mu řekla, zda Londýn býval vždycky takový. Byla tu odjakživa tahle vyhlídka na rozpadající se domy z devatenáctého století, podepřené z boku dřevěnými trámy, s okny zatlučenými překližkou a střechami z rezavého plechu, těmi vetšými zahradními zdmi bortícími se na všech stranách? Byly tu odjakživa trosky po bombardování, nad nimiž ve vzduchu víří prach z omítky, i vrby sklánějící se nad hromadami sutí? A prostranství, kde bomby vymýtily větší plochu, na níž pak vyrázili ubohé kolonie dřevěných chatrčí, podobných kurníků? Ale nemělo to smysl, nemohl si vzpomenout: z dětství mu v paměti nezůstalo nic než pár jasně osvětlených obrázků, které neměly žádné pozadí a byly většinou nesrozumitelné.

Ministerstvo pravdy, v newspeaku Pramini (Newspeak byl úředním jazykem Oceánie. O její struktuře a etymologii viz Dodatek.), se dříve lišilo od všech ostatních objektů v dohledu. Byla to obrovská stavba tvaru

pyramidy ze zářivě bílého betonu, která se terasovitě vypínala do výšky 300 metrů. Z místa, kde stál Winston, se dala na bílém průčelí přečíst ozdobným písmem vyvedená tři hesla Strany:

VÁLKA JE MÍR

SVOBODA JE OTROCTVÍ

NEVĚDOMOST JE SÍLA

Tvrdilo se, že Ministerstvo pravdy má tři tisíce místností nad úrovní země a tomu odpovídající prostory pod zemí. V Londýně byly ještě další tři budovy podobné vzhledem i velikostí. Okolní architekturu převyšovaly tak výrazně, že ze střech Sídliště vítězství je bylo vidět všechny čtyři. Sídliště v nich čtyři Ministerstva, do nichž byl rozdělen celý státní aparát: Ministerstvo pravdy, které spravovalo informace, zábavu, školství a umění. Ministerstvo míru, do jehož kompetence spadala válka. Ministerstvo lásky, které mělo na starosti právo a pořádek. A Ministerstvo hojnosti, které bylo odpovědné za hospodářské záležitosti. Jejich názvy v newspeaku zněly: Pramini, Mímini, Lamini, Hojmini.

Ministerstvo lásky věru nahánělo hrůzu. Nemělo vůbec okna. Winston nikdy nebyl v budově Ministerstva lásky, ba ani na půl kilometru od ní. Bylo to místo, kam se nedalo vstoupit jinak než v oficiální záležitosti, a to pouze tak, že člověk musel proniknout zátarasy z ostnatého drátu, ocelovými dveřmi a územím skrytých kulometných hnízd. Dokonce i po ulicích vedoucích k vnějším ochranným zařízením se potulovali strážci s výrazem goril, v černých uniformách, ozbrojeni obušky, zavěšenými po boku.

Winston se rázně otočil. Vyladil rysy v obličeji do výrazu pokojného optimismu, které bylo radno nasadit, když byl člověk obrácen tváří k obrazovce. Přešel z pokoje do malé kuchyně. Tím, že odešel z Ministerstva v tuto denní dobu, obětoval svůj oběd v závodní jídelně. Uvědomil si, že v kuchyni nemá nic k jídlu kromě kusu tmavého chleba, který si musí nechat na zítřek k snídani. Vzal z poličky láhev bezbarvé tekutiny a jednoduchou vinětou, na které stálo Gin vítězství. Vycházel z ní mdlý olejovitý pach, který připomínal čínskou rýžovou pálenku. Winston si nalil téměř plný šálek, dodal si odvahy a obrátil to do sebe naráz jako medicínu.

Tvář mu okamžitě zrudla a z očí mu vytryskly slzy. To svinstvo připomínalo kyselinu dusičnou, a když je člověk spolkl, měl pocit, jako by ho někdo praštil vzadu po hlavě gumovým obuškem. V následujícím okamžiku však pálení v žaludku přešlo a svět začal vypadat veseleji. Vzal si cigaretu ze zmačkaného balíčku s nápisem Cigarety vítězství, ale neopatrně ji podržel svisle, takže tabák se vysypal na zem. S další cigaretou už pochodil lépe. Vrátil se do obývacího pokoje a sedl si ke stolu, který stál vlevo od obrazovky. Ze zásuvky vylovil pero, lahvičku inkoustu a tlustý prázdný sešit čtvrtkového formátu s červeným hřbetem a mramorovanými deskami.

Z neznámého důvodu byla obrazovka v obývacím pokoji umístěna neobvykle. Místo aby byla jako normálně na čelní stěně, odkud by mohla ovládat celou místnost, umístili ji na delší zdi naproti oknu. Winston nyní seděl v mělkém výklenku této stěny, kde asi původně měly být vestavěny police na knihy. Když Winston seděl v koutku a držel se hodně vzadu, byl mimo zorné pole obrazovky. Mohlo ho samozřejmě být slyšet, ale pokud zůstal ve své nynější pozici, nemohlo ho být vidět. Neobvyklé rozvržení pokoje mu zčásti vnuklo nápad dělat to, k čemu se právě chystal.

Ale zčásti ho k tomu přivedl i sešit, který právě vylovil ze zásuvky. Byl to neobyčejně krásný sešit. Papír byl smetanově hladký, věkem už trochu zažloutlý, jaký se už aspoň čtyřicet let nevyráběl. Odhadoval však, že sešit byl ještě mnohem starší. Winston ho zahlédl ve výkladu zatuchlého krámku se starožitnostmi na periferii (ale která čtvrt' to byla, si nepamatoval) a hned se ho zmocnila nepřekonatelná touha vlastnit ho. Členové Strany měli nařízeno nekupovat v obvyklých obchodech ("podílet se na volném trhu" se tomu říkalo), ale toto pravidlo se tak přísně nedodržovalo, protože různé věci, jako například tkaničky do bot nebo žiletky, nebyly jinak vůbec k dostání. Rychle se rozhlédl ulicí, vklouzl dovnitř a za dva dolary padesát si sešit koupil. V té chvíli ho nenapadlo, k jakému konkrétnímu účelu by mohl sešit upotřebit. S provinilým pocitem si ho v aktovce přinesl domů. Vlastnit takový sešit bylo samo o sobě kompromitující, i kdyby v něm nebylo napsáno nic.

Chystal se psát deník. To nebylo protizákonné (nic nebylo nezákonné, protože žádné zákony už dávno neplatily), ale kdyby se na to přišlo, bylo celkem jisté, že by za to dostal trest smrti nebo aspoň pětadvacet let tábora nucených prací. Winston nasadil pero do násadky a olízl špičku, aby ji zbavil mastnoty. Pero bylo zastaralý nástroj, dokonce i k podpisům se ho používalo jen zřídka, a Winston si jedno obstaral, tajně a dost obtížně, prostě proto, že měl pocit, že ten krásný smetanový papír si zaslouží, aby se na něj psalo skutečným perem a nikoli škrábalo propisovačkou. Vlastně ani nebyl zvyklý psát rukou. Kromě velmi stručných poznámek bylo obvyklé diktovat všechno do speakritu (speak – mluvit, write – psát), což ovšem pro jeho momentální záměr bylo vyloučené. Namočil pero do inkoustu a na okamžik zaváhal. V útrokách ho zamrazilo. Až se dotkne papíru, bude to mít význam rozhodného činu. Drobným kostrbatým písmem napsal:

4. dubna 1984

Narovnal se. Zalil ho pocit naprosté bezmoci. Především nevěděl s jistotou, jestli je rok 1984. Datum by mělo přibližně souhlasit, protože si byl docela jist, že je mu devětatřicet let, a byl přesvědčen, že se narodil v roce 1944 nebo 1945, ale v současnosti nebylo vůbec možné stanovit letopočet přesněji než v rozmezí jednoho, dvou roků.

Pro koho vlastně ten deník píše, napadlo ho náhle. Pro budoucnost, pro ty, kteří se ještě nenarodili? Jeho myšlenky chvilku bloudily kolem pochybného letopočtu na stránce a potom narazily na newspeakové slovo doublethink (double – dvojí, think – myslet). Poprvé si uvědomil závažnost činu, k němuž se rozhodl. Jak může člověk komunikovat s budoucností? To je samo o sobě nemožné. Buď bude budoucnost připomínat současnost, a v tom

případě mu nikdo nebude naslouchat, anebo se bude od ní lišit, a potom je jeho trápení zbytečné.

Nějakou dobu seděl a hloupě zíral na papír. Z obrazovky se řinula pronikavá vojenská hudba. Zvláštní bylo, že měl pocit, jako by nejen ztratil schopnost vyjadřovat se, ale že dokonce zapomněl, co chtěl původně říci. Už celé týdny se připravoval na tento okamžik, a nikdy ho nenapadlo, že by potřeboval ještě něco kromě odvahy. Samotné psaní by mělo být snadné. Mělo by jít jen o to, přenést na papír ten nekonečný neklidný monolog, který mu probíhal v hlavě doslova celé roky. Ale v této chvíli dokonce i monolog vyschl. Navíc ho bérkový vřed začal nesnesitelně svrbět. Neodvážil se poškrábat, protože vřed se mu potom vždycky zanítil. Vteřiny mýjely. Uvědomoval si jen prázdnou stránku před sebou, svrbění kůže nad kotníkem, vřeštění hudby a mírnou opilost, způsobenou ginem.

Najednou začal v záchvatu paniky psát a jen nejasně si uvědomoval, co vlastně svěřuje papíru. Jeho drobné, ale dětské písmo se neuspořádaně rozlézalo po stránce; nejdřív přestal psát velká písmena na začátku vět a potom dokonce i tečky za větami.

4. dubna 1984. Včera večer v kině. Samé válečné filmy. Jeden velmi dobrý o lodi plné uprchlíků bombardované někde ve Středozemním moři. Obecenstvo se ohromně bavilo při záběrech, na nichž se velký tlustý chlap pokoušel uplavat před helikoptérou, která jej pronásledovala; nejdřív ho bylo vidět, jak se převaluje ve vodě jako delfin, potom ho bylo vidět přes zaměřovače kulometu helikoptéry, pak v něm byly už samé díry a moře okolo se zbarvilo do růžova a potom se potopil, jako by těmi dírami do něho pronikla voda. obecenstvo řvalo smíchy, potom bylo vidět záchranný člun plný dětí a nad ním se vznášela helikoptéra, na přídí seděla žena středních let, možná židovka, s tříletým chlapečkem v náručí. chlapeček křičel hrůzou a ukrýval tvář na její hrudi, jako by se chtěl zarýt až do ní, a ta žena ho objímala a konejšila, i když sama byla ztuhlá hrůzou a stále ho co nejvíc kryla tělem, jako by si myslela, že ho její náruč uchrání před střelami. potom helikoptéra shodila dvacetikilovou bombu, strašlivý záblesk a celý člun se rozletěl na třísky. následoval úžasný záběr na dětskou ruku jak stoupá vysoko vysoko do vzduchu to musela brát nějaká helikoptéra s kamerou ve špičce v řadách vyhrazených pro členy strany se ozval obrovský potlesk ale nějaká žena dole v proletářské části kina strhla povyk a křičela že by to neměli před dětmi ukazovat a že by to neměli to není pro děti to není až ji policie vyvedla vyvedla nikdo se nestará myslím si že se jí nic nestalo nikdo se nestará o to co říkají proléti typická prolétská reakce oni nikdy...

Winston přestal psát, také proto, že ho chytila křeč. Nevěděl, co ho přimělo, že ze sebe vychrlil takový proud nesmyslů. Zvláštní však bylo, že se mu přitom v mysli vynořila vzpomínka na úplně jinou událost. Byla tak jasná, že byl přesvědčen, že ji dokáže zaznamenat. Teprve teď si uvědomil, že právě tato událost způsobila, že se najednou rozhodl odejít domů a začít psát deník ještě dnes.

Odehrála se toho rána na Ministerstvu, pokud lze vůbec říci o něčem tak mlhavém, že se to odehrálo.

Bylo už skoro jedenáct a v Oddělení záznamů, kde Winston pracoval, lidé začali vynášet židle ze svých kóji, sestřikávat je uprostřed sálu proti velké obrazovce a připravovat všechno na Dvě minuty nenávisti. Winston si už už sedal do jedné z prostředních řad, když vtom neočekávaně vešly do místnosti dvě osoby, které sice znal od vidění, ale ještě nikdy s nimi nemluvil. Jedna z nich byla dívka, již často potkával na chodbě. Neznal ji jménem, ale věděl, že pracuje v Oddělení literatury. Pracovala pravděpodobně jako technička u jednoho ze strojů, které psaly romány, protože ji několikrát viděl se zamaštěnými rukama, jak nesla jakési páčidlo. Z dívky vyzařovalo sebevědomí, mohlo jí být tak sedmadvacet, měla husté tmavé vlasy, pihovitou tvář a svižné, sportovní pohyby. Kolem pasu měla přes kombinézu několikrát omotanou úzkou šarlatovou šerpu, odznak Antisexuální ligy mládeže, tak pevně, že vynikaly její pěkně formované boky. Winstonovi se od prvního okamžiku nelíbila. Věděl proč. Protože kolem sebe vytvářela atmosféru hokejového hřiště, studených koupelí, společných výletů a jakési bezpohlavnosti. Pohlížel na ženy s nechutí, zvlášť na mladé a hezké. Právě ženy, především mladé, byly nejpitomější přívrženkyně Strany, přezývavci hesel, amatérské donašečky, slídící po všem závadném. Ale toto děvče v něm vzbuzovalo dojem, že je nebezpečnější než většina ostatních. Jednou, když kolem sebe procházeli na chodbě, vrhla na něho úkosem ostrý pohled, který ho na okamžik naplnil temnou hrůzou. Napadlo ho, že je možná agentka Ideopolicie. To však po pravdě řečeno bylo velmi nepravděpodobné. Ale i tak pocíťoval zvláštní neklid, s nímž se mísil i strach a nepřátelství, kdykoli byla nablízku.

Druhou osobou byl muž jménem O'Brien, člen Vnitřní strany, který měl postavení tak významné a vzdálené, že si o něm Winston nedokázal vytvořit sebemenší představu. Ve skupině lidí kolem židli zavládlo na okamžik ticho, jakmile spatřili černou kombinézu člena Vnitřní strany. O'Brien byl rozložitý, silný muž s pevnou šíjí a drsnou, výraznou, krutou tvář. Avšak přes svoje hrozné vzezření měl jistý šarm. Zvláštním způsobem si rovnal brýle na nose, což bylo neobyčejně odzbrojující gesto a v nedefinovatelném smyslu ušlechtilé. Bylo to gesto, které by mohlo vyvolat představu šlechtice z osmnáctého století nabízejícího tabatěrku se šňupavým tabákem, kdyby ovšem byl ještě někdo schopný takových představ. Winston O'Briena viděl za posledních deset let snad desetkrát. Così ho k němu silně přitahovalo, a nebyl to jen kontrast mezi O'Brienovým uhlazeným chováním a fyzickým vzezřením zápasníka. Mnohem víc tu působila tajná víra – anebo snad ne víra, ale spíš naděje, že O'Brienova politická pravověrnost není bez kazu. Così v jeho tváři to nepopíratelně naznačovalo. Možná však neměl ve tváři vepsanu neortodoxnost, ale prostě inteligenci. V každém případě vypadal jako někdo, s kým by se dalo hovořit, kdyby s ním člověk mohl zůstat o samotě při vypnuté obrazovce. Winston však nikdy nevyvinul sebemenší úsilí, aby si svou domněnku ověřil: vlastně to ani nešlo. V tu chvíli pohlédl O'Brien na svoje náramkové hodinky; zjistil, že zůstane v Oddělení záznamů, dokud Dvě minuty nenávisti neskončí. Usedl na židli v téže řadě jako Winston, o několik míst dál. Mezi nimi seděla malá žena s piskovými vlasy, která pracovala v kóji vedle Winstona. Dívka s tmavými vlasy seděla hned za nimi.

V příštím okamžiku se z velké obrazovky na konci místnosti vyvalila ohavná skřípavá řeč, jakoby vycházející o obludného, nenamazaného stroje. Zvuky, při nichž člověku cvakaly zuby a ježily se vlasy na hlavě. Začala Nenávist.

Jako obvykle se na obrazovce objevila tvář Emanuela Goldsteina, Nepřítele lidu. Tu a tam se mezi posluchači ozval sykot. Drobná žena s pískovými vlasy ze sebe vydala skřek, v němž se mísil strach a odpor. Goldstein byl renegát a odpadlík, který kdysi dávno (jak dávno, si nikdo nepamatoval) byl jednou z vedoucích osobností Strany, téměř na úrovni samotného Velkého bratra, potom se zapletl do kontrarevoluční činnosti, byl odsouzen k smrti, ale tajuplně unikl a zmizel. Programy Dvou minut nenávisti se den ode dne měnily, ale nebylo jednoho, v němž by Goldstein nefiguroval na čelném místě. Byl prvotní zrádce, ten, kdo nejdříve poskvřnil čistou Stranu. Všechny další zločiny proti Straně, všechny zrady, sabotáže, kacířství a úchytky vznikaly přímo z jeho učení. Kdesi ještě stále žil a kul svoje pikle; možná za mořem, pod ochranou svých chlebedárců, ale možná že se dokonce – taková fáma se občas šířila – skrýval v samotné Oceánii.

Winstonovi se sevřel žaludek. Při pohledu na Goldsteinovu tvář zakoušel vždy bolestnou směsici pocitů. Byla to hubená židovská tvář s velkou aureolou kučeravých bílých vlasů a s malou koží bradkou – tvář chytrá, a přece jako by si zasloužila opovržení, s výrazem senilní hlouposti, kterou naznačoval dlouhý tenký nos, na němž blízko špičky seděly brýle. Trochu svým vzezřením připomínal ovci, i hlas měl mečivý. Goldstein vedl svůj obvyklý jedovatý útok na učení Strany – útok tak přehnaný a zvrácený, že by byl i pro dítě průhledný, a přece natolik vemlouvavý, že člověka naplňoval alarmujícím pocitem, že by mu někteří méně rozumní lidé mohli uvěřit. Ostouzel Velkého bratra, odsuzoval diktaturu Strany, požadoval okamžité uzavření míru s Eurasií, obhajoval svobodu projevu, svobodu tisku, svobodu shromažďování, svobodu myšlení, hystericky křičel, že revoluce byla zrazena – a to všechno v rychlém sledu mnohoslabičných slov, který byl parodií na obvyklý styl řečníků Strany a obsahoval dokonce slova newspeaku; fakticky bylo v jeho řeči více slov newspeaku, než by člen Strany normálně použil ve skutečném životě. A po celou tu dobu, aby nikdo nepochyboval o tom, co Goldstein s takovou okázalou teatrálností líčil, pochodovaly za jeho hlavou na obrazovce nekonečné zástupy eurasijské armády, sevřené řady mužů bezvýrazných asiatských tváří, kteří zaplavili obrazovku, zmizeli a na jejich místo přišli jiní, přesně takoví. Dutý, rytmický dusot vojenských bot vytvářel pozadí ke Goldsteinovu mečivému hlasu.

Nenávist trvala sotva třicet vteřin a polovina lidí v místnosti začala neovladatelně, zběsile pokřikovat. Samolibá ovčí tvář na obrazovce a hrozná síla euroasijské armády na ní – to bylo víc než se dalo snést: kromě toho pohled nebo dokonce jen pomyšlení na Goldsteina automaticky vyvolávaly strach a hněv. Byl předmětem trvalejší nenávisti než Eurasie nebo Eastasie, protože když Oceánie vedla válku s jednou z těchto velmocí, žila zpravidla v míru s tou druhou. To bylo přinejmenším podivné. Goldsteina sice každý nenáviděl a pohrdal jím, každý den byly na tribunách, na obrazovce, v novinách i v knihách jeho teorie odmítány, drceny, vysmívány či předváděny tak, aby každý viděl, jaké jsou to žvásty, a přesto se zdálo, jako by jeho vliv nikterak neslábl. Po každé se znovu našli blázni, kteří se dali svést. Neminul den, aby Ideopolicie neodhalila špióny a sabotéry, kteří jednali podle jeho direktiv. Byl velitelem obrovské stínové armády, podzemní sítě spiklenců, kteří usilovali o svržení Státu. Tito lidé si údajně říkali Bratrstvo. Šeptem se šířily historky o strašlivé knize, souhrnu veškerého kacířství, jejímž autorem byl Goldstein a která se tajně rozšiřovala. Byla to kniha bez názvu. Lidé o ní hovořili – pokud o ní vůbec hovořili – prostě jako o knize. Ale člověk se o takových věcech dovídal jen z nejasných pověstí. Řádný člen Strany se o Bratrstvu či o knize nezmiňoval, pokud se tomu šlo vyhnout.

Ve druhé minutě přešla nenávist v záchvat zuřivosti. Lidé vyskakovali z míst, křičeli z plných plic a snažili se umlčet dráždivý mečivý hlas znějící z obrazovky. Drobná žena s pískovými vlasy zrudla a ústa se jí otvírala a zavírala jako rybě na suchu. I O'Brienova drsná tvář se rozpálila. Seděl na židli jako by spolkl pravítko a jeho mohutná hrud' se nadouvala a zachvívala, jako by čelil náporu vln. Tmavovlasá dívka za Winstonem začala vykřikovat "Svině!" a zničehonic popadla těžký slovník newspeaku a mrštila jím do obrazovky. Zasáhl Goldsteina do nosu a odrážel se; hlas neustupně mluvil dál. Winston v jasném okamžiku zjistil, že řve s ostatními a zuřivě kope patou do trnože. Na Dvou minutách nenávisti nebylo tak hrozné, že se jich člověk musel účastnit, ale že bylo nemožné nezapojit se. Po třiceti vteřinách se už nikdo nemusel přetvařovat. Odporná extáze strachu a pomstictivosti, touha zabít, mučit, rozsekat obličej kovářským kladivem, projela všemi jako elektrický proud a změnila každého i proti jeho vůli v ječícího šílence. Byla to však zuřivost abstraktní a přímo nesměrovaná, takže se dala přenést z jednoho předmětu na druhý jako plamen z plamenometu. Winstonova nenávist nebyla tak v jednu chvíli vůbec namířena proti Goldsteinovi, ale naopak proti Velkému bratru, Straně a Ideopolicii. V takových okamžicích cítil v srdci náklonnost k osamělému, zesměšňovanému kacíři na obrazovce, jedinému strážci pravdy a zdravého rozumu ve světě lží. A přece hned vzápětí byl zase zajedno s ostatními a vše, co se o Goldsteinovi říkalo, mu připadalo pravdivé. V takových chvílích se tajně proklínání Velkého bratra měnilo na uctívání, zdálo se mu, že se Velký bratr tyčí do výše jako neporazitelný a neohrožený ochránce, pevná skála proti hordám z Asie, a Goldstein přes svou izolovanost a bezmocnost a pochybnost, která se vznášela nad samotnou jeho existencí, mu připadal jako zlověstný čaroděj, schopný pouhou silou svého hlasu zničit stavbu civilizace.

A tak bylo občas možné přepínat libovolně svou nenávist tím nebo oním směrem. Jako člověku, který ve zlém snu prudkým pohybem odtrhne hlavu od polštáře, podařilo se i Winstonovi přenést svou nenávist z tváře na obrazovce na tmavovlasou dívku za ním. Myslí se mu mihaly krásné, živé představy. Utlouká ji k smrti gumovým obuškem. Přivazuje ji nahou ke kůlu a střílí do ní šipy, až je jich plná jako svatý Šebestián. Znasilňuje ji a v okamžiku vyvrcholení jí prořízne hrdlo. Lépe než kdy jindy si teď uvědomoval, proč ji nenávidí. Protože je mladá, hezká a bezpohlavní, protože by se s ní chtěl vyspat, což se nikdy nestane, protože kolem rozkošného, pružného pasu, který přímo vyzýval k něžnému objetí, měla ohavnou šarlatovou šerpu, křiklavý symbol cudnosti.

Nenávist vrcholila. Z Goldsteinova hlasu se stalo skutečné ovčí bečení a jeho tvář se na okamžik změnila v ovčí. Potom se ovčí čumák proměnil v postavu euroasijského vojáka, který se přibližoval, obrovský, strašlivý, s rachotícím samopalem, až se zdálo, že vyskočí z obrazovky, takže někteří lidé v prvních řadách uhýbali ze svých míst.

Ale v tom okamžiku si všichni s úlevou zhluboka oddechli, protože nepřátelská postava se prohnula do tváře Velkého bratra, černovlasého, s černým knírem, plného síly a mystického pokoje, a ta tvář byla tak obrovská, že téměř zaplňovala obrazovku. Nikdo neslyšel, co Velký bratr říká. Bylo to jen pár slov povzbuzení, takových, co se pronášejí v bitevní vřavě, nedají se rozlišit jedno od druhého, ale vracejí důvěru už tím, že byla vyslovena. Potom tvář Velkého bratra zase zmizela a místo ní se objevila velkými písmeny tři hesla Strany:

VÁLKA JE MÍR
SVOBODA JE OTROCTVÍ
NEVĚDOMOST JE SÍLA

Tvář Velkého bratra zdánlivě ještě několik vteřin na obrazovce setrvala, jako by její otisk na sítnicích všech přítomných byl příliš živý, než aby okamžitě zmizel. Drobná žena s pískovými vlasy se vrhla dopředu na opěradlo židle. Horečnatě šeptala cosi jako "Můj spasiteli!" a rozpráhla ruce k obrazovce. Potom si skryla tvář do dlaní. Bylo zřejmé, že odřikává modlitbu.

V tu chvíli začala celá skupina lidí tiše a pomalu rytmicky skandovat: "V-B!... V-B!... V-B!" – a znova a znova, velmi pomalu, s dlouhou pauzou mezi "V" a "B". Byl to temný, dunivý zvuk, jaksi zvláště divošský, člověk jako by v pozadí slyšel dupot bosých nohou a dunění tamtámů. Vydrželi s tím asi třicet vteřin. Byl to refrén, který se často ozýval ve chvílích vzrušených emocí. Částečně to byl způsob sebehypnózy, úmyslné potlačování vědomí rytmickým hlukem. Winston měl pocit, že mu tuhnou útroby. Ve Dvou minutách nenávisti se nemohl ubránit dojmu, že sdílí všeobecné delirium, ale to podlidské skandování "V-B!" ho vždy naplňovalo hrůzou. Pravda, skandoval s ostatními, bylo nemožné chovat se jinak. Člověk instinktivně skrýval své city, ovládal svou tvář a dělal totéž, co všichni ostatní. Ale pokaždé se objevila skulinka trvající několik vteřin, kdy ho výraz očí mohl prozradit. A právě v tomto okamžiku se stala ta významná věc – pokud se vůbec stala.

Na okamžik zachytil O'Brienův pohled. O'Brien vstal. Předtím si sundal brýle a nyní si je znovu nasazoval charakteristickým pohybem. Na zlomek vteřiny se jejich zraky setkaly, a v okamžiku, kdy se to stalo, Winston věděl – ano, věděl! – že O'Brien si myslí totéž, co on. Proběhlo mezi nimi neklamně sdělení. Bylo to, jako by se jejich vědomí otevřelo a jejich myšlenky se očima přenesly z jednoho na druhého. Zdálo se mu, že O'Brien říká: "Jsem s tebou. Vím přesně, co cítíš. Vím všechno o tvém pohrdání, o tvé nenávisti, o tvém znechucení. Ale neboj se, jsem na tvé straně!" Vtom však záblesk porozumění pominul a O'Brienova tvář zůstala stejně nevyzpytatelná jako tváře ostatních.

To bylo vše a Winston si už nebyl jist, zda k tomu skutečně došlo. Takové příhody nikdy neměly pokračování. Jediným jejich výsledkem bylo, že v něm udržovaly víru či naději, že nejenom on, ale že i jiní jsou nepřáteli Strany. Možná že pověsti o rozsáhlém podzemním spiknutí byly nakonec pravdivé – možná, že Bratrstvo skutečně existuje. Navzdory nekonečnému zatýkání, přiznáním a popravám nemohl mít člověk jistotu, zda Bratrstvo není prostě mýtus. Byly dny, že v jeho existenci věřil, jindy zas ne. Nic se nedalo dokázat, byly jen letmé náznaky, které mohly znamenat cokoli nebo nic: útržky zaslechnutých rozhovorů, nejasné čmáraniny na zdech záchodků – nepatrný pohyb ruky při setkání dvou známých, který budil dojem, že by mohlo jít o poznávací znamení. Samé dohady: nejpravděpodobnější je, že si to všechno vymyslel. Vrátil se do své kóje a na O'Briena už nepohlédl. Ani ho nenapadlo, že by jejich chvilkový kontakt mohl pokračovat. Bylo to nepředstavitelně nebezpečné, i kdyby věděl, jak to zařídit. Na vteřinu, na dvě vyměnili dvojsmyslný pohled, a tím to skončilo. I to však byla pozoruhodná událost v uzavřené osamělosti, v níž musel člověk žít.

Winston se probral ze zamyšlení a zpřímá se posadil. Říhl. Gin se mu zvedal v žaludku.

Znovu pohlédl na stránku v sešitě. Zjistil, že zatímco seděl a bezmocně dumal, automaticky psal dál. A nebylo to už to křečovitě neohrabané písmo jako předtím. Pero rozkošnický klouzalo po hladkém papíře a psalo úhlednými velkými písmeny:

PRYČ S VELKÝM BRATREM!
PRYČ S VELKÝM BRATREM!
PRYČ S VELKÝM BRATREM!
PRYČ S VELKÝM BRATREM!
PRYČ S VELKÝM BRATREM!

znova a znova, až zaplnilo půl strany.

Nemohl se ubránit náporu paniky. Bylo to absurdní, protože napsat právě ta slova nebylo o nic nebezpečnější než to, že vůbec začal deník psát, ale na okamžik byl v pokušení vytrhnout popsané stránky a celé věci se vzdát.

Ale neudělal to, protože věděl, že je to zbytečné. Vůbec nezáleželo na tom, zda napsal Pryč s Velkým bratrem nebo nenapsal. Jako nezáleželo na tom, zda bude v deníku pokračovat nebo ne. Ideopolicie ho dostane i tak. Spáchal zločin – a byl by ho spáchal, i kdyby se perem papíru ani nedotkl – ten největší zločin který zahrnoval všechny ostatní. Říká se tomu thoughtcrime, zločin závadného myšlení. Zločin, který se věčně skrývat nedá. Člověk může s úspěchem klikovat celé roky, ale dříve nebo později ho přece jenom dostanou.

Stávalo se to vždycky v noci – zatýkání se bez výjimky dělo v noci. Náhlé vytržení ze spánku, hrubá ruka zatřeše ramenem, světla oslepi zrak, kolem postele kruh tvrdých tváří. Ve valné většině případů se žádný proces nekoná, není vydána ani zpráva o zatčení. Lidé jednoduše zmizí, pokaždé v noci. Jméno takového člověka se odstraní ze záznamů, každá zmínka o tom, co udělal, je vymazána, sama jeho existence je popřena a potom zapomenuta. Takový člověk je zrušen, vymýcen, zkrátka – jak se obvykle říkalo – vaporizován (vypařen).

Winstona se na okamžik zmocnila hysterie. Dal se do psaní a uspěchaně, neúhledně škrábal:

zastřelej mě co z toho střelej mě do týla pryč s velkým bratrem vždycky střelej člověka do týla co z toho pryč s velkým bratrem...

Vzpřimil se na židli, trochu se zastyděl sám před sebou, a odložil pero. Hned nato sebou prudce trhl. Ozvalo se zaklepání.

Už je to tady! Seděl tiše jako myška v bláhové naději, že ať už klepal kdokoli, odejde po prvním pokusu. Ale ne, klepání se opakovalo. Nejhorší by bylo, kdyby vyčkával. Srdce mu bušilo na poplach, ale jeho tvář byla v důsledku dlouhého cviku pravděpodobně bezvýznamná. Vstal a těžce vykročil ke dveřím.

2

Když už sahal na kliku, všiml si, že nechal na stole otevřený deník. Pryč s Velkým bratrem! s písmeny skoro tak velkými, že se dala přečíst přes celý pokoj. Taková pitomost. Zároveň si však uvědomil, že přes všechnen strach by nechtěl poskvrnit smetanový papír tím, že by sešit zavřel, dokud byl inkoust ještě mokrá.

Nadechl se, otevřel dveře, a vtom jím proběhla teplá vlna úlevy. Venku stála jakási nevýrazná žena. Vypadala zničeně, vlasy měla rozcuchané a tvář zbrázděnou vráskami.

"Ach, soudruhu," začala smutným, uříkavým hlasem, "zdálo se mi, že jsem vás slyšela přijít. Prosím vás, mohl byste k nám zaskočit podívat se na výlevku v kuchyni? Nějak se ucpana a..."

Byla to paní Parsonová, manželka souseda z téhož poschodí. (Slovo "paní" Strana jaksi neschvalovala – všichni se měli oslovovat "soudruhu" a "soudružko" – ale pro některé ženy se slovo "paní" používalo instinktivně.) Bylo jí asi třicet, ale vypadala mnohem starší. Člověk měl dojem, že se jí ve vráskách usadil prach. Winston vykročil po chodbě za ní. Takové amatérské opravy patřily ke každodennímu rozčilování. Věžáky na Sídlišti vítězství byly staré, asi z roku 1930 nebo tak nějak, a rozpadávaly se. Omítka ze stropů a zdí se v jednom kuse loupala, potrubí praskalo při každém větším mrazu, střecha prosakovala, když nasněžilo, topný systém obyčejně fungoval jen napůl, pokud nebyl uzavřen úplně z úsporných důvodů. Opravy, pokud si je člověk nedovedl udělat sám, musely být schváleny vzdálenými komisemi, které zdržovaly opravu okenního rámu třeba dva roky.

"To jen proto, že Tom není doma," řekla paní Parsonová neurčitě.

Byt Parsonových byl větší než Winstonův a zase jinak zchátralý. Všechno vypadalo otlučené, poničené, jako by se tudy právě prohnalo velké divoké zvíře. Všude na zemi se válely sportovní potřeby – hokejky, boxerské rukavice prasklý fotbalový míč, propocené trenýrky rubem navrch a na stole změl špinavý nádobí a sešitů s oslíma ušima. Na stěnách rudé prapory Ligy mládeže a Zvěďů a plakát s velkým bratrem v životní velikosti. Jako všude v tomto domě vládl v bytě zápach kyselého zelí, který byl přehlušen ostrým pachem potu pocházejícím od někoho, kdo právě nebyl doma. Těžko říct, proč se to poznalo na první vdechnutí. Ve vedlejší pokoji hrál kdosi přes toaletní papír na hřebem a snažil se doprovázet vojenskou hudbu, která se stále ještě řinula z obrazovky.

"To děti," řekla paní Parsonová a pohlédla chápavě na dveře. "Nebyly dnes venku. A samozřejmě..."

Měla ve zvyku nedopovídat větu. Kuchyňská výlevka byla skoro po okraj plná špinavé, nazelenalé vody, která páchla intenzivně vařeným zelím. Winston si klekl a prohlížel koleno odpadového potrubí. Nerad pracoval rukama a nerad se shýbal, protože se vždycky rozkašlal. Paní Parsonová se na něho bezradně podívala.

"Samozřejmě, kdyby byl doma Tom, spravil by to na to šup," zamumlala. "Má rád takové věci. A má šikovné ruce, to tedy má."

Parsons byl jako Winston zaměstnan na Ministerstvu pravdy. Byl to tlustý, ale čilý člověk, nebetyčně hloupý, ztělesnění debilního nadšení – jeden z těch oddaných němých otroků, na nichž záviselo pevné postavení Strany víc než na Ideopolicii. V pětácti letech ho museli násilím vystrnadit z Ligy mládeže, a než postoupil do ní, podařilo se mu zůstat u Zvěďů rok nad stanovenou věkovou hranicí. Na Ministerstvu pracoval na podřízeném místě, kde se nevyžadovala inteligence, ale zato byl vůdčím činitelem ve Sportovním výboru a ve všech dalších výborech, které organizovaly společné výlety, spontánní demonstrace, úsporné kampaně a dobrovolnou činnost vůbec. S klidnou pýchou byl schopen nepřetržitě vykládat, bafaje při tom z dýmky, že za poslední čtyři roky strávil každý večer ve Společenském středisku. Kamkoli vystoupil, táhl se za ním mocný pach potu, jakési neuvědomělé svědectví jeho lopotného života, a zůstával, i když on sám odešel.

"Máte hasák?" zeptal se Winston, marně zápasící s uzávěrem odpadu.

"Hasák?" hlesla paní Parsonová bezradně. "Nevím, to teda ne. Možná děti..."

Ozval se dupot bot a další zatroubení na hřebem, jak děti vtrhly do obývacího pokoje. Paní Parsonová přinesla hasák. Winston vypustil vodu a s odporem vytáhl chumáč vlasů, který odtok ucpal. Umyl si prsty, jak se jen dalo, ve studené vodě a vrátil se do druhého pokoje.

"Ruce vzhůru!" ozval se divošíský hlas.

Hezký devítiletý chlapec, drzí na pohled, se vynořil za stolem a mířil na něj dětskou automatickou pistolí; jeho sestřička, asi o dva roky mladší, to dělala po něm kouskem dřeva. Oba měli modré šortky, šedé košile a červené šátky, stejnokroj Zvěďů. Winston zvedl ruce nad hlavu, ale měl nepříjemný pocit; chlapcovo chování bylo tak zlověstné, že to už nebyla hra.

"Jsi zrádce!" řval chlapec. "Jsi ideozločinec! Jsi eurasijský špión! Zastřelím tě, dám tě vaporizovat, pošlu tě do solných dolů!"

Najednou oba poskakovali kolem něho a křičeli: "Zrádce!" a "Ideozločinec!" Děvčátko napodobovalo bratra každým pohybem. Bylo to trochu děsivé, jako když dovádějí tygři mláďata, z nichž co nevidět vyrostou lidožrouti.

Chlapci se v očích zračila vypočítavá zuřivost, viditelná touha udeřit nebo kopnout Winstona, vědomí, že už brzy na to bude dost velký. Ještě dobře že nemá skutečnou pistoli, pomyslel si Winston.

Oči paní Parnosové nervózně těkaly od Winstona k dětem a zase nazpátek. V lepším světle obývacího pokoje Winston se zájmem zaznamenal, že má v záhybech obličeje opravdu prach.

"Ti nadělají kravál," řekla. "Jsou zklamání, že se nemohli jít podívat na věšení. Jenže já mám moc práce, a tak s nima nemůžu, a Tom tak brzy z práce nepřijde."

"Proč nemůžeme na věšení?" hulákal chlapec.

"Já chci na věšení! Já chci na věšení!" vykřikovalo děvčátko a přitom stále poskakovalo.

Winston si vzpomněl, že večer mají být v Parku pověšeni nějací eurasijští zajatci, kteří se dopustili válečných zločinů. Konalo se to tak jednou měsíčně a byla to populární podívaná. Děti se vždycky halasně dožadovaly, aby se mohly jít podívat. Winston se rozloučil s paní Parsonovou a zamířil ke dveřím. Ale neušel ještě ani šest kroků, když ucítil vzadu na krku omračující bolest. Jako by se do něj zabodl rozžhavený drát. Prudce se otočil a zahlédl paní Parsonovou, jak strká syna zpátky do dveří a chlapec si cpe do kapsy prak.

"Goldstein!" zařval chlapec a dveře za ním zapadly. Winstona však nejvíc zarazil výraz bezmocné hrůzy v ženě našedlé tváři.

Když už byl zase ve svém bytě, přešel rychle kolem obrazovky, usedl ke stolu a stále si třel krk. Z obrazovky už nezaznívala hudba, ale kdosi tam úsečným vojenským tónem s příděchem surovosti popisoval výzbroj nové Plovoucí pevnosti, která právě kotvila mezi Islandem a Fárskými ostrovy.

Napadlo ho, že za zbědovaná žena musí mít s dětmi hrůzostrašný život. Ještě rok, dva, a budou ve dne v noci číhat na projevy její politické nespolehlivosti. Dnes jsou skoro všechny děti hrozné. Nejhorší bylo, že v organizacích, jako byli Zvědové, z nich systematicky dělali malé neovladatelné divochy, a přitom to v nich nevzbuzovalo sklon k tomu, aby se bouřily proti stranické disciplíně. Naopak, zbožňovaly Stranu a všechno, co s ní souviselo. Písně, průvody, transparenty, společné výlety, cvičení s puškami, provolávání hesel, uctívání Velkého bratra – to všechno byla pro ně nádherná hra. Celá jejich divokost se zaměřovala ven, proti nepřítelům Státu, proti cizincům, zrádcům, sabotérům, ideozločincům. Bylo téměř normální, že lidé po třicítce se báli svých vlastních dětí. A měli proč, nebylo týdne, aby Timesy nepřinesly článek o tom, jak nějaký malý donašeč, který poslouchá za dveřmi – všeobecně se používal výraz "dětský hrdina" – zaslechl kompromitující poznámku a udal své rodiče Ideopolicii.

Bolest na krku už pominula. Lhostejně vzal do ruky pero a uvažoval, zda přijde ještě na něco, co by zapsal do deníku. A najednou začal zase přemýšlet o O'Brienovi.

Před lety – jak je to už dávno, takových sedm let – se mu zdálo, že kráčí místností, kde byla tma jako v pytli. Kdosi sedící někde po straně řekl, když procházel kolem něho: "Setkáme se, kde není tma!" Bylo to řečeno docela pokojně, jakoby náhodou, bylo to konstatování, ne rozkaz. A on šel dál, ani se nezastavil. Zvláštní bylo, že tehdy, v tom snu, na něho ta slova neudělala velký dojem. Teprve později, s postupem času, nabývala na důležitosti. Nemohl si teď vzpomenout ani na to, kdy poprvé identifikoval ten hlas jako O'Brienův. Ale ta identifikace tu rozhodně byla. Ze tmy k němu promluvil O'Brien.

Winston si nikdy nebyl jist – dokonce ani v tom záblesku očí dnes ráno si ještě nebyl jist – zda je O'Brien přítel nebo nepřítel. Zřejmě na tom zvlášť nezáleželo. Přeskočila mezi nimi jiskřička porozumění a to bylo důležitější než náklonnost nebo spojenectví. "Setkáme se, kde není tma," řekl tehdy. Winston netušil, co to znamená, věděl jen, že se to nějak splní.

Obrazovka se odmlčela. Do nehybného vzduchu zazněl jasný, ušlechtilý tón trubky. Hlas drsně pokračoval:

"Pozor, pozor! Z malabarské fronty jsme dnes ráno dostali tuto zprávu: naše jednotky v Jižní Indii dosáhly slavného vítězství. Byl jsem pověřen vám oznámit, že akce, o kterých nyní podáme zprávu, dovedou pravděpodobně válku k brzkému konci. Sledujte zpravodajství."

Ted' přijdou zlé zprávy, pomyslel si Winston. A opravdu, následovala krvavá reportáž o zničení eurasijské armády, s ohromujícím počtem padlých a zajatých, a po ní oznámení, že od příštího týdne se snižuje příděl čokolády z třiceti gramů na dvacet.

Winston opět řihl. Gin vyprchával a zanechával po sobě pocit prázdnoty. Obrazovka – snad na oslavu vítězství, snad proto, aby diváci zapomněli na menší příděl čokolády – spustila "Océánie, za tebe..." Bylo nařízeno stát při tom v pozoru. Ale Winston byl ve své nynější pozici neviditelný.

"Océánii" vystřídala lehčí hudba. Winston přešel k oknu, pořád zády k obrazovce. Den byl stále ještě chladný a jasný. Někde v dále vybuchla nálož rakety s dutým rachotem, který se vracel ozvěnou. Touhle dobou jich dopadalo na Londýn dvacet až třicet týdně.

Dole na ulici vítr povíval roztrhaným plakátem a slovo Angsoc se pokaždé objevilo a zase zmizelo. Angsoc. Posvátné zásady Angsocu. Newspeak, doublethink (podvojný myšlení), měnitelnost minulosti. Měl pocit, jako by bloudil houštinami na dně moře, ztracený v obludném světě, kde on sám byl obludou. Byl sám. Minulost byla mrtvá, budoucnost nepředstavitelná. Jakou měl jistotu, že třeba jen jediná živoucí lidská bytost je na jeho straně? A jak mohl vědět, že panství Strany nepotrvá navždy? Jako odpověď se mu vybavila tři hesla na bílém průčelí Ministerstva pravdy:

VÁLKA JE MÍR
SVOBODA JE OTROCTVÍ
NEVĚDOMOST JE SÍLA

Vyndal z kapsy pětadvacetcentovou minci. Také tam byla vyražena táž hesla zřetelnými písmeny, a na druhé

straně mince hlava Velkého bratra. Dokonce i z té mince ho ty oči sledovaly. Na mincích, na známkách, na obálkách knih, na plakátech, na transparentech a na krabičkách cigaret – všude. Stále vás sledovaly ty oči a obklopoval ten hlas. Ať člověk spal nebo bděl, pracoval nebo jedl, uvnitř nebo venku, ve vaně nebo v posteli – nebylo úniku. Nic nepatřilo člověku osobně, kromě několika kubických centimetrů uvnitř jeho lebky.

Slunce se posunulo ve své dráze a nespočetná okna Ministerstva pravdy vypadala teď, když už na ně nedopadalo sluneční světlo, příšerně, jako stílný pevnosti. Winstonovi se při pohledu na obrovskou pyramidu zachvělo srdce. Byla příliš pevná, nemohla být smetena. Neroztrátilo by ji ani tisíc raketových náloží. Znovu ho napadlo, pro koho vlastně píše ten deník. Pro budoucnost – pro minulost, pro nějakou osobu, která snad existuje jen ve fantazii? a před ním se zjevila ne smrt, ale nicota. Z deníku zůstane popel a z něho samého pára. Co napsal, přečte si jen Ideopolicie, a pak to přestane existovat, vymaže se to z paměti. Jak může člověk zanechat výzvu budoucnosti, když po něm nezůstane ani stopa, ba ani anonymní slovo načmárané na kusu papíru?

Na obrazovce odbila čtrnáctá hodina. Za deset minut musí odejít. Musí být zpátky v práci ve čtrnáct třicet.

Kupodivu odbíjení hodin jako by do něho vlilo novou odvalu. Byl jako osamělý duch zvětšující pravdu, kterou nikdo nikdy neuslyší. Ale když už ji jednou vyjví, kontinuita se nějakým tajemným způsobem nepřerušuje. Člověk nepředává lidské dědictví tím, že se dá slyšet, ale tím, že se zachovává při zdravém rozumu. Vrátil se ke stolu, namočil pero a psal:

Pro budoucnost nebo pro minulost, pro dobu, kdy myšlení bude svobodné, kdy se lidé budou lišit jeden od druhého a nebudou žít v samotě, pro dobu, kdy bude existovat pravda a kde věci, které se stanou, nebudou se moci odestát.

Z věku uniformity, z věku osamocení, z věku Velkého bratra, z věku doublethinku – zdravím vás!

Už jsem mrtvý, uvažoval. Zdálo se mu, že teprve teď, kdy začíná být schopný formulovat svoje myšlenky, udělal rozhodující krok. Následky každého činu jsou obsaženy v činu samotném.

Napsal:

Ideozločin nepřináší smrt: ideozločin JE smrt.

Teď, když si uvědomil, že je už vlastně mrtvý, bylo důležité, aby zůstal naživu co nejdéle. Dva prsty na pravé ruce měl od inkoustu. To byl přesně ten detail, který ho může prozradit. Nějaký fanatický čmúchal na Ministerstvu (pravděpodobně žena jako ta malá s pískovými vlasy anebo černovláska z Oddělení literatury) by mohl začít přemýšlet o tom, proč psal za polední přestávky, proč použil tak staromódní pero, co psal – a potom by o tom utrousil poznámku na příslušných místech. Šel do koupelny a pečlivě si odřel inkoust drsným tmavohnědým mýdlem, které pokožku oškrábalo jako smrkový papír, takže dobře sloužilo tomuto účelu.

Odložil deník do zásuvky. Bylo zbytečné uvažovat o tom, kam ho ukrýt, ale mohl by alespoň zjistit, zda neobjevili jeho existenci. Kdyby vložil mezi stránky vlas, bylo by to příliš zřejmé. Nabral špičkou prstu drobné zrno bělavého prachu a položil je na roh desek; kdyby s deníkem někdo pohnul, musel by je setřást.

3

Winstonovi se zdálo o matce. Muselo mu být deset nebo jedenáct, když jeho matka zmizela. Byla to vysoká, urostlá, dosti zamlklá žena, s pomalými pohyby, s nádhernými světlými vlasy. Na otce se pamatoval ještě nejasněji, tmavovlasý, hubený, vždy upravený, oblečený v tmavých šatech (Winston si zvlášť pamatoval velmi tenké podrážky otcových bot), a nosil brýle. Oba zřejmě pohltila jedna z prvních velkých čistek padesátých let.

V této chvíli seděla matka někde hluboko pod ním s jeho sestřičkou na klíně. Vůbec se na svou sestru nepamatoval, představoval si jen drobné, křehké děvčátko, stále tiché, s velkýma pozornýma očima. Obě k němu vzhlížely. Byly dole, kdesi pod zemí – možná na dně jakési studně, nebo velmi hlubokého hrobu – ale bylo to místo, které, třebaže už bylo hluboko, propadalo se stále hlouběji. Byly v jídelně potápějící se lodi a vzhlížely k němu skrz temnou vodu. V jídelně byl ještě vzduch, ještě ho stále viděly a on viděl je, ale přitom klesaly hlouběji, hlouběji, hlouběji do zelených vod, které je co chvíli pohltily navždycky. On byl venku, na světle a na vzduchu, zatímco ony byly vtahovány dolů – do smrti, a dole byly proto, že on byl nahoře. Věděl to on a věděly to ony a viděl jim na tvářích, že to vědí. Nevychýlaly mu to ani pohledem ani v srdci, nesly v sobě pouze vědomí, že musí zemřít, aby on mohl zůstat na živu, a to byla součást nevyhnutelného řádu věcí.

Nepamatoval si, co se stalo, ale v tom snu věděl, že životy jeho matky a sestry byly nějak obětovány pro něho. Byl to jeden ze snů, které, i když mají svou charakteristickou snovou scénérii, jsou pokračováním rozumného života a ve kterých si člověk uvědomuje fakta a myšlenky a ty mu potom, když se probudí, připadají nové a cenné. Winstona ohromilo pomyšlení, že smrt jeho matky před téměř třiceti lety byla tragická a truchlivá způsobem, který teď už nebyl možný. Uvědomoval si, že tragédie patří do starých časů, do časů, kdy ještě existovalo soukromí, láska a přátelství a členové rodiny stáli při sobě, aniž k tomu museli mít praktický důvod. Vzpomínka na matku mu drásala srdce, protože matka zemřela z lásky k němu, a on byl v té době ještě příliš mladý a sobecký, aby jí lásku oplácel, a protože se nějakým způsobem, už si nevzpomínal jakým, obětovala kvůli takovému pojetí oddanosti, jež bylo soukromé a nezměnitelné. Dnes by se takové věci nemohly stát, to chápal. Dnes existoval strach, nenávisť a bolest, ale žádný důstojný cit, ani hluboký nebo složitý smutek. A to všechno jako by viděl ve velkých očích své matky a sestry, jak k němu vzhlížely skrz zelenou vodu z hloubky mnoha set sáhů, aniž se přitom zastavily na své cestě dolů.

Najednou stál na nízkém pružném trávniku za letního večera, kdy šikmé sluneční paprsky zlatily zem. Krajina,

na niž se díval, se mu ve snu vracela tak často, že si nikdy nebyl úplně jistý, jestli ji viděl ve skutečném světě nebo ne. V duchu ji nazýval Zlatá země. Byla to stará, králíky ohlodaná pastvina, kterou se vinula pěšinka, tu a tam poznamenaná krtinci. Ve střapatém živém plotě na protější straně pole se v lehkém vánku kývaly větve jilmů, jejichž husté listy se zachvívalo jako ženské vlasy. někde docela blízko, i když ho nebylo vidět, zvolna tekla čistý potok, v tůních pod vrby plavaly bělice.

Přes pole přicházela dívka s tmavými vlasy. Jakoby jediným pohybem ze sebe strhla šaty a s opovržením je odhodila. Tělo měla bílé a hladké, ale nevzbuzovalo v něm touhu, vlastně se na ně ani nedíval. V tom okamžiku ho však zaplavil obdiv nad gestem, s nímž šaty odhodila. Jeho půvab a bezstarostnost jako by odepsaly celou kulturu, celý systém myšlení, jako kdyby se Velký bratr a Strana a Ideopolice dali smést ze světa jediným nádherným pohybem paže. I to gesto patřilo do dávných časů. Winston se probudil se slovem "Shakespeare" na rtech.

Z obrazovky vycházelo uši rvoucí pískání, setrvávající na jednom tónu třicet vteřin. Bylo sedm patnáct, čas, kdy vstávali úředníci. Winston se vyhrabal z postele – nahý, protože člen Vnější strany dostával jen 3000 bodů na ošacení a pyžamo stálo 600 – a popadl špinavé tilko a trenýrky, které ležely přes židli. Za tři minuty začne rozsvícení. V příštím okamžiku se svíjel v prudkém záchvatu kašle, který přicházel skoro vždy krátce po probuzení. Plíce zůstaly bez vzduchu tak dokonale, že mohl popadnout dech, jedině když si lehl na záda a několikrát se zhluboka nadechl. Od námahy při kašli mu naběhly žíly a bércový vřed ho začal svědit.

"Skupina od třiceti do čtyřiceti!" štěkl pronikavý ženský hlas. "Skupina od třiceti do čtyřiceti! Zaujměte svá místa, prosím. Třicátníci a čtyřicátníci!"

Winston vyskočil do pozoru před obrazovku, na niž se objevil obraz mladé ženy, vyzáblé, ale svalnaté, oblečené v cvičebním úboru a cvičkách.

"Paže pokrčit a napnout!" vyrazela. "V rytmu, podle mne. Ráz, dva, tři, čtyři! Ráz, dva, tři, čtyři! Do toho, soudruzi, trochu života do toho! Ráz, dva, tři, čtyři! Ráz, dva, tři, čtyři!"

Bolest, která provázela záchvat kašle, nestačila úplně vypudit z Winstonovy mysli zážitek ze sna a rytmické pohyby při cvičení ho jen oživovaly. Když tak mechanicky švihal pažemi dozadu a dopředu s výrazem vztekého potěšení na tváři, úporně se snažil vrátit se v duchu do šerého období útlého dětství. Bylo to mimořádně obtížné. Všechno, co se odehrálo před koncem padesátých let, vymizelo. Neexistovaly žádné záznamy, na něž by se člověk mohl odvolat, a tak dokonce i obrysy vlastního života ztrácely na ostroty. Člověk vzpomínal na významné události, které se pravděpodobně vůbec nestaly, pamatoval si podrobnosti jednotlivých epizod, aniž se mu vybavila jejich atmosféra, a pak už byla jen dlouhá prázdná údobí, ke kterým nedovedl připsat nic. Všechno bylo tehdy jiné. Dokonce i jména států a jejich obrysy na mapě byly jiné. Například Územní oblast jedna se tehdy tak nejmenovala: jmenovala se Anglie nebo Británie, ačkoli Londýn, tím si byl celkem jist, byl vždycky Londýn.

Winston si však rozhodně nevzpomínal na žádné období, kdy jeho země nebyla ve válce, ale v čase jeho dětství zřejmě bylo dost dlouhé období míru, protože si pamatoval, jak je všechny překvapil nálet. Možná to bylo tehdy, když dopadla atomová bomba na Colchester. Nepamatoval se na nálet samotný, ale vzpomínal si, jak mu otec svíral ruku v dlaně a jak spěchali dolů, dolů, kamsi hluboko pod zem, dokola, dokola po spirálovitém schodišti, které mu zvonilo pod nohama a z něhož ho tak rozbolely nohy, že začal fňukat, takže se museli zastavit a odpočinout si. Matka šla pomalu a jako ve snách daleko za nimi. Nesla jeho malou sestřičku – anebo to možná byl jen uzel přikrývek: nebyl si jistý, zda tehdy už byla jeho sestřička na světě. Konečně přišli na hlučné místo plné lidí a Winston si uvědomil, že je to stanice podzemní dráhy.

Všude seděli lidé na kamenné dlažbě, jiní zas těsně napěchovaní na kovových pryčnách, jeden nad druhým. Winston, jeho matka a otec si našli místo na zemi a blízko nich seděli vedle sebe na pryčně stařec a stařena. Stařec měl na sobě pěkný tmavý oblek, černou látkovou čepici posunutou dozadu na velmi bílých vlasech; tvář měl nachovou a modré oči plné slz. Byl z něho cítit gin. Zdálo se, jako by mu vyřázel z pokožky místo potu, a člověk si mohl představit, že slzy, které mu proudem tekly z očí, jsou čistý gin. Ale i když byl mírně opilý, byl celý bez sebe opravdovým, nesnesitelným žalem. Winston pochopil svým dětským způsobem, že se právě stalo cosi hrozného, co se nijak nedalo odpustit a nikdy se nedá odčinit. Také se mu zdálo, že ví, co to je. Někdo, koho ten stařec miloval – možná malá vnučka – byl zabit. Stařec každých pár minut opakoval:

"Neměli jsme jim důvěřovat, já to říkal, maminko, neříkal jsem to? Tak to dopadá, když se jim věří. Já to pořád říkal. Neměli jsme těm lumpům věřit."

Ale kterým lumpům neměli věřit, to si Winston vybavit nedokázal.

Nejspíš od té doby trvala válka doslova bez přestávky, ale přísně vzato nebyla to stále táž válka. V jeho dětství probíhaly po několik měsíců zmatené pouliční boje v samotném Londýně; na některé se živě pamatoval. Ale byl úplně nemožné vystopovat dějiny celého období, určit, kdo s kým v dané chvíli bojoval, protože neexistovaly písemné záznamy ani mluvené slovo, které by se zmiňovalo o jiném seskupení než o právě existujícím. V této chvíli například, v roce 1984 (jestliže je rok 1984), vede Oceánie válku s Eurasií, ve spojení s Eastasií. V žádném veřejném nebo soukromém projevu se nikdy nepřipustilo, že tyto tři velmoci byly někdy seskupeny jinak. Ostatně, jak Winston dobře věděl, ještě před čtyřmi roky vedla Oceánie válku s Eastasií a byla spojencem Eurasie. Ale to byl jen pokoutní poznatek, který si náhodou uchoval, protože jeho paměť nebyla dostatečně pod kontrolou. Oficiálně ke změně partnerů nikdy nedošlo. Oceánie byla odjakživa ve válce s Eurasií. Momentální nepřítel představoval absolutní zlo, a z toho vyplývalo, že žádná minulá nebo budoucí dohoda s ním není a nebyla možná.

Příšerné je, uvažoval už po milióně, když tlačil ramena s bolestí dozadu (s rukama na bocích kroužili tělem od pasu vzhůru, mělo to být dobré pro zádožné svaly) – příšerné je, že by to všechno mohlo být pravda. Jestliže Strana dokázala vnořit ruku do minulosti a prohlásit o té či oné události, že se nikdy nestala – není to mnohem hroživější než pouhé mučení anebo smrt?

Strana prohlásila, že Oceánie nikdy nebyla spojencem Eurasie. On, Winston Smith, věděl, že Oceánie byla spojencem Eurasie ještě před pouhými čtyřmi lety. Ale odkud tato znalost pramenila? Jen z jeho vlastního vědomí, které i tak musí být brzy zničeno. A jestliže všichni ostatní přijímají lež, kterou Strana předkládá – jestliže všechny záznamy opakují stejnou povídku – pak lež přešla do historie a stala se pravdou. "Kdo ovládá minulost," znělo heslo Strany, "ovládá budoucnost: kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost". A přece minulost, svou povahou změnitelná, nikdy změněna nebyla. Všechno, co je pravda teď, je pravda odjakživa a navždycky. Je to docela prosté. Je k tomu zapotřebí jedině nekonečný sled vítězství nad vlastní pamětí. Říkali tomu "ovládání skutečnosti"; v newspeaku se tomu říkalo doublethink.

"Pohov!" štěkla instruktorka o něco mírněji.

Winston spustil ruce podle boků a znovu pomalu naplnil plíce vzduchem. Mysl mu sklouzla do zmotaného světa doublethinku. Vědět, a přitom nevědět, uvědomovat si plnou pravdu, a přitom pronášet pečlivě vykonstruované lži, udržet současně dva názory, které se vzájemně vylučují, vědět, že jsou protikladné, a věřit v oba; používat logiku proti logice, odvrhovat morálnost, a přitom ji vyžadovat, věřit že demokracie je nemožná a že Strana je strážcem demokracie; zapomenout všechno, co je třeba zapomenout, potom to znova z paměti vylovit, když je toho zapotřebí, a zas to promptně zapomenout: a nadevšechno aplikovat týž proces na proces na proces sám. To byla nejzazší finesa: vědomě si přivodit nevědomost, a pak znovu zapomenout na akt hypnózy, který člověk právě provedl. Dokonce i jen porozumět slovu doublethink vyžadovalo podvojněho myšlení použít.

Instruktorka zase zavelela pozor. "A teď zkusíme, kdo z nás se dovede dotknout prsů na nohách!" řekla s nadšením. "Pěkně až od boků, prosím, soudruzi. Ráz – dva! Ráz – dva! ...!"

Winstonovi se cvičení hnusilo, bolest mu vystřelovala od pat až do hýždí a často končila dalším záchvatem kašle. Z jeho úvah se vytratil polopřijemný pocit. Minulost, uvažoval, nebyla pouze změněná, byla vlastně zničená. Jak mohl člověk konstatovat třeba jen nejzřejmější fakta, když neexistoval žádný záznam mimo jeho paměť? Snažil se vzpomenout si, v kterém roce poprvé slyšel o Velkém bratru. Muselo to být někdy v šedesátých letech, ale zjistit to bylo nemožné. V dějinách Strany figuroval samozřejmě Velký bratr jako vůdce a strážce Revoluce od jejích nejranějších počátků. Jeho hrdinské činy byly postupně posouvány v čase směrem nazpět, až konečně dosáhly do bájněho světa čtyřicátých a třicátých let, kdy ještě kapitalisté v podivných válcovitých kloboucích jezdili po londýnských ulicích ve velkých naleštěných autech nebo kočárech se zasklenými okny. Nikdo nevěděl, kolik bylo na té legendě pravdy a co bylo vymyšlené. Winston si dokonce nemohl vzpomenout na datum, kdy Strana vznikla. Nezdálo se mu, že by byl slovo Angsoc slyšel před rokem 1960, bylo však možné, že ve své oldspeakové podobě – to jest "anglický socialismus" – bylo běžné už dřív. Všechno se rozplývalo v mlze. Někdy však člověk mohl na jasnou lež ukázat prstem. Nebylo například pravda, jak se hlásalo v knihách o dějinách Strany, že Strana vynalezla letadla. Na letadla se pamatoval od svého nejtělejšího dětství. Ale dokázat člověk nemohl nic. Nikdy neexistoval žádný důkaz. Jenom jednou za celý svůj život držel v rukách neomylný dokument, který dokazoval zfalšování historického faktu. A při té příležitosti...

"Smith!" vykřikl hlas té saně z obrazovky. "6079 Smith W.! Ano, vy! Skloňte se níž, prosím! Umíte to přece. Ale nesnažte se. Níž, prosím. To už je lepší, soudruhu. A nyní, celá četa pohov a sledujte mne."

Winstonovi vyrazil horký pot po celém těle. Jeho tvář zůstala však úplně bezvýrazná. Jen nedat nikdy najevo strach! Jen neprojevovat odpor! Jediné mžiknutí oka může člověka prozradit. Stál a díval se, jak instruktorka zvedla paže nad hlavu a pak se sice ne s půvabem, ale pozoruhodně ladně a pružně předklonila a vsunula první články prstů pod prsty na nohou.

"Tak, soudruzi! Takhle to chci vidět. Podívejte se na mě, ještě jednou. Je mi devětatřicet a mám čtyři děti. A teď se podívejte!" Opět se předklonila. "Vidíte, moje kolena nejsou pokrčená. Dokážete to všichni, jen chtít," dodala, když se zase napřímila. "Každý člověk pod pětáctýřicet je dokonale schopný dotknout se prstů na nohou. Nemáme všichni tu čest bojovat v přední linii, ale můžeme se aspoň udržet ve formě. Jen pomyslete na naše chlapce na malabarské frontě! A na námořníky na Plovoucích pevnostech! Jen si pomyslete, s čím se oni musí vypořádat! A teď to zkuste ještě jednou. To už je lepší, soudruhu, o moc lepší," dodala povzbudivě, když se Winstonovi při prudkém předklonu podařilo dotknout se prstů na nohou, aniž pokrčil kolena. Poprvé po několika letech.

4

Winston nevědomky zhluboka vzdychl jako vždy, když začínal svou každodenní práci, v čemž mu nemohla zabránit ani blízkost obrazovky. Přitáhl si speakwrite, sfoukl prach z mluvítko a nasadil si brýle. Potom rozvinul a sepnul dohromady čtyři malé svitky papíru, které vyklouzly z pneumatického potrubí po pravé straně jeho speakwritu.

Ve stěnách jeho kóje byly tři otvory. Napravo od speakwritu malá pneumatická roura pro psané zprávy; vlevo větší, pro noviny; a v boční stěně, kam Winston lehce dosáhl rukou, byla velká obdélníková šterbina chráněná drátěnou mřížkou. Ta sloužila na odhazování odpadového papíru. Podobných šterbin byly v budově tisíce či desetitisíce, nejen v každé místnosti, ale v malých vzdálenostech od sebe na každé chodbě. Z neznámého důvodu se jim říkalo paměťové díry. Když člověk věděl, že nějaký dokument má být zničen, nebo dokonce viděl, jak se někde povaluje kus papíru, docela automaticky nadzvedl poklop nejbližší paměťové díry a papír tam vhodil. Proud teplého vzduchu ho pak odnesl do obrovských pecí, skrytých kdesi v útrobách budovy.

Winston rozvinul čtyři svitky papíru a prohlížel je. Každý z nich obsahoval jen jedno nebo dvouřádkovou zprávu, psanou zkratkovitým žargonem – nebyl to skutečný newspeak, ale obsahoval hodně výrazů z jeho slovní zásoby, což byl žargon, který se používal na Ministerstvu pro vnitřní potřebu. Vypadalo to takhle:

times 17. 3. 84 projev vb nesprávně informoval o africe opravit

times 19. 12. 83 předpovědi 3 lp 4. kvartál 83 tiskové chyby
zdůvodnit průběžné výsledky
times 14. 2. 84 hojmini nesprávně uvedlo čokoládu opravit
times 3. 12. 83 zpráva o denním rozkazu vb velenedobrá odkazy neosoby úplně přepsat antezal nadřizschvál

S mírným pocitem uspokojení odložil Winston čtvrtou zprávu stranou. Byl to složitý a odpovědný úkol a bude nejlépe, když se jím bude zabývat až nakonec. Ostatní tři byly běžné záležitosti, ačkoli druhá bude pravděpodobně vyžadovat, aby se prokousal řadou nudných čísel.

Winston stiskl na obrazovce tlačítko "starší čísla" a požádal o příslušné výtisky Timesů, které za pár minut vyklouzly z pneumatického potrubí. Příkazy, které obdržel, se týkaly článků nebo zpráv v novinách, jež bylo z nějakého důvodu třeba změnit, nebo, jak zněla oficiální verze, opravit. Tak například Timesy sedmnáctého března napsaly, že Velký bratr ve svém projevu z minulého dne předpověděl, že fronta v Jižní Indii zůstane v klidu, ale že se zakrátko rozvine eurasijská ofenzíva v Severní Africe. Stalo se však, že eurasijské vrchní velení zahájilo ofenzívu v Jižní Indii a Severní Afriku nechalo na pokoji. Proto bylo třeba přepsat odstavec v projevu Velkého bratra tak, aby předpovídal to, co se skutečně stalo. Anebo zase devatenáctého prosince uveřejnily Timesy oficiální předpovědi výroby různých druhů spotřebního zboží ve čtvrtém kvartálu roku 1983, což byl současně šestý kvartál Deváté tříletky. Dnešní vydání přineslo hlášení o skutečném objemu výroby, z něhož vyplývalo, že předpovědi byly v každém ohledu hrubě nesprávné. Winston měl za úkol opravit původní čísla tak, aby souhlasila s pozdějšími. Pokud šlo o třetí příkaz, vztahoval se na velmi jednoduchou chybu, která se dala napravit za pár minut. Přednedávnem, v únoru, vydalo Ministerstvo hojnosti příslib ("kategorický závazek" byl oficiální název), že se přiděl čokolády v roce 1984 nesníží. Ve skutečnosti však Winston věděl, že bylo rozhodnuto přiděl čokolády snížit koncem tohoto týdne z třiceti gramů na dvacet. Takže bylo třeba nahradit původní příslib varováním, že bude pravděpodobně nutné někdy v dubnu přiděl snížit.

Jakmile Winston tyto příkazy vyřídil, přidal napsané opravy k příslušným výtiskům Timesů a vstřčil je do pneumatického potrubí. Potom téměř bezděčným pohybem zmačkal příkazy i všechny poznámky, které si udělal, a vhodil je do paměťové díry, aby je strávily plameny.

Nevěděl dopodrobna, co se děje v neviditelném bludišti, do něhož vedlo pneumatické potrubí, ale to podstatné mu bylo známo. Jakmile byly všechny opravy příslušného čísla Timesů pohromadě a zkontrolovány, vytisklo se dotyčné číslo znova, původní výtisk byl zničen a opravený výtisk byl zařazen na jeho místo v archivu. Tento proces neustálého pozměňování se používal nejen v novinách, ale i v knihách, časopisech, brožurách, plakátech, letácích, filmech, zvukových záznamech, kreslených filmech, fotografiích – v každém druhu literatury nebo dokumentace, která by snad mohla mít nějaký politický nebo ideologický význam. Den po dni a téměř minutu po minutu byla minulost přizpůsobována současnosti. Tímto způsobem se dala dokumentárně dokázat správnost každého záměru Strany. Nikdy nesměly zůstat zachovány žádné zprávy nebo názory, které by byly v rozporu s potřebami přítomné chvíle. Celá historie byla palimpsest, mnohokrát oškrábaný a znovu a znovu popisovaný pergamen. Pak už nebylo v žádném případě možné dokázat, že došlo k falzifikaci. V největší sekci Oddělení záznamů, daleko větší než ta, kde pracoval Winston, byli zaměstnaní lidé, jejichž povinností bylo vystopovat a shromáždit všechny původní nepřepsané výtisky knih, novin a jiných dokumentů, jež byly určeny ke zničení. Mnohá čísla Timesů, která byla třeba i desetkrát přepsána proto, že se změnila politická orientace anebo že obsahovala chybná proroctví Velkého bratra, byla zařazena ve svazcích jednotlivých ročníků s původním datem a neexistovaly žádné jiné výtisky, které by jim odporovaly. Také původní vydání knih byla odstraněna a znovu a znovu přepisována, a knihy vycházely znovu a znovu bez nejmenší zmínky o tom, že v nich bylo něco změněno. Dokonce ani v psaných pokynech, které Winston dostával a kterých se zbavoval hned, jak je splnil, se nikdy neuvádělo, ba ani nenaznačovalo, že má být spáchán podvrh: vždy se jen konstatovalo, že jde o přepsání, omyl, tiskovou chybu anebo nesprávný citát, které je v zájmu přesnosti třeba opravit.

Ale vždyť to vlastně ani podvrh není, pomyslel si, když měnil cifry Ministerstva hojnosti. Jde jen o to nahradit jeden nesmysl jiným. Většina materiálu, s nímž člověk pracoval, se netýkala reálného světa ani tolik, jako se ho týká přímá lež. Statistické údaje byly pouhá fantazie v originální verzi stejně jako ve verzi opravené. Většinou se předpokládalo, že si i tak všechny cifry vymýšlíte. Tak například Ministerstvo hojnosti naplánovalo výrobu 145 miliónů párů obuvi. Jako skutečný objem výroby uvedlo Ministerstvo šedesát dva milióny. Když však Winston původní předpověď opravoval, snížil číslo na padesát sedm miliónů, aby vyhověl obvyklému požadavku překročení kvóty. Tak jako tak, šedesát dva milióny nebyly o nic blíže pravdě než padesát sedm miliónů nebo 145 miliónů. Zdálo se dokonce pravděpodobné, že nebyly vyrobeny vůbec žádné boty. A ještě pravděpodobnější bylo, že nikdo nevěděl, kolik se vyrobilo, a ani se o to nezajímal. Všichni byli srozuměni s tím, že v každém kvartálu se na papíře vyrobily astronomické počty bot, zatímco snad polovina obyvatel Oceánie chodila bosá. A tak tomu bylo se všemi zaznamenávanými údaji, ať šlo o věci velké či malé. Všechno se ztrácelo v jakémsi stínovém světě, v němž se nakonec i letopočet stával nejistým.

Winston se podíval naproti přes halu. V protilehlé kóji na druhé straně usilovně pracoval drobný, na pohled pedantický chlapec s černou bradkou. Na kolenou složené noviny, ústa přitisknutá k mluvítu speakwritu. Působil dojmem, že se snaží, aby to, co říká, zůstalo tajemstvím mezi ním a obrazovkou. Vzhledl a jeho brýle vyslaly nepřátelský záblesk směrem k Winstonovi.

Winston Tillotsona skoro neznal a neměl tušení, na čem pracuje. Zaměstnanci Oddělení záznamů se nebavili na potkání o své práci. V dlouhé hale bez oken, s dvěma řadami kójí, kde neustále šustil papír a hučely hlasy mumlající do speakwritů, byl asi tucet lidí, které Winston neznal ani podle jména, ačkoliv je denně vídal, jak pobíhají sem a tam v chodbách anebo gestikulují ve Dvou minutách nenávisti. Věděl, že ve vedlejší kóji se denodenně moží drobná žena s

pískovými vlasy s tím, jak vystopovat a vymazat z tisku jména lidí, kteří byly vaporizováni, a tudíž považováni za bytosti, jež nikdy neexistovaly. To se k ní docela dobře hodilo, protože před několika lety byl vaporizován i její vlastní manžel. A o pár kóji dál sedělo mírné, nepraktické, snivé stvoření jménem Ampleforth. Vyznačoval se velice chlupatými ušima a překvapivým talentem pro žonglování s rýmy a básnickými metry. Zabýval se tím, že produkoval "upravené" verze, takzvané definitivní texty básní, které byly sice ideologicky závadné, ale z nějakého důvodu měly být zachovány v antologiích. A tato hala s přibližně padesáti pracovníky byla jen jednou sekci, vlastně jedinou buňkou obrovského komplexu Oddělení záznamů. Kolem ní, nad ní i pod ní se další houfy pracovníků zabývaly nepředstavitelným množstvím úkolů. Byly tu obrovské tiskárny s redaktory a školenými typografy a dokonale vybavené ateliéry na falšování fotografií. Byl tu úsek televizních programů s inženýry, režiséry a týmy herců, kteří byli speciálně vybráni pro svou schopnost napodobovat hlasy. Byly tu armády referentů, jejichž úlohou bylo sestavovat seznamy knih a časopisů, které měly být přepsány. Byly tu rozlehlé depozitáře, kde se skladovaly opravené dokumenty, a skryté pece, v nichž se ničily původní výtisky. A kdesi v naprosté anonymitě koordinovaly řídicí mozky celou práci a stanovovaly politickou linii, která vyžadovala, aby se jeden kousek minulosti zachoval, jiný zfalšoval a další vygumoval.

A Oddělení záznamů bylo koneckonců jen jedním odvětvím činnosti Ministerstva pravdy. Prvořadým posláním Ministerstva nebylo rekonstruovat minulost, ale zásobovat občany Oceánie novinami, filmy, učebnicemi, televizními programy, hrami, romány – všemi myslitelnými druhy informací, poučení nebo zábavy, od sochy po heslo, od lyrické básně po biologickou studii a od dětského slabikáře po slovník newspeaku. Ministerstvo muselo uspokojovat nejen rozmanité potřeby členů Strany, ale opakovat celou proceduru na nižší úrovni, pro blaho proletariátu. Na Ministerstvu byla celá řada zvláštních oddělení, která se zabývala proletářskou literaturou, hudbou, dramatem a vůbec zábavou. Zde se produkovaly podřadné noviny, v nichž nebylo téměř nic než sport, zločin a astrologie, senzační šestákové romány, filmy, z nichž sex jenom kapal, a sentimentální písničky, komponované výhradně mechanickou cestou na speciálním automatu, kterému se říkalo veršotep. Byla tu dokonce i celá podsekcce – Pornosekce se to jmenovalo v newspeaku – která se zabývala výrobou nejnižšího druhu pornografie, expedované v zapečetěných balících, do nichž nesměl nahlédnout ani žádný člen Strany, kromě těch, kteří se na jejich výrobě podíleli.

Zatímco Winston pracoval, vyklouzly z pneumatického potrubí další tři pokyny; byly to jednoduché záležitosti a Winston je vyřídil, ještě než ho vyrušily Dvě minuty nenávisti. Když bylo po Nenávisti, vrátil se do své kóje, vzal z poličky slovník newspeaku, odsunul speakwrite, očistil si brýle a pustil se do hlavního úkolu onoho odpoledne.

Největší životní potěšení nacházel Winston ve své práci. Většinou to byla nudná rutina, ale obsahovala i úkony tak obtížné a složité, že se do nich člověk mohl ponořit jako do hlubin matematického problému; takové ty delikátní podvrhy, kdy nebylo oč se opřít, člověk musel spoléhat jen na své znalosti zásad Angsocu a na vlastní odhad toho, co po něm vlastně Strana chce. V takových věcech se Winston vyznal. Někdy mu dokonce svěřili opravu úvodníků Timesů, které byly psány výhradně v newspeaku. Rozbalil pokyn, který předtím odložil. Zněl takto:

times 3. 12. 83 zpráva o denním rozkazu vb velenedobrá odkazuje neosoby úplně přepsat antezal nadřízschvál

V oldspeaku (neboli ve spisovné angličtině) by to znělo asi takto:

Zpráva o denním rozkaze Velkého bratra v Timesech ze dne 3. prosince 1983 je krajně neuspokojivá a zmiňuje se o neexistujících osobách. Úplně ji přepište a dřív, než koncept zařadíte, předložte ke schválení nadřízenému.

Winston si přečetl závadný článek. Denní rozkaz Velkého bratra byl zřejmě věnován především chvále práce organizace známé jako CNPP, která dodávala cigarety a jiné náležitosti pro námořníky Plovoucích pevností. Jistý soudruh Withers, prominentní člen Vnitřní strany, byl vybrán ke zvláštní pochvle a udělili mu vyznamenání, Řád druhé třídy za vynikající práci.

O tři měsíce později byla CNPP zničehonic rozpuštěna bez uvedení důvodů. Dalo se předpokládat, že Withers a jeho společníci jsou nyní v nemilosti, ale o celé záležitosti nebyla vydána žádná zpráva, ani v tisku ani na obrazovce. To se dalo očekávat, protože bylo neobvyklé stavět politické odpůrce před soud nebo je dokonce veřejně denuncovat. Velké čistky, které postihly tisíce lidí a zahrnovaly veřejné procesy se zrádci a ideozločinci, kteří se zahanbeně přiznávali ke svým zločinům a potom byli popraveni, byly mimořádnou podívanou a nekonalý se častěji než jednou za několik let. Obvyklejší bylo, že lidé, kteří upadli v nemilost Strany, prostě zmizeli a nikdo o nich už nikdy neslyšel. Lidé neměli nejmenší tušení, co se s nimi stalo. V některých případech možná ani nebyli mrtví. Winston osobně znal asi třicet lidí, nepočítaje v to vlastní rodiče, kteří jednoho dne zmizeli.

Winston se lehce poškrábal na nose sponkou na spisy. V kóji naproti se soudruh Tillotson stále ještě tajnůstkářsky hrbil nad speakwitem. Na okamžik zdvihl hlavu; zase ten nepřátelský záblesk brýlí. Winston by byl rád věděl, zda je soudruh Tillotson zabrán do téže práce jako on. To bylo jisté možné. Takovou problematickou práci nemohli nikdy svěřit jedné osobě; na druhé straně pověřit tím komisi by znamenalo otevřeně přiznat, že jde o výrobu falzifikátů. Bylo velmi pravděpodobné, že právě teď pracuje aspoň tucet lidí na různých verzích toho, co Velký bratr vlastně řekl. A záhy některý z vedoucích mozků Vnitřní strany vybere tu či onu verzi, zrediguje ji a uvede do pohybu celý složitý proces potřebného ověřování. Potom přejde vybraná lež do stálých záznamů a stane se pravdou.

Winston nevěděl, proč Withers upadl v nemilost. Možná že pro korupci nebo neschopnost. Možná že se Velký bratr jen zbavil příliš oblíbeného podřízeného. Možná že Withers nebo někdo z jeho blízkých byl v podezření, že má kacířské skony. Anebo – a to bylo ze všeho nejpravděpodobnější – se to stalo prostě proto, že čistky a vaporizování byly nezbytnou součástí mechanismu vládnutí. Jediný klíč k rozluštění záhady spočíval ve slovech

"Odkazy neosoby", což naznačovalo, že je Withers už mrtev. Nedalo se na to však usuzovat s jistotou jen proto, že byl někdo zatčen. Někdy byli lidé propuštěni, bylo jim dovoleno žít na svobodě jeden až dva dky a popraveni byli až potom. Velmi zřídka se stávalo, že člověk, o němž se předpokládalo, že je dávno mrtvý, se objevil jako přízrak ve veřejném procesu, zatáhl svým svědectvím do věci stovky další, a potom zmizel, tentokrát nadobro. Withers však už byl neosoba. Neexistoval; nikdy neexistoval. Winston usoudil, že nepostačí smysl projevu prostě obrátit. Lepší bude, když ho předělá tak, aby pojednával o něčem, co vůbec nesouvisí s původním předmětem.

Mohl by projev zaměřit na obvyklé osočování zrádců a ideozločinců, ale to by bylo trochu příliš okaté; kdyby si však zase vymyslel vítězství na frontě nebo nový triumf v překročení plánu Deváté tříletky, záznamy by se příliš zkomplikovaly. Žádalo si to kus čiré fantazie. A najednou se v jeho mysli zrodil téměř ucelený obraz soudruha Ogilvyho, který nedávno padl jako hrdina. Stávalo se, že Velký bratr věnoval svůj Denní rozkaz oslavě památky skromného řadového člena Strany, jehož život a smrt vyzdvihl jako příklad hodný následování. Tentokrát by měl vzpomenout soudruha Ogilvyho. Ve skutečnosti žádný soudruh Ogilvy nikdy neexistoval, ale několik řádků v tisku a pár zfalšovaných fotografií ho záhy přivedou k životu.

Winston chvilku přemýšlel, potom si přitáhl speakwrite a začal diktovat ve známém stylu Velkého bratra; byl to styl zároveň vojenský i pedantický a dal se snadno napodobit, protože byl charakteristický tím, že kladl otázky a vzápětí na ně promptně odpovídal. ("A jaké mravní poučení pro nás plyne z tohoto faktu, soudruzi? Poučení, které je zároveň jednou ze základních zásad Angsocu, totiž..." atd. atd.)

Když byly soudruhu Ogilvyho tři roky, přestal si hrát s jinými hračkami kromě bubnu, samopalu a malého vrtulníku. Když mu bylo šest, byl o rok dříve, na základě zvláštní výjimky, přijet mezi Zvědy; v devíti letech byl už vedoucím skupiny. V jedenácti udal Ideopolicii svého strýce, když vyslechl rozhovor, který podle něho měl nepřátelské zaměření. V sedmnácti se stal okresním organizátorem Antisexuální ligy mládeže. V devatenácti navrhl nový typ ručního granátu, schváleného Ministerstvem míru, který při první zkoušce zabil jediným výbuchem jedenatřicet eurasijských zajatců. Ve třiatřiceti zahynul v akci. Když letěl s důležitými depešemi přes Indický oceán a pronásledovala ho nepřátelská trysková letadla, sebral samopal a z vrtulníku vyskočil do hlubin pod sebou s depešemi a se vším. O takovém konci, řekl Velký bratr, se nedá uvažovat jinak než s pocity závisti. Velký bratr připojil ještě několik poznámek o čistotě a poctivosti života soudruha Ogilvyho. Byl naprostý abstinents a nekuřák, neznal jinou zábavu než hodinu tělocviku denně a vzal na sebe závazek celibátu, protože věřil, že manželství a péče o rodinu jsou neslučitelné s povinnostmi, kterým zasvětil čtyřiatřacet hodin denně. Neznal jiné náměty k rozhovoru než principy Angsocu, a jiný životní cíl než porážku eurasijského nepřítele a rozdrčení špiónů, sabotérů, ideozločinců a vůbec zrádců.

Winston uvažoval, zda má soudruhu Ogilvyho udělit Řád za vynikající zásluhy; nakonec se rozhodl, že ne, protože by to vzápětí vyžadovalo další zbytečné zásahy.

Ještě jednou pohlédl na svého soupeře v protější kóji. Něco jako by mu říkalo, že Tillotson určitě pracuje na stejném úkolu jako on. Nedalo se předpovědět, či práce bude nakonec přijata, ale Winston byl hluboce přesvědčen, že to bude ta jeho. Soudruh Ogilvy, o němž neměl ještě před hodinou nikdo tušení, se stal skutečností. Napadlo ho, jak je zvláštní, že můžete stvořit mrtvé lidi, ale živé ne. Soudruh Ogilvy, který v přítomnosti nikdy neexistoval, existoval nyní v minulosti, a až se jednou zapomene na samotný akt podvrhu, bude existovat právě tak autenticky a na základě stejných důkazů jako Karel Veliký nebo Julius Caesar.

5

Hluboko v podzemí v závodní jídelně s nízkým stropem postupovala fronta na oběd pomalu a trhavě kupředu. V místnosti bylo už plno a panoval tu ohlušující hluk. Od výdejního pultu vycházela pára z omáčky smíšená s nakyslým kovovým pachem, který však nedokázal docela převládnout nad výpary Ginu vítězství. Na vzdáleném konci jídelny byl malý bar, pouhá díra ve zdi, kde se dal za deset centů koupit větší hlt ginu.

"To je člověk, kterého hledám," řekl hlas za Winstonovými zády.

Winston se otočil. Byl to jeho přítel Syme, který pracoval ve Výzkumném oddělení. Přítel nebylo možná správné slovo. V dnešní době neměl člověk přátele, měl soudruhy; ale společnost některých soudruhů byla příjemnější než společnost jiných. Syme byl filolog, odborník na newspeak. Byl vlastně jedním z obrovského týmu odborníků, kteří právě sestavovali Jedenácté vydání slovníku. Drobný, menší než Winston, s tmavými vlasy a velkýma vypoulenýma očima, kterými si jakoby zblízka prohlížel tvář každého, s kým mluvil.

"Chtěl jsem se zeptat, jestli nemáš žiletky?"

"Ani jednu," odpověděl rychle Winston s pocitem provinění. "Zkoušel jsem to všude. Už vůbec nejsou."

Pořád někdo prosil o žiletky. Ve skutečnosti měl Winston ještě dvě nepoužité, ale ty si šetřil. Žiletky byly úzký profil už celé měsíce. Ve stranických obchodech nebylo každou chvíli něco k dostání. Jednou chyběly knoflíky, potom látačky, jindy zas tkaničky do bot; teď to byly žiletky. Pokud se k nim člověk vůbec dostal, pak jenom tak, že je víceméně tajně vyšmelil na černém trhu.

"Holím se jednou žiletkou už šest týdnů," zalhal.

Fronta se pohnula kupředu. Když se zastavila, otočil se Winston zase k Symovi. Oba si vzali po jednom umaštěném plechovém podnosu z hromady na okraji pultu.

"Byl ses včera podívat na věšení zajatců?" zeptal se Syme.

"Pracoval jsem," řekl Winston lhostejně. "Uvidím to v kině, aspoň doufám."

"To je slabá náhražka," řekl Syme.

Výsměšně klouzal očima po Winstonově tváři. Znáš tě, říkaly jeho oči. Vidím ti až do žaludku. Vím moc dobře, proč ses nešel podívat, jak věší zajatce. V intelektuálním ohledu byl Syme až jedovatě pravověrný. Měl ve zvyku

vyprávět do nechutných detailů a se zjevným zadostiučiněním o náletech na nepřátelské vesnice, o procesech a příznáních ideozločinců, o popravách ve sklepeních Ministerstva lásky. Když s ním chtěl člověk mluvit, musel ho obrátit od těchto témat a zatáhnout podle možností do odborných problémů newspeaku, kde platil za autoritu a dokázal být i zajímavý. Winston otočil hlavu trochu stranou, aby se vyhnul zkoumavému pohledu jeho velkých tmavých očí.

"Bylo to dobré věšení," vzpomínal Syme. "Když jim svážou nohy, tak to jen celé pokazí. Rád se dívám, jak kopou. A hlavně ten modrý jazyk, jak jim nakonec trčí z úst, docela jasně modrý. Tenhle detail mě nejvíc vzrušuje."

"Další, prosím!" křikla prolétka v bílé zástěře s naběračkou v ruce.

Winston a Syme postrčili svoje podnosy k okénku. Oběma jim tam byl rychle přisunut jejich přiděl – kovová miska s šedorůžovou omáčkou, kus chleba, krychlička sýra, hrnek černé Kávy vítězství a tabletka sacharinu.

"Tamhle je volný stůl, pod obrazovkou," řekl Syme. "Cestou si vezmeme gin."

Gin jim nalili do porcelánových hrnků bez ucha. Razili si cestu přecpanou jídelnou a složili jídlo z podnosů na stůl s kovovou deskou; na jednom rohu někdo po sobě nechal louži omáčky, špinavé tekuté svinstvo, jako by se v těch místech někdo pozvracel. Winston uchopil hrnek ginu, chvilku sbíral odvalu a pak tu olejovitou břečku polkl. Přimhouřil oči, které se mu zalily slzami, a najednou zjistil, že má hlad. Začal po lžících polykat řídkou dušenou směs, v níž plavaly houbovitě narůžovělé kostky čehosi, pravděpodobně náhražky masa. Nikdo nepromluvil, dokud misky nezůstaly prázdné. U stolu po Winstonově levici vzadu kdosi rychle a bez přestání mluvil; byl to nepříjemný zvuk, jako když gágá kachna, a pronikal všeobecnou vřavou v jídelně.

"Jak pokračuje Slovník?" zeptal se Winston. Musel zvýšit hlas, aby ho v tom rámusu bylo slyšet.

"Pomalů," přiznal Syme. "Dělám přídatná jména. Je to fascinující."

Při zmínce o newspeaku se celý rozzářil. Odstrčil misku, do jedné jemné ruky uchopil kus chleba, do druhé sýr a naklonil se přes stůl, aby nemusel křičet.

"Jedenácté vydání je už definitivní," řekl. "Upravujeme jazyk do konečné podoby, jakou bude mít, až už nikdo jinak mluvit nebude. Až skončíme, budou se to lidé jako ty muset celé znovu učit. Ty si asi myslíš, že naše hlavní práce spočívá ve vymýšlení nových slov. Vůbec ne. My slova ničíme – moře slov, stovky denně. Otesáváme jazyk až na kost. Jedenácté vydání nebude obsahovat ani jediné slovo, které by mohlo do roku 2050 zastarat."

Hladově se zakousl do chleba, polkl několik soust a pak mluvil dál, s vášní puntičkáře. Jeho hubená snědá tvář ožila, výsměch v očích nahradil téměř zasněný pohled.

"Je to krásné ničit slova. Samozřejmě největší odpad je u sloves a přídavných jen, ale jsou i stovky podstatných jen, která by se dala vyřadit také. Nejde jen o synonyma, ale i o antonyma. Koneckonců, jaké oprávnění má slovo, které je jen protikladem jiného slova? Slovo obsahuje protiklad už samo v sobě. Vezmi například adjektivum ‚dobrý‘. A když už máš slovo jako ‚dobrý‘, k čemu je adjektivum ‚špatný‘? ‚Nedobrý‘ docela stačí – je dokonce lepší, protože je přesný protiklad, což to druhé není. Anebo když potřebuješ silnější výraz pro ‚dobrý‘, jaký má smysl, aby existovala celá řada vágních, zbytečných slov, jako ‚ vynikající ‘ a ‚skvělý‘, a všechna ostatní? ‚Veledobry‘ ten význam pokrývá, nebo ‚převeledobry‘, když chceš něco ještě silnější. Samozřejmě že tyto tvary už používáme, ale v konečné verzi newspeaku nebude už nic jiného. Nakonec bude celý pojem dobra a zla vyjadřovat jen šest slov – ve skutečnosti jen jediné slovo. Chápeš, jaká je to krása, Winstone? Původní projekt pochází přirozeně od VB," poznamenal dodatečně.

Při zmínce o Velkém bratru nasadil Winston okamžitě dychtivý výraz. Přesto Syme zaregistroval určitý nedostatek spontánního nadšení.

"Ty nedovedeš newspeak skutečně ocenit, Winstone," řekl téměř smutně. "I když jej užíváš, myslíš stále v oldspeaku. Sem tam si přečtu tvé věci, co píšeš do Timesů. Jsou docela dobré, ale jsou to překlady. Srdcem stále ještě lpíš na oldspeaku s celou jeho vágností a zbytečnými významovými odstíny. Nechápeš, jaká krása je v ničení slov. Víš, že newspeak je jediný jazyk na světě, jehož slovní zásoba se každým rokem zmenšuje?"

Winston to samozřejmě věděl. Usmál se souhlasně, aspoň doufal, ale nedůvěřoval si natolik, aby něco řekl. Syme ukousl další sousto tmavého chleba, krátce ho požvýkal a pokračoval:

"Chápeš, že jediným cílem newspeaku je zúžit rozsah myšlení? Nakonec dosáhneme toho, že ideozločin bude doslova nemožný, protože nebudou prostředky, kterými by se dal vyjádřit. Každý potřebný význam bude přesně definován a jehož vedlejší významy budou vymazány a zapomenuty. V Jedenáctém vydání už od toho nejsme daleko. Ale ten proces bude pokračovat ještě dlouho po tom, až ty i já budeme mrtví. Každým rokem bude méně a méně slov a rozsah vědomí se vždy o něco zmenší. Jistě ani teď neexistuje žádný důvod ani omluva pro páchání ideozločinů. Všechno je otázka sebekázně a ovládání skutečnosti. Ale nakonec ani to nebude třeba. Revoluce bude dovršená, až bude jazyk dokonalý. Newspeak je Angsoc a Angsoc je newspeak," dodal s jakýmsi tajuplným uspokojením. "Napadlo tě někdy, Winstone, že asi v roce 2050 nejspíše nebude na živu jediná lidská bytost schopná rozumět rozhovoru, jaký právě vedeme?"

"Až na..." začal Winston nejistě, a pak toho nechal.

Už měl na jazyku "Až na proléty," ale pak se zarazil, protože si nebyl úplně jist, zda taková poznámka není trochu nepravděpodobná. Syme však vytušil, co chtěl říci.

"Proléti nejsou lidi," řekl nedbale. "Kolem roku 2050 – možná ještě dřív – už vůbec nikdo nebude znát oldspeak. Celá literatura minulosti bude zničena. Chaucer, Shakespeare, Milton, Byron budou existovat jen v newspeakových verzích; nezmění se pouze jejich forma, změní se samy v sobě, stanou se svým protikladem. Dokonce i literatura Strany se změní. I hesla se změní. Jak by mohlo existovat heslo "svoboda je otroctví", když pojem svobody bude zrušen? Celé myšlenkové klima bude jiné. Vlastně ani žádné myšlení nebude, v tom smyslu, jak je chápeme dnes. Být pravověrný znamená nemyslet – nemít potřebu myslet. Pravověrnost je nevědomí."

Winston byl náhle hluboce přesvědčen, že Syme bude jednoho dne vaporizován. Je příliš inteligentní. Vidí příliš jasně a mluví příliš otevřeně. Strana nemá takové lidi ráda. Jednoho dne zmizí. Má to napsané ve tváři.

Winston dojel chleba se sýrem. Otočil se na židli trochu stranou a napil se kávy z hrnku. Muž s pronikavým hlasem u stolu po jeho levici mluvil bezohledně dál. Mladá žena, která byla asi jeho sekretářka a seděla zády k Winstonovi, ho poslouchala a zdálo se, že horlivě souhlasí se vším, co říká. Winston chvílemi zaslechl poznámku, jako "Myslím, že máte skutečně pravdu, opravdu s vámi souhlasím," pronesenou mladým a dost hloupoučkým ženským hlasem. Ale druhý hlas ani na okamžik nezmlkl, ani když děvče promluvílo. Winston znal toho člověka od vidění, ale nevěděl o něm víc než to, že zaujímá důležité postavení v Oddělení literatury. Bylo mu kolem třiceti, měl svalnatou šíji a velká pohyblivá ústa. Hlavu držel zakloněnou tak, že se v jeho brýlích odráželo světlo a Winston viděl jen dva lesklé kotouče místo očí. Dost hrozné bylo, že z proudu zvuků, které se mu řinuly z úst, se téměř nedalo porozumět ani jedinému slovu. Jenom jednou Winston zachytil zlomek věty "úplné a konečné vymýcení goldsteinismu" – kterou vychrlil velmi rychle jedním dechem, jako by to byl jeden kompletně odlitý řádek bez zarážek. Jinak to byl jen šum, jakási gá-gá-gágání. Ale i když se nedalo rozumět, co ten člověk vlastně říká, nebylo pochyby o všeobecném smyslu toho, co říká. Pravděpodobně vyhrožoval Goldsteinovi a požadoval přísnější opatření proti ideozločincům a sabotérům, hřimal proti ukrutnostem eurasijské armády, vychvaloval Velkého bratra anebo hrdiny z malabarské fronty – na tom nezáleželo. Ať už to bylo cokoli, člověk si mohl být jist, že každé slovo je čistě pravověrné, čirý Angsoc. Když se tak Winston díval na tu tvář bez očí, s čelistí rychle se pohybující nahoru a dolů, měl zvláštní pocit, že to ani není skutečná lidská bytost, ale panák. Z člověka nemluvil mozek, ale hrtan. Žvanění, které z něho vycházelo, se skládalo ze slov, ale nebyla to řeč v pravém slova smyslu: byly to zvuky vydávané bezděčně jako kachní gágání.

Syme na okamžik zmlkl a obráceným koncem lžice kreslil vzory v louži omáčky. Hlas od vedlejšího stolu kvákal rychle dál, a bylo ho jasně slyšet navzdory okolnímu hluku.

"V newspeaku je takové slovo," řekl Syme, "nevím, jestli je znáš, duckspeak. Je to jedno z těch zajímavých slov, které v sobě zahrnuje protikladné významy. Když ho použiješ o protivníkovi, je to nadávka; použiješ-li ho o někom, s kým souhlasíš, je to pochvala."

Není pochyby o tom, že Syme bude vaporizován, opakoval si v duchu Winston. Myslel na to s jistým smutkem, i když dobře věděl, že Syme jím pohrdá, nemá ho příliš v oblibě a vůbec by se nezdráhal udát ho jako zločince, jakmile by se našel sebemenší důvod. Se Symem jaksi nebylo všechno, jak má být. Così mu chybělo: opatrnost, nadutost a jakási ochranná hloupost. Nedalo se říct, že by nebyl pravověrný. Věřil v principy Angsocu, ctil Velkého bratra, radoval se z vítězství, nenáviděl kacíře upřímně, dokonce s jakousi neúnavnou horlivostí na základě nejnovějších informací, k nimž obyčejný člen Strany neměl přístup. A přesto na něm trvale lpěl stín špatné pověsti. Říkal věci, které raději neměly být vysloveny, četl příliš mnoho knih, navštěvoval kavárnu Pod kaštanem, kam často chodovali malíři a hudebníci. Neexistoval žádný zákon, dokonce ani nepsaný, který by zakazoval navštěvovat kavárnu Pod kaštanem, a přece to místo byl jaksi špatně zapsané. Scházeli se tam staří, zdiskreditovaní vůdcové Strany, dokud nebyli definitivně odstraněni. Sám Goldstein tam prý býval někdy viděn, ještě před lety či desetiletími. Nebylo těžké předvídat Symův osud. A přesto bylo jisté, že kdyby Syme třeba jen na tři vteřiny vytušil, co se ve Winstonovi odehrává, okamžitě by ho udal Ideopolicii. To by ovšem udělal i každý jiný, kdyby na to přišlo; jenže Syme spíš než většina ostatních. Horlivost nestačí. Pravověrnost je nevědomí.

Syme vzhledl.

"Tamhle jde Parsons," poznamenal.

Tón jeho hlasu jako by k tomu dodával "ten blbec". Parsons, Winstonův soused na Sídlišti vítězství, si právěrazil cestu napříč jídelnou; byl to obtloustlý muž střední postavy se světlými vlasy a obličejem ropuchy. V pětácti se mu usazovaly tukové polštářky na šíji a v pase, ale pohyby měl čilé a chlapecké. Celým svým zjevem připomínal přerostlého klacka, a přestože nosil kombinézu podle předpisu, člověk se nemohl zbavit dojmu, že má na sobě modré krátké kalhoty, šedou košili a kolem krku červený šátek Zvěďů. Stačilo přivřít oči a v duchu jste viděli kolena s dolíčky a rukávy vyhrnuté nad baculaté předloktí. Parsons se skutečně vždycky vracel k šortkám, kdykoli mu k tomu poskytl záminku společný výlet nebo jiná fyzická činnost. Pozdravil oba bodrým "Ahoj, ahoj!" a přisedl si; pronikavě páchl potem. Na jeho růžovém obličejí se perlily krůpěje. Potit se dovedl vskutku mimořádně. Ve Společenském středisku se podle vlhkého držadla pátky dalo vždy poznat, že tam hrál ping-pong. Syme vytáhl papír popsaný dlouhými sloupci slov a studoval je s inkoustovou tužkou v ruce.

"Podívej se na něj, ten pracuje i při obědě," řekl Parsons a šťouchl do Winstona. "To je hlavička, co? Co to tam máš, ty kluku? Na mě by to bylo trochu moc. Smítte, člověče, proč tě hledám. Zapomněls mi dát ten příspěvek."

"Příspěvek na co?" zeptal se Winston a automaticky sáhl po penězích. Přibližně čtvrtina platu byla předem určena na dobrovolné příspěvky; bylo jich tolik, že bylo nesnadné udržet si přehled.

"Na Týden nenávisť. Však víš – domovní sbírka. Jsem pokladník v našem bloku. Děláme, co můžeme, aby to byla parádní podívaná. A to ti povídám, nebude to moje vina, jestli staré Sídliště vítězství nebude mít největší vlajkovou výzdobu v celé ulici. Slíbils mi dva dolary."

Winston vytáhl a podal Parsonovi dvě zmačkané a špinavé bankovky a ten je zanesl do notýsku úhledným rukopisem analfabeta.

"Mimochodem, kamaráde, slyšel jsem, že ten můj usmrkanec na tebe včera vystřelil z praku. Pořádně jsem ho seřezal. A pak jsem mu řekl, že jestli to ještě jednou udělá, tak mu ten prak vezmu."

"Myslím, že ho trochu naštválo, že nemohl na tu opravu."

"Ale, no – já chtěl jenom říct, že to prokazuje správnou výchovu, ne? Jsou to takový dva uličníci usmrkaný, ale koumáci. Myslejí jenom na Zvědy a na válku, samozřejmě. Víte, co ta moje malá žába udělala minulou sobotu, když byli s oddílem na výletě v Berkhamsteadu? Vzala s sebou ještě dvě další děvčata, oddělily se od ostatních a celé

odpoledne sledovaly nějakého cizího chlapa. Dvě hodiny se mu držely za zadkem, a když se dostaly do Amershamu, předaly ho patrole."

"A proč?" zeptal se Winston trochu zaraženě. Parsons vítězoslavně pokračoval:

"Ta moje malá si byla jistá, že je to nepřátelský agent – třeba ho shodili padákem. Ale v tom je ten figl, starouši. Co myslíš, že jí především bylo podezřelé? Všimla si, že má nějaké divné boty, říkala, že takové u nikoho ještě neviděla. Takže bylo pravděpodobné, že je to cizinec. Pěkně fikaný malý smrad, co? V sedmi letech."

"Co se stalo s tím chlapem?" zeptal se Winston.

"No, to samozřejmě nevím. Ale vůbec bych se nedivil, kdyby..." Parsons udělal pohyb, jako by mířil puškou, a mlaskl jazykem.

"Dobře," reagoval Syme roztržitě a ani nevzhledl od papíru.

"Ovšem, nemůžeme si dovolit riskovat," souhlasil Winston poslušně.

"Jde o to, že je válka," řekl Parsons.

Jako na potvrzení toho faktu ozval se z obrazovky nad jejich hlavami zvuk trubky. Tentokrát to však nebylo hlášení o válečném vítězství, ale pouze oznámení Ministerstva hojnosti.

"Soudruzi!" řval nadšeně mladý hlas. "Pozor, soudruzi! Máme pro vás velkou zprávu. Vítězně jsem završili boj o zvýšení výroby. Právě jsme obdrželi hlášení o celkové produkci všech druhů spotřebního zboží. Fakta ukazují, že za minulý rok stoupla životní úroveň minimálně o 20 procent. V celé Oceánii propukly dnes ráno spontánní manifestace, pracující vyšli z továren a úřadů a pochodovali ulicemi s transparenty, které vyjadřovaly vděčnost Velkému bratrovci za nový, šťastný život, který nám zaručuje svým moudrým vedením. Zde jsou některá souhrnná čísla. V potravinách..."

Fráze "naš nový, šťastný život" se opakovala několikrát. V poslední době patřila k oblíbeným heslům Ministerstva hojnosti. Parsons, jehož pozornost upoutalo troubení, seděl s ústy dokořán údivem, ale zároveň s výrazem člověka, který ví. Nerozuměl sice číslům, ale věděl, že v jistém hledu jsou důvodem k uspokojení. Vytáhl velkou špinavou dýmku, zpoloviny plnou zuhelnatělého tabáku. Protože přiděl tabáku byl 100 gramů na týden, měl zřídka možnost nacpat si dýmku až po okraj. Winston kouřil Cigaretu vítězství a držel ji opatrně ve vodorovné poloze. Nový přiděl dostane až zítra a zbývaly mu už jen čtyři kusy. V tu chvíli nevnímal vzdálenější zvuky a poslouchal žvanění, jež se linulo z obrazovky. Ukázalo se, že se dokonce konaly manifestace, kde se děkovalo Velkému bratrovci za zvýšení přidělu čokolády na dvacet gramů týdně. A to teprve včera, uvažoval, bylo oznámeno, že se přiděl snižuje na dvacet gramů týdně. Je možné, že to zbaštili, dřív než uplynulo čtyřicet hodin? Ano, zbaštili. Parsons to zbaštil bez námahy, s omezeností zvířete. Kreatura bez očí u vedlejšího stolu to zbaštila fanaticky, vášnivě, se zuřivou touhou vystopovat, udat a vaporizovat každého, kdo by se zmínil o tom, že v minulém týdnu byl přiděl ještě třicet gramů. Syme to také zbaštil – trochu složitějším způsobem, s použitím doublethinku. Byl tedy Winston jediný, komu zůstala paměť?

Z obrazovky se dál linula vybíjená statistika. V porovnání s předcházejícím rokem bylo více potravin, více oděvů, více domů, víc nábytku, víc hrnců, víc paliva, víc lodí, víc vrtulníků, víc knih, víc novorozeňat – více všeho kromě nemocí, zločinů a šílenství. Rok od roku a minutu od minuty všichni a všechno svištělo směrem vzhůru. Tak jako předtím Syme uchopil Winston lžičku, nimral se v bledé omáčce rozlité po stole, a vytáhl z ní dlouhý pruh do jakéhosi vzorku. Rozmrzele meditoval o hmotných stránkách života. Bývalo to vždycky tak? Chutnalo jídlo vždycky takhle? Rohlédl se po jídelně. Přeplněná místnost s nízkým stropem, stěny špinavé stopami nespočetných těl; otlučené kovové stoly a židle, natěsnané tak, že se lidé navzájem dotýkali lokty; zohýbané lžice, pokřivené podnosy, otlučené hrnky; nakyslá zapáchající směs špatného ginu, špatné kávy, omáčky s příchutí kovu a špinavého šatstva. Žaludek i pokožka vždy nějak protestovaly, člověk měl pocit, že byl ošizen o něco, nač má právo. Pravda, nepamatoval se na nic podstatně odlišného. Nikdy, pokud jeho paměť sahala, nebyl dostatek jídla, člověk nikdy neměl ponožky ani prádlo, v němž by nebylo plno děr, nábytek byl otlučený a rozviklaný, pokoje nedostatečně vytápěné, vozy podzemní dráhy přečpané, domy se rozpadávaly, chléb byl černý, čaj vzácnost, káva měla hnusnou chuť, cigaret byl nedostatek – nic nebylo laciné a ničeho nebylo dost, s výjimkou syntetického ginu. Samozřejmě že se to s přibývajícím věkem zhoršovalo. Ale i tak, nebylo snad známkou toho, že to není přirozený řád věcí, když člověku bylo zle u srdce z toho nepohodlí a špíny a nedostatku, z nekonečné zimy, z propocených ponožek, z výtahů, které nikdy nefungovaly, ze studené vody, drsného mýdla, cigaret, které se rozpadávaly, ze špatného jídla, které chutnalo divně. Proč by měl mít člověk pocit, že je to nesnesitelné, kdyby neměl paměť, zděděnou po předcích, která mu napovídala, že věci bývaly kdysi jiné?

Rozhlédl se ještě jednou po jídelně. Bezmála všichni byli oškliví, i kdyby byli oblečeni jinak než v jednotných modrých kombinézách. Na vzdáleném konci jídelny seděl sám u stolu drobný chlapík, podivně připomínající brouka, pil kávu a jeho očka vrhala podezíravé pohledy ze strany na stranu. Winston si pomyslel, jak snadno se dá uvěřit, pokud se ovšem člověk nedíval okolo sebe, že ideální typ člena Strany existuje a dokonce převažuje: vysokí svalnatí hoši a dívky s těžkými řasy, světlé vlasy, vitální, opálení a bezstarostní. Ve skutečnosti však, pokud mohl posoudit, byli lidé v Územním pásmu jedna většinou malí, tmavovlasí a nepěkně rostlí. Bylo zvláštní, že typ připomínající brouka byl rozšířený na Ministerstvech: zavalití muži, kteří tloustli už za mlada, s krátkými nohama, rychlých roztěkaných pohybů a tučných, bezvýrazných tváří, s velmi malými očima. Takovým typům se nejlépe dařilo pod panstvím Strany.

Zpráva Ministerstva hojnosti skončila další fanfárou a pak následovala dechovka. Parsons, kterého bombardování čísla přivedlo téměř k extázi, vyndal dýmku z úst.

"Ministerstvo hojnosti vykonalo slušný kus práce," řekl a uznale pokýval hlavou. "Mimochodem, Smithe, člověče, nemáš náhodou nějaké žiletky, nenechal bys mi nějakou?"

"Ani jednu," řekl Winston. "Sám se holím jednou žiletkou už šest týdnů."

"No nic, jen jsem se zeptal, kamaráde."

"Rád bych," řekl Winston.

Čágání od vedlejšího stolu během hlášení Ministerstva dočasně zmlklo, ale teď se hlas ozval znovu, daleko silněji než předtím. Winston se přistihl, že z jakéhosi důvodu myslel na paní Parsonsovou s rozcuchanými vlasy a vráskami plnými špíny. Do dvou let ji děti udají Ideopolicii. paní Parsonsová zmizí, bude vaporizována, O'Brien bude vaporizován, Winston bude vaporizován. Syme bude vaporizován. Parsons naopak nebude nikdy vaporizován. Stvůra bez očí s projevem kachny nebude nikdy vaporizována. Zavalití muži, co tak čile pobíhají po bludištích chodeb Ministerstev, také nikdy nebudou vaporizováni. A dívka s tmavými vlasy, ta z Oddělení literatury – ani ta nebude nikdy vaporizována. Zdálo se mu, že instinktivně rozezná, kdo přežije a kdo zahyne; ale co vlastně přispívá k přežití, nebylo snadné definovat.

V té chvíli se s prudkým trhnutím probral z rozjímání. Dívka u vedlejšího stolu se pootočila a dívala se na něho. Byla to dívka s tmavými vlasy. Hleděla na něho z boku, velmi upřeně. A v okamžiku, kdy zachytila jeho pohled, uhnula očima.

Winstonovi vyrazil na zádech pot. Proběhla jím strašná, svíravá hrůza. Téměř ihned zmizela, ale zůstal po ní nepříjemný neklid. Proč se na něj dívá? Sleduje ho snad? Naneštěstí se nemohl rozpomenout, jestli už byla u stolu, když přišel, anebo přišla až potom. Ale včera při Dvou minutách nenávisti zaručeně seděla těsně za ním, i když to nebylo naprosto nutné. Bylo celkem pravděpodobné, že jejím skutečným záměrem bylo poslouchat ho a zjistit, jestli křičí dost hlasitě.

Znovu myslel na to, co ho napadlo už předtím: dívka pravděpodobně není členkou Ideopolicie, ale možná že je přesně takový ten amatérský špicl, co jsou nejnebezpečnější. Nevěděl, jak dlouho se už na něho dívala, snad pět minut, a možná, že neměl pod kontrolou svůj výraz. Bylo hrozně nebezpečné dát volný průchod myšlenkám, když byl člověk na veřejném místě nebo v dosahu obrazovky. Nejmenší drobnost vás mohla prozradit. Nervový tik, neuvědomělý výraz úzkosti, zvyk brblat si sám pro sebe – všechno, v čem byl náznak nenormálnosti, toho, že máte co skrývat. Tvářit se nenáležitě (například s nedůvěrou, když se oznamovalo nějaké vítězství) byl v každém případě sám o sobě přestupek, který mohl být potrestán. V newspeaku na to dokonce existovalo slovo: říkalo se tomu facecrime (face – obličej, crime – zločin).

Dívka se k němu zase obrátila zády. Možná ho nakonec ani nesleduje; snad to byla jen náhoda, že dva dny po sobě seděla tak blízko něho. Cigareta mu zhasla a on ji opatrně položil na okraj stolu. Dokouří ji po práci, jestli se mu podaří nevysypat ji. Pravděpodobně je ta osoba u vedlejšího stolu špěh Ideopolicie a on bude pravděpodobně do tří dnů ve sklepeních Ministerstva lásky, ale nedopalek nesmí přijít nazmar. Syme poskládal svůj pruh papíru a nacpal ho do kapsy. Parsons zas začal vykládat.

"Vyprávěl jsem ti někdy, človče," řekl a pochechtával se s dýmku v ústech, "jak ti moji spratci podpálili sukni jedné staré bábě na trhu, protože ji viděli, jak balila klobásky do plakátu s V. B.? Připlížili se k ní zezadu a škrtili ji pod sukni sirkama. Myslím, že ji pořádně popálili. Jsou to neřádi, co? Ale mazaní jak lišky! U Zvědů dostanou dnes prvotřídní výcvik – ještě lepší než za mých časů. Co myslíš, čím je teď nejnovějc vybavili? Naslouchátky pro poslouchání za dveřmi! Moje holka tuhle večer přinesla jedno domů, vyzkoušela to na dveřích do obývacího a říkala, že slyší dvakrát líp než pouhým uchem. Je to jen hračka, to se ví. Ale aspoň je to vede správným směrem, ne?"

V tu chvíli se ozval z obrazovky ostrý hvizd, signál k návratu na pracoviště. Všichni tři muži vyskočili, spěchali k výtahu, aby si včas vybojovali místo. Winstonovi se vysypal z cigarety zbylý tabák.

6

Winston si zapisoval do deníku.

Stalo se to před třemi lety. Za temného večera v úzké boční uličce blízko jednoho velkého nádraží. Stála u výklenku dveří pod pouliční lampou, která nedávala skoro žádné světlo. Měla mladou tvář a byla silně naličená. Přitahovalo mě vlastně to naličení, jeho bělost, připomínající masku, a jasné rudé rty. Straničky se nikdy nelíčí. Nikdo jiný na ulici nebyl a nebyly tam obrazovky. Řekla si dva dolary. Vešel jsem...

V tu chvíli mu přišlo zatěžko pokračovat. Zavřel oči, mnul si je prsty a snažil se vytlačit z nich ten výjev, který se stále vracel. Pocítil téměř nepotlačitelné nutkání zařvat z plných plic řadu oplzlých slov. Nebo tlouci hlavou do zdi, kopnout do stolu a převrátit ho, mrštit kalamářem do okna – udělat něco hlučného nebo bolestného, co by mu z mysli vymazalo trýznivou vzpomínku.

Nejhorší nepřítel člověka, uvažoval, je jeho vlastní nervový systém. Vnitřní napětí se každou chvíli může přeměnit ve viditelný symptom. Vybavil se mu muž, kterého před několika týdny minul na ulici; byl to docela obyčejný člověk, člen Strany, tak pětatřicet čtyřicet let, vysoký, hubený, v ruce nesl aktovku. Byli od sebe pár metrů, když se najednou levá strana mužova obličeje stáhla v jakési křeči. A pak znovu, právě když se míjeli; bylo to jen škubnutí, záchvěv, rychlý, jako když cvakne závěr fotoaparátu, zřejmě se mu to stávalo pravidelně. Vzpomněl si jak si tehdy pomyslel: s tím chudákem je konec. A ten člověk si svůj tik možná ani neuvědomuje, v tom je ta hrůza. Smrtelně nebezpečné bylo, když někdo mluvil ze spaní. Před tím se člověk nemohl nijak chránit, pokud Winston věděl.

Nadechl se a psal dál:

Vešel jsem s ní do dveří a přes dvůr do kuchyně v suterénu. U zdi byla postel a na stole lampa, která vydávala jen slabé světlo. Padla...

Stiskl zuby. Nejraději by si odplivl. Při vzpomínce na ženu v kuchyni pomyslel na svou manželku Katherine. Winston býval ženatý, a pravděpodobně stále ještě ženatý je, protože pokud ví, jeho žena nezemřela. Měl pocit, jako

by znovu vdechoval teplý zatuchlý zápach kuchyně v suterénu, zápach štenic, špinavého šatstva a sprosté laciné voňavky, která však přesto vzrušovala, protože členky Strany nikdy voňavek nepoužívaly, to bylo prostě nepředstavitelné. Jedině prolétky používaly voňavek. V jeho mysli se ta vůně neoddělitelně spojovala se smilstvem.

Když tenkrát šel s tou ženskou, bylo to jeho první uklouznutí asi po dvou letech. Styk s prostitutkami byl samozřejmě zakázán, ale byl to jeden ze zákazů, které se člověk mohl sem tam odvážit přestoupit. Bylo to sice nebezpečné, ale nebyla to otázka života a smrti. Kdyby jednoho chytili s prostitutkou, mohlo to znamenat pět let v táboře nucených prací: víc ne, pokud v tom nebyl jiný přestupek. A bylo to celkem snadné, za předpokladu, že se člověk dokázal vyhnout tomu, aby ho dopadli při činu. Chudší čtvrti se hemžily ženami, které byly ochotné jít za peníze. Dost se jich dalo koupit dokonce za láhev ginu, který měli proléti zakázaný. Strana prostituci podporovala jako možnost vybití pudů, které se nedají úplně potlačit. Pouhé smilstvo ani nebylo tak závažné, pokud se dělo v skrytu a účelově a pokud se na něm podílely jen ženy z potlačené a opovrhované třídy. Neodpustitelným zločinem byla promiskuita mezi členy Strany. Přestože to byl jeden ze zločinů, k nimž se obžalovaní při velkých čistkách vždy přiznávali, bylo obtížné si představit, že by k něčemu takovému skutečně docházelo.

Cílem strany nebylo jen předcházet tomu, aby mezi muži a ženami vznikaly vztahy, které nebylo možné kontrolovat. Pravým, i když nevyhlášeným cílem bylo odstranit ze sexuálního aktu veškerou rozkoš. Ani tak láska, ale erotika byla nepřítel, a to jak v manželství, tak mimo ně. Každé manželství mezi členy Strany muselo být schváleno komisí, která byla k tomu účelu ustavena, a – i když ta zásada nebyla nikdy jasně stanovena – povolení bylo vždy odmítnuto, jestliže žadatelé vzbuzovali dojem, že se vzájemně fyzicky přitahují. Jediným uznávaným účelem manželství bylo počít děti, které by sloužily Straně. Na sexuální styk se pohlíželo jako na poněkud nechutný menší zákrok, něco na způsob klystýru. Toto pojetí ovšem úředně neexistovalo, ale nepřímě se už od dětství vtloukalo do hlavy každému členu Strany. Existovaly dokonce organizace jako Antisexuální liga mladých, které obhajovaly naprostý celibát pro obě pohlaví. Všechny děti měly být počaty umělým oplodněním (v newspeaku se to nazývalo artiseem) a pak vychovávány ve veřejných institucích. Winston si byl vědom, že ne všechno je míněno vážně, ale bylo to jaksi v souladu s všeobecnou ideologií Strany. Strana se pokoušela pohlavní pud umrtvit, a jestliže o nebylo možné, alespoň ho pokrýt a pošpinit. Nevěděl sice, proč tomu tak je, ale připadalo mu přirozené, že tomu tak je. Pokud šlo o ženy, setkal se úsilí Strany do značné míry s úspěchem.

Znovu pomyslel na Katherine. Je to určitě už devět, deset – skoro jedenáct let, co se rozešli. Bylo zvláštní, jak zřídka si na ni vzpomněl. Někdy dokázal po řadu dní zapomenout, že byl vůbec kdy ženatý. Byli spolu jen asi patnáct měsíců. Strana nepovolila rozvod, ale doporučovala odloučení v případě, kde nebyly děti.

Katherine byla vysoká světlavá dívka, měla vzpřímené držení těla, nádherné pohyby, výraznou orlí tvář, dalo by se říci vznešenou, pokud člověk nezjistil, že se za ní neskrývá prakticky nic. Velmi záhy poté, co se vzali, došel k názoru – ačkoli to snad bylo tím, že ji znal mnohem blíže, než znal většinu lidí – že je bezpochyby ten nejloupežnější, nevulgárnější a nejprázdnější člověk, s jakým se kdy setkal. Kromě hesel neměla v hlavě jedinou myšlenku a nebylo skutečně blbosti, kterou by nedokázala spolknout, když jí ji Strana naservírovala. V duchu ji přezdíval "lidský gramofon". Ale i tak by s ní byl vydržel, nebýt jedné jediné věci – sexu.

Jakmile se jí dotkl, ucukla a jako by ztuhla. Když ji objal, jako by objímal dřevěnou loutku. Bylo zvláštní, že i když ho k sobě tiskla, měl zároveň pocit, že ho celou silou od sebe odstrkuje. Strnulost svalstva ten dojem ještě zdůrazňovala. Ležela se zavřenýma očima, nevzpírala se, ani se nepřizpůsobovala, jen poddávala. Bylo to mimořádně skličující a po nějakém čase strašné. Ale i tak by s ní byl dokázal žít, kdyby se dohodli na celibátu. Ale byla to kupodivu Katherine, která odmítla. Musí prý vyprodukovat dítě, jestli to půjde. Tak v tom konání pravidelně pokračovali jednou týdně, pokud to bylo možné. Dokonce mu tu ráno připomínala jako něco, co se musí večer vykonat a na co se nesmí zapomenout. Měla pro to dvě pojmenování. Jedno bylo "dělat děťátko" a druhé "naše povinnost vůči Straně" (ano, namouduši to tak říkala). Zanedlouho zakoušel pocit skutečné hrůzy, kdykoli se přiblížil určený den. Dítě naštěstí počato nebylo a ona nakonec souhlasila, že se o to už nebudou pokoušet, a záhy poté se rozešli.

Winston neslyšně vzdechl. Opět uchopil pero a psal:

Padla na postel a najednou, bez nejmenší předešlosti, tím nejhrubším, nejohroživějším způsobem, který je možné si představit, si vyhrnula sukni. Já...

Viděl se, jak tam stojí, v tlumeném světle lampy, v nozdřích pach štenic a voňavky a v srdci pocit porážky a odporu, který se v té chvíli mísil se vzpomínkou na Katherinino bílé tělo, navždy ztuhlé hypnotickou mocí Strany. Proč to vždycky muselo být takhle? Proč nemohl mít nějakou ženu sám pro sebe, místo těch hnusných filcek jednou za pár let? Ale opravdový milostný poměr byl téměř nemyslitelný. Všechny členky Strany byly stejné. Cudnost v nich byla zakořeněná stejně hluboko jako oddanost Straně. Od raného dětství je zocelovali hrami a studenou vodou, a pak tím svinstvem, co jim vtloukali do hlavy ve škole a ve Zvědech a v Lize mladých, přednáškami, průvody, hesly a pochodovou hudbou, se jim povedlo vypudit přirozený cit. Rozum mu říkal, že přece musí být výjimky, ale srdce tomu nevěřilo. Všechny jsou nedobytné, jak si Strana přeje. a on chtěl víc než být milován, chtěl prolomit tu zeď ctnosti, i kdyby to mělo být jen jednou za život. Každé vyvrhnutí bylo vzpourou. Touha byla ideozločin. A kdyby se mu bylo podařilo takto probudit Katherine, připadal by si, že ji svedl, i když byla jeho manželka.

Ale musel ten příběh dovést do konce.

Já jsem povytáhl plamen lampy. Když jsem ji uviděl na světle...

Po té temnotě mu slabé světlo petrolejové lampy připadalo velmi jasné. Poprvé si tu ženu pořádně prohlédl.

Postoupil k ní o krok a potom se zarazil, naplněn chtivostí i strachem. Bolestně si uvědomoval riziko, které na sebe vzal tím, že sem přišel. Bylo docela možné, že ho hlídka chytí, až bude odcházet; možná že právě v této chvíli už čekají za dveřmi. Kdyby odešel, aniž vykonal, proč přišel...!

Musel to napsat, musel se přiznat. Ve světle lampy náhle poznal, jak je ta žena stará. Líčidlo měla na obličej nanesené v takové vrstvě, že mohlo prasknout jako maska z lepenky. Ve vlasech bílé prameny; nejhroznější však bylo, že jakmile pootevřela ústa, odhalila černou prázdnotu. Zuby prostě neměla.

Psal v rychlosti, neuspořádaným rukopisem:

Když jsem ji uviděl na světle, byla to stará žena, nejméně padesátiletá. Ale dal jsem se do toho a udělal jsem, proč jsem přišel.

Znovu si přitiskl prsty na oční víčka. Konečně to napsal, ale to na věci nic nezměnilo. Terapie nepomohla. Nutkání zařvat z plných plic oplzlá slova nezesláblo.

7

Jestliže vůbec je nějaká naděje, psal Winston, spočívá v prolétech.

Jestli je nějaká naděje, musí spočívat v prolétech, protože jedině tam, v těch hemžících se podřadných masách, mezi 85 procenty obyvatelstva Oceánie, může jednou vzniknout síla schopná zničit Stranu. Strana nemůže být rozvrácena zevnitř. Její nepřátelé, jestli vůbec má nějaké nepřátele, nemají žádnou možnost spojit se nebo se aspoň navzájem poznat. I kdyby existovalo legendární Bratrstvo, jako že snad existuje, bylo nemyslitelné, aby se jeho členové mohli scházet ve větším počtu než po dvou nebo po třech. Vzpourou byl pouhý pohled do očí, tón hlasu; v nejlepším případě náhodně zašeptané slovo. Ale kdyby si proléti dokázali uvědomit vlastní sílu, nemuseli by konspirovat. Stačilo by povstat a otřepat se jako kůň, když setřásá mouchy. Kdyby chtěli, mohli by rozprášit Stranu hned zítra ráno. Dřív nebo později je to přece musí napadnout.

Vzpomněl si, jak jednou kráčet přeplněnou ulicí, když se z nedaleké boční uličky ozval strašný řev stovek hlasů – ženských hlasů. Byl to obrovský, hrozný výkřik hněvu a zoufalství, hlasité "O-o-o-o-o-u" jako dunivá ozvěna zvonu. Srdce mu poskočilo. Už to začalo! pomyslel si. Vzpouř! Proléti se konečně hnuli! Když přišel na místo, uviděl shluk dvou nebo tří set žen, které se tlačily kolem stánků na trhu, s tvářemi tak tragickými jako tváře pasažérů odsouzených k záhubě na potápějící se lodi. V okamžiku se však to všeobecné zoufalství rozpadlo na izolované hádky. Ukázalo se, že u jednoho stánku prodávali plechové pánve. Byly to nicotné krámy, ale nádobí se těžko shánělo a zásoba pánví se právě vyprodala. Úspěšné ženy se snažily zmizet i s kořistí, ostatní do nich vrážely a strkaly a desítky dalších pokřikovaly okolo stánku, obviňovaly prodavače, že prodává ze známosti a že má další pánve někde schované. Řev znovu explodoval. Dvě tlusté ženy, jedna s rozpuštěnými vlasy, se zmocnily pánve a snažily se ji jedna druhé vyrvat z rukou. Nakonec se jim podařilo utrhnout rukojeť. Winston je znechuceně pozoroval. A přece, i když to trvalo jen chvíli, jaká téměř děsivá síla zazněla z toho výkřiku těch několika hrdel! Copak nemohou někdy takhle zařvat kvůli něčemu závažnějšímu?

Dokud nebudou uvědoměli, nebudou se bouřit, a dokud se nevzbouří, nemohou se stát uvědomělými.

To skoro vypadá jako opsané z některé stranické učebnice. Strana ovšem hlásala, že osvobodila proléty z poroby. Před revolucí byli krutě utlačováni kapitalisty, hladověli a byli bičováni, ženy musely pracovat v uhelných dolech (ženy ve skutečnosti stále ještě pracovaly v uhelných dolech), děti se prodávaly do továren od šesti let. Ale zároveň, podle zásad doublethinku, Strana učila, že proléti jsou od přírody méněcenní a musí být drženi v porobě jako zvířata podle několika jednoduchých pravidel. Vlastně se o prolétech velmi málo vědělo. Nebylo to ostatně třeba. Pokud pracovali a množili se, byla jejich ostatní činnost bezvýznamná. Byli ponecháni sami sobě jako dobytek žijící volně na argentinských pláních, a tak se uchýlili k životnímu stylu, který se jim jevil jako přirozený, po vzoru prapředků. Rodili se a vyrůstali v ubohém prostředí, ve dvanácti šli pracovat, procházeli krátkým obdobím rozkvětu, krásy a pohlavní touhy, ve dvaceti vstupovali do manželství, ve třiceti letech byli ve středním věku a umírali většinou v šedesáti. Jejich duševní obzor byl omezen těžkou fyzickou prací, starostí o domácnost a o děti, drobnými spory se sousedy, filmy, fotbalem, pivem a nade všechno kartami. nebylo těžké udržet je pod kontrolou. Hrstka agentů Ideopolicie se stále pohybovala mezi nimi, šířila falešné zprávy, vytipovala a eliminovala několik jednotlivců, kteří se podle jejich soudu mohli stát nebezpečnými; ale nikdo se nepokoušel vštěpovat jim ideologii Strany. Vyžadovalo se od nich jen primitivní vlastenectví, na které bylo možné apelovat, kdykoli bylo zapotřebí prodloužit pracovní dobu nebo snížit přídělý. A i když začali být nespokojení, což se stávalo, jejich nespokojenost stejně nikam nevedla, protože neměli celkovou ideu a dovedli se soustředit jen na jednotlivé drobné nesnáze. Větší zlo stále unikalo jejich pozornosti. Podstatná většina prolétů dokonce ani neměla doma televizní obrazovky. A policie velmi málo zasahovala do jejich života. V Londýně byla obrovská kriminalita, celý svět pro sebe, zloději, banditi, prostitutky, překupníci drog, vyděrači všeho druhu; ale protože se to všechno dělo jen mezi proléty, bylo to bezvýznamné. Ve všech otázkách morálky jim bylo dovoleno řídit se kodexem předků. Sexuální puritánství Strany jim vnucováno nebylo. Promiskuita byla beztrestná, rozvody se povolovaly. Dokonce i náboženské obřady by byly povoleny, kdyby proléti aspoň ukázali, že je potřebují nebo chtějí. Byli mimo podezření. Jak pravilo jedno z hesel Strany: "Proléti a zvířata jsou svobodní".

Winston natáhl ruku a opatrně si poškrábal bérkový vřed. Zase ho začal svědit. Člověk neustále narážel na nemožnost dozvědět se, jaký skutečně byl život před Revolučí. Vytáhl ze zásuvky dětskou učebnici dějepisu, kterou si

vypůjčil od paní Parsonové, a začal opisovat jeden odstavec do deníku:

Za starých časů, psalo se tam, před slavnou Revolucí, nebyl Londýn tak krásné město jako dnes. Bylo to temné, špinavé, ubohé místo, kde se téměř nikdo dost nenajedl a kde stovky a tisíce chudých neměly boty ani střechu nad hlavou. Děti, o nic starší než vy, musely pracovat dvanáct hodin denně u krutých mistrů, kteří je bili, když pracovaly příliš pomalu, a živili je jen oschlými chlebovými kůrkami a vodou. Ale uprostřed této strašné chudoby bylo několik velkých nádherných domů, ve kterých žili bohatí, a ti měli až třicet sluhů, kteří se o ně starali. Tito bohatí mužové se nazývali kapitalisté. Byli to tlustí škaredí lidé se zlou tváří, jako ten na obrázku na protější stránce. Vidíte, že má na sobě dlouhý černý plášť, který se nazýval frak, a podivný lesklý klobouk, který měl tvar roury od kamen a nazýval se cylindr. To byla uniforma kapitalistů a nikdo jiný ji nesměl nosit. Kapitalisté vlastnili všechno na světě a ostatní byli jejich otroci. Vlastnili všechnu půdu, všechny domy, všechny továrny a všechny peníze. Když je někdo neposlechl, mohli ho uvrhnout do vězení anebo mu mohli vzít práci a nechat ho umřít hladem. Když obyčejný člověk mluvil s kapitalistou, musel se před ním krčit a klanět se mu, smeknout čepici a oslovovat ho "Pane". Hlavní kapitalista se nazýval Král a...

Ale on už věděl, jak to je dál. Bude tam zmínka o biskupech se širokými rukávy, o soudcích v talárech s hermelínem, o pranířích, o burzách, o šlapacích mlýnech, o devíticásých kočkách a o zvyku líbat papežovi nohy. Existovalo cosi, co se nazývalo *ius primae noctis*, ale to se pravděpodobně v dětské učebnici neuvádělo. Byl to zákon, podle kterého měl každý kapitalista právo vyspat se s kteroukoli ženou pracující v jeho továrnách.

Jak měl člověk rozeznat, co z toho byla lež? Možná že průměrná lidská bytost skutečně žije líp dnes než před Revolucí. Jediným důkazem opaku byl němý nesouhlas, který člověk cítil v kostech, podvědomý pocit, že životní podmínky jsou nesnesitelné a že kdysi musely být jiné. Napadlo ho, že skutečným charakteristickým rysem moderního života není jeho krutost a nejistota, ale prostě nuzota, ošumělost, lhotejnost. Když se člověk rozhlédl kolem sebe, život nejenže se nepodobá lžím, které se řinou z obrazovek, ale ani ideálům, které se Strana snažila uskutečnit. Velká část života, dokonce života člena Strany, byla neutrální a nepolitická, byla to dřina v otravných zaměstnáních, bitva o místo v podzemní dráze, zašívání děravých ponožek, žebrání o tabletku sacharínu, šetření špačka od cigarety. Stranický ideál byl cosi obrovského, strašlivého, třpytivého – svět z oceli a betonu, svět obrovitých strojů a hrozivých zbraní, národ válečníků a fanatiků pochodující kupředu v dokonalé jednotě, masy, které stejně myslí a vykřikují táž hesla, bez přestání pracují, bojují, vítězí, pronásledují – tři sta miliónů lidí se stejnou tváří. Skutečnost byla ubohá, ošumělá, města, v nichž se podvyživení lidé vlečou sem a tam, v děravých botách, žijí v pospravovaných domech z devatenáctého století, páchnoucích zelím a nefungujícími záchody. Viděl před sebou Londýn, obrovské a zpustošené velkoměsto s miliónem nádob na smetí, a do toho se mísila představa paní Parsonové, ženy s vrásčitou tváří a rozčuchanými vlasy, jak se bezmocně moří se zacpanou výlevkou.

Sehnul se a zase se poškrábal na kotníku. Ve dne v noci drásala televize uši statistikami dokazujícími, že lidé dnes mají více jídla i oblečení, lepší domy, lepší zábavu – že žijí déle, mají kratší pracovní dobu, jsou větší, zdravější, silnější, inteligentnější a vzdělanější než lidé před padesáti lety. Ani slovo z toho se nedalo dokázat nebo vyvrátit. Strana například hlásala, že 40% prolétů je dnes gramotných; před Revolucí prý to bylo jen 15%. Strana prohlašovala, že kojenecká úmrtnost je nyní jen 160 promile, zatímco před Revolucí to bylo 300 promile, a tak dál. Bylo to jako jediná rovnice s dvěma neznámými. Bylo docela dobře možné, že každé slovo v učebnicích dějepisu (dokonce i věci, které člověk bez ptaní přijímal), bylo čirý výmysl. Navzdory tomu, co četl, možná takové zákony jako právo první noci nikdy neexistovaly, stejně jako neexistovali kapitalisté či cylindry.

Všechno se rozplývalo v mlze. Minulost byla vymazána, vymazání bylo zapomenuto, lež se stala pravdou. Jedinkrát v životě měl v rukou – po události, to bylo důležité – konkrétní, neomylný důkaz falzifikace. Držel ho v prstech půl minuty. Muselo to být někdy v roce 1973 – rozhodně asi v té době, kdy se s Katherine rozešli. Ale ve skutečnosti došlo k té události ještě o sedm nebo osm let dříve.

Ten příběh vlastně začal v polovině šedesátých let, v období velkých čistek, v nichž původní vůdcové Revoluce byli jednou provždy vymazáni z historie. V roce 1970 už z nich nezbyl ani jediný, ovšem kromě Velkého bratra. Všichni ostatní byli odhaleni jako zrádci a kontrarevolucionáři. Goldstein utekl a skrýval se neznámo kde, několik dalších prostě zmizelo, ale většina byla popravena po okázalých veřejných procesech, v nichž se přiznali ke svým zločinům. Mezi posledními, kteří ještě přeživali, byli mužové jménem Jones, Aarson a Rutherford. Někdy v roce 1965 byli zatčeni. Jak se často stávalo, na rok nebo ještě déle zmizeli, takže se nevědělo, zda jsou živí nebo mrtví, až najednou byli vyvedeni na světlo a obviněni obvyklým způsobem. Přiznali se ke špionáži ve prospěch nepřítele (tehdy byla nepřítelem také Eurasie), ke zpronevěře veřejných prostředků, k vraždě různých věrných členů Strany, k intrikám proti vedení Velkého bratra, s nimiž začali dávno před Revolucí, a k sabotážním akcím, jež způsobily smrt stovek a tisíců lidí. Po přiznání dostali milost, byli zase přijati do Strany a dostali místa, která byla ve skutečnosti sinekurami, a důležité jen vypadala. Všichni tři napsali do Timesů dlouhé odporné články, v nichž analyzovali příčiny svého odpadlictví a slibovali, že se napraví.

Nějaký čas po jejich propuštění Winston všechny tři skutečně spatřil v kavárně Pod kaštanem. Vzpomínal si, s jakým úděsným vzrušením je koutkem oka sledoval. Byli to mužové mnohem starší než on, pozůstatky starého světa, bezmála poslední velké postavy, které zbyly z hrdinských ranných časů Strany. Ještě na nich slabě ulpívala gloriola ilegálního boje a občanské války. Měl pocit, ačkoli v té době byla už fakta a data stále nejasnější, že jejich jména znal dávno předtím, než se setkal se jménem Velkého bratra. Ale oni byli psanci, nepřátelé, nedotknutelní, s naprostou jistotou předurčení k vyhubení nejpozději do dvou let. Kdo jednou padl do rukou Ideopolicie, ještě nikdy neunikl. Čekali jako oživlé mrtvolky, až je pošlou zpátky do hrobu.

U stolu blízko nich nikdo neseděl. Nebylo moudré být viděn v blízkosti takových lidí. Seděli mlčky, před sebou sklenky ginu s příchutí hřebíčku, což byla specialita kavárny. Na Winstona udělal svým zjevem největší dojem Rutherford. Kdysi byl slavný kariaturista, jehož kresby pomáhaly podněcovat veřejné mínění před Revolučí a v jejím průběhu. Ještě teď se čas od času objevovaly v Timesech jeho karikatury. Byly to prostě imitace jeho dřívějšího stylu, ale jaksi bez života a nepřesvědčivé, předělávky jeho dávných témat – brlohy chudých, hladovějící děti, pouliční bitky, kapitalisté v cylindrech – dokonce ani na barikádách se kapitalisté nedokázali zbavit cylindrů – nekonečné beznadějné pokusy vrátit se do minulosti. Rutherford, mohutný muž s hřívou mastných šedivých vlasů, s odulou vráscitou tváří a temnými negroidními rty. Kdysi musel být nesmírně silný; teď se jeho veliké tělo bortilo, rozlévalo, nadouvalo, ztrácelo se do stran. Téměř se vám rozpadal před očima, jako když se drolí hora.

Bylo patnáct hodin, hodina osamělosti. Winston si nemohl vzpomenout, jak se stalo, že byl tou dobou v kavárně. Bylo tam skoro prázdné. Z obrazovky vyhrávala dechová hudba. Tři muži seděli v koutě téměř bez hnutí, ani nepromluvíli. Číšník jim sám od sebe přinesl další sklenky ginu. Na vedlejším stole byla šachovnice s rozestavenými figurkami, ale hrát nezačali. V tom se s obrazovkou něco stalo, trvalo to asi jen půl minuty. Melodie, kterou hráli, se změnila, a změnil se i charakter hudby. Něco se tam připletlo – ale dalo se to těžko popsat. Ozvala se jakási skřípavá, vřetstící, výsměšná melodie: Winston ji v duchu nazval zbabělá. A na obrazovce začal zpívat jakýsi hlas:

Pod košatým kaštanem
prodlali jsme se navzájem:
Oni lžou, my taky lžem
pod košatým kaštanem.

Tři muži se ani nepohnuli. Ale když Winston znovu vzhledl k Rutherfordově ztrhané tváři, všiml si, že má v očích slzy. A poprvé si s bezděčným zachvěním uvědomil, že Aaronson i Rutherford mají přeražené nosy.

Zakrátko byli všichni tři znovu zatčeni. Ukázalo se, že hned po svém propuštění zosnovali nové spiknutí. V druhém procesu se znovu přiznali ke všem svým starým zločinům a k celé řadě dalších. Byli popraveni a jejich osud byl zaznamenán v dějinách Strany jako varování potomstvu. Asi o pět let později, v roce 1973, rozbaloval Winston svazek dokumentů, které právě vypadl na stůl z pneumatického potrubí, když mu padl do rukou útržek papíru, který zřejmě proklouzl mezi ostatní a pak se na něj zapomnělo. Sotva ho vyrovnal, hned poznal jeho význam. Byla to půlka stránky vytržená z asi deset let starých Timesů. Horní polovina stránky, takže tam bylo datum, – a fotografie delegátů na nějaké schůzi Strany v New Yorku. Ve středu skupiny vynikali Jones, Aaronson a Rutherford. Nebylo pochyby, že jsou to oni; navíc byla jejich jména v popisku pod obrázkem.

Vtip spočíval v tom, že v obou procesech se všichni tři přiznali, že toho dne byli na eurasijské půdě. Že odletěli z tajného letiště v Kanadě na schůzku kdesi na Sibiři a rokovali tam s členy eurasijského generálního štábu, kterým vyzradili důležitá vojenská tajemství. Datum uvázlo Winstonovi v paměti, protože to bylo na svatého Jana; ale celá záležitost musí být zaznamenána také na bezpočtu jiných míst. Z toho plynul jediný možný závěr: přiznání byla lživá.

Samo o sobě to samozřejmě nebyl objev. Winston si ani předtím nemyslel, že lidé, kteří byli likvidováni v čistkách, skutečně spáchali zločiny, z nichž byli obviněni. Ale tohle byl konkrétní důkaz; zlomek zrušené minulosti, jako zkamenělá kost, která se objeví v nesprávné vrstvě a zničí celou teorii o vývoji zemské kůry. Mohlo by to rozmetat Stranu na atomy, kdyby se to dalo nějak zveřejnit ve světě a vysvětlit význam toho všeho.

Okamžitě se pustil do práce. Jakmile zjistil, co fotografie představuje a co znamená, přikryl ji kusem papíru. Když ji rozvinul, byla naštěstí vzhůru nohama směrem k obrazovce.

Položil si poznámkový blok na kolena a odstrčil židli, aby se tak dostal co nejdál od obrazovky. Nebylo těžké zachovat bezvýraznou tvář a s jistým úsilím mohl člověk kontrolovat i dech; nikoli však bušení srdce, obrazovka byla natolik citlivá, že je zachycovala. Nechal uplynout přibližně deset minut, a po celou tu dobu ho mučil strach, že ho nějaká náhoda – třeba náhlý průvan, který zavane přes stůl – prozradí. Potom fotografii už ani neodkryl a vhodil ji do papěťové díry spolu s odpadovým papírem. V příští minutě už snad shoří na popel.

To bylo před deseti – jedenácti lety. Dnes by si tu fotografii pravděpodobně nechal. Bylo zvláštní, jak mu skutečnost, že ji držel v prstech, připadala významná ještě dnes, kdy sama fotografie, stejně jako událost, kterou zachycovala, byla už jen vzpomínkou. Kladl si otázku, zda moc Strany nad minulostí je slabší proto, že nějaké svědectví, které už neexistuje, jednou přece existovalo?

Dnes, kdyby dejme tomu fotografie mohla znovu povstat z popela, by neměla ani cenu takového svědectví. Když Winston učinil svůj objev, Oceánie již neválčila s Eurasií, tři mrtví muži by byli museli zradit svou vlast agentům Eastasie. Od té doby přibyla další obvinění – dvě nebo tři, už si nevzpomínal kolik. Jejich přiznání se přepisovala a přepisovala, až původní fakta a data neměla nejmenší význam. Minulost byla nejen změněna, ale neustále se upravovala. Jako noční můra ho však nejvíce pronásledovalo, že nikdy jasně nepochopil, proč ten obrovský podvod. Bezprostřední výhody falšování minulosti byly zřejmé, ale původní motiv byl záhadný. Opět vzal pero a psal:

Chápu JAK; nechápu PROČ.

Ptal se sám sebe, jako už mnohokrát předtím, jestli on sám není blázen. Možná že blázen je prostě menšina, kterou tvoří jediný člověk. Kdysi bylo znakem šílenství věřit, že se Země otáčí kolem Slunce; dnes je šílenstvím věřit, že minulost je nezměnitelná. Možná že je jediný, kdo má takový názor, a jestli je jediný, je blázen. Ale pomyšlení, že je blázen, mu příliš nevadilo: hrozné však bylo, že by se mohl mylit.

Vzal dětskou učebnici dějepisu a zadíval se na portrét Velkého bratra na titulní straně. Uhrančivé oči se upíraly do jeho vlastních. Působilo to, jako by člověka tiskla k zemi obrovská síla – cosi pronikalo až do lebky, bušilo do mozku, zbavovalo soudnosti a nutilo popírat důkazy podávané vlastními smysly. Nakonec Strana prohlásí, že dvě a dvě je pět a člověk tomu uvěří. Bylo to nevyhnutelné, dříve nebo později to začnou tvrdit; vyžaduje to logika jejich postavení. Jejich filozofie mlčky popírá nejen platnost vlastní zkušenosti, ale samu existenci vnější skutečnosti. Vrcholem veškerého kacířství je zdravý rozum. A nejděšnější na tom všem není, že člověka mohou zabít za to, že smýšlí jinak, ale to, že by mohli mít pravdu. Koneckonců jak víme, že dvě a dvě jsou skutečně čtyři? Anebo že působí přitažlivá síla? Anebo že minulost je nezměnitelná? Jestliže minulost i vnější svět existují pouze ve vědomí a jestliže vědomí samo je kontrolovatelné – co potom?

Ale ne! Jeho odvaha jako by najednou sama od sebe nabrala sílu. V mysli se mu vynořila O'Brienova tvář, aniž ta představa byla vyvolána nějakou zřejmou asociací. Byl si jistý víc než předtím, že O'Brien je na jeho straně. Píše ten deník pro O'Briena – O'Brienovi; je to jeho nekonečný dopis, který nikdo nikdy nebude číst, ale který je adresován určité osobě, a to mu dodává určité zabarvení.

Strana člověka nabádá, aby odmítl svědectví vlastních očí a uší. To je její konečný a nejpodstatnější příkaz. Jeho naděje však zeslábla, když si pomyslel, jaká obrovská síla stojí proti němu, s jakou lehkostí by ho kterýkoli stranický intelektuál vyřídil v debatě tím, že by ho zahrnul pečlivě volenými argumenty, kterým by ani nerozuměl, natož aby na ně odpověděl. A přesto je v právu! Oni se mýlí a on má pravdu. Co je zřejmé, prosté a pravdivé, to je třeba bránit. Samozřejmosti jsou pravdivé, na tom trvej! Hmotný svět existuje, jeho zákony se nemění. Kameny jsou tvrdé, voda je mokrá, volné předměty padají směrem ke středu Země. S pocitem, že to říká O'Brienovi a také že razí významnou zásadu, napsal:

Svoboda znamená svobodně prohlásit, že dvě a dvě jsou čtyři. Jestliže toto je dáno, všechno ostatní z toho vyplývá.

8

Odkudsi z konce uličky se linula vůně pražené kávy – pravé kávy, ne Kávy vítězství. Winston se bezděčně zastavil. Snad na dvě vteřiny si zase octl v polozapomenutém světě dětství. Vtom bouchly dveře a odřízly tu vůni tak prudce, jako by to byl prchavý zvuk.

Ušel několik kilometrů po chodnicích a v bérceovém vředu mu cukalo. Už po druhé za tři týdny vynechal večer ve Společenském středisku; byl to nepředložený čin, protože člověk si mohl být jist, že počet jeho návštěv ve Středisku se bedlivě zaznamenává. V zásadě neměl člen Strany nikdy volno a nebyl nikdy sám, jedině v posteli. Předpokládalo se, že pokud právě nepracuje, nejí nebo nespí, účastní se nějaké společné zábavy; dělat cokoli, co by jen připomínalo touhu po samotě, třeba jít sám na procházku, bylo vždy poněkud riskantní. V newspeaku pro to bylo slovo, jmenovalo se to ownlife, vlastní život, a znamenalo to individualismus a výstřednost. Ale když dnes večer vyšel z Ministerstva, voňavý dubnový vzduch ho lákal. Obloha byla teple modrá, víc než jindy toho roku, a najednou mu ten dlouhý, hlučný večer ve Středisku, nudné, vyčerpávající hry, přednášky a halasné kamarádství podmazané ginem připadaly nesnesitelné. Z náhlého popudu odbočil od autobusové zastávky a ponořil se do bludiště Londýna, nejdřív na jih, potom na východ, pak zase na sever, ztratil se v neznámých ulicích a ani se nestaral, kterým směrem jde.

"Jestli je nějaká naděje," zapsal si do deníku, "pak spočívá v prolétech." Ta slova se mu stále vracela jako výrok tajemné pravdy a zjevné absurdity. Octl se mezi ošumělými, zašlými brlohy hnědé barvy severovýchodně od někdejšího nádraží Saint Pancras. Kráčel dlážděnou uličkou poschoďových domků s otlučenými vraty, která se otevírala přímo na chodník a zvláštním způsobem připomínala krycí díry. Tu a tam stály mezi dlaždicemi kaluže špinavé vody. Dovnitř a ven tmavými vchody a bočními uličkami, které ústily z obou stran ulice, proudilo úžasné množství lidí – dívky v plném květu s hrubě naličenými rty, mladíci, kteří se věšeli děvčatům na paty, a nakynuté kolébající se ženy, prozrazující, jak budou ty dívky vypadat za deset let, staré shrbené bytosti, šourající se s nohama od sebe, a otrhané bosé děti, které si hrály v kalužích a rozprchly se pokaždé, když na ně matky rozhněvaně zavolaly. Asi čtvrtina oken v ulici byla rozbitá a zatlučená prkny. Lidé většinou nevěnovali Winstonovi pozornost; někteří na něho hleděli s ostražitou zvědavostí. Dvě obrovité ženy s cihlově červeným předloktím, složeným na zástěře, se bavily na zápraží. Jak se k nim blížil, zachytil Winston útržky rozhovoru.

"To je všechno hezký, říkám jí. Ale kdybys byla na mém místě, udělala bys to jako já. To se lehko kritizuje, říkám, ale ty nemáš takový problémy co já."

"Jo," řekla druhá, "to je právě to. Zrovna tak to je."

Pronikavé hlasy najednou zmlkly. Ženy si ho prohlížely v nepřátelském tichu, jak okolo nich procházel. Vlastně to ani nebylo nepřátelství, jen jakási ostražitost, náhlé strnutí, jako by se kolem proplazil chřestýš. Modrá kombinéza Strany určitě nebyla na takové ulici častým zjevem. Bylo vskutku nemoudré nechat se vidět v takových místech, pokud tam člověk neměl konkrétně co dělat. Mohla by ho zastavit hlídka, kdyby na ni narazil. "Mohl byste nám ukázat doklady, soudruhu? Co tu děláte? V kolik hodin jste odešel z práce? Chodíte tudy pravidelně domů?" a tak dále a tak dále. Ne že by existovalo nějaké pravidlo zapovídací jít domů neobvyklou cestou; ale když se o tom doslechla Ideopolice, stačilo to, aby člověk na sebe upozornil.

Najednou byla celá ulice v pohybu. Varovné výkřiky se ozývaly ze všech stran. Lidé mizeli ve vratech jako králíci. Nějaká mladá žena vyběhla ze vrat právě před Winstonem, uchopila děcko, které si hrálo v kaluži, přehodila přes ně zástěru a skočila zpátky, to všechno jakoby jediným pohybem. V tom okamžiku se vynořil z boční uličky jakýsi člověk v černém pomačkaném obleku, vyběhl směrem k Winstonovi a vzrušeně ukazoval na oblohu.

"Parník!" křičel. "Pozor, šéfe! Rovnou nad hlavou! Rychle si lehněte!"

"Parník" byla přezdívka, kterou proléti z neznámého důvodu označovali raketové střely. Winston bez váhání padl na zem. Proléti měli skoro vždycky pravdu, když člověka takhle varovali. Jako by měli šestý smysl, který je upozornil několik sekund předtím, než přiletěla raketa, ačkoliv se prý rakety pohybovaly rychleji než zvuk. Winston si přikryl hlavu rukama. Ozval se rachot, který zvedl dlažbu, sprška lehkých předmětů se mu snesla na záda. Když vstal, zjistil, že je pokryt úlomky skla z nejbližšího okna.

Šel dál. Raketa zdemolovala skupinu domů o 200 metrů dál v ulici. Chuchvalec černého kouře visel na obloze, nad zemí se vznášel oblak prachu, v němž se shromažďoval dav okolo trosk. Na dlažbě před ním ležela hromádka omítky a uprostřed spatřil jasně červený pruh. Když přistoupil blíže, zjistil, že je to lidská ruka uťatá v zápěstí. Kromě krvavé rány byla ruka tak bílá, že připomínala sádrový odlitek.

Odkopl tu věc do příkopu a potom, aby se vyhnul davu, vykročil doprava boční ulicí. Po třech nebo čtyřech minutách opustil oblast, kterou zasáhla raketa. Nuzný, mravenčí život v ulicích pokračoval, jako by se nic nestalo. Bylo už skoro dvacet hodin a výčepy, do kterých chodili proléti (říkali jim "hospody"), byly přečpané zákazníky. Z jejich špinavých dvoukřídlových dveří, které se bez ustání otvíraly a zavíraly, vycházel zápach moče, pilin a kyselého piva. V rohu, který tvořilo vyčnívající průčelí domu, stáli těsně u sebe tři muži; prostřední držel složené noviny a druzí dva mu četli přes rameno. Ještě než se přiblížil natolik, aby z výrazu jejich tváří něco vyrozuměl, poznal podle držení těla, že jsou plně soustředěni. Zřejmě četli nějakou závažnou zprávu. Když byl na pár kroků od nich, skupina se najednou rozpadla a dva muži se začali vášnivě přit. Chvilí to skoro vypadalo, že se začnou prát.

"Nemůžete, sakra, poslouchat, co vám říkám? Žádný číslo se sedmičkou na konci už čtrnáct měsíců nevyhrálo."

"Ale vyhrálo, tenkrát!"

"Ne, nevyhrálo! Já si to doma už víc než dva roky píšu. Zapisuju to pravidelně jako hodiny. A říkám vám, žádný číslo se sedmičkou na konci..."

"Ale jo, jedna sedmička vyhrála! Já bych vám moh to zatracený číslo skoro vodříkat. Končilo na čtyry, nula, sedum. Bylo to v únoru – druhý tejdén v únoru."

"Čerta starýho v únoru! Mám to černý na bílým. A říkám ti ani jedno numero..."

"Hele, vykašli se na to," poradil mu třetí chlap.

Mluvili o Lotu. Winston ušel třicet metrů a potom se ohlédl. Ještě stále se hádali, tváře vzrušené a dychtivé. Loto, v němž se týdně vyplácely obrovské výhry, bylo jedinou veřejnou záležitostí, které proléti věnovali opravdovou pozornost. Pro milióny prolétů bylo patrně hlavním, ne-li jediným smyslem života. Bylo to jejich potěšení, povyrazení, utišující lék, prostředek, který jim dodával duševní sílu. Když šlo o Loto, byli lidé, kteří sotva uměli číst a psát, zřejmě schopni složitých kalkulací a ohromujících duševních výkonů. Existovala celá kasta lidí, kteří si vydělávali na živobytí tím, že prodávali rozpisy, předpovědi a amulety pro štěstí. Winston nevěděl nic bližšího o tom, jak je Loto organizováno; patřilo do kompetence Ministerstva hojnosti, ale byl si vědom toho, jako všichni členové Strany, že výhry jsou většinou imaginární. Ve skutečnosti se vyplácely jen malé sumy a výherci velkých částek byly neexistující osoby. A protože neexistovala žádná skutečná komunikace mezi jednotlivými částmi Oceánie, nebylo těžké to zaranžovat.

Jestli však je nějaká naděje, spočívá v prolétech. Toho se člověk musí držet. Vyjádřeno slovy, znělo to rozumně, jenže když člověk pozoroval lidské bytosti, jež potkával na ulici, stávala se z toho otázka víry. Ulice, do níž zabočil, se svažovala. Měl pocit, že v těchto místech už někdy předtím byl a že nedaleko odtud vede hlavní třída. Odněkud před ním zazníval křik hlasů. Cesta zahýbala v ostrém úhlu a končila schody, které vedly doků do uličky, kde několik trhovců prodávalo na stáncích povadlou zeleninu. V té chvíli si Winston uvědomil, kde je. Ulička vedla na hlavní třídu a za dalším rohem, ani ne pět minut odtud, bylo starožitnictví, kde si koupil ten sešit. A v malém papírnictví nedaleko odtud si koupil násadku na pero a lahvičku inkoustu.

Na okamžik se zastavil na schodech. Na protější straně uličky byla malá špinavá hospoda, jejíž okna vypadala jako zamrzlá, ve skutečnosti však byla jen pokrytá prachem. Nějaký stařec, shrbený, ale čilý, s bílým knírem odstávajícím jako račí tykadla, strčil do létacích dveří a vešel dovnitř. Jak tam tak Winston stál a pozoroval ho, napadlo ho, že ten stařec, nejméně osmdesátiletý, musel být ve středních letech, když vypukla Revoluce. Pár takových starců bylo posledními spojovacími články se zmizelým světem kapitalismu. Ve Straně samotné nezůstalo mnoho lidí, jejichž názory se formovaly před Revolučí. Starší generace byla většinou zlikvidována ve velkých čistkách v padesátých a šedesátých letech, a pár jedinců, kteří přežili, bylo už dávno tak zastrášeno, že se intelektuálně docela podřídili. Pokud ještě žil někdo, kdo mohl poskytnout pravdivý pohled na poměry v první polovině století, mohl žít jedine mezi proléty. Najednou si Winston vybavil pasáž z učebnice historie, kterou si opsal do deníku a dostal šílený nápad. Půjde do té hospody, seznámí se s tím starcem a vyptá se ho. Řekne mu: "Vypravujte mi, jak jste žil jako chlapec. Jaké to tenkrát bylo? Lepší než teď, nebo horší?"

Spěšně, aby neměl čas podlehnout strachu, sestoupil po schodech a přešel úzkou uličku. Samozřejmě to bylo šílenství. Jako obyčejně neexistoval žádný konkrétní zákaz mluvit s proléty a navštěvovat jejich hospody, ale byl to čin příliš neobvyklý, aby zůstal nepovšimnut. Kdyby se objevila hlídka, mohl by předstírat nevolnost, ale není pravděpodobné, že by mu věřili. Prudce otevřel dveře a odporný kyselý zápach piva ho udeřil do nosu. Když vstoupil, ztišil se šum hlasů asi na polovinu. V zádech cítil, jak všichni zírají na jeho modrou kombinézu. Ti, kteří házeli šipky na druhém konci lokálu, asi na půl minuty přerušili hru. Stařec, kterého Winston sledoval, stál u nálevního pultu a o cosi se přel s výčepníkem, velkým, tlustým mladíkem s mohutnými pažemi. Ostatní stáli v houfu kolem a se sklenicemi v rukou pozorovali hádku.

"Řek sem si vo to slušně, ne?" pravil stařec a bojovně nahrbil ramena. "A ty mi řekneš, že nemáš jedinej pintovej krígl v celým tom zatraceným pajzlu?"

"Co je to, kruci, pinta?" zeptal se výčepní a nahnul se kupředu, svíraje pult konečky prstů.

"Koukněte na něj! Říká si putykář a neví, co je pinta. No přece pinta je půlka čtvrtky a čtyři čtvrtky dávají galon. Příště abych tě učil abecedu."

"To jsem jakživ neslyšel," odsekl výčepní. "Litr a půllitr – to je všechno, co máme. Tady v regálu před vámi jsou sklenice."

"Já chci pintu," trval na svém stařec. "Ty bys mi moh tu pintu klidně natočit. Když já byl mladej, tak sme žádný zatracený litry neměli."

"Když vy jste byl mladej, tak my jsme ještě byli na houbách," řekl výčepní a ohlédl se po ostatních.

Ozval se řehot a úzkost vyvolaná Winstonovým příchodem jako by zmizela. Starcova tvář pod bílým strništěm zrudla. Odvrátil se, mumlaje si něco pro sebe, a vrazil do Winstona. Winston ho zlehka uchopil za paži.

"Můžu vás pozvat na skleničku?" zeptal se.

"Ste grand," ocenil ho a opět nahrbil ramena. Zdálo se, že si nevšiml Winstonovy modré kombinézy. "Pintu!" dodal agresivně na adresu výčepního. "Pintu bahna!"

Výčepní natočil dva půllitry tmavohnědé tekutiny do sklenic z tlustého skla, které opláchl ve vědru pod pultem. Pivo byl jediný nápoj podávaný v prolétských hospodách. Proetí měli zakázáno pít gin, ale v praxi se k němu mohli dostat docela lehce. Hra se šípkami už byla zase v plném proudu a houf mužů u výčepu pokračoval v debatě o sázkových tiketech. Za chvíli zapomněli na Winstonovu přítomnost. Pod oknem stál nahrubo tesaný dřevěný stůl, kde si Winston mohl se starce povídat bez obav, že by je někdo zaslechl. Bylo to hrozně nebezpečné, ale aspoň tu nebyla obrazovka, o tom se přesvědčil, jakmile vstoupil.

"Moh mi přece natočit pintu," brblal starý, usedaje ke sklenici. "Půl litru je málo. Mně to nestačí. A celej litr je moc, toho mám plnej měchej. A co za to chtějí!"

"Vy jste musel zažít od svého mládí ohromné změny," zkoušel to Winston.

Stařec sklouzl bleděmodrýma očima od terče šipek k výčepu a od výčepu ke dveřím pánského záchodku, jako by se ty změny odehrály v tomhle lokále.

"Pivo bývalo lepší," řekl nakonec. "A lacinější! Když sem byl mladík, tak pinta desítky, říkali sme tomu bahno, stála čtyři pence. To bylo samozřejmě před válkou."

"Před kterou válkou?" zeptal se Winston.

"Před všema válkami," začal starý neurčitě. Zvedl sklenici a zase se napřimil v ramenou. "Na vaše zdraví!"

Ohryzek trčící na jeho tenkém krku se překvapivě rychle pohnul nahoru a dolů a pivo zmizelo. Winston zašel k výčepu a vrátil se s dvěma dalšími půllitry. Stařec zřejmě zapomněl na svou averzi vůči celému litru.

"Jste mnohem starší než já," pokračoval Winston. "Musel jste být už dospělý, ještě než já se narodil. Pamatujete si asi, jaké to bylo za starých časů, před Revolučí. Lidé jako já nevědí o těch dobách zholo nic. Můžeme se o nich dočíst jen v knihách, a co se píše v knihách, není možná ani pravda. Zajímá mne, co si o tom myslíte. V dějepisných knihách se píše, že život před Revolučí byl úplně jiný než teď. Vládl strašný útlak, nespravedlnost, chudoba – horší, než si vůbec dovedeme představit. Tady v Londýně se obrovská masa lidí nikdy dosyta nenajedla, do narození až do smrti. Polovina z nich neměla dokonce ani co na nohy. Pracovali dvanáct hodin denně, školu končili v devíti letech, spávalo jich deset v jedné místnosti. A zároveň bylo pár lidí, sotva několik tisíc – říkalo se jim kapitalisté, kteří byli bohatí a mocní. Vlastnili všechno, co se dalo. Bydleli ve velkých nádherných domech se třiceti sluhy, vozili se v autech a v kočárech se čtyřspřežím, pili šampaňské, nosili cylindry..."

"Cylindry," řekl. "To je sranda, že vo tom mluvíte. Akorát včera sem si na ně vzpomněl, ani nevím proč. Jen mě tak napadlo, že jsem cylindr už roky neviděl. Načisto zmizely. Naposledy jsem měl jeden na hlavě na pohřbu mojí švagrový. A to bylo – no, nemůžu vám říct datum, ale muselo to být před padesáti lety. Samozřejmě jsem ho měl z půjčovny na tu příležitost, chápete."

"To s těmi cylindry není zvlášť důležité," řekl Winston trpělivě. "Jde o to, že kapitalisté – ti a několik právníků, kněží a další, kteří z nich tyli – byli pány země. Všechno tu bylo jenom pro ně. Vy – obyčejní dělníci – jste byli jejich otroci. Mohli s vámi dělat, co se jim zlíbilo. Mohli vás naložit na loď do Kanady jako dobytek. Když se jim zachtělo, mohli spát s vašimi dcerami. Mohli vás dát zbičovat důtkami, kterým se říkalo devítiocasá kočka. Museli jste smeknout, když jste je mýjeli? Každý kapitalista měl zástup lokajů, kteří..."

"Lokajů," řekl. "To slovo sem už léta neslyšel. Lokajů! To mi normálně připomíná minulost, to teda jo. Vzpomínám si, jak – to už je takovejch nejmíň – jsem chodíval v neděli odpoledne do Hyde Parku poslechnout si ty, co tam řečnili. Bývala tam Armáda spásy, katolíci, Židi, Indové – všelijaká sešlost tam byla. A taky jeden, jak se jmenoval, to vám už nepovím, ale ohromnej řečník, to teda jo. Ten jim to dával. „Lokaji!“ říkal. „Lokaji buržoazie!“ Sluhové vládnoucí třídy! Paraziti – to bylo jejich. A hyeny – namouduši jim říkal hyeny. Samozřejmě mluvil o labouristech, chápete!"

Winston měl pocit, že si nerozumějí.

"Ale já chtěl vlastně vědět tohle... Máte pocit, že jste svobodnější než tenkrát? Zachází se s vámi víc jako s člověkem? Za starých časů bohatí, ti nahoře..."

"Sněmovna lordů," vzpomněl si stařec.

"Sněmovna lordů, když chcete. Ale já bych rád věděl: zacházeli s vámi jako s méněcenným prostě jen proto, že byli bohatí a vy jste byl chudý? Je třeba pravda, že jste je musel oslovovat „pane“ a smeknout čepici, když jste šel kolem?"

Starý jako by se hluboce zamyslel. Vypil asi čtvrtinu svého piva a potom odvětil.

"Jo," řekl. "Potrpěli si na to, abyste se před nimi dotknul čepice. Nák jste jim jako projevoval úctu. Já osobně jsem byl proti, ale dost často jsem to dělal. Musel jsem, dalo by se říct."

"A bylo obvyklé – cituji, co jsem se dočetl v dějepisných knihách – bylo obvyklé, že vás tihle lidé a jejich sluhové vyšoupli z chodníku do příkopu?"

"Jednou do mě jeden strčil," přitakal stařec. Vzpomínám si na to, jako by to bylo včera. Večer při veslařských závodech – při závodech bývali strašně neurvalí – a já vrazil do jednoho mladíka na Shaftesbury Avenue. Byl teda gentleman – parádní košile, cylindr, černý fráček. Šněroval si to po chodníku a já do něho náhodou vrazil. „Nemůžete se dívat na cestu,“ povídá. A já: „Vy si myslíte, že ten chodník je váš?“ A von: „Já tě přerazím, jestli budeš drze!“ A já: „Ste vopilej, dám vás zavřít“. A věřte mi to nebo ne, von mi položil ruku na prsa a vrazil do mě, div mě neshodil pod autobus. No, byl jsem tenkrát mladej a byl bych mu jednu vrazil, jenže..."

Winstona se zmocnil pocit bezmoci. Starcova paměť byla jen snůška detailů. Člověk by se mohl vyptávat celý den a žádnou skutečnou informaci by z něj nedostal. Stranický dějepis nakonec mohl být svým způsobem pravdivý; mohl být dokonce úplně pravdivý. Udělal poslední pokus.

"Možná jsem se nevyjádřil dost přesně... Chtěl jsem říci tohle. Žijete už velmi dlouho, půlku života jste prožil před Revolučí. Například v roce 1925 jste už byl dospělý. Podle toho, na co si pamatujete, řekl byste, že život v roce 1925 byl lepší než teď, nebo horší? Kdybyste si mohl vybrat, žil byste raději tenkrát, nebo teď?"

Stařec se zamyšleně zahleděl na terč se šipkami. Dopil pivo pomaleji než předtím. Když promluvil, zazníval z jeho hlasu jakýsi tolerantní filozofický tón, jako by ho pivo obměkčilo.

"Já vím, co ode mě čekáte... Abych řekl, že bych chtěl bejt zase mladej. Většina lidí tvrdí, že by chtěli být znovu mladý, když se jich zeptáte. Když jste mladej, ste zdravěj a silnej. Jak se dožijete určitýho věku, už vám nikdy není dobře. Já mám trápení s nohama, a s měchejřem je to na draka. Šestkrát – sedmkrát za noc musím z postele. Na druhý straně to má ohromný výhody, když jste starej. Už nemáte starosti. Žádný plotky se ženskéjma, a to je velká věc. Já už neměl ženskou skoro třicet let, jestli mi to věříte. Ani sem vo to už nestál, a to je ještě lepší."

Winston se opřel o okenní parapet. Nemělo smysl pokračovat. Chtěl objednat další pivo, když stařec najednou vstal a kvapně se odšoural na páchnoucí pisoár na konci lokálu. Druhý půllitr už udělal své. Winston ještě nějakou chvíli poseděl, hleděl na prázdnou sklenici, a skoro nepostřehl, že se znovu ocitl na ulici. Nejpозději za dvacet let, uvažoval, nebude už možné zodpovědět tu obrovskou, prostou otázku: "Byl život před Revolučí lepší než dnes?" Ve skutečnosti se nedala zodpovědět už dnes, protože hrstka jednotlivců, kteří ze starého světa ještě přežívali, nebyla schopná porovnat jednu dobu s druhou. Pamatovali si milión zbytečných věcí, hádku se spolupracovníkem, honičku za ztracenou pumpou od kola, výraz tváře dávno zesnulé sestry, vír prachu jednoho větrného rána před sedmdesáti lety; ale všechna závažná fakta byla vně jejich zorného pole. Připomínali mravence, kteří vidí jen velké věci, ale malé přehlédnou. A když selhala paměť a psané záznamy byly zfalšovány, nezbylo než přijmout tvrzení Strany, že zlepšila podmínky lidského života, protože neexistovalo a nikdy nebude existovat měřítko, jímž by se to dalo ověřit.

V té chvíli se sled jeho myšlenek přetrhl. Na okamžik se zastavil a rozhlédl se kolem sebe. Octl se v úzké uličce s několika temnými obchůdky, roztroušenými mezi obytnými domy. Přímo nad hlavou mu visely tři oprýskané kovové koule, které snad kdysi byly pozlacené. Zdálo se mu, že to místo poznává. No ovšem, stojí před starožitnictvím, kde si koupil svůj deník.

Zachvěl se strachem. Už to, že si sešit koupil, bylo opovážlivé. Přisahal si, že se k tomu místu nikdy nepřiblíží. A přece, ve chvíli, kdy popustil uzdu svým myšlenkám, ho tam nohy samy zanesly. Doufal, že tím, jak si začal psát deník, zabráni takovým sebevražedným nápadům. Vtom si všiml, že obchod je ještě otevřený, i když už bylo skoro devět hodin. S pocitem, že bude méně nápadný uvnitř, než bude-li postávat na chodníku, vstoupil do dveří. Může koneckonců tvrdit, že si chce koupit žiletky.

Majitel právě zažehl závěsnou petrolejovou lampu, která vydávala nečistý, ale příjemný zápach. Šedesátník, křehký a shrbený, s dlouhým dobráckým nosem a mírnými očima, které zkreslovaly tlusté brýle. Vlasy měl téměř bílé, ale obočí husté a dosud černé. Brýle, mírně trhavé pohyby i skutečnost, že měl na sobě prastarý kabátek z černého sametu, mu dodávaly výraz starého intelektuála, literáta či třeba hudebníka. Hlas měl tichý, vyseptalý, a jeho výslovnost byla méně zkažená než výslovnost většiny prolétů.

"Poznal jsem vás na chodníku," řekl rovnou. "Jste ten pán, co si tu koupil památník pro slečny. Nádherný kousek, a ten papír. Smetanový se tomu kdysi říkalo. Takový papír se už nevyrobí, no, řekl bych, dobrých padesát roků." Hleděl na Winstona přes obroučku brýlí. "Mohu vám něčím posloužit? Nebo jste se chtěl jen tak porozhlédnout?"

"Šel jsem kolem," soukal ze sebe. "Jen jsem tak nakoukl. Nic konkrétního nepotřebuji."

"I tak je dobře," řekl ten druhý, "asi bych vám stejně nemohl vyhovět." Udělal omluvné gesto měkkou dlaní.

"Vidíte, jak to je: prázdný krám, skoro. Mezi námi, obchod starožitnostmi má na kahaníku. Poptávka vážne a sklad je prázdný. Nábytek, porcelán, sklo – postupně se všechno rozbilo. A kovové předměty byly samozřejmě většinou roztaveny. Mosazný svícen jsem už neviděl roky."

Maličký interiér byl ve skutečnosti až nepříjemně přečpaný, ale nebylo tam skoro nic, co by mělo sebemenší hodnotu. Prostor byl velmi omezený, protože kolem stěn byly naskládány nespočetné zaprášené obrazové rámy. Na okně byly tácky a na nich matičky a šroubky, ostrá dláta, perořízky se zlomenou čepelí, hodinky bez lesku, které ani nepředstíraly, že by mohly jít, a další veteš. Jen na stolku v koutě byla směs různých drobností – malované tabatěrky, achátové brože a podobné věci, které vypadaly, jako by tu mezi nimi mohl najít něco zajímavého. Winston přikročil ke stolu a jeho pozornost upoutala okrouhlá hladká věcička, která se jemně leskla ve světle lampy; vzal ji do ruky.

Byl to těžký kus skla, na jedné straně zaoblený, na druhé plochý, tvořil skoro polokouli. Barva i struktura odlitku měly jakousi zvláštní měkkost, jako dešťová voda. Uvnitř byl zvláštní růžový stočený předmět připomínající růži nebo mořskou sasanku zvětšenou pod zakřiveným povrchem.

"Co je to?" zeptal se uchváceně.

"Korál," řekl starý muž. "Určitě z Indického oceánu. Kdysi to zapouštěli do skla. To je nejmíň sto let staré. Ještě víc, podle vzhledu."

"Překrásná věcička," vzdychl.

"Překrásná věcička," přitakal muž uznale. "Ale není moc takových lidí, co to dnes řeknou." Odkášlal si.

"Kdybyste to náhodou chtěl koupit, stálo by vás to čtyři dolary. Pamatuji se, že taková věc by byla vynesla osm liber a osm liber bylo – no, neumím to spočítat, ale byla to spousta peněz. Ale kdo má dnes zájem o pravé starožitnosti – i mezi tou hrstkou lidí, co zbyli?"

Winston bez váhání zaplatil čtyři dolary a zasunul vytouženou věcičku do kapsy. Přitahovala ho ne tak její krása, jako spíš vůně doby, z níž pocházela a která se tak zcela lišila od současnosti. Sklo jemné jako dešťová voda ničím nepřipomínalo žádné jiné sklo, které kdy viděl. Věcička byla dvojnásob přitažlivá svou zjevnou neužitečností, ačkoli odhadoval, že kdysi patrně sloužila jako těžítka. V kapse byla těžká, ale naštěstí nedělala příliš velký hrbol. Pro člena Strany bylo nezvyklé, ba dokonce kompromitující vlastnit takovou věc. Všechno staré, a když na to přijde, všechno krásné, budilo podezření. Starý muž se zjevně rozveselil, když shrábl čtyři dolary. Winston si uvědomil, že by byl vzal i tři nebo dva.

"Nahore mám ještě jednu místnost, třeba byste se chtěl podívat," řekl. "Moc tam toho není. Jen pár kousků. Jestli půjdeme nahoru, budeme potřebovat světlo."

Zapálil další lampu a shrbený ho pomalu vedl nahoru, po strmých sešlapaných schodech, úzkou chodbičkou do pokoje s okny obrácenými do dlážděného dvora a na les komínů. Winston si všiml, že nábytek byl rozestavěný ještě tak, jako by byl pokoj určený k obývání. Na zemi kus běhounu, na stěnách jeden dva obrazy a u krbu hluboká vetchá lenoška. Na krbu tikaly starodávné hodiny s dvanácti čísly na ciferníku. Pod oknem stála obrovská postel ještě s matrací, zabírající skoro čtvrtinu pokoje.

"Tady jsme bydleli, dokud žila moje žena," řekl starý muž napůl omluvně. "Nábytek po troškách rozprodávám. Tohle je krásná mahagonová postel, anebo by aspoň byla, kdyby se z ní daly vypudit štěnice. Ale vám by asi přišla trochu těžkopádná."

Držel lampu vysoko, aby osvětila celý pokoj, a v teplém matném světle vypadala místnost kupodivu přívětivě. Winstonovi problesklo hlavou, že by bylo možná dost snadné pronajmout si ten pokoj za pár dolarů týdně, kdyby se to odvážil riskovat. Byl to divoký, nemožný nápad, který měl zapudit hned v zárodku. Ale ten pokoj v něm probudil nostalgii, vzpomínku zděděnou po předcích. Zdálo se mu, že ví přesně, jaký je to pocit sedět v takovém pokoji, v lenošce, u otevřeného ohně, s nohama na mřížce krbu a s konvicí zavěšenou nad ohněm; docela sám, úplně bezpečný, nikým nesledován, žádný zvuk kromě zpívající konvice a přátelského tikotu hodin.

"Není tu obrazovka!" neubránil se.

"Ach," řekl starý muž, "nikdy jsem nic takového neměl. Příliš drahé. A nikdy jsem jaksi necítil potřebu to mít. Tady v koutě je pěkný sklápěcí stůl. Ale musel byste tam samozřejmě dát nové panty, kdybyste chtěl používat boční desky."

V druhém rohu stála knihovnička a Winston k ní okamžitě zamířil. Nic než brak. Knihy byly v prolétských čtvrtích zabavovány a ničeny se stejnou důkladností jako všude jinde. V celé Oceánii pravděpodobně neexistovala kniha vytištěná před rokem 1960. Stařec pořád stál s lampou v ruce před obrazem v rámu z růžového dřeva, který visel na druhé straně krbu, proti posteli.

"Jestli se náhodou zajímáte o staré tisky..." začal s citem.

Winston přistoupil blíž, aby si rytinu prohlédl. Oválná budova s obdélníkovými okny a malou věžičkou vpředu. Kolem budovy se vinulo zábradlí a na vzdáleném konci byla zřejmě nějaká socha. Winston se chvíli na obraz díval. Připadal mu jaksi povědomý, ačkoli na sochu se nepamatoval.

"Rám je připevněný ke zdi," řekl starý muž, "ale mohl bych vám ho třeba odšroubovat."

"Tu budovu znám," řekl konečně Winston. "Dnes jsou to trosky. Je uprostřed ulice proti Paláci spravedlnosti."

"To je pravda. Proti soudu. Byla rozbombardovaná v – ach, před mnoha lety. Kdysi to býval kostel. Jmenoval se St. Clement Danes." Usmál se omluvně, jako by řekl něco směšného, a dodal: "Pomeranče, citróny, u Klementa maj zvony. To byla taková říkanka, kdy jsem byl malý chlapec. Jak to bylo dál, si už nepamatuji, ale vím, že to končilo: Zlatá brána otevřená, zlatým klíčem podepřená. Kdo do ní vejde, hlava mu sejde. Byl to takový taneček. Všichni se přitom drželi za zvednuté ruce a jeden pod nimi procházel. Když říkali: Kdo do ní vejde, hlava mu sejde, pustili ruce dolů a chytli ho. Šlo v tom jen o jména kostelů. Všechny londýnské kostely v tom byly – aspoň ty hlavní."

Winston uvažoval, do kterého století ten kostel patří. Určit věk jakékoli londýnské budovy bylo vždy nesnadné. Všechny velké a mohutné budovy, pokud byly na pohled dost zánovní, se vydávaly automaticky za porevoluční, zatímco všechno, co bylo zřejmě staršího data, se připisovalo jakémusi šerému období, které se nazývalo středověk. Století kapitalismu údajně nevytvořilo nic, co by mělo nějakou hodnotu. Z architektury se člověk o historii nedověděl o nic víc než z knih. Sochy, nápisy, pamětní desky, názvy ulic – všechno, co by mohlo vrhnout světlo na minulost, bylo systematicky měněno.

"Nikdy jsem nevěděl, že to byl kostel," řekl.

"Zůstalo jich ještě hodně, to byste se divil," řekl starý muž, "ale byly přizpůsobeny k jiným účelům. A jak byla ta říkanka? Aha, už to mám.

Pomeranče, citróny, u Klementa maj zvony.

U Martina vyzvánějí, tři farthingy po mně chtějí.

Pamatuji si to jen až sem. Farthing byla malá měděná mince, vypadala trochu jako cent."

"Kde byl kostel svatého Martina?" zeptal se Winston.

"Svatý Martin? Ten ještě stojí. Na Náměstí vítězství, vedle obrazárny. Ta budova s trojúhelníkovým portálem, se sloupy vpředu a velkým schodištěm."

Winston to místo dobře znal. To muzeum se využívalo pro všelijaké výstavy – modely raket a Plovoucích pevností, voskové výjevy zobrazující zvěrstva nepřítele a podobně.

"Kdysi se ten kostel jmenoval Svatý Martin v polích," doplnil starý muž, "ale nevzpomínám si na žádná pole v těch končinách."

Winston obraz nekoupil. Bylo by to vlastnictví ještě nepřiměřenější než skleněné těžítka a nemohl by ho odnést domů, aniž ho vyňal z rámu. Pár minut ještě otálel a klábosil se starým mužem, který se nejmenoval Weeks – jak by člověk předpokládal podle firmy nad obchodem – ale Charrington. Ukázalo se, že pan Charrington je vdovec, je mu třiašesát a bydlí v tom obchodě už třicet let. Za tu dobu chtěl už nejednou změnit jméno na firmě, ale nikdy se k tomu jaksi nedostal. Během hovoru táhla Winstonovi hlavou ta polozapomenutá říkanka. Pomeranče, citróny, u Klementa maj zvony. U Martina vyzvánění, tři fathiny po mně chtějí! Bylo to zvláštní, ale když si to člověk takhle přefíkal, jako by skutečně slyšel zvony, zvony ztraceného Londýna, který stále ještě kdesi existoval, skrytý a zapomenutý. Jako by je slyšel vyzvánět z přízračných věří. Pokud si však vzpomínal, nikdy kostelní zvony vyzvánět neslyšel.

Odešel od pana Charringtona a sestupoval po schodech sám, aby ho starý pán neviděl, jak zkoumá ulici, než vykročí ze dveří. Rozhodl se už, že po vhodné přestávce – řekněme za měsíc – to riskne a navštíví obchod znovu. Snad to nebude nebezpečnější, než ulít se z jednoho večera ve Středisku. I tak bylo šílenství vrátit se sem podruhé, co si tu koupil deník a nevědět, jestli se majiteli obchodu dá důvěřovat. Nicméně...

Ano, opakoval si znovu, Koupí si další kousky té krásné veteše. Rytinu kostela St. Clemens Danes, vyndá ji z rámu a odnese si ji domů pod kombinézou. Vydoluje z paměti pana Charringtona zbytek té říkanky. Na okamžik mu znovu blesk hlavou šílený nápad, že si ten pokoj nahoře pronajme. Asi pět vteřin tu stál jako u vytržení a bezstarostně vykročil na chodník, aniž se předem podíval oknem. Dokonce si začal brumlat improvizovanou melodii:

Pomeranče, citróny, u Klementa maj zvony,
tři farthingy po mně chtějí, u Martina...

Najednou jako by se mu srdce zastavilo a roztrásl se až v útrokách. Po chodníku, ani ne deset metrů od něho, přicházela postava v modré kombinéze. Byla to dívka z Oddělení literatury, ta s tmavými vlasy. Světlo bylo slabé, ale snadno ji poznal. Podívala se mu přímo do tváře a šla rychle dál, jako by ho nevnímala.

Několik okamžiků byl Winston jako ochromený. Pak zahrnul doprava, kráčet ztěžka dál a trvalo chvíli, než si všiml, že jde nesprávným směrem. Jedna otázka byla v každém případě vyřešena; není pochyby, že ho ta dívka špehuje. Určitě ho sledovala, protože bylo neuvěřitelné, že by se čirou náhodou procházela téhož večera v týchž obskurních zastrčených uličkách, kilometry od čtvrti, kde bydleli členové Strany. To by byla příliš velká náhoda. Málo záleží na tom, jestli je agentka Ideopolicie anebo jen amatérský špicl, který si chce šplhnout. Stačí, že ho sleduje. Pravděpodobně ho také viděla vejít do hospody.

Chůze si vyžadovala jistou opatrnost. Kus skla v kapse ho na každém kroku udeřil do stehna, už už ho chtěl vytáhnout a zahodit. Nejhorší však byla křeč v břiše. Několik minut měl pocit, že snad umře, jestli rychle nedojde k nějakému záchodu. Ale v takové čtvrti veřejné záchodky nejsou. Pak křeč pominula a zanechala po sobě tupou bolest.

Ulice byla slepá. Winston se na pár vteřin zastavil a nejistě uvažoval, co dělat; potom se otočil a šel zpět po svých stopách. Když se vracel, napadlo ho, že ho dívka minula sotva před třemi minutami, a kdyby se dal do běhu, možná by ji dohonil. Mohl by jít za ní na nějaké tiché místo a potom ji prorazit lebku dlažebním kamenem. I ten kus skla v kapse by na takovou práci stačil. Okamžitě však nápad zavrhl, protože samo pomyšlení na jakýkoli fyzický výkon bylo nesnesitelné. Nedokázal by běžet, a tím méně udeřit. Navíc je mladá, zdravá, silná a bránila by se. Pomyslel také na to, že by mohl rychle zajít do Společenského střediska a zůstat tam do zavírací hodiny, aby tak získal aspoň částečné alibi. Ale i to bylo neuskutečnitelné. Zmocnila se ho smrtelná malátnost. Přál si jenom dostat se rychle domů, sednout si a odpočívat.

Když dorazil do bytu, bylo už dvaadvacet hodin. Světla zhasnou ve třiaadvacet třicet. Šel do kuchyně a vypil skoro plný šálek Ginu vítězství. Potom přešel ke stolu ve výklenku, sedl si a ze zásuvky vytáhl deník. Ale neotevřel ho hned. Z obrazovky vřiskal plechový ženský hlas vlasteneckou píseň. Seděl a hleděl na mramorové desky deníku a marně se pokoušel ten hlas nevnímat.

Zatýkat chodili v noci, vždycky v noci. Bylo lepší zabít se dřív, než člověka dostali. Někteří lidé to bezpochyby udělali. Mnozí z těch, kteří zmizeli, spáchali vlastně sebevraždu. Ale ve světě, kde stělné zbraně anebo rychlý a bezpečný jed byly naprosto nedosažitelné, vyžadovala sebevražda zoufalou odvahu. S jistým úžasem zjistil, jak neužitečné jsou z biologického hlediska bolest a strach, jak lidské tělo člověka zrazuje tím, že znehybní a strne ve chvíli, kdy by mělo vyvinout zvláštní úsilí. Snad by byl mohl tmavovlásku umlčet, kdyby jednal dost pohotově; ale právě proto, že byl v krajním nebezpečí, ztratil sílu k činu. Napadlo ho, že v kritických chvílích člověk nebojuje s vnějším nepřítelem, ale vždycky s vlastním tělem. Dokonce i teď, i když měl v sobě gin, mu tupá bolest v břiše znemožňovala souvisle přemýšlet. Uvědomil si, že tak je to vždycky, ve všech zdánlivě hrdinských nebo tragických situacích. Na bojišti, v mučírnicích či na potápějící se lodi člověk zapomíná na cíle, za něž bojuje, protože jeho tělo bobtná tak, že zaplní celý vesmír. A i tehdy, když není ochromen hrůzou anebo nekřičí bolestí, je život člověka v každém okamžiku zápasem s hladem, zimou nebo nespavostí, se zkaženým žaludkem či bolestí zubu.

Otevřel deník. Bylo důležité, aby něco napsal. Žena na obrazovce začala novou píseň. Její hlas se mu

zabodával do mozku jako ostré střepiny skla. Snažil se myslet na O'Briena, pro kterého deník psal, ale místo toho začal myslet na to, co se stane, až ho odvede Ideopolicie. Nevadilo by, kdyby ho zabili hned. Člověk očekával, že ho zabijí. Ale před smrtí (nikdo o takových věcech nemluvil, a přece o nich každý věděl) se člověk musel podrobit proceduře, která vedla k přiznání: svíjet se na podlaze a kňučet o slitování, vnímat praskání lámaných kostí, vyrazení zubů, vidět krvavé chomáče vlasů. Proč to člověk musel snášet, když konec byl vždycky stejný? Proč nebylo možné vyloučit ze života několik dní nebo týdnů? Nikdo ještě nikdy neunikl odhalení a nikdo nikdy neušel přiznání. Jak se člověk jednou dopustil ideozločinu, bylo jasné, že jednoho dne zemře. K čemu tedy celá ta hrůza, když na věci nic nezmění?

Pokusil se, o něco úspěšněji než předtím, vyvolat si představu O'Briena. "Setkáme se na místě, kde není temnoty," řekl mu kdysi O'Brien. Věděl, co to znamená, anebo si aspoň myslel, že to ví. Místo, kde není temnota, byla představa budoucnosti, kterou sice člověk nikdy nespátí, ale kterou může v jakési tajemné předtuše sdílet. Hlas z obrazovky však dorážel tak, že nemohl tu představu dál rozvíjet. Vložil si do úst cigaretu. Polovina tabáku se hned vydrolila na jazyk, hořký prach, který bylo těžké vyplivnout. Jeho vědomí zaplavila tvář Velkého bratra a vytlačila O'Brienovu. Stejně jako před několika dny vytáhl z kapsy minci zahleděl se na ni. Tvář na něho zírala, mohutná, pokojná, starostlivá; ale jaký úsměv se skrýval pod tím tmavým knírem?

A jako olověná hrana mu v uších zněla slova:

VÁLKA JE MÍR
SVOBODA JE OTROCTVÍ
NEVĚDOMOST JE SÍLA

ČÁST DRUHÁ

1

Asi v polovině dopoledne vyšel Winston ze své kóje na záchod.

Z druhého konce dlouhé jasné osvětlené chodby přicházela osamělá postava. Byla to dívka s tmavými vlasy. Uplynuly čtyři dny od toho večera, kdy ji potkal před starožitnictvím. Když se k ní přiblížil, všiml si, že má pravou ruku v pásce. Z dálky ji nebylo vidět, protože byla stejné barvy jako její kombinéza. Pravděpodobně se poranila, jak otáčela jedním z velkých bubnů, na nichž byly "načrtnuté" zápletky románů. To byl v Oddělení literatury běžný úkaz.

Byli od sebe asi čtyři metry, když dívka zakopla a upadla jak široká tak dlouhá. Hlasitě vykřikla bolestí. Zřejmě padla na poraněnou ruku. Winston se zastavil. Dívka se vztyčila na kolenu. V tváři byla nezdravě bledá, a její rty se proto zdály ještě rudější než předtím. Upírala na něho oči s prosebným výrazem, který vyjadřoval spíš strach než bolest.

Ve Winstonově nitru se mísily zvláštní pocity. Před ním je nepřítel, který se ho snaží zabít; také lidská bytost, která trpí bolestí a má možná zlomenou ruku. Instinktivně vykročil kupředu, aby jí pomohl. Ve chvíli, kdy padala na ovázanou ruku, jako by tu bolest cítil na vlastní kůži.

"Stalo se vám něco?" zeptal se.

"To nic není. Moje ruka – za chvíli bude v pořádku."

Mluvila, jako by jí srdce vynechávalo. Opravdu strašně zbledla.

"Nezlomila jste si nic?"

"Ne, už je to dobré. Chvilku to bolelo, to je všechno."

Napřáhla k němu zdravou ruku a on jí pomohl vstát. Trochu se jí opět vrátila barva a už vypadala líp.

"To nic," opakovala. "Jen jsem se trochu uhodila do zápěstí. Děkuji vám, soudruhu."

A odešla původním směrem tak svižně, jako by se opravdu nic nestalo. Celá příhoda netrvala ani půl minuty. Bylo zvykem, který nabyl povahy instinktu, že člověk nedával v obličeji znát své pocity. Když se to přihodilo, stáli navíc přímo před obrazovkou. Ale i tak bylo velmi obtížné skrýt chvilkové překvapení, protože v těch dvou třech vteřinách, kdy dívce pomáhal, mu vsunula cosi do dlaně. Nebylo pochyby, že to udělala záměrně. Cosi malého, plochého. Když vcházel do dveří záchodu, vložil to do kapsy a ohmatl špičkami prstů. Byl to útržek papíru složený do čtverečku.

Teprve na pisoáru se mu podařilo papírek trochu rozvinout. Zřejmě na něm byl napsán vzkaz. Na okamžik byl v pokušení vejít do některého záchodu a hned si to přečíst. Ale dobře věděl, že by to bylo šílenství. Nebylo místa, kde by si člověk mohl být jist s větší určitostí, že ho obrazovky neustále sledují.

Vrátil se do své kóje, usedl, útržek papíru hodil nedbale mezi jiné papíry na stole, nasadil si brýle a přitáhl si speakwrite. Pět minut, řekl si, přinejmenším pět minut! Srdce v prsou mu bušilo nebezpečně hlasitě. Naštěstí práce, kterou právě dostal, byla pouhá rutina: opravoval dlouhou řadu čísel, což nevyžadovalo soustředěnou pozornost.

Ať už je na tom papírku napsáno cokoli, musí to mít politický význam. Pokud mohl předpokládat, byly dvě možnosti. Za prvé, a to bylo nejpravděpodobnější, je ta dívka agentka Ideopolicie, jak se obával. Nevěděl, proč by Ideopolicie měla doručovat vzkazy takovou cestou, ale asi mají své důvody. Na tom papírku měla být hrozba, předvolání, rozkaz spáchat sebevraždu, nebo nějaká léčka. Ale byla tu ještě jiná, divočejší možnost, která ho neodbytně napadla a kterou se marně snažil potlačit. Že totiž nepochází od Ideopolicie, ale od nějaké podzemní organizace. Možná že Bratrstvo přece jen existuje! Možná že ta dívka je jeho členka. Absurdní nápad nepochybně, ale vybavil se mu přesně v okamžiku, když ucítil papírek v ruce. Teprve po několika minutách ho napadlo jiné, pravděpodobnější vysvětlení. A ještě teď, i když mu rozum říkal, že ten vzkaz nejspíš znamená smrt, tomu nevěřil, nerozumná naděje přetrvávala, srdce mu bušilo a jen stěží se bránil tomu, aby se jeho hlas netřásl, když polohlasně odříkával čísla do speakwritu.

Sroloval dokončenou práci do svitku a vsunul ho do pneumatického potrubí. Uplynulo osm minut. Posunul si brýle na nose, vzdychl a přitáhl si další hromádku papírů, s útržkem navrchu. Vyroloval ho. Stálo na něm velkým, nepravidelným písmem:

Miluji tě.

Několik vteřin byl tak omráčen, že neodhodil tu kompromitující věčičku do paměťové díry. Než to nakonec udělal, neodolal a ještě jednou si to přečetl, aby se ujistil, že tam ta slova skutečně jsou. Přitom dobře věděl, jak nebezpečné je projevit přílišný zájem.

Celý zbytek dopoledne pracoval jen s krajním vypětím vůle. Obtížně se soustředoval na řadu nimravých úkonů a ještě horší bylo, že musel své vzrušení skrývat před obrazovkou. Měl pocit, jako by ho v břiše páлил oheň. Oběd v horké, přečpané a hlučné závodní jídelně byl utrpením. Doufal, že při obědě bude chvíli sám, ale ten blbec Parsons si jakoby naschvál dřepl vedle něho a pronikavý zápach jeho potu téměř překrýval kovový pach omáčky. V jednom kuse mlel o přípravách na Týden nenávisti. Zvláště nadšený byl dvoumetrovou hlavou Velkého bratra z papírové hmoty, kterou pro tu příležitost zhotovoval oddíl Zvěďů, kam chodila jeho dcera. Winstona rozčilovalo, že v šumu hlasů sotva slyšel, co Parsons říká, a musel ho neustále žádat, aby své nejapné poznámky opakoval. Jen jednou zahlédl černovlásku s dalšími dvěma dívkami u stolu na vzdáleném konci místnosti. Zřejmě ho neviděla a on se už tím směrem nepodíval.

Odpoledne bylo snesitelnější. Hned po obědě dostal choulostivou, obtížnou práci, která zabere několik hodin a bude vyžadovat, aby všechno ostatní pustil z hlavy. Spočívala v tom, že měl zfalšovat řadu zpráv o výrobě z doby před dvěma lety tak, aby to zdiskreditovalo jednoho prominentního člena Vnitřní strany, který byl teď v nemilosti. To byly věci, v nichž se Winston dobře vyznal, a tak se mu podařilo dívku na pár hodin úplně pustit z hlavy. Potom se mu však vrátila podoba její tváře a přepadla ho zběsilá, nesnesitelná touha být sám. Pokud nebude sám, nemůže přemýšlet o tom, co se stalo. Dnes večer musí do Společenského střediska. V závodní jídelně zhltnul další jídlo bez chuti, pospíchal do Střediska, přidal se k jedné rádoby vážné diskusní skupině, odehrál dva sety stolního tenisu, vypil pár skleniček ginu a půl hodiny proseděl na přednášce s názvem "Angsoc a problém šachu". Jeho duch se svíjel nudou, ale pro tentokrát se mu nechtělo ulít se z večera ve Středisku. Při pohledu na slova Miluji tě se v něm vzedmula touha zůstat naživu a podstupovat drobná rizika mu najednou připadalo hloupé. Bylo už třicet hodin, když s octl doma v posteli – ve tmě byl člověk bezpečný i před obrazovkou, pokud zůstal potichu – a mohl souvisle přemýšlet.

Musí vyřešit jeden praktický problém: Jak se dostat s dívkou do styku a domluvit si schůzku. Už neuvažoval o možnosti, že by to mohla být past. Věděl, že tomu tak není, její vzrušení, když mu vzkaz podávala, bylo příliš nepochybné. Bylo vidět, jak je vyděšená, což se dalo pochopit. Také ho ani nenapadlo její výzvu odmítnout. Před pěti dny ještě uvažoval o tom, že jí rozbije lebku dlažební kostkou, ale na tom teď nezáleželo. Myslel na její nahé mladé tělo, jak je viděl ve snu. Předtím si představoval, že je hloupá jako ostatní, že má v hlavě jen lži a nenávist a v útrokách led. Roztrásl se jako v horečce při pomyslení, že by ji mohl ztratit, že by mu to bílé mladé tělo mohlo uniknout. Nejvíce se však bál, že si to dívka prostě rozmyslí, jestli se s ní rychle nespojí. Setkat se s ní však bylo nesmírně obtížné. Bylo to jako pokoušet se o tah v partii šachu, když už má mat. Kam se člověk vrtl, všude ho sledovala obrazovka. Možné způsoby komunikace ho vlastně napadly v prvních pěti minutách po přečtení vzkazu; ale teď, když měl čas přemýšlet, probíral je jeden po druhém, jako kdyby si rozkládal nástroje po stole.

Bylo zřejmé, že takové setkání, jaké se odehrálo dnes ráno, se nedá zopakovat. Kdyby pracovala v Oddělení záznamů, bylo by to poměrně jednoduché, ale on měl jen mlhavou představu o tom, kde se v budově nachází Oddělení literatury, a už vůbec mu chyběla záminka, aby tam šel. Kdyby věděl, kde bydlí a kdy odchází z práce, podařilo by se mu možná setkat se s ní, až půjde domů, ale nebylo bezpečné pokoušet se ji sledovat, protože by nejdříve musel okounět před Ministerstvem, což by nutně zaznamenali. A vůbec nepadalo v úvahu poslat jí poštou dopis. Nebylo tajemstvím, že všechny odeslané dopisy se otvírají. Málokdo psal dopisy. Když bylo třeba poslat nějaké oznámení, stačilo vzít předtištěné dopisnice s dlouhými sloupci vět a přeškrtnout ty, které se nehodily. A beztak neznal dívčí jméno, natož adresu. Nakonec se rozhodl, že nejbezpečnějším místem je závodní jídelna. Kdyby ji zastihl samotnou u stolu, někde uprostřed jídelny, ne příliš blízko k obrazovce, a všude kolem by byl dostatečný šum hlasů, a kdyby ty podmínky vydržely asi třicet vteřin, mohli by vyměnit pár slov.

Další den prožil jako v horečnatém snu. Následujícího dne se objevila v závodní jídelně, až když už odcházel, po houkání. Asi ji přesunuli do pozdější směny. Přešli kolem sebe a ani na sebe nepohlédli. Den nato byla v jídelně v obvyklém čase, ale se třemi dalšími dívkami a přímo pod obrazovkou. Pak se po tři příšerné dny neobjevila vůbec. Jeho tělo i smysly byly postiženy nesnesitelnou přecitlivělostí, jakousi horečnatou křehkostí, která měnila v utrpení každý pohyb, každý zvuk, každý dotek, každé slovo, které musel pronést nebo vyslechnout. Ani ve spánku nemohl úplně uniknout jejímu obrazu. V těch dnech se deníku ani nedotkl. Úlevu nacházel jedině v práci, někdy se mu podařilo zapomenout na všechno na celých deset minut. Neměl tušení, co se s ní mohlo stát. Nebylo kde se zeptat. Možná že ji vaporizovali, možná spáchala sebevraždu, možná že ji přemístili na druhý konec Oceánie; nejhorší a nejpravděpodobnější bylo, že si možná všechno rozmyslela a rozhodla se vyhybat se mu.

Příští den se objevila znovu. Ruku už bez pásky a na zápěstí náplast. Při pohledu na ni se mu ulevilo tak, že neodolal a zíral na ni několik vteřin. Následujícího dne se mu už málem podařilo s ní promluvit. Když vešel do jídelny, seděla u stolu, dost daleko od stěny, docela sama. Bylo ještě brzy a místnosti nebylo plno. Řada postupovala dopředu a Winston už byl skoro u pultu, když se pohyb zastavil, protože u okénka si někdo stěžoval, že nedostal tabletku sacharinu. Dívka byla však pořád ještě sama, když Winston zvedl podnos a začal si razit cestu k jejímu stolu. Kráčel ležérně a očima hledal místo u některého stolu za ní. Byl asi tři metry od ní. Za dvě vteřiny tam bude. Vtom se za ním

ozval hlas: "Smithe!" Dělal, že neslyší. "Smithe!" opakoval hlas silněji. Dál už nemohl nic předstírat. Otočil se. Wilsher, plavovlasý mladík s hloupým obličejem, kterého dohromady neznal, ho s úsměvem zval na volné místo u svého stolu. Nebylo by bezpečné odmítnout. Když byl pozván, nemohl si jít sednout k osamělé dívce. Bylo by to příliš nápadné. Přisedl si s přátelským úsměvem. Hloupá tvář pod plavou kšticí mu zářila vstříc. Winston si představoval, jak přímo do jejího středu vráží krumpáč. Místa u dívčina stolu se za pár minut zaplnila.

Musela však vidět, jak k ní zamířil, a snad pochopila. Příští den si dal pozor a přišel včas. A skutečně, byla u stolu přibližně na tomtéž místě, a zase sama. V řadě bezprostředně před ním stál malý človiček připomínající brouka, s plochým obličejem a drobnýma, podezíravýma očima. Když Winston odcházel s podnosem od okénka, všiml si, že chlapík míří přímo k dívčinu stolu. naděje se opět rozplývala. O kus dál byla ještě prázdná židle, ale cosi v človičkově vzezření napovídalo, že bude dbát o své pohodlí natolik, že si vybere pokud možno volný stůl. Winston šel za ním a srdce mu stydlo. Pokud nezastihne dívku samotnou, nemá to smysl. V tom okamžiku se ozval ohlušující třeskot. Mužiček upadl na všechny čtyři, podnos mu odletěl a proudy polévky a kávy se rozléaly po podlaze. Postavil se na nohy a zlověstně pohlédl na Winstona, kterého evidentně podezíral, že mu nastavil nohu. Ale nic se nestalo. O pět vteřin později seděl Winston s bušícím srdcem u dívčina stolu.

Nepodíval se na ni. Vyložil oběd z podnosu a pustil se do jídla. Nejdůležitější bylo začít hovořit hned, než přijde někdo jiný, ale zmocnil se ho hrozný strach. Od chvíle, kdy se k němu poprvé přiblížila, uplynul týden. Rozmyslela si to, určitě si to rozmyslela. Bylo nemožné, aby to skončilo úspěšně; takové věci se v životě nestávají. Možná že by na ni vůbec nepromluvil, kdyby v té chvíli nezahlédl Ampleforth, básníka s chlupatými ušima, jak kymáclivě bloudí po jídelně s podnosem a hledá, kam by si sedl. Ampleforth byl Winstonovi jaksi nakloněn a určitě by si přisedl, kdyby ho zahlédl. Zbývala asi minuta. Winston i dívka vytrvale jedli. Polykali řídkou omáčku, vlastně polévku z vlašských fazolí. Winston začal šeptem. Ani nezvedli oči a vytrvale nabírali lžicemi vodnatou bryndu a mezi sousty si tichým, bezvýrazným hlasem vyměnili několik nezbytných slov.

"Kdy odcházíte z práce?"

"V osmáct třicet."

"Kde se můžeme sejít?"

"Náměstí vítězství, u Pomníku."

"Tam je plno obrazovek."

"Nevadí, když je tam hodně lidí."

"Nějaké znamení?"

"Ne. Nechoďte ke mně, dokud mě neuvídíte mezi spoustou lidí. A nedívejte se na mě. Jen se držte blízko."

"V kolik?"

"V devatenáct hodin."

"Dobře."

Ampleforth Winstona nezahlédl a sedl si k jinému stolu. Už spolu nepromluví, a pokud to bylo možné pro dva lidi, kteří sedí proti sobě u jednoho stolu, ani na sebe nepohlédli. Dívka spěšně dojedla a odešla. Winston zůstal, než vykouřil cigaretu.

Na Náměstí vítězství byl ještě před domluvenou hodinou. Potloukal se kolem obrovského drsného sloupu, na jehož vrcholu stála socha Velkého bratra otočená k jihu, s tvářmi zdviženou k oblakům, v níž se chvěla vzpomínka na chvíli, kdy rozpráší eurasijská letadla (před několika lety to ještě byla eastasijská letadla) v Bitvě o Územní pásmo jedna. Na ulici před ním byla jezdecká socha, která měla představovat Olivera Cromwella. Už bylo pět minut po určené hodině a dívka se ještě neobjevila. Winstona se znovu zmocnil hrozný strach. Nepřijde, rozmyslela si to! Kráčel pomalu k severní straně náměstí a pocítil jakous mldou rozkoš, když rozeznal chrám sv. Martina, jehož zvony, pokud tu kdy byly, vyzváněly Tři farthingy po mně chtějí. A pak spatřil dívku u paty pomníku, jak čte, nebo dělá, že čte, nápis, který se spirálovitě vinul okolo sloupu. Nebylo bezpečné se k ní přiblížit, dokud se tu neshromáždí víc lidí. Všude kolem sloupu byly obrazovky. V té chvíli se však ozval hluk a křik a rachot těžkých vozidel zleva. Všichni jako by se najednou rozběhli napříč náměstím. Dívka spěšně přešla kolem lvů u paty pomníku a přidala se k davu. Winston ji následoval. Jak běžel, vyrozuměl z některých výkřiků, že tu prochází zástup eurasijských zajatců.

Jižní strana náměstí už byla zatarasená hustou masou lidí. Winston, který se za normálních okolností snažil vyhnout tlačenci, se nyní strkal, vrážel do lidí arazil si cestu do středu davu. Brzy byl na délku paže od dívky, ale cestu mu zablokoval obrovitý prolét a téměř právě tak obrovitá žena, asi jeho manželka, kteří spolu tvořili neproniknutelnou živou zeď. Winston se natočil bokem a prudkým výpadem se mu podařilo vrazit mezi ně rameno. Na okamžik měl pocit, jako by mu dva svalnaté boky drtily vnitřnosti. Nakonec prorazil, i když ho to stálo trochu potu. Octl se vedle dívky. Stáli bok po boku a upřeně hleděli před sebe.

Po ulici se sunula dlouhá řada nákladních aut; v každém rohu stáli strážci se strnulými obličejí, ozbrojení samopaly. Na nákladácích dřepěli hustě namačkání žlutí mužičci v ošuntělých nazelenalých uniformách. Smutné mongolské tváře hleděly netečně přes bočnice aut. Občas, když některý vůz poskočil, ozvalo se zařinčení, všichni zajatci měli na nohou okovy. Vůz za vozem, jeden náklad smutných tváří za druhým. Winston věděl, že tam jsou, ale zahlédl je jen občas. Dívčino rameno a paže až k lokti byly přitisknuty těsně k němu. Okamžitě zvládla situaci, právě tak jako v závodní jídelně. Začala stejně bezvýrazným hlasem, sotva pohybujíc rty; její mumlání téměř splývalo s šumem hlasů a s rachotem nákladňáků.

"Slyšíte mě?"

"Ano."

"Můžete v neděli odpoledne?"

"Ano."

"Tak dobře poslouchejte. Tohle si budete muset zapamatovat. Půjdete na Paddingtonské nádraží..."

S ohromující vojenskou přesností načrtla trasu, po níž měl jít. Půl hodiny vlakem; od nádraží doleva; dva kilometry po cestě; branka, na které chybí horní příčka; cestička přes pole; travou zarostlá ulička; pěšinka v křoví; suchý strom porostlý mechem. Jako by měla v hlavě mapu.

"Budete si to pamatovat?" zeptala se šeptem.

"Ano."

"Zabočíte doleva, pak doprava, a zase doleva. A na té brance chybí horní příčka."

"Ano. V kolik?"

"Asi v patnáct. Možná že budete muset čekat. Já se tam dostanu jinak. Budete si to určitě všechno pamatovat?"

"Ano."

"Teď se ode mne vzdalte. Co nejrychleji."

To mu nemusela říkat. Jenže v té chvíli se nemohli vymanit z davu. Nákladáky ještě stále projížděly kolem a lidé na ně dosud nenasytně zírali. Ze začátku se ozývalo pískání a sykot, ale ty pocházely jen od členů Strany a brzy ustaly. Převažující emocí byla čirá zvědavost. Cizinci, ať už z Eastasie nebo z Eurasie, byli jen zvláštní živočichové. Člověk je neviděl jinak než v úboru zajatců, ale i jako zajatce je zahlédl jen na okamžik. Nikdo také nevěděl, co se s nimi stane, pár jich pověsí jako válečné zločince a ostatní prostě zmizí, pravděpodobně v táborech nucených prací. Kulaté mongolské tváře ustoupily tvářím evropštějšího typu, špinavým, vousatým a vyčerpaným. Z vyhaslých důlků nad zarostlými lícními kostmi hleděli na Winstona jejich oči. Na okamžik v nich kmitl zájem a pak se ztratil. Pomalu se blížil konec konvoje. V posledním autě uviděl starého muže, tvář hustě zarostlou, jak stojí vzpřímen, s rukama překříženými v zápěstí, jako by byl zvyklý mít je spoutané. Už byl skoro čas, aby se Winston s dívkou rozloučili. Ale v poslední chvíli, dokud je ještě svíral dav, nahnátl její ruka jeho dlaň a letmo ji stiskla.

Nemohlo to trvat ani deset vteřin a přece se zdálo, že se drželi velice dlouho. Dost dlouho, aby poznal každou podrobnost její ruky. Prozkoumal její dlouhé prsty, pěkně tvarované nehty, dlaň ztvrdlou prací s řadou mozolů, hladkou kůži pod zápěstím. I když ji znal jen podle doteku, poznal by ji teď i zrakem. V tom okamžiku ho napadlo, že neví, jakou barvu mají dívčiny oči. Pravděpodobně jsou hnědé, ale lidé s tmavými vlasy mívají i modré oči. Ohlédnout se a podívat se na ni by však byla nepředstavitelná bláhovost. S propletenými prsty nevidění v davu těl, hleděli vytrvale před sebe a místo dívčiny očí zíraly na Winstona zpod rozčuchaných vlasů smutné oči starého zajatce.

2

Winston se ubíral skvrnitou pěšinou světa a stínu a vstupoval do zlatých ostrůvků tam, kde byla mezera mezi větvemi. Nalevo od něj se pod stromy modraly luční zvonky. Vzduch jako by člověka hladil. Bylo druhého května. Z hloubi lesa zaznívalo vrkání divokých holubů.

Přišel trochu záhy. Po cestě neměl žádné těžkosti. Dívka byla zřejmě zkušená, takže byl méně vyděšený, než býval normálně. Snad se jí dá důvěřovat, že našla bezpečné místo. Všeobecně platilo, že člověk byl na venkově o mnoho bezpečnější než v Londýně. Obrazovky tu samozřejmě nebyly, ale mohly tu být skryté mikrofony, kterými mohly zachytit a dešifrovat váš hlas; kromě toho nebylo snadné vydat se sám na cestu, aniž to vyvolalo pozornost. Na vzdálenost kratší než sto kilometrů nebylo nutné mít v pase povolení, ale někdy okouněly kolem nádraží hlídky, které kontrolovaly papíry každého člena Strany, kterého nachytaly, a kladly nepříjemné otázky. Žádná hlídka se neobjevila. Winston se cestou od nádraží kradmo ohlížel, aby se ujistil, že není sledován. Vlak byl plný prolétů ve sváteční náladě, protože bylo letní počasí. Vagón s dřevěnými lavicemi, ve kterém jel, naplnila až k prasknutí jedna obrovská rodina, od bezzubé prababičky po jednoměsíční nemluvně, která jela strávit odpoledne na venkov k příbuzným, a jak bez obalu Winstonovi vyložili, sehnat trochu másla na černém trhu.

Najednou se ocitl na pěšince, o které mluvila; byla vyšlapaná od dobytka a vinula se mezi křovisky. Neměl sice hodinky, ale nemohlo být ještě patnáct hodin. Zvonečků bylo pod nohama tolik, že bylo nemožné na ně nešlápnout. Klekl si a začal je trhat, trochu aby si krátil čas, ale také s nejasným pocitem, že by dívka rád dal kytičku, až se setkají. Měl už velkou kytici a vdechoval její poněkud mdlou vůni, když ho přimrazil zvuk za zády, nepochybně praskání větviček pod lidskou nohou. Pokračoval v trhání květín. To bylo nejlepší, co mohl dělat. Mohla to být dívka, ale možná ho přece sledovali. Kdyby se ohlédl, dal by najevo, že se cítí vinen. Utrhl další zvoneček a ještě jeden. Čísí ruka mu zlehka dopadla na rameno.

Vzhlédl. Byla to ona. Zavrtěla hlavou, aby ho varovala, že musí zůstat potichu, potom rozhrnula křoví a rychle ho vedla úzkou pěšinkou do lesa. Zřejmě už tu byla dřív, protože se zkušeně vyhýbala bažinatým místům. Winston ji následoval, svíraje svou kytici květů. Znovu pocítil úlevu, ale jak sledoval její silné štíhlé tělo, pohybující se před ním, se šarlatovou šerpou staženou v pase tak, že vynikala křivka boků, těžce na něho dolehl pocit vlastní méněcennosti. Ještě teď mu připadalo docela pravděpodobné, že až se obrátí a podívá se na něho, couvne. Voňavý vzduch a zelená listů v něm probouzely tíseň. Už cestou od nádraží způsobilo májové slunko, že si připadal špinavý a vybledlý, tvor žijící v místnosti s londýnskými sazemi a prachem, usazeným v pórech pokožky. Napadlo ho, že ho dosud pravděpodobně neviděla venku, v plném denním světle. Došli až k ležícímu stromu, o kterém mluvila. Dívka ho přeskočila a rozhrnula křoví, v němž na první pohled nebyl žádný průchod. Když Winston vešel za ní, zjistil, že jsou na přirozené mýtině, na malém travnatém kopečku obklopeném vysokými mladými stromky, které ho dokonce uzavíraly. Dívka se zastavila a otočila.

"A jsme tu," řekla.

Hleděl na ni ze vzdálenosti několika kroků. Až dosud se neodvážil k ní přiblížit.

"Nechtěla jsem nic říkat, dokud jsme byli na cestě," mluvila dál, "co kdyby tam byl někde mikrofon. Nemyslím si, že je, ale jistota je jistota. Vždycky může některá z těch sviní poznat váš hlas. Tady jsme v bezpečí."

Stále ještě neměl odvalu se k ní přiblížit.

"Jsme v bezpečí?" opakoval hloupě.

"Ano, podívejte se na ty stromy." Byly to nízké jasany, kdysi je někdo pokácel a teď z nich znovu vyrašil les kmínků, z nichž ani jeden nebyl tlustší než zápěstí. "Není tu nic dost velkého, aby v tom mohli skrýt mikrofon. A kromě toho jsme tu už byla."

Mluvili jen, aby řeč nestála. Teď už se dokázal pohnout blíž k ní. Stála před ním vzpřímená s úsměvem na tváři, trochu ironickým, snad se divila, proč se nemá k činu. Zvonky se rozsypaly na zem. Jako by byly spadly samy od sebe. Uchopil ji za ruku.

"Věřila byste," řekl, "že jsem do této chvíle nevěděl, jakou barvu mají vaše oči?" Všiml si, že jsou hnědé, spíš světlehnědé, s tmavými řasami. "Když teď vidíte, jaký ve skutečnosti jsem, dá se to vydržet?"

"Ano, proč ne?"

"Je mi devětatřicet. Mám ženu, které se nemohu zbavit, křečové žíly a pět falešných zubů."

"Na tom nesejde," řekla dívka.

V následující chvíli, bylo těžké říci, či zásluhou, se ocitla v jeho náručí. Zpočátku necítil nic, jen tomu nemohl uvěřit. Mladistvé tělo se k němu vzpínalo, do tváře mu padala záplava jejích tmavých vlasů a opravdu! to vlastně ona zvedla hlavu a on líbal její široká červená ústa. Objal ho kolem krku a říkala mu miláčku, drahý, milovaný. Strhl ji na zem, vůbec se nezdráhala, mohl s ní dělat, co chtěl. Ale pravda je, že nepocíťoval nic tělesného, kromě její blízkosti. Jen tomu stále nemohl věřit a byl pyšný. Byl rád, že je s ní, ale zatím po ní netoužil. Ke všemu došlo příliš rychle, její mládí a půvab ho vyděsily, už si příliš navykl žít bez žen – nevěděl proč. Dívka se nadzvedla a vytáhla si z vlasů modrý zvonek. Seděla proti němu a položila mu paži kolem pasu.

"To nevdáš. Nemáme naspěch. Máme celé odpoledne. Není tohle skvělá skrýš? Našla jsem ji jednou, když jsem se ztratila na společném výletě. Kdyby někdo přišel, slyšeli bychom ho už na sto metrů."

"Jak se jmenuješ?" zeptal se Winston.

"Julie. Já vím, že ty se jmenuješ Winston Smith."

"Jak jsi to zjistila?"

"Asi se vyznám líp než ty. Pověz mi, co sis o mně myslel, než jsem ti dala ten lístek?"

Nebyl v pokušení jí lhát. Přinese lásce oběť tím, že začne s nejhorším.

"Nesnášel jsem ani pohled na tebe," řekl. "Chtělo se mi znásilnit tě a pak tě zavraždit. Před dvěma týdny jsem měl vážně chuť rozbít ti hlavu dlažební kostkou. Jestli to opravdu chceš vědět, myslel jsem si, že máš něco s Ideopolicí."

Dívka se vesele zasmála, brala to zřejmě jako poklonu za vynikající kamufláž.

"No ne, Ideopolicie. Tos nemyslel vážně."

"No, snad ne přesně tak. Ale to, jak vypadáš – jen to, že jsi mladá a svěží a zdravá, chápeš – myslel jsem si, že asi..."

"Myslel sis, že jsem dobrá členka Strany. Čistá ve slovech i skutcích. Transparenty, průvody, hesla, hry, společné výlety a celý ten krám. A taky sis myslel, že kdyby se naskytla příležitost, udala bych tě jako ideozločince a nechala tě odpravit?"

"Ano, tak nějak. Mladá děvčata jsou často taková, víš?"

"To dělá tahle zatracená věc," řekla, strhla si šarlatovou šerpu Antisexuální ligy mládeže a hodila ji na větev. Potom, jako by si na něco vzpomněla, sáhla do kapsy kombinézy a vytáhla malou tabulku čokolády. Rozlomila ji napůl a jeden kousek dala Winstonovi. Ještě než si vzal, poznal podle vůně, že je to velmi neobvyklá čokoláda. Byla tmavá a lesklá, zabalená do stříbrného papíru. Normální čokoláda byla okoralá, nahnědlá hmota, která chutnala, pokud se to dalo nazvat chutí, jak dým z hořících odpadků. Ale kdysi dávno ochutnal zrovna takovou čokoládu, jako byl ten kousek, co mu dala. Když ji ucítil, vyvolala v něm vzpomínku, již nedovedl zařadit, ale která byla silná a znepokojivá.

"Kdes to sehnala?"

"Na černém trhu," řekla lhostejně. "Když to tak vezmeš, jsem vlastně taková, jak vypadám. Dobrá ve sportu. Ve Zvědech jsem bývala oddílová vedoucí. Tři večery v týdnu pracuji dobrovolně v Antisexuální lize mládeže. Hodiny a hodiny trávím tím, že vylepuju ty jejich blbiny po celém Londýně. V průvodu vždycky nosím jeden konec transparentu. Vypadám, jako že jásám, a z ničeho se neulejvám. Vždycky řvát s davem, to je moje heslo. Jen tak je člověk bezpečný."

První čtvereček čokolády se Winstonovi rozpustil na jazyku. Chutnala báječně. Ale v paměti neustále něco kroužilo kolem nejasných obrysů vzpomínky, cosi, co intenzivně cítil, ale nedokázal vtěsnat do určitého tvaru, jako by šlo jen o předmět zachycený koutkem oka. Odehnal to od sebe a uvědomoval si jen, že to je vzpomínka na skutek, který by rád odčinil, ale nemůže.

"Jsi strašně mladá," řekl. "O deset nebo patnáct let mladší než já. Co máš na takovém mužském jako já?"

"Něco v tvé tváři. Řekla jsem si, že to zkusím. Dovedu odhadnout lidi, kteří jaksi nezapadají. Jak jsem tě uviděla, věděla jsem, že jsi proti nim."

To nim zřejmě znamenalo Stranu a především Vnitřní stranu, o níž mluvila s posměšnou nenávistí. Winston se přesto cítil celý nesvůj i když věděl, že jsou v bezpečí. Zarážela ho jedna věc – drsnost její mluvy. Členové Strany nesměli klít a Winston sám kletl zřídka, aspoň ne nahlas. Ale Julie, jak se zdálo, se nedovedla zmínit o Straně, a zvláště o Vnitřní straně, aniž použila slov, jaká se píší křídou ve špinavých uličkách. Winston proti tomu nic nenamítal. Byl to pouze jeden ze znaků její vzpoury proti Straně a jejím metodám, stejně přirozený a zdravý jako kýchnutí koně, který ucítí

zkažené seno. Odešli z mýtiny a kráčeli zase skvrnitým stínem, objímali se kolem pasu, kdykoli byla pěšina dost široká, aby mohli jít vedle sebe. Všiml si, oč měkčí se zdál teď její pas na dotek, když neměla na sobě šerpu. Hovořili jen šeptem. Když pak opustili mýtinu, mínila Julie, že by raději měli být zticha. Došli na okraj lesíka. Zdržela ho.

"Nechod' ven. Někdo by nás mohl vidět. Takhle jsme v bezpečí, dokud jsme skryti větvemi."

Stáli ve stínu liskového keře. Sluneční svit, prodírající se mezi nepočetnými listy, ještě pátil do tváří. Winston vyhlédl do polí v dálce a zažil cosi jako otřes z poznání. Ten pohled znal. Stará pastvina, nakrátko spasená, s pěšinkou napříč, tu a tam krutinec. V nepravdělném živém plotě na protější straně se ve vánku sotva znatelně kývaly větve jilmů a husté větvoří se jemně chvělo jako ženské vlasy. Jistě tu někde blízko musí být potok se zelenými tůňkami, v nichž plavou bělice.

"Není tu někde blízko potok?" zašeptal.

"Potok tu je. Na kraji dalšího pole. Jsou v něm ryby, velikánské. Můžeš se na ně podívat, jak leží v tůních pod vrbami a komíhají ocasey."

"Jako Zlatá země," zašeptal.

"Zlatá země?"

"To nic. Krajina, kterou jsem viděl ve snu."

"Podívej!" zašeptala Julie.

Drozd usedl na větev ani ne pět metrů od nich, skoro ve výšce jejich tváří. Možná je neviděl. Byl na slunci a oni ve stínu. Rozepjal křídla, pečlivě je zase složil, na chvilku sehnul hlavu, jako by vzdával poctu slunci, a pak se dal do zpěvu. V odpoledním tichu to bylo ohromující. Winston s Julií se k sobě okouzleně tiskli. Píseň se linula dál a dál, minutu za minutou, s překvapujícími variacemi, ani jedna se neopakovala, jako by se ten pták chtěl pochlubit svou virtuozitou. Občas na pár vteřin přestal, rozestřel křídla a zas je složil, nadmul svou kropenatou hrud' a znovu se dal do zpěvu. Winston ho pozoroval s úctou. Pro koho, pro co ten pták zpívá? Ani družka ani soupeř ho nesledují. Co ho nutí sedět na větvi osamělého stromu a chrlít svůj zpěv do prázdna? Uvažoval, zda přece jen není někde blízko ukrytý mikrofon. Hovořili s Julií sice jen šeptem a mikrofon by nezachytil, co říkali, ale zachytil by drozda. A na druhém konci přístroje naslouchá možná nějaký lidský chrobák tomu zpěvu. Postupně mu však příval tónů vyhnal z hlavy všechny spekulace. Jako by se kolem rozlila nějaká tekutina a smísila se se slunečním svitem, který se prodíral mezi listy. Přestal přemýšlet a jenom vnímal. Dívčin pas byl pod dotykem jeho paže měkký a teplý. Přitáhl ji k sobě tak těsně, že mezi nimi nezůstala ani mezírka. Její tělo se prolnulo s jeho, poddávalo se jeho rukám jako vodě. Přisáli se k sobě ústy; bylo to docela jiné než tvrdé polibky předtím. Když se jejich tváře odtáhly, oba zhluboka vzdychli. Pták se vylekal, zatřepetal křídly a odletěl.

Winston jí přiložil rty k uchu.

"Teď," zašeptal.

"Tady ne," odpověděla šeptem. "Vraťme se do skrýše. Je to tam bezpečnější."

Kráčeli rychle zpátky k mýtině a pod nohama jim jen občas zapraskala větvička. Když se octli uprostřed kruhů stromků, obrátila se tvář k němu. Dýchali rychle a kolem koutků se jim znovu objevil úsměv. Okamžik stála, dívala se na něj, a pak nahmatala zip kombinézy. Bylo to skoro jako ve snu. Téměř tak rychle, jak si to představoval, strhla ze sebe šaty a odhodila je velkolepým gestem, jako by rušila celou civilizaci. Její tělo bíle zářilo ve slunci. Chvilku se však neřval na její tělo; upíral oči na pihovatou tvář s jemným, vyzývavým úsměvem. Klekl si před ní a uchopil její ruce do svých.

"Už jsi to dělala někdy předtím?"

"Samozřejmě. Stokrát – no, určitě mockrát."

"S členy Strany?"

"Vždycky s členy Strany."

"S členy Vnitřní strany?"

"Ne, s těmi sviněmi ne. Spousta by chtěla, jen kdyby měli možnost. Nejsou tak svatí, jak vypadají."

Srdce mu poskočilo. Dělala to už mockrát; přál si, aby to bylo stokrát, tisíckrát. Všechno, co zaváňelo zkažeností, ho naplňovalo divokou nadějí. Kdoví, možná je Strana pod povrchem prohnílá, její kult horlivosti a odřikání je prostě jen pokrytectví zakrývající špatnost. Kdyby mohl nakazit celou tu bandu malomocenstvím a syfilidou, s gustem by to udělal! Všechno zmařit, oslabit, podkopat! Stáhl ji dolů, takže teď klečeli tváří v tvář.

"Čím víc chlapů si měla, tím víc tě miluju. Rozumíš?"

"A jak."

"Nenávidím čistotu, nenávidím dobrotu! Nechci, aby vůbec existovala nějaká ctnost. Chci, aby byl každý zkažený až do morku kostí."

"Tak to jsi teda našel tu pravou. Já jsem zkažená do morku kostí."

"Děláš to ráda? Nemyslím prostě jen se mnou, myslím tu věc jako takovou."

"Miluju to."

To bylo víc, než doufal. Ne pouze láska k jedné osobě, ale živočišný pud, jednoduchá, nezměrná touha; to je síla, která roztrhá Stranu na kusy. Stlačil ji dolů do trávy mezi spadané modré zvonky. Tentokrát neměl žádné těžkosti. Po chvíli se pohyb jejich hrudí uklidnil a oni se s příjemným pocitem bezmoci od sebe oddělili. Slunce jako by teď hrálo silněji. Oba byli ospalí. Natáhl se pro rozházené kombinézy a zčásti ji přikryl. Téměř okamžitě usnuli. Spali asi půl hodiny.

Winston se probudil první. Posadil se a pozoroval její pihovatou, pokojnou tvář, spočívající na dlani jako na polštářku. Nebýt jejích úst, nedalo by se říci, že je krásná. Když se člověk podíval zblízka, měla kolem očí sem tam vrásku. Její tmavé, krátké vlasy byly nezvykle husté a hebké. Napadlo ho, že dosud neví, jak se jmenuje příjmením, ani

kde bydlí.

Mladé, silné tělo, ve spánku bezmocné, v něm vzbudilo soucit a potřebu chránit je. Ale bezděčná něha, kterou pocítil pod lískou, na níž zpíval drozd, se už úplně nevrátila. Odtáhl kombinézy stranou a prohlížel si její hladký bok. Za starých časů, uvažoval, se muž podíval na dívčí tělo, viděl, že je žádoucí, a příběh skončil. Dnes však člověk nemůže mít čistou lásku ani čistou rozkoš. Žádný cit není čirý, všechno je smíseno se strachem a nenávistí. Jejich objetí bylo bitvou, vyvrcholení vítězstvím. Úder zasazený Straně. Politický akt.

3

"Sem můžeme ještě jednou," řekla Julie. "Obvykle se nějaká skrýš dá bezpečně použít dvakrát, ale samozřejmě tak za měsíc, za dva."

Když se probudila, její chování se změnilo. Začala být ostražitá a věcná, oblékla se, opásala se šarlatovou šerpou a začala podrobně organizovat návrat domů. Zdálo se přirozené, že jí to přenechal. Winstonovi chyběla její praktická dovednost. Kromě toho Julie dokonale znala okolí Londýna z nespočetných výletů. Trasa, kterou mu vytyčila, byla úplně jiná než ta, po níž přišel, a dovedla ho na jinou železniční stanici. "Nikdy se nevracej stejnou cestou, kterou jsi přišel," řekla, jako by vyhlašovala důležitou všeobecnou zásadu. Ona odejde první, Winston počká půl hodiny a potom půjde za ní.

Označila místo, kde se mohli sejít večer po práci za čtyři dny. Byla to ulice v jedné z chudších čtvrtí, s otevřeným trhem, obvykle plným lidí a hluku. Bude obcházet kolem stánků a předstírat, že hledá tkaničky do bot nebo nitě. Když usoudí, že je vzduch čistý, vysmrká se, až ho uvidí; v opačném případě kolem ní projde bez povšimnutí. Při trošce štěstí budou spolu moci uprostřed davu čtvrt hodiny hovořit a domluvit si další schůzku.

"A teď už jdu," řekla, jakmile zvládl její pokyny. "Musím být zpátky v devatenáct třicet a dvě hodiny rozdávát letáky pro Antisexuální ligu mladých nebo co. Není to blbost? Opraš se, prosím tě! Nemám ve vlasech větvičky? Tak sbohem, má lásko, sbohem!"

Vrhla se mu do náručí, prudce ho políbila a v příštím okamžiku si už razila cestu mezi stromky a téměř bez hluku zmizela v lese. Ani teď ještě neznal její příjmení a adresu. Na tom však vůbec nezáleželo, protože bylo nepředstavitelné, že by se mohli sejít v místnosti nebo si vyměnit zprávu.

Na mýtinu v lese se už nikdy nevrátili. V průběhu května se vyskytla jediná další příležitost, kdy se jim podařilo milovat se. Bylo to v dalším úkrytu, který Julie znala, ve zvonici zbouraného kostela, v téměř opuštěné krajině, kam před třiceti lety spadla atomová bomba. Když tam člověk jednou byl, byl to dobrý úkryt, ale dostat se tam bylo velmi nebezpečné. Potom se už mohli setkávat jen na ulicích, každý večer na jiném místě, nikdy na víc než na půl hodiny. Na ulici se však obvykle dalo hovořit jen jistým způsobem. Hnali se po přeplněných chodnících ne docela vedle sebe, nikdy se na sebe nepodívali, vedli podivný přerývaný rozhovor, který blikal jako světlo majáku, náhle umlkal, když se blížila stranická uniforma nebo byla nablízku obrazovka, po několika minutách znovu ožíval uprostřed věty, najednou se přerušil, když se rozešli na dohodnutém místě, a téměř bez úvodu pokračoval následujícího dne. Julie byla zřejmě zvyklá na takový druh rozhovoru, kterému říkala "hovor na splátky". Byla také podivuhodně zběhlá v umění mluvit, aniž pohybovala rty. Jenom jednou za téměř celý měsíc večerních setkání se jim podařilo políbit se. Šli tiše postranní uličkou (Julie nikdy nepromluvila, pokud nebyli na hlavní ulici), když tu zazněl ohlušující rachot, země se vzvedla, vzduch ztemněl a Winston zjistil, že leží na boku, potlučený a vyděšený. Docela blízko zřejmě dopadla raketová střela. Nejednou si uvědomil Juliinu tvář jen několik centimetrů od své, smrtelně vyděšenou, bílou jako křída. I rty měla bílé. Je mrtvá! Sevřel ji v náručí a zjistil, že líbá živou teplou tvář. Na rtech mu ulpěl prach. Oba měli obličej pokrytý silnou vrstvou omítky.

Bývaly večery, kdy sice přišli na schůzku, ale museli projít kolem sebe nevšímavě, protože zpoza rohu právě přicházela hlídka nebo se jim nad hlavami vznášel vrtulník. A i kdyby to bylo méně nebezpečné, stejně bylo těžké najít si čas na schůzky. Winston měl šedesátihodinový pracovní týden. Julie ještě delší, volno měli v různých dnech podle návalu práce a často se jejich volné dny neshodovaly. Julie měla jen zřídka večer pro sebe. Trávila obrovskou spoustu času na přednáškách a demonstracích, distribuováním literatury pro Antisexuální ligu mladých, přípravou transparentů na Týden nenávisti, sbírkami na kampaň spořivosti a podobnou činností. Říkala, že se to vyplatí; byla to kamufláž. Když člověk dodržuje drobná pravidla, může porušovat velká. Dokonce navedla Winstona, aby si dal závazek na další večer a přihlásil se na externí práci ve zbrojovce, což dělali dobrovolně zanícení členové Strany. A tak trávil Winston jeden večer v týdnu čtyři hodiny úmorné nudy tím, že sešroubovával kousky kovu, pravděpodobně části rozbušky k pumám, ve špatně osvětlené dílně, kde byl průvan a údery kladiv se smutně mísily s hudbou z obrazovek.

Když se sešli v té kostelní věži, zaplnili mezery svého útržkovitého rozhovoru. Bylo horké odpoledne. Vzduch v malé čtvercové komůrce nad zvony byl horký, nehybný a silně páchl holubím trusem. Seděli a celé hodiny si povídali na zaprášené podlaze plné roští, a občas jeden z nich vstal a vyhlédl vikýřem, aby se přesvědčil, že nikdo nejde.

Julii bylo šestadvacet. Bydlela v internátě s třiceti dalšími dívkami. ("Pořád ten ženský smrad! Jak já nenávidím ženský!" poznamenala.) Pracovala, jak předpokládal, na zařízeních na výrobu románů v Oddělení literatury. Měla ráda svou práci, spočívající hlavně v tom, že obsluhovala silný, ale trochu nevypočitatelný elektromotor. Nebyla žádný zázrak, ale ráda pracovala rukama a mezi stroji se cítila doma. Dovedla popsat celý proces tvorby románu, od všeobecné direktivy vydávané Plánovací komisí po konečnou úpravu, kterou vykonávala Přepisovací četa. O výsledný produkt se nezajímala. Řekla, že "o čtení moc nestojí". Knihy jsou prostě spotřební zboží, které se musí vyrábět, jako džem nebo tkaničky do bot.

Nepamatovala se na nic z období před šedesátými lety a jediný známý člověk, který často mluvil o časech před Revolucí, byl její dědeček. Zmizel, když jí bylo osm let. Ve škole byla kapitánkou hokejového družstva a dva roky

po sobě vyhrála soutěž v gymnastice. Bývala oddílovou vedoucí Zvědů a úsekovou důvěrníci Ligy mládeže, než vstoupila do Antisexuální ligy mladých. Vždycky měla vynikající hodnocení. Byla dokonce vybrána (což byl neklamný znak dobré pověsti) pro práci v Pornoseku, sekci Oddělení literatury, která vydávala lacinou pornografii určenou k distribuci mezi proléty. Podotkla, že lidé, kteří tam pracovali, tomu přezdívali Prasečkárna. Zůstala tam rok a pracovala na výrobě brožurek, které pak v zapečetěných balíčcích pod názvem Různé historky aneb Noc v dívčí škole potají kupovali proletářští výrostci s pocitem, že kupují cosi ilegálního.

"Co je to za knihy" zeptal se Winston zvědavě.

"Děsné svinstvo. A vlastně nudné. Mají jen šest témat, která se trochu obměňují. Já pracovala samozřejmě jen u kaleidoskopů. Nikdy jsem nebyla v Přepisovací četě. Nejsem literát, můj milý – prostě na to nemám."

S úžasem zjišťoval, že s výjimkou vedoucích oddělení jsou v Pornoseku zaměstnány jen dívky; podle teorie, že sexuální pud mužů je méně ovladatelný než pud žen a že muži jsou tudíž ve větším nebezpečí nákazy svinstvím, s nímž pracují.

"Dokonce tam nechťejí vdané ženy," dodala. "Děvčata jsou podle nich vždycky taková nevinná. Ale tady máš jednu, co není."

První milostný poměr měla v šestnácti s šedesátiletým členem Strany, který později spáchal sebevraždu, aby ušel zatčení.

"A dobře udělal," řekla Julie, "jinak by z něho dostali moje jméno, až by se přiznal."

Od té doby měla další muže. Život, jak ho ona viděla, byl celkem jednoduchý. Člověk se chce mít dobře; "oni", to znamená Strana, mu v tom brání; a tak člověk porušuje pravidla, jak jen může. Zřejmě si myslela, že je právě tak přirozené, že "oni" vás chtějí oloupit o vaši radost, jako to, že vy se chcete vyhnout tomu, aby vás přistihli. Stranu nenáviděla a vyjadřovala to nejhrubšími slovy, ale všeobecně ji nekritizovala. Učení Strany ji nezajímalo, pokud se nedotýkalo jejího vlastního života. Všiml si, že nikdy nepoužívá newsspeakových slov kromě těch, která přešla do každodenní praxe. Nikdy neslyšela o Bratrstvu a odmítala věřit v jeho existenci. Každá organizovaná vzpoura proti Straně jí připadala hloupá, protože musí nutně selhat. Prozíravé je porušovat pravidla a zůstat naživu. Byl by rád věděl, kolik takových jako ona asi je mezi mladší generací, mezi lidmi, kteří vyrostli ve světě Revoluce, neznají nic jiného, vidí ve Straně cosi nezměnitelného, jako je třeba obloha, nebouří se proti její autoritě, ale prostě ji obcházejí, tak jako králík kličkuje před psem.

O možnosti, že by se mohli vzít, nemluvili. O něčem tak odtazitém ani nestálo za to přemýšlet. Bylo nepředstavitelné, že by jim nějaká komise dala svolení k sňatku, i kdyby se jim podařilo nějak zbavit Katherine, Winstonovy manželky. Bylo beznadějně o tom třeba jen snít.

"Jaká byla ta tvoje manželka?"

"Byla – znáš newsspeakové slovo pravověrná? Což znamená přirozeně ortodoxní."

"Ne, to slovo jsem neznala, ale vím, o jakých lidech mluvíš."

Začal jí vyprávět příběh svého manželství, ale ona kupodivu jeho podstatné části zřejmě znala. Líčila mu, skoro jako by to byla viděla nebo procítila, jak Katherineino tělo ztuhlo, sotva se jí dotkl, jak ho vši silou odstrkovala, i když ho pažemi už pevně objímala. Hovořit s Julií o těch věcech mu nepůsobilo obtíže, vzpomínka na Katherine tak jako tak dávno přebola a zůstala po ní jen pachut'.

"Byl bych to vydržel nebýt jedné věci," řekl. Vyprávěl jí o chladném obřadu, k němuž ho Katherine týden co týden nutila. "Nenáviděla to, ale nic by ji nepřinutilo, aby toho nechala. Říkala tomu – ale to bys už neuhodla."

"Naše povinnost vůči Straně," řekla Julie bez zaváhání.

"Jak to víš?"

"Taky jsem chodila do školy, miláčku. Sexuální besedy jednou měsíčně pro všechny nad šestnáct. A v Mládežnickém hnutí. Celé roky to do člověka vtloukají. Řekla bych, že v mnoha případech to zabírá. Ale to samozřejmě člověk nikdy nepozná; lidi jsou taková pokrytci."

Pustila se do širšího výkladu. Julie všechno uváděla do vztahu s vlastní sexualitou. Když šlo o ni, byla schopná pronikavého důvtipu. Na rozdíl od Winstona pochopila vnitřní význam stranického puritánství v oblasti sexu. Nešlo jen o to, že pohlavní pud navozuje svůj vlastní svět mimo kontrolu Strany, který je proto třeba zničit, pokud je to možné. Důležitější je, že sexuální strádání vede k žádoucí hysterii, kterou lze transformovat ve válečnou horečku a uctívání vůdce.

"Při milování člověk vydává energii," vysvětlovala, "potom se cítí šťastný a o nic se nestará. Jenže oni nesnesou, aby se člověk takhle cítil. Chtějí, aby z tebe energie v jednom kuse jen tryskala. Všechno to pochodování sem a tam a jásání a mávání praporkama je prostě zkyslý sex. Když jsi sám vnitřně šťastný, proč by ses měl vzrušovat nad Velkým bratrem, nad Tříletkou a Dvouminutovkou nenávisti a nad celým tím jejich mizerným svinstvím?"

To je naprostá pravda, pomyslel si. Mezi cudností a politickou ortodoxií je přímá a těsná spojitost. Jak jinak se dá udržet ve správné poloze strach, nenávist a šílená lehkověrnost, které Strana potřebuje u svých členů, než tím, že se potlačí nějaký mocný pud a použije se ho jako hnací síly? Sexuální pud je pro Stranu nebezpečný, a tak ho Strana obrátila ve svůj prospěch. Stejný trik provedla s rodičovským instinktem. Rodina se totiž nedá zrušit a oni vlastně lidi povzbuzují, aby měli své děti rádi skoro starodávným způsobem. Na druhé straně jsou však děti systematicky popuzovány proti rodičům a vedeny k tomu, aby je špehovaly a podávaly zprávy o jejich úchylnkách. Rodina se tak vlastně stala jakousi prodlouženou rukou Ideopolicie. Nástrojem, jehož prostřednictvím je člověk ve dne v noci obklopen informátory, kteří ho důvěrně znají.

Zničehonic mu zase vytanula na mysli Katherine. Bez váhání by ho byla udala Ideopolicii, kdyby nebyla příliš hloupá na to, aby odhalila jeho nepravověrné názory. V tuto chvíli mu ji připomnělo dusné odpolední horko. Na čele mu vyrazil pot. Začal Julií vyprávět o něčem, k čemu došlo, nebo vlastně nedošlo jednoho podobně parného letního

odpoledne před jedenácti lety.

Byli tehdy svoji asi tři nebo čtyři měsíce. Zabloudili při skupinovém trampování kdesi v Kentu. Zůstali jen pár minut za ostatními, ale dali se opačným směrem po kraji starého křídového lomu. Byl to asi deseti či dvacetimetrový sráz a na dně balvany. Neměli se koho zeptat na cestu. Jakmile si to Katherine uvědomila, začala být nespokojená. Měla pocit, že dělá něco nesprávného, když se na chvilku vzdálila od hlučného davu výletníků. Chtěla se rychle vrátit cestou, odkud přišli, a začala ji hledat v opačném směru. V tom okamžiku si Winston všiml trsů vrbiny, které rostly v puklinách skal pod nimi. Jeden trs byl jasně červený, druhý cihlový, ačkoli zřejmě vyrůstaly z jednoho kořene. Nikdy nic podobného neviděl a zavolal na manželku.

"Podívej, Katherine! Podívej se na ty květiny. Na ty trsy dole, skoro na dně. Vidiš, že mají dvě různé barvy?"

Už byla obrácená k odchodu, ale přece se, trochu popuzeně, na okamžik vrátila. Dokonce se naklonila nad útes, aby viděla, kam ukazuje. Objal ji ze zadu kolem pasu, aby ji podržel. V tom okamžiku ho napadlo, jak jsou naprosto sami. Nikde živé duše, ani lístek se nepohnul, nikde ani živáčka. Na takovém místě hrozilo minimální nebezpečí, že by tam byl skrytý mikrofon, a i kdyby tam byl, zachycoval by pouze zvuky. Byla to nejteplejší a nejospalejší chvíle z celého odpoledne. Slunce pražilo, pot ho šimral na tváři. A vtom ho napadlo...

"Proč jsi do ní pořádně nestrčil?" řekla Julie. "Já bych to byla udělala."

"Ano, má milá, ty bys to udělala. Já taky, kdybych byl tenkrát takový jako dnes. Anebo bych možná – nejsem si jistý."

"Lituješ, žeš to neudělal?"

"Ano. Když se to tak vezme, lituji, že jsem to neudělal."

Seděli vedle sebe na zaprášené podlaze. Přitáhl ji k sobě. Opřela mu hlavu o rameno a příjemná vůně jejích vlasů zapuzovala pach holubiho trusu. Je velmi mladá, pomyslel si, stále ještě od života něco čeká, nechápe, že shodit nepohodlnou osobu z útesu nic neřeší.

"Vlastně by to na věci nic nezměnilo," řekl.

"Tak proč lituješ, žeš to neudělal?"

"Jen proto, že mám rád buď ano, nebo ne. Ve hře, kterou hrajeme, nemůžeme vyhrát. Některé neúspěchy jsou jen řádově lepší než ty ostatní."

Pocítil, jak pokrčila nesouhlasně rameny. Vždycky odporovala, když něco takového řekl. Nebyla ochotná přijmout jako přírodní zákon, že jednotlivec vždycky prohrává. Jistým způsobem si uvědomovala, že i ona je odsouzená k záhubě, že ji dříve či později Ideopolice dopadne a zabije, ale v skrytu duše věřila, že je možné mít kliku a být mazaný a drzý. Nechápala, že něco takového jako štěstí neexistuje, že k jedinému vítězství dojde v daleké budoucnosti, dávno po tom, co bude mrtvá, že od chvíle, kdy by vyhlásila válku Straně, by už o sobě měla raději uvažovat jako o mrtvole.

"Jsme mrtví," řekl.

"Ještě nejsme," řekla Julie prozaicky.

"Fyzicky ne. Šest měsíců, rok – pět let, řekněme. Já se smrti bojím. Ty jsi mladá, tak se jí asi bojiš víc než já. Je jasné, že ji budeme oddalovat tak dlouho, jak budeme moci. Ale to nepomůže. Pokud lidé zůstanou lidmi, život a smrt budou splývat v jedno."

"Ach, nesmysl. S kým bys radši spal, se mnou, nebo s nějakou kostrou? Nejsi rád, že jsi naživu? Nemáš rád ten pocit: to jsem já, to je moje ruka, to je moje noha, jsem skutečný, jsem pevný, jsem živý. Nemáš to rád?"

Posunula se a přitiskla se k němu hrudí. Přes kombinézu cítil její řadra, zralá a pevná. Její tělo jako by do něj vlévalo něco ze své mladosti a síly.

"Ano, mám to rád," řekl.

"Tak přestaň vykládat o umírání. A teď poslouchej, miláčku, musíme se domluvit, kde se příště sejdem. Mohli bychom třeba jít zas na to místo v lese. Dali jsme si dost dlouhou pauzu. Ale tentokrát tam musíš jít jinou cestou. Už jsem to všechno naplánovala. Pojedeš vlakem – počkej, já to nakreslím."

Ve své praktičnosti shrnula čtvereček prachu a větvičkou z holubiho hnízda začala na podlaze kreslit mapku.

4

Winston se rozhlédl po omšelém pokojíku nad obchodem pana Charingtona. U okna stála obrovská postel, zastlaná potřhanými pokrývkami, s podhlavíkem bez povlaku. Na krbu tikaly starodávné hodiny s dvanáctihodinovým ciferníkem. V rohu na sklápěcím stole se ve tmě lesklo skleněné těžítko, které koupil při poslední návštěvě.

Za nřížkou byl otlučený petrolejový vaříč, konvice a dva šálky, které dodal pak Charrington. Winston zapálil hořák a postavil na něj konvici s vodou. Přinesl sáček plný Kávy vítězství a několik tabletek sacharinu. Ručičky na hodinách ukazovaly sedm dvacet; ve skutečnosti bylo devatenáct dvacet. Měla přijít v devatenáct třicet.

Bláznovství, bláznovství, opakovalo jeho srdce, vědomé, dobrovolné, sebevražedné bláznovství. Ze všech zločinů, které může spáchat člen Strany, se tenhle dá zatajit nejméně. Ten nápad se vlastně zrodil napřed ve formě vidiny, skleněného těžítka, které se odráželo na povrchu sklápěcího stolu. Jak předpokládal, nedělal pan Charrington s pronájmem pokoje žádné těžkosti. Očividně ho potěšilo těch pár dolarů, které to vyneslo. Zřejmě ho ani nepobouřilo ani neuráželo, když se ukázalo, že Winston pokoj potřebuje na milostný poměr. Naopak, byl velmi zdrženlivý, mluvil jen v náznacích a choval se s takovým taktem, že se zdálo, jako by se stal téměř neviditelný. Soukromí, řekl, je velice cenná věc. Každý potřebuje nějaké místo, kde by mohl být občas sám. A když takové místo najde, záleží jen na laskavosti toho, kdo o tom ví, aby si to nechal pro sebe. Nakonec ještě dodal, a přitom se zdálo, jako by se už téměř vytrácel, že dům má dva vchody, druhý je vzadu ve dvoře a vede do uličky.

Pod oknem kdosi zpíval. Winston vykoukl ven, bezpečně chráněn mušelinovou záclonou. Červnové slunce

stálo ještě vysoko na obloze a na sluncem zalitým dvoře dole jakási obrovitá žena, pevná jako normanský sloup, s červenými svalnatými pažemi a s reznou zástěrou uvázanou v pase, přecházela mezi neckami a šňůrou na prádlo a všela na ni bílé čtvercové kusy látky, v nichž Winston poznal dětské plenky. Když neměla právě v ústech kolíček na prádlo, zpívala mocným kontraaltem:

Bylo to jenom marný vokouzlení
vodešlo jako aprílovej den;
jenže ty voči, ta jeho slova
ukradly mýho srdce sen.

Ta písnička ovládala Londýn už celé týdny. Byla to jedna z nesčetných písní, které pro blaho prolétů vydávala příslušná sekce Hudebního oddělení. Slova písní skládal bez jakéhokoli lidského zásahu stroj známý jako veršotep. Ale žena zpívala tak melodicky, že ten příšerný brak zněl skoro příjemně. Slyšel její zpěv a šouravé zvuky jejích bot na dlažebních kostkách, křik děti na ulici, slabý hukot dopravy kdesi v dálce, a přede bylo v pokoji zvláštní ticho, protože tam nebyla obrazovka.

Bláznovství, bláznovství, bláznovství, pomyslel si znovu. Bylo nepředstavitelné, že by mohli toto místo navštěvovat déle než pár týdnů, aniž by je chytili. Ale pokušení mít skryši, která je doopravdy jejích, mezi čtyřmi stěnami a při ruce, bylo pro oba příliš velké. Po tom, co byli spolu v kostelní zvonici, se jim nějaký čas nepodařilo se sejít. Pracovní doba před Týdnem nenávisti drasticky vzrostla. Chyběl sice ještě víc než měsíc, ale obrovské a složité přípravy, které mu předcházely, přidělovaly každému mimořádnou práci. Nakonec se jim podařilo vyšetřit volné odpoledne ve stejný den. Dohodli se, že zase půjdou na mýtinku v lese. Večer předtím se krátce sešli v ulici. Winston se jako obvykle na Julii sotva podíval, když se tak hnali v davu proti sobě, ale i z letmého pohledu poznal, že je bledší než obvykle.

"Je po všem," zašeptala, jakmile usoudila, že se dá bezpečně mluvit. "Totiž – zítra."

"Co?"

"Zítra odpoledne. Nemůžu."

"Proč?"

"Ach, obvyklý důvod. Přišlo to tentokrát dřív."

Na okamžik se ho zmocnil zuřivý hněv. Za měsíc, co ji znal, se jeho touha po ní změnila. Zpočátku v ní bylo málo skutečné smyslnosti. Jejich první milování byl prostě akt vůle. Podruhé to však už bylo jiné. Vůně jejích vlasů, chuť jejích úst, dotyk její pokožky, cítil je v sobě i ve vzduchu, který dýchal. Stala se mu tělesnou potřebou, čímž, co nejenom chtěl, ale pocíťoval jako svoje právo. Když řekla, že nemůže, zdálo se mu, že ho klame. Ale právě v té chvíli je dav přitlačil k sobě a jejich ruce se náhodou setkaly. Sevřela mu konečky prstů rychlým stiskem vzbuzujícím spíš něhu než touhu. Napadlo ho, že když člověk žije se ženou, bývá tento druh zklamání normální událost, která se opakuje; a najednou se ho zmocnila hluboká něžnost, jakou k ní ještě nikdy nepocítil. Přál si, aby s ní chodil po ulicích zrovna jako teď, jenže neskrývané a beze strachu, aby mluvili o obyčejných věcech a kupovali drobnosti pro domácnost. Přál si, aby byli manželé, kteří spolu žijí už deset let. A nade všechno si přál, aby měli nějaké místo, kde by mohli být sami, bez pocitu, že se musí milovat pokaždé, když se sejdou. Vlastně ne v té chvíli, ale až druhý den dostal ten nápad najmout si pokoj u pana Charringtona. Když to Julii navrhl, souhlasila bez váhání. Oba věděli, že je to šílenství. Jako by úmyslně kráčeli do hrobu. Když tak seděl a čekal na kraji postele, myslel znovu na sklepení Ministerstva lásky. Bylo zvláštní, jak ta předem určená hrůza vstupovala člověku do vědomí a zas se z něj vytrácela. Hrůza, která předchází smrti, ležela kdesi v budoucnosti tak jistě, jako číslice 99 předchází 100. Člověk se jí nemůže vyhnout, ale mohl by ji třeba odsunout; a přesto vždy znova a znova vědomě a svévolně ten interval zkracuje.

Vtom se ozvaly na schodech rychlé kroky. Julie vtrhla do pokoje. Nesla opravářskou brašnu z hrubého hnědého plátna, takovou, jakou ji občas viděl nosit na Ministerstvu. Zamířil k ní, aby ji vzal do náručí, ale ona mu rychle vyklouzla, částečně proto, že stále ještě měla plné ruce.

"Minutku," řekla. "Až ti ukážu, co jsem donesla. Ty máš tu odpornou Kávu vítězství? To jsem si mohla myslet. Můžeš ji hned vyhodit, protože ji nebudeme potřebovat. Podívej."

Klekla si, rozevřela brašnu a vyklopila z její vrchní části jakési hasáky a šroubovák. Pod tím bylo množství úhledných papírových balíčků. První, která podala Winstonovi, byl zvláštní, a přesto na dotyk povědomý. Byl naplněn těžkou písčitou hmotou, která uhýbala, jakmile se jí člověk dotkl.

"Není to cukr?" zeptal se.

"Opravdový cukr. Ne sacharin, cukr. A tady je bochník chleba – pravý bílý chléb, ne to naše svinstvo – a sklenička džemu. A kondenzované mléko – ale podívej. Na tohleto jsem opravdu pyšná. Musela jsem to omotat kusem hadru, protože..."

Nemusela mu vykládat, proč to tak obalila. Vůně už naplňovala pokoj, pronikavá hořká vůně, která k němu přicházela z jeho raného dětství, ale s níž se člověk příležitostně setkával ještě i teď, když zavanula z nějaké uličky, než se přibouchly dveře, nebo záhadně pronikla přecpanou ulicí, na okamžik zavoněla a zase se ztratila.

"To je káva," zašeptal, "pravá káva."

"Káva Vnitřní strany. Mám jí celé kilo," řekla.

"Jak jsi to sehnala?"

"Všechno patří Vnitřní straně. Neexistuje nic, co by ty svině neměly, nic. Jenže, samozřejmě, čišníci, sluhové a takoví lidé to kradou, a podívej – mám taky balíček čaje."

Winston si dřepl vedle ní. Odtrhl růžek balíčku.

"Pravý čaj. Ne ostružinové listí."

"V poslední době je hodně čaje. Zabrali Indii, nebo co," řekla neurčitě. "Ale poslyš, miláčku, chci, aby ses ke mně na tři minuty obrátil zády. Běž si sednout na druhou stranu postele. Ne moc blízko k oknu. A neotáčej se, dokud ti neřeknu."

Winston nepřítomně hleděl přes mušelínovou záclonu. Dole na dvoře žena s červenými pažemi stále ještě pochodovala sem a tam od necek ke šňůře. Vytáhla z úst další dva kolíčky a procítěně zpívala:

Říká se, že čas vše zhojí
a že člověk zapomene.
Ale úsměv, slzy bolí
v srdci ještě po letech.

Zнала ten cajdák nazpaměť. Její hlas se v tom sladkém letním vzduchu nesl vzhůru, melodický, plný jakési šťastné melancholie. Člověk měl pocit, že by byla dokonale spokojená, kdyby ten červenový večer neměl konce a ta kopa prádla byla nevyčerpatelná, že by tam zůstala tisíc let, věšela plenky a zpívala ty blbosti. Napadlo ho, jak je zvláštní, že ještě nikdy neslyšel, aby člen Strany sám od sebe zpíval. Dokonce by to vypadalo jako nepravověrná, nebezpečná výstřednost, jako samomluva. Možná že jen lidé na pokraji hladu mají o čem zpívat.

"Už se můžeš obrátit," řekla Julie.

Obrátil se v první chvíli ji skoro nepoznal. Vlastně očekával, že ji uvidí nahou. Ale nebyla nahá. Proměna, která se s ní odehrála, byla ještě překvapivější. Byla nalíčená.

Musela vklouznout do nějakého obchodu v proletářských čtvrtích a koupit si kompletní soupravu líčidel. Rty měla sytě rudé, tváře růžové, nos napudrovaný; dokonce i pod oči si nanesla cosi, co zvyšovalo jejich jas. Nebylo to provedeno příliš dovedně, ale Winston neměl v těchto věcech vysoké nároky. Nikdy předtím neviděl ani si nedovedl představit členku Strany nalíčenou. Změna jejího zjevu k lepšímu byla překvapující. Pár doteků barvou na správných místech a byla mnohem hezčí, ale, a to především, ženšťejší. Její krátké vlasy a chlapecká kombinéza efekt ještě zvyšovaly. Když ji vzal do náručí, zavanulo mu do nozder syntetickými fialkami. Vzpomněl si na pološero suterénů kuchyně a na ženu s vpadlými ústy. Byla to stejná voňavka, jaké použila Julie, ale v té chvíli to jaksi nevadilo.

"Dokonce voňavka!" řekla.

"Ano, miláčku, dokonce voňavka. A víš, co udělám příště? Seženu někde opravdové ženské šaty a obleču si je místo těhle hnusných gatí. A hedvábné punčochy a boty s vysokými podpatky! V tomhle pokoji bude žena a žádná soudružka!"

Shodili šaty a vlezli do velké mahagonové postele. Bylo to poprvé, co se před ní vysvlékl do naha. Až dosud se příliš styděl za své bílé, vyzáblé tělo s provazci křečových žil na lýtkách a bledou skvrnou nad kotníkem. Posel byla nepovlečená, příkrývka, na níž leželi, byla vetchá a hladká, ale velikost a pružnost postele je oba ohromila.

"Určitě je v ní plno štěnic, ale co na tom," řekla Julie. Dnes dvojité postel už nebyla k vidění, leda u prolétů. Winston v dětství v takové občas spával; Julie v ní nikdy neležela, pokud se pamatovala.

Pak na chvíli usnuli. Když se Winston probudil, popolezly ručičky na hodinách skoro k deváté. Nehýbal se, protože Julie spala s hlavou na jeho ohnuté paži. Líčidlo se většinou přeneslo na jeho tvář nebo na polštář, ale lehká skvrna růže stále ještě dávala vyniknout kráse jejích lících kostí. Žlutý paprsek zapadajícího slunce dopadl do nohou postele a ozářil krb, na němž už prudce vřela voda v konvici. Žena na dvoře přestala zpívat, ale z ulice slabě doléhal křik dětí. Uvažoval, zda v té zrušené minulosti bývalo normální ležet takhle v posteli za chladného letního večera, muž a žena, nazí, milují se, kdy se jim zamane, povídají si, o čem se jim zachce, nic je nenutí vstávat, jen tam tak prostě leží a naslouchají mírumilovným zvukům zvenčí. Určitě nikdy nebyla taková doba, v níž by se to zdálo obvyklé. Julie se probudila, promnula si oči a zvedla se na lokti, aby se podívala na petrolejový vaříč.

"Polovina vody se už vyvařila," řekla. "Hned vstanu a udělám kávu. Máme ještě hodinu. Kdy u vás vypínají světlo?"

"Ve dvacet tři třicet."

"V internátě zhasinají ve třiadvacet. Ale přijít musím dřív, protože – hej! Zmiz, potvoro hnusná!"

Převalila se na posteli, popadla botu ze země a mrštila jí do kouta chlapeckým švihem paže, přesně tak, jak ji viděl hodit Slovník na Goldsteina tehdy ráno při Dvou minutách nenávisti.

"Co to bylo?" zeptal se překvapeně.

"Krysa. Viděla jsem ji, vystrkovala čumák z obložení. Ale pořádně jsem ji vydělala."

"Krysy!" mumlal Winston. "V pokoji!"

"Jsou všude," řekla Julie lhostejně a zase si lehla. "V internátě je máme v kuchyni. V některých částech Londýna se to jimi jen hemží. Víš, že napadají děti? Namoudouši. V některých ulicích nenechávají nemluvnata samotná ani na minutu. To dělají ty obrovské hnědé. A hrozné je, že ty potvory vždycky..."

"Nech toho!" vykřikl Winston, oči měl pevně sevřené.

"Miláčku! Ty jsi bleďý. Co je ti? Dělá se ti z nich špatně?"

"Ze všech hrůz na světě zrovna krysa!"

Přitiskla se k němu a ovinula ho pažemi i nohama, jako by mu chtěla dodat odvahy teplem svého těla. Neotevřel oči ihned. Po několik okamžiků měl pocit, že se zase ocitl ve zlém snu, který se mu čas od času vracel po celý život. Vždycky to bylo skoro stejné. Stál před temnou zdí a na druhé straně bylo něco nesnesitelného, příliš příšerného, než aby se na to dalo hledět přímo. Nejsilnější pocit v tom snu bylo vědomí, že klame sám sebe, že ve skutečnosti ví, co za tou zdí je. A že by s krajním vypětím sil, jako by rval kus vlastního mozku, dokonce dokázal vytáhnout tu věc na

světlo. Pokaždé se vzbudil, aniž objevil, co to je; nějak to souviselo s tím, co říkala Julie, než ji přerušil.

"Promiň," řekl, "to nic. Prostě nemám krysy rád."

"Nedělej si starosti, ty potvory tady mít nebudem. Než odejdeme, zacpu tu díru kusem hadru. A až sem půjdeme příště, donesu sádku a pořádně to utěsním."

Temný okamžik hrůzy byl už napolo zapomenut. Trochu zahanbeně se opřel zády o čelo postele. Julie vstala, natáhla si kombinézu a udělala kávu. Vůně stoupající z konvice byla tak silná a vzrušující, že zavřeli okno, aby si toho venku někdo nevšiml a nezačal se vyptávat. Ještě lepší než chuť kávy byla jemnost, kterou jí dodával cukry, věc, na niž Winston po letech sacharinu už skoro zapomněl. Julie s jednou rukou v kapse, kus chleba s džemem v druhé, přecházela po pokoji, lhostejně pohlédla na knihovnu, vysvětlila, jak nejlíp opravit sklápěcí stůl, svalila se do omšelé lenošky, aby zjistila, zda je pohodlná, a shovívavě a pobaveně si prohlížela absurdní hodiny s dvanácticiferným číselníkem. Přinesla si k posteli skleněné těžítko, aby si je prohlédla na světlo. Vzal ji je z ruky, jako vždycky uchvácen hebkostí skla, které připomínalo dešťovou vodu.

"Co myslíš, že to je," řekla Julie.

"Nemyslím, že to něco je – totiž, nemyslím si, že to někdy k něčemu sloužilo. Proto se mi to líbí. Je to kus historie, který zapomněli změnit. Vzkaz z doby před sto lety, kdyby to někdo uměl dešifrovat."

"A ten obraz tamhle," kývla k rytině na protější stěně – "mohl by být sto let starý?"

"Víc. Dvě stě, řekl bych. Těžko říct. Dnes je nemožné zjistit stáří čehokoli."

Přešla k obrazu, aby se na něj podívala. "Tady ta potvora vystrčila čumák," klepla do obložení přesně pod obrazem. Co je to za místo? Už jsem to někde viděla."

"To je kostel, anebo aspoň býval. Kostel svatého Klementa." V paměti se mu vybavil úryvek z říkanky, kterou ho naučil pan Charrington. Dodal s trochou nostalgie: "Pomeranče a citróny, u Klementa mají zvony."

K jeho úžasu Julie doplnila verše:

"U Martina vyzvánějí, tři farthingy po mně chtějí. Kdy zaplatíš? Zbytí není, jinak přijdeš do vězení."

"Nemůžu si vzpomenout, jak je to dál. Ale pamatuji si, že to končí: Zlatá brána otevřená, zlatým klíčem podepřená, kdo do ní vejde, hlava mu sejde!"

Bylo to jako dvě půlky nějakého hesla. Jenže po "přijdeš do vězení" musí být ještě jeden verš. Možná že by ho pan Charrington vyhrabal z paměti, kdyby mu vhodně napověděl.

"Kdo tě to naučil?" zeptal se.

"Můj dědeček. Říkával mi to, když jsem byla malá. Byl vaporizován, když mi bylo osm – teda zmizel. Ráda bych věděla, co je to citrón," dodala bez souvislosti. "Pomeranče jsem viděla. Takové kulaté oranžové plody se silnou slupkou."

"Já se na citróny pamatuju," řekl Winston. "V padesátých letech byly docela běžné. Byly tak kyselé, že ti trnuly zuby, jen jsi k nim přičichla."

"O co, že za tím obrazem jsou štenice?" řekla Julie. "Jednou ho sundám a pořádně vyčistím. Myslím, je čas, abychom šli. Musím si smýt to líčidlo. To je otrava! A očistím ti růž z obličeje."

Winston zůstal ještě pár minut v posteli. V pokoji se stmívalo. Obrátil se ke světlu, ležel a díval se na těžítko. Nesmírně ho zaujal ani ne tak zlomek korálu jako vnitřek toho skla. Mělo takovou hloubku a přece bylo průsvitné skoro jako vzduch. Jako by povrch skla byl oblouk oblohy, která obepíná malíčkový svět i jeho atmosféru. Měl pocit, že by se mohl dostat dovnitř, že vlastně je uvnitř, i s mahagonovou postelí a se sklápěcím stolem, s hodinami, s mědirytinou a i s tím těžítkem. Těžítko je tenhle pokoj a ten korál Juliin a jeho vlastní život, zachycený navěky v jádru krystalu.

5

Syme zmizel. Jednoho rána nepřišel do práce, několik lehkomyšlných lidí komentovalo jeho nepřítomnost. Další den už se o něm nikdo nezmínil. Třetího dne se šel Winston podívat do vestibulu v Oddělení záznamů na vývěsku. Na jedné z vyhlášek byl tištěný seznam členů Šachového kroužku, k nimž patřil i Syme. Seznam vypadal téměř přesně jako předtím – nic nebylo vyškrtáno – ale byl o jedno jméno kratší. To stačilo. Syme přestal existovat; nikdy neexistoval.

Bylo horko jako v peci. V klimatizovaných místnostech bez oken se v bludišti Ministerstva udržovala normální teplota, ale chodníky venku pálily do chodidel a zápach v podzemní dráze býval ve špičce přišený. Přípravy na Týden nenávisti byly v plném proudu a personál na Ministerstvech pracoval přes čas. Bylo třeba organizovat průvody, schůze, vojenské přehlídky, přednášky, výstavy voskových figurín, filmová představení, televizní programy, postavit tribuny a sochy, vymyslet hesla, napsat písně, dát do oběhu fámy, zfalšovat fotografie. Juliina pracovní skupina v Oddělení literatury musela zastavit produkci románů a horečně chrlila příšerné pamflety. Winston navíc ke své pravidelné práci trávil každý den dlouhý čas tím, že probíral stará čísla Timesů a přikrašloval a pozměňoval zprávy, které se měly citovat. Pozdě večer, když se hlučné davy prolétu toulaly po ulicích, vládlo ve městě zvláštní, horečnaté ovzduší. Raketové střely vybuchovaly častěji a někdy sem z dálky zalehl zvuk obrovských explozí, které nikdo nedovedl vysvětlit a o nichž kolovaly divoké pověsti.

Nová písnička, která měla být tematickou písní Týdne nenávisti (jmenovala se Píseň nenávisti), byla už složená a na obrazkách ji opakovali do omrzení. Měla surový, štekavý rytmus, který se nedal ani nazvat hudbou a připomínal spíš bubnování. Když ji vyřvávaly stovky hlasů za dupotu pochodujících nohou, šla z toho hrůza. Proléti v ní našli zalíbení a v půlnočních ulicích soutěžila se stále ještě populární Bylo to jen marný vokouzlení. Parsonsovy děti ji ve dne v noci po celé hodiny vyluzovaly na hřebenu s kouskem toaletního papíru. Nedalo se to vydržet. Winstonovy večery byly nabitě víc než kdy předtím. Čty dobrovolníky, které organizovali Parsonsovi, připravovaly ulici na Týden nenávisti, zhotovovaly transparenty, malovali plakáty, vztyčovaly žerďe na stěnách a natahovaly nad ulicí dráty pro

vlažkoslávu, až to bylo nebezpečné. Parsons se vychloubal, že samo Sídliště vítězství se blýskne čtyřmi sty metry látky na výzdobu. Byl ve svém živlu, šťastný jak blecha. Horko a manuální práce mu dokonce poskytlý záminku uchýlit se večer k šortkám a rozhalence. Bylo ho všude plno, strkal, tahal, řezal, přibíjel, improvizoval, každého pošádil soudružskou poznámkou a každý záhyb jeho těla jako by produkoval nevyčerpatelné množství štiplavě páchnoucího potu.

Všude po Londýně se přes noc objevily nové plakáty. Bez textu, s obludnou postavou eurasijského vojáka, tři nebo čtyři metry vysokou, kráčející kupředu, s bezvýraznou mongolskou tváří, v obrovských botách, se samopalem namířeným od boku. Ať jste se na plakát dívali odkudkoli, zdálo se, že v perspektivě zvětšená hlava samopalu míří přímo na vás. Plakáty byly vylepeny na každém volném místě, na každý zdi a počtem dokonce předčily portréty Velkého bratra. Proléti, normálně vůči válce apatičtí, byli vybičováni k jednomu z periodických záchvatů vlastenectví. Jakoby v souladu se všeobecnou náladou zabíjely raketové střely víc lidí než obyčejně. Jedna dopadla na přeplněné kino ve Stepney a v troskách pohřbila několik set obětí. Obyvatelstvo z celého okolí vyrukovalo na pohřeb, který se vlekl dlouhé hodiny a byl vlastně rozhořčenou protestní schůzí. Další bomba dopadla na kus pustého pozemku, který sloužil jako hřiště, a roztrhala několik desítek dětí. Následovaly další demonstrace hněvu, byl spálen Goldsteinův obraz, strhány stovky plakátů s eurasijským vojákem a naházeny do plamenů, množství obchodů bylo v té vřavě vydrancováno; pak se rozšířila pověst, že raketové střely řídí špióni rádiovými vlnami. Jednomu starému manželskému páru podezřelému, že je cizího původu, podpálili dům, a dvojice tam zahynula udušením.

V pokoji nad obchodem pana Charringtona lehávali Winston a Julie – pokud se tam dostali – vedle sebe na nepovlečené posteli pod otevřeným oknem nazí, aby se ochladili. Krysa se už nevrátila, ale štěnice se v tom vedru přišerně rozmnožily. Winstonovi ani Julii to však nevadilo. Ať byl pokoj čistý nebo špinavý, pro ně znamenal ráj. Jakmile vešli, poprášili pokaždé všechno pepřem, koupeným na černém trhu, strhali ze sebe šaty, milovali se zpocenými těly, potom nakrátko usnuli, a než se probudili, nabraly štěnice novou sílu a shromáždily se k protiútoku.

V červnu se tak sešli snad čtyřikrát, možná že šest nebo sedmkrát. Winston přestal pít gin v kteroukoli dobu. Zdálo se, že ho už nepotřebuje. Ztloustl, bérkový vřed zmizel, zanechav po sobě jen hnědou skvrnu nad kotníkem, a ranní záchvaty kašle ustaly. Život přestal být nesnesitelný, Winston už neměl chuť zašklebit se na obrazovku anebo zplna hrdla nadávat. Měli bezpečnou skrýši, téměř domov, a tak jim už nepřipadalo jako nesnáze, že se mohli scházet jen zřídka a vždy jen na pár hodin. Důležité bylo, že pokoj nad starožitnictvím existuje. Vědět, že tam je, neporušený, bylo samo o sobě skoro jako tam být. Ten pokoj byl svět pro sebe, jakási výduť minulosti, v níž se ještě dařilo vyhynulým živočichům. Winstona napadlo, že pan Charrington je také takový vyhynulý živočich. Cestou nahoru se Winston obvykle zastavil, aby s panem Charringtonem prohodil pár slov. Stařec zřejmě vycházel jen zřídka, vlastně skoro vůbec ne, a také prakticky neměl zákazníky. Vedl přízračný život mezi maličkým tmavým krámem a ještě menší kuchyňkou vzadu, kde si připravoval jídlo a kde byl mimo jiné neuvěřitelně starý gramofon s obrovskou troubou. Zdálo se, že je rád, když si může popovídat. Jak se tak potloukal mezi bezcenným zbožím, s dlouhým nosem, tlustými brýlemi a shrbenými rameny v sametovém sáčku, vypadal spíš jako sběratel než jako obchodník. S jakýmsi prchavým nadšením se dotýkal kousků rozličného braku – porcelánové zátky, malovaného víčka z rozbité tabatěrky, medailónku z falešného zlata, obsahujícího pramen vlasů dávno mrtvého dítěte – a nikdy po Winstonovi nechtěl, aby něco koupil, jen aby to obdivoval. Hovořit s ním bylo jako poslouchat cinkání staré hrací skříňky. Ze záhybů paměti vyvolil další úryvky zapomenutých říkánek. Jedna byla o čtyřřadvaceti kosech, jiná o krávi s křivým rohem a další o smrti kohoutka Robina. "Jen mě tak napadlo, že by vás to mohlo zajímat," říkal s omluvným úsměvem, kdykoli vyrukoval s dalším fragmentem. Ale nikdy se nedokázal rozpomenout na víc než na pár veršů.

Oba věděli – vlastně na to nikdy nepřestávali myslet – že tahle idyla nemůže mít dlouhé trvání. Byly chvíle, kdy hrozící smrt se zdála hmatatelná jako postel, na níž leželi, a tak se k sobě tiskli se zoufalou smyslností, jako odsouzenec usilující o poslední trošku rozkoše, když zbývá sotva pět minut, než odbijí hodiny celou. Ale byly také chvíle, kdy se oddávali iluzi trvalého bezpečí. Pokud byli ve svém pokoji, měli pocit, že se jim nemůže nic zlého stát. Dostat se tam bylo nesnadné a nebezpečné, ale pokoj sám byl svatyně. Jako když se Winston díval do těžitka a zdálo se mu, že by mohl vniknout do toho skleněného světa, a jakmile by byl uvnitř, bylo by možné zastavit čas. Často snili o úniku. Šťěstí jim bude přát napořád a oni budou žít v tom milostném vztahu do konce života. Nebo Katherine třeba umře a Winstonovi a Julii se podaří obratným manévrováním dosáhnout, aby se mohli vzít. Anebo společně spáchají sebevraždu. Nebo zmizí, změní se k nepoznání, naučí se mluvit prolétsky, najdou si práci ve fabrice a budou žít nepoznání v nějaké zastrčené uličce. Byl to všechno nemysl, oba to věděli. Ve skutečnosti nebylo úniku. Neměli dokonce ani v úmyslu provést jediný uskutečnitelný plán – spáchat sebevraždu. Žít ze dne na den, z týdne na týden, sprádat přítomnost bez budoucnosti, žít podle nepřemožitelného instinktu, který nutí plíce nabrat vždy znovu dech, pokud se dostává vzduchu.

Někdy také hovořili o tom, že se zapojí do aktivního odboje proti Straně, ale neměli ponětí, jak udělat první krok. I kdyby bájně Bratrstvo existovalo, byl stále ještě problém, jak k němu najít cestu. Pověděl jí o zvláštním důvěrném vztahu, který existoval, skutečně anebo zdánlivě, mezi ním a O'Brienem, i o tom, jak někdy cítí nutkání jednoduše za O'Brienem zajít, oznámit mu, že je nepřítel Strany, a dožadovat se jeho pomoci. Kupodivu jí to nepřipadalo nemožné ani ukvapené. Měla ve zvyku soudit lidi podle tváře a zdálo se jí přirozené, že Winston uvěřil v O'Brienovu důvěryhodnost podle jediného záblesku v očích. Navíc brala jako samozřejmost, že každý, nebo téměř každý, tajně Stranu nenávidí, a kdyby se domníval, že je to bezpečné, porušil by pravidla. Odmítala však věřit, že existuje, nebo že by vůbec mohla existovat široce rozvětvená organizovaná opozice. Povídačky o Goldsteinovi a jeho podzemní armádě, říkala, jsou prostě nesmysly, které vymyslela Strana pro vlastní potřeby, a člověk musí předstírat, že jim věří. Na stranických shromážděních bezpočtukrát vykřikovala z plných plic, aby byli popraveni lidé, jejichž jména nikdy předtím neslyšela a v jejichž údajné zločiny v nejmenším nevěřila. Když se konaly veřejné procesy, zaujala své místo v zástupu

členů Ligy mládeže, kteří obklopovali budovu soudu od rána do večera a s přestávkami skandovali: "Smrt zrádcům!" Ve Dvou minutách nenávisti vynikala nad ostatní, když šlo o to spílat Goldsteinovi. Přitom měla jen velmi mlhavé ponětí, kdo Goldstein je a jaké učení údajně zastává. Vyrůstala po Revoluci a byla příliš mladá, než aby se pamatovala na ideologické boje let padesátých a šedesátých. Něco takového jako nezávislé politické hnutí se vymykalo její představivosti: Strana je nepřemožitelná. Bude existovat vždycky a bude stále stejná. Člověk se jí může vzepřít jen tajnou neposlušností či nanejvýš osamělými násilnými činy, jako že třeba někoho zabije nebo něco vyhodí do povětří.

V některých směrech byla mnohem prudší než Winston a daleko méně podléhala stranické propagandě. Když se Winston jednou v nějaké souvislosti zmínil o válce proti Eurasii, ohromila ho, když jen tak řekla, že podle jejího názoru se válka vůbec nevede. Raketové střely, které denně dopadají na Londýn, pravděpodobně vysílá vláda Oceánie sama, aby udržela lidi ve strachu. To ho namouduši nikdy ani ve snu nenapadlo. Vyvolala v něm dokonce jistou závist, když se mu svěřila, že se při Dvou minutách nenávisti musí moc ovládat, aby nevypřskla smíchy. Ale pochybnosti o učení Strany vyslovovala jen tehdy, když se nějakým způsobem týkalo jejího vlastního života. Často byla ochotná přijímat oficiální mytologii prostě proto, že rozdíl mezi pravdou a lží jí nepřípadal důležitý. Věřila například, že Strana vynalezla letadla, protože se to tak učila ve škole. (Winston si pamatoval, že za jeho školních časů koncem padesátých let si Strana dělala nárok jen na vynález vrtulníku, o deset let později, když chodila do školy Julie, to už bylo letadlo; a v další generaci si přisvojí vynález parního stroje.) Když jí řekl, že letadla existovala už před jeho narozením a dávno před Revolučí, připadalo jí to naprosto nezajímavé. Co záleží koneckonců na tom, kdo vynalezl letadlo? Větší šok byl, když z jakési náhodné poznámky pochopil, že Julie se ani nepamatuje, že před čtyřmi roky vedla Oceánie válku s Eastasií a žila v míru s Eurasií. Považovala sice celou válku za podvod, ale zřejmě si nevšimla, že se změnilo jméno nepřítele. "Myslela jsem si, že jsme vždycky válčili s Eurasií," řekla neurčitě. To ho trochu vyděsilo. Vynález letadla se datoval dávno před jeho narozením, ale ten válečný zvrat se odehrál teprve před čtyřmi roky, když už byla nějaký den dospělá. Přel se s ní o to asi čtvrt hodiny a nakonec se mu podařilo ji přimět, aby namáhala paměť, až si nejasně vybavila, že kdysi nebyla nepřitelem Eurasie, ale Eastasie. Ale celá záležitost jí i pak připadala nedůležitá. "Koho to zajímá?" řekla netrpělivě. "Pořád je to jedna mizerná válka za druhou a každý ví, že ty zprávy jsou samá lež."

Někdy jí vyprávěl o Oddělení záznamů a o nestydatém falšování kterého se tam dopouštěl. nezdálo se, že by jí takové věci připadaly zvlášť hrozné. Necítila, že se pod ní otvírá propast při pomýšlení jak se ze lži stává pravda. Vyprávěl jí historii Jonese, Aaronsona a Rutherforda a zmínil se i o ušvédčujícím útržku papíru, který jednou držel v prstech. Neudělalo to na ni zvláštní dojem. Nejprve vůbec nepochopila smysl příběhu.

"Byli to tvoji přátelé?" zeptala se.

"Ne, vůbec jsem je neznal. Byli členy Vnitřní strany. Kromě toho byli mnohem starší než já. Patřili do starých časů ještě před Revolučí. Sotva jsem je znal od vidění."

"Tak co tě to vzrušuje? Lidi se přece zabíjejí pořád, ne?"

Snažil se jí to vyloučit tak, aby pochopila. "Tohle byl výjimečný případ. Nejde o to, že někoho zabili. Uvědomuješ si, že se vlastně ruší minulost, počínaje včereškem? A jestliže někde přetrvá, tak je v několika málo pevných předmětech, ke kterým se neváží žádná slova, jako třeba tenhle kus skla. Už ani my nevíme skoro vůbec nic o Revoluci a o letech před ní. Všechny záznamy byly zničeny nebo zfalšovány, všechny knihy byly přepsány, každý obraz přemalován, každá socha, ulice, budova přejmenovány, každé datum změněno. A tenhle proces pokračuje den za dnem, minutu za minutou. Dějiny se zastavily. Neexistuje nic kromě nekonečné přítomnosti, v níž má Strana vždycky pravdu. Já samozřejmě vím, že minulost je zfalšovaná, ale nikdy to nebudu moci dokázat, i když jsem to falšování sám prováděl. Jak se to jednou udělá, nezůstane žádný důkaz. Jediný důkaz je v mé hlavě a já vůbec s jistotou nevím, jestli moje vzpomínky sdílí ještě nějaká jiná lidská bytost. Jen v tom jediném okamžiku jsem za celý svůj život měl skutečný konkrétní důkaz o události – léta po ní."

"A k čemu to bylo dobré?"

"K ničemu, protože jsem to za pár minut zahodil. Ale kdyby se to stalo dnes, nechal bych si to."

"Já ne!" řekla Julie. "Jsem ochotná riskovat, ale pro něco, co za to stojí, a ne pro kus starých novin. Co by s tím mohl dělat, kdyby sis je nechal?"

"Asi nic moc. Ale byl by to důkaz. Možná by tu a tam zasel pár pochybností. Kdybych se ho odvážil někomu ukázat. Nepředstavuji si, že bychom mohli něco změnit za našeho života. Ale dovedu si představit, jak leckde vyrůstají odbojové skupiny lidí, kteří se spolčují, jak postupně dokonce zanechávají po sobě i nějaké zprávy, takže příští generace bude moci pokračovat, kde my přestaneme."

"Mě příští generace nezajímají, miláčku. Já se zajímám o nás."

"Jsi rebel jen od pasu dolů," řekl jí.

Připadalo jí to jiskřivě vtipné a radostně se mu vrhla kolem krku. Kdykoli se rozhovořil o principech Angsocu, o doublethinku, o změnitelnosti minulosti, o popírání objektivní reality a používal slova v newspeaku, začala se nudit, byla zmatená a říkala, že se o takové věci nestará. Ví přece, že je to všechno blbost, tak proč se tím znepokojovat? Ví, kdy má jásat a kdy křičet, a to je všechno, co člověk potřebuje. Když o těch věcech mluvil dál, obvykle usnula, což ho přivádělo do rozpaků. Byla z lidí, kteří dokáží usnout v kteroukoli hodinu a jakékoli pozici. Když s ní mluvil, uvědomoval si, jak je snadné vypadat pravověrně, i když člověk nemá ponětí, co pravověrnost zahrnuje; svým způsobem se světónázor Strany prosazoval nejúspěšněji u lidí neschopných ho pochopit. Ty bylo možné přimět, aby přijímali i nejkřiklavější překroucení skutečnosti, protože nikdy plně nepochopili obłudnost toho, co se od nich žádalo, a nezajímali se o veřejné dění natolik, aby si všimli, co se děje. Protože nechápali, zachovali si zdravý rozum. Spolkli prostě všechno, a co spolkli, jim neuškodilo, protože to nezanechávalo žádné zbytky, tak jako zrnko obilí projde nestráveno ptačím tělem.

6

Konečně se to stalo. Přišel očekávaný vzkaz. Měl pocit, že celý život žil jen pro tuto chvíli.

Kráčel dlouhou chodbou Ministerstva a když byl téměř na místě, kde mu Julie vtiskla kdysi do ruky lístek uvědomil si, že za ním jde někdo vyšší než on. Neznámý slabě zakašlal, dával mu tím zřejmě znamení, že mu chce něco říct. Winston se prudce zastavil a obhlédl se. Byl to O'Brien.

Náhle stáli tváří v tvář a Winston by byl nejraději utekl. Srdce mu divoce bušilo. Nebyl by dokázal promluvit. Ale O'Brien pokračoval svým směrem a na okamžik položil Winstonovi přátelsky ruku na rameno, takže oba kráčeli bok po boku. Začal s tou zvláštní vážnou zdvořilostí, jíž se lišil od většiny členů Vnitřní strany.

"Doufal jsem, že budu mít příležitost si s vámi pohovořit," řekl. "Nedávno jsem četl jeden z vašich newspeakových článků v Timesech. Zabýváte se newspeakem vědecky, že ano?"

Winston se snažil najít ztracenou rovnováhu.

"Vědecky sotva," řekl. "Jsem jen amatér. Není to můj obor. Nikdy jsem se nepodílel na vlastní tvorbě jazyka."

"Ale píšete jím velmi uhlazeně," řekl O'Brien. "To není jen můj názor. Mluvil jsme nedávno s jedním vašim přítelem, který určitě odborník je. Nemohu si teď vzpomenout na jeho jméno."

Winstonovi zas bolestně zatrnulo u srdce. Nebylo pochyby, že naráží na Symu. Ale Syme je nejen mrtvý, je zrušený, je nečlověk. Každá zmínka o něm, která by ho identifikovala, byla smrtelně nebezpečná. O'Brien svou poznámku zřejmě pronesl jako signál, jako kód. Tím, že se před ním dopustil malého ideozločinu, udělal z něho spoluviníka. Pomalu kráčeli chodbou, když se O'Brien náhle zastavil. Postrčil si brýle na nose tím zvláštním, přátelským, odzbrojujícím gestem. Potom pokračoval.

"Chtěl jsem vlastně říci, že jsem si všiml, jak jste v tom článku použil dvou slov, která už zastarala. Ale teprve nedávno. Viděl jste už Desátá vydání Slovníku newspeaku?"

"Ne," řekl Winston. "Nevěděl jsem, že už vyšlo. V Oddělení záznamů používáme stále ještě Deváté."

"Desáté vydání se myslím objeví až za pár měsíců. Ale několik signálních výtisků je už v oběhu. Já jeden mám. Možná byste si ho rád prohlédl?"

"Velmi rád," řekl Winston. Hned pochopil, kam tím míří.

"Některá z nových opatření jsou geniální. Myslím, že vás zvlášť zaujme redukce počtu sloves. Víte co? Pošlu k vám s tím Slovníkem zřízení. Ale já bohužel na takové věci pořád zapomínám. Možná byste se pro něj mohl někdy zastavit u mě doma, až se vám to bude hodit. Počkejte. Dám vám svou adresu."

Stáli před obrazovkou. O'Brien roztržitě prohlídal své dvě kapsy a vytáhl malý, v kůži vázaný zápisník a zlaté pero. Přímou pod obrazovkou, v takové pozici, že kdokoli, kdo seděl na druhém konci přístroje, mohl číst, co psal, načmáral adresu, vytrhl stránku a podal ji Winstonovi.

"Večery bývám obvykle doma," řekl. "Kdyby ne, můj sluha vám ten Slovník dá."

Odešel a zanechal Winstona s útržkem papíru, který nebylo tentokrát třeba skrývat. Nicméně si pečlivě vryl do paměti, co tam bylo napsáno, a za několik hodin ho se spoustou dalších papírů hodil do paměťové díry.

Hovořili spolu nejvýše několik minut. Ta příhoda mohla mít jen jeden jediný význam. Byla vymyšlena, aby Winston získal O'Brienovu adresu. To bylo nutné, protože jinak než přímým dotazem se nedalo zjistit, kde kdo bydlí. Adresáře neexistovaly. "Kdybyste mě někdy chtěl navštívit, tady mě najdete," tak mu to O'Brien řekl. Možná že ve Slovníku bude ukryt nějaký vzkaz. Tak jako tak, jedna věc je jistá. Konspirace, o níž snil, existuje a on se dostal na první stupínek.

Věděl, že dříve či později O'Brienovy výzvy uposlechne. Snad zítra, možná až po dlouhém odkládání – nebyl si jist. Tohle všechno bylo jen pokračování procesu, který začal před lety. Prvním krokem byla tajná, bezděčná myšlenka, druhým bylo to, že si začal psát deník. Postupoval od myšlenek ke slovům, a teď od slov k činům. Poslední krok učiní na Ministerstvu lásky. Přijímal to. Konec je obsažený v začátku. Ale bylo to děsivé; nebo přesněji – bylo to jako předtucha smrti, jako být méně než živu. Když hovořil s O'Brienem a uvědomil si pravý význam slov, polil ho studený pot. Zdálo se mu, že vstoupil do vlhkého hrobu, a dávná jistota, že ten hrob na něj čeká, mu dávala sílu.

7

Winston se probudil s očima plnými slz. Julie se k němu rozespale překulila.

"Co se děje," zabrumlala.

"Zdál se mi sen," začal a zarazil se. Bylo to příliš zamotané, aby to vyjádřil slovy. V několika vteřinách po probuzení mu sen i vzpomínka, kterou v něm vyvolal, splynuly v jedno.

Ležel na zádech, se zavřenými očima, stále ještě ponořen do atmosféry snu. Byl to nekonečný sen plný světla, v němž se před ním rozkládal celý jeho život jako krajina za letního večera po dešti. Všechno se odehrálo uvnitř skleněného těžítka, povrch skla byl nebeskou bání a uvnitř té báně bylo všechno zalito jasným měkkým světlem, v němž bylo vidět do nekonečných dálek. Sen v sobě zahrnoval – v jistém smyslu tím byl ohraničen – pohyb paže jeho matky a o třicet let později gesto židovské ženy, kterou viděl v týdeníku, když se snažila krýt malého chlapce před střelami, než je vrtulník oba rozmetl na kusy.

"Víš, že jsem až do této chvíle věřil, že jsem zabil svou matku?"

"Proč jsi ji zabil?" zeptala se Julie v polospánku.

"Nezabil jsem ji. Ne fyzicky."

Ve snu se rozpomněl, jak naposledy viděl svou matku, a po chvíli bdění se mu vybavil celý roj drobných událostí, které s tím souvisely. Tu vzpomínku musel po mnoho let úmyslně vypuzovat z vědomí. Nebyl si jistý, ve

kterém roce se to stalo, ale nebylo mu tenkrát víc než deset, možná dvanáct let.

Jeho otec zmizel o něco dříve, oč dřív, to si nepamatoval. Jasněji si vzpomínal na hřmot a nesnáze té doby; na pravidelnou paniku při náletech, na úkryt ve stanici podzemní dráhy, na hromady trosek, na nečitelná prohlášení vylepená na nárožích, na gangy mládeže v košilích stejné barvy, na obrovské fronty před pekařstvím, na neustálou střelbu ze samopalů někde v dálce – a především na to, že nikdy nebylo dost jídla. Pamatoval si, jak trávil dlouhá odpoledne s jinými chlapci kolem odpadových nádob a smetišť a jak odtud vybírali košťály zeli, slupky od brambor, někdy dokonce i okoralé kůrky chleba, z nichž opatrně seškrabovali spálené kousky; a také na to, jak čekali na nákladní auta, která jezdila po určité trase s krmivem pro dobytek, a když drkotala po hrbolaté cestě, vytrousilo se někdy trochu olejnatých pokrutin.

Když zmizel jeho otec, neprojevovala matka ani překvapení ani hluboký žal, ale stala se s ní jakási náhlá změna. Zůstala jakoby bez ducha. I Winstonovi bylo zřejmé, že čeká na něco, o čem věděla, že musí přijít. Dělal všechno, co bylo třeba – vařila, prala, zašívala, stlala postele, zametala podlahu, vybírala popel z krbu – vždy velmi pomalu a bez zbytečných pohybů, jako loutka, která se pohybuje sama od sebe. Její velké urostlé tělo pozvolna ochrnovalo. Celé hodiny sedávala téměř bez hnutí na posteli a krmila jeho sestřičku, dvou či tříleté drobné, churavé a velmi tiché dítě, které se svou hubenou tvářičkou podobalo opičce. Občas brávala do náručí Winstona a mlčky ho k sobě tiskla. Přestože byl ještě tak malý a sobecký, uvědomoval si, že to nějak souvisí s tou věcí, o níž nikdy nepadla ani zmínka a která se má stát.

Pamatoval se na pokoj, ve kterém bydleli; tmavou, dusnou místnost do poloviny vyplňovala postel s bílou vyšívanou příkrývkou. Na mřížce nad krbem byl plynový vaříč a polička, kde se skladovaly potraviny, venku na chodbě pak hnědá kameninová výlevka, společná pro několik pokojů. Pamatoval se na matčinu statnou postavu, jak se sklání nad plynovým vaříčem a cosi míchá v hrnci. A nade všechno se pamatoval na svůj ustavičný hlad a na ošklivé vášnivě zápasy u jídla. Popuzoval matku opětovnými otázkami, proč není víc jídla, křičel a dorážel na ni (pamatoval si dokonce na tón svého hlasu, který se předčasně lámal a někdy zvláštním způsobem duněl), nebo se pokoušel pateticky fňukat, aby dostal víc, než mu patřilo. Považovala za samozřejmé, že on, "chlapec", má dostat největší porci; ale ať mu dávala, kolik chtěla, neustále žádal víc. Při každém jídle ho snažně prosila, aby nebyl sobecký a pamatoval na to, že sestřička je nemocná a taky potřebuje jíst, ale marně. Kdykoli přestala rozdělovat jídlo, začal vztekle křičet, snažil se jí vyrvat z rukou rendlík a lžici, bral kousky jídla ze sestřina talíře. Věděl, že mučí obě hladem, ale nemohl si pomoci; měl dokonce pocit, že na to má právo. Mezi jídly, když se matka nedívala, neustále uždíboval z chudičkových zásob na polici.

Jednou se vydával přiděl čokolády. To se nestalo už celé týdny nebo měsíce. Docela jasně se na ten vzácný kousek pamlsku pamatoval. Samozřejmě že se měla rozdělit na tři rovné díly. Zničehonic, jako by poslouchal někoho jiného, slyšel se Winston, jak hlasitě běduje a dožaduje se celého kusu. Matka mu domlouvala, aby nebyl chamtivý. Dlouho se hádali, pořád dokola, s křikem, nářkem, slzami, výčitkami, smlouváním. Jeho drobounká sestřička se matky křečovitě držela ručkama jako malá opička a dívala se na něho velkýma smutnými očima. Nakonec matka odlomila tři čtvrtiny čokolády a dala ji Winstonovi. Zbývající čtvrtinu sestřičce. Děvčátko ji uchopilo a prohlíželo si ji, možná ani nevědělo, co to je. Winston stál a chvíli se na ni díval. Najednou se vymrštil, vytrhl jí čokoládu z rukou a letěl ke dveřím.

"Winstone, Winstone!" volala za ním matka. "Hned sem pojď! Vrať jí tu čokoládu!"

Zůstal stát, ale nevrátil se. Matčiny oči se úzkostlivě dívaly do jeho tváře. Ještě dnes, když na to myslí, nevěděl, co ho k tomu vedlo. Sestřička, vědoma si toho, že byla o něco oloupena, začala tiše plakat. Matka dítě objala paží a přitiskla jeho tvářičku k prsům. Něco v tom gestu mu řeklo, že jeho sestra umírá. Obrátil se a prchal dolů po schodech s čokoládou, která mu měkla v ruce.

Matku už nikdy neviděl. Když zhltn čokoládu, trochu se zastyděl a několik hodin se potloukal po ulicích, až ho hlad zahnal domů. Matka tam nebyla. To tehdy už začínalo být normální. Z pokoje kromě matky a sestry nic nezmizelo. Nevzaly si žádné šatstvo, ba ani matčin kabát. Do dnešního dne s jistotou nevěděl, zda je jeho matka mrtvá. Bylo docela možné, že ji poslali do tábora nucených prací. Sestru asi přemístili tak jako Winstona do jedné kolonie pro děti bez domova (říkalo se jim Nápravná střediska), které vznikly jako důsledek občanské války; ale možná ji poslali do pracovního tábora s matkou, nebo ji prostě nechali někde umřít.

Ten sen je v jeho paměti ještě živý, zvlášť to objímající, ochraňující gesto, které mluvilo samo za sebe. V duchu se vrátil k jinému snu z doby před dvěma měsíci. Přesně tak jako kdysi tiskla k sobě dítě na špinavé posteli s bílou příkrývkou, seděla nyní matka na potopené lodi, hluboko pod ním, vteřinu po vteřině klesala hlouběji, ale stále vzhlížela k němu nahoru tmavnoucí vodou.

Vyprávěl Julii, jak jeho matka zmizela. Ani neotevřela oči, jen se překulila do pohodlnější polohy.

"Tys musel být pěkná bestie," řekla nevyrazně. "Všechny děti jsou potvory."

"Ano, ale v tom příběhu jde ve skutečnosti o..."

Z jejího pravidelného oddechování usoudil, že zase usnula. Byl by jí rád vyprávěl o své matce. Pokud se na ni pamatoval, nebyla nikterak výjimečná žena, ani zvlášť vzdělaná. Přesto však měla v sobě jistou vznešenost, jakousi čistotu, prostě proto, že zůstávala věrná svým ideálům a normám. Také její city patřily jen jí a nikdo zvenčí je nemohl změnit. Nebylo by ji napadlo, že čin, který nepřinese výsledek, se stává bezvýznamným. Když člověk někoho miluje a když už nemá co dávat, stále ještě dává svou lásku. Když byl pryč i poslední kousek čokolády, sevřela matka dítě v náručí. Nemělo to žádný smysl, nic se tím nezměnilo, čokoláda tím nepřibyla, neodvrátilo to její smrt ani smrt dítěte, ale to gesto bylo naprosto přirozené. Uprchlíci na lodi také zakryla chlapečka paží, což ho neochránilo před střelami o nic víc než kus papíru. Hrozné bylo, že Strana lidí přesvědčovala, že na hnutí mysli či citech nezáleží, a zároveň je úplně zbavovala moci nad materiálním světem. Jakmile se člověk jednou octne ve spárech Strany, vůbec nezáleží na tom, co cítí nebo necítí, co dělá nebo nedělá. Člověk tak jako tak zmizí a nikdo nikdy už neuslyší ani o něm ani o jeho skutečích.

Člověk je vyňat z proudu dějin. Ještě před dvěma generacemi by to lidem nepřipadalo tak důležité, protože se nepokoušeli změnit dějiny. Vyznávali soukromé hodnoty, o kterých nepochybovali. Záleželo na osobních vztazích a docela bezmocné gesto, objetí, slza, slovo pronesené k umírajícímu, mohly mít hodnotu samy o sobě. Najednou ho napadlo, že prolétí u těch hodnot zůstali. Nebylo oddaní nějaké straně, zemi nebo myšlence, byli oddaní jen sami sobě. Poprvé v životě prolétý neopovrhoval nebo na ně nemyslel jen jako na dřímající sílu, která se jednoho dne probudí k životu a obrodí svět. Prolétí zůstali lidští. Nezatvrdili se uvnitř. Zachovali si primitivní emoce, kterým se on musel učit s vědomým úsilím. Když o tom tak přemýšlel, vzpomněl si, aniž tomu zjevně přikládal důležitost, jak před několika týdny uviděl na chodníku utrženou ruku a odkopl ji do příkopu, jako by to byl zelný košťál.

"Prolétí jsou lidské bytosti," řekl nahlas. "My lidští nejsme."

"Proč ne?" zeptala se Julie, která už byla zase vzhůru.

Chvilku přemýšlel. "Napadlo tě někdy, že by bylo nejlepší, kdybychom odtud prostě odešli, dřív než bude pozdě, a nikdy se už neviděli?"

"Ano, miláčku, už mnohokrát. Ale stejně to neudělám."

"Máme štěstí," řekl, "ale už to nemůže dlouho trvat. Ty jsi mladá. Vypadáš normálně a nevinně. Když se budeš stranit lidí, jako jsem já, můžeš žít ještě padesát let."

"Ne. Už jsem to všechno promyslela. Co děláš ty, budu dělat i já. A nedělej si starosti. Já zůstanu naživu."

"Budeme spolu možná ještě šest měsíců, možná rok, to se nedá předpovídat. Nakonec nás stejně rozdělí. Uvědomuješ si, jak strašně osamělí pak budeme? Až nás jednou chytí, nebudeme moci jeden pro druhého nic udělat, doslova nic. Když se přiznám, zastřelí tě, a jestliže se přiznat odmítnu, zastřelí tě taky. Nic, co udělám, řeknu nebo zatajím, neoddláží tvou smrt ani o pět minut. Žádný z nás nebude ani vědět, jestli je druhý naživu nebo ne. Budeme naprosto bezmocní. Záleží jedině na tom, abychom jeden druhého nezradili, ačkoliv ani to na věci nic nezmění."

"Jestli myslíš přiznání," řekla, "tak to z nás dostanou docela jistě. Každý se nakonec přizná. Neubráníš se. Budou tě mučit."

"Nemyslím přiznání. Přiznání není zrada. Nezáleží na tom, co řekneš nebo uděláš; záleží jen na tom, co cítíš. Kdyby mě dokázali přinutit, abych tě přestal milovat, to by byla skutečná zrada."

Přemýšlela o tom.

"To nemohou," řekla konečně. "To je jedině, co nemohou. Mohou tě přinutit, abys řekl cokoli – cokoli, ale nemohou tě přinutit, abys tomu věřil. Nemohou se ti vecpat do duše."

"Ne," řekl trochu důvěřivěji, "ne, to je pravda. Do duše se ti nedostanou. Jestli cítíš, že zůstat lidský stojí za to, i když to nemůže mít vůbec žádný konkrétní výsledek, tak jsi je porazil."

Pomyslel na obrazovku a její ucho, které nikdy nespí. Mohou člověka špehovat dnem i nocí, ale když si zachováš jasnou hlavu, můžeš je přelstít. S celou tou svou chytrostí ještě pořád nedokáží zjistit, co si jiná lidská bytost myslí. Možná že to není docela tak, když se jim člověk opravdu dostane do rukou. Nevědělo se, co se děje uvnitř Ministerstva lásky, ale nebylo těžké to uhodnout: mučení, drogy, jemné přístroje, které zaznamenávají nervové reakce, pozvolné vyčerpání nespavostí, samotou a neustálými výslechy. Fakta se v žádném případě nedají skrýt. Mohou je vysledit pátráním, mohou je z člověka dostat mučením. Pokud však není cílem zůstat naživu, nýbrž zůstat lidský, co na tom v konečném důsledku záleží. Nemohou změnit citění člověka; člověk sám se totiž nemůže změnit, i kdyby chtěl. Mohou odhalit všechno, co jste udělali, řekli nebo si mysleli, do nejmenších podrobností, ale nitro lidského srdce, které je i pro člověka samého záhadou, zůstane netknuté.

8

Dokázali to. Nakonec to dokázali.

Místnost, v níž stáli, byla podlouhlá a měkce osvětlená. Obrazovka byla ztlumená do tichého šepotu; tmavomodrý koberec byl tak hustý, že člověk měl dojem, jako by šlapal po sametu. Na vzdáleném konci místnosti seděl O'Brien u stolu pod lampou se zeleným stínidlem a po obou stranách měl haldy novin. Ani se nenamáhal vzhlednout, když sluha uvedl Julii s Winstonem.

Winstonovi bušilo srdce tak silně, že pochyboval, zda bude schopen promluvit. Dokázali to, nakonec to dokázali, o ničem jiném neuvažoval. Bylo ukvapené vůbec sem přijít a bylo čiré šílenství přijít sem spolu; pravda však je, že přišli každý z jiné strany a setkali se až před O'Brienovými dveřmi. Jenže už vkročit na takové místo vyžadovalo velké nervové vypětí. Jen při velmi vzácných příležitostech bylo možné nahlédnout do obydlí členů Vnitřní strany nebo třeba jen proniknout do městských čtvrtí, kde bydleli. Celá atmosféra těch ohromných činžáků, blahobyt a dostatek prostoru, neznámé vůně dobrého jídla a dobrého tabáku, tiché a neuvěřitelně rychlé výtahy, které klouzají nahoru a dolů, sluhové v bílých kabátcích, spěchající sem a tam – to všechno vyvolávalo strach. Přestože měl dobrou záminku, aby sem přišel, na každém kroku se bál, že se najednou za rohem objeví strážce v černé uniformě, požádá o jeho papíry a vykáže ho ven. Avšak O'Brienův sluha vpustil oba bez problémů. Byl to malý tmavovlasý člověk v bílém kabátku, s bezvýraznou tváří ve tvaru kosočtverce, snad Číňan. Chodbu, po které je vedl, pokrýval měkký koberec, na stěnách krémové tapety, bílé obložené, všechno nádherně čisté. To také nahánělo hrůzu. Winston si nepamatoval, že by kdy viděl chodbu, kde by zdi nenesly stopy lidských těl.

O'Brien držel v prstech útržek papíru a zdálo se, že ho pozorně studuje. Jeho hrubý obličej, skloněný tak, že bylo vidět linii nosu, vypadal zároveň hrozivě i inteligentně. Asi dvacet vteřin seděl bez hnutí. Pak si přitáhl speakwrite a vyklopil ze sebe hlášení v hybridním žargonu Ministerstev.

"Položky jedna čárka pět čárka sedm schválené plně stop návrh obsažený v položce šest převelesměšný

hraničící s ideozločinem škrtnout stop nepokračovat v uvádění vstřícného překračování předpokládaného objemu strojírenské produkce konec hlášení."

Rozvážně se zvedl ze židle a přešel k nim po koberci, který pohlcoval jeho kroky. Trochu té strojenosti jako by z něho spadlo spolu s newspeakovými výrazy, ale vypadal mrzutější než obvykle, jako by mu nebylo po chuti, že ho vyrušili. Se strachem, který Winston pocítil, se smísl záblesk obyčejných rozpaků. Případalo mu docela možné, že se prostě dopustil hloupého omylu. Jaký má vlastně důkaz, že O'Brien je politický spiklenec? Žádný, jen záblesk očí a jedinou dvojsmyslnou poznámku; dál už jen vlastní představy založené na snu. Nemůže ani předstírat, že si přišel vypůjčit Slovník, protože jak by vysvětlil Juliinu přítomnost? Když O'Brien přecházel kolem obrazovky, něco ho napadlo. Zastavil se, otočil a stiskl vypínač na stěně. Něco ostře cvaklo. Hlas zmlkl.

Z Juliiných úst se vydral tichý zvuk, výkřik překvapení. Winston měl sice strach, ale přece jen ho to zaskočilo natolik, že nedokázal držet jazyk za zuby.

"Vy to můžete vypnout?"

"Ano," řekl O'Brien, "my to můžeme vypnout. Tu výsadu máme."

Stál proti nim. Jeho mohutná postava se nad nimi tyčila a výraz jeho tváře byl stále ještě nevyzpytatelný. Nemilosrdně vyčkával, až Winston promluví, jenže o čem? I teď bylo stále ještě možné, že je prostě zaneprázdněný člověk, kterého udivilo a podráždilo, že ho vyrušili. Nikdo nepromluvil. Když vypnul obrazovku, nastalo v místnosti hrobové ticho. Vteřiny překotně mýjely. Winston s námahou hleděl O'Brienovi do očí. Najednou se zachmuřená tvář prolomila do náznaku úsměvu. O'Brien si charakteristickým gestem srovnal brýle na nose.

"Mám to říci já, nebo chcete vy?" řekl.

"Já to řeknu," řekl Winston promptně. "Je ta věc opravdu vypnutá?"

"Ano, všechno je vypnuté. Jsme sami."

"Přišli jsme, protože..."

Odmlčel se, protože si poprvé uvědomil, jak jsou jeho motivy neurčité. Ve skutečnosti nevěděl, jakou pomoc od O'Briena očekává, a nebylo snadné zformulovat, proč vlastně přišel. Pokračoval a uvědomoval si, že to, co říká, zní zároveň chabě i důležitě:

"Věříme, že existuje nějaké spiknutí, tajná organizace, která pracuje proti Straně, a vy jste do ní zapojen. I my se chceme zapojit a pracovat pro to. Jsme nepřátelé Strany. Nevěříme v zásady Angsocu. Jsme ideozločinci. A navíc cizoložníci. Říkám vám to, protože se vám chceme vydat na milost. Jestli chcete, abychom uvedli další zločiny, jsme k tomu ochotní."

Zmlkl a podíval se přes rameno, protože měl pocit, že se otevřely dveře. A opravdu, drobný sluha se žlutou tváří vstoupil bez klepání. Winston viděl, že nese podnos s lahví a sklenkami.

"Martin je jedním z nás," řekl O'Brien věčně. "Přines to pití sem, Martine. Na kulatý stůl. Máme dost židlí? Takže si můžeme sednout a pokojně si pohovořit. Přines si židli, Martine. Jde o služební věci. Příštích deset minut můžeš přestat dělat sluhu."

Človíček uvolněně usedl, ale jeho vzezření bylo přesto stále ještě servilní, vypadal jako komorník, který požívá jistých výsad. Winston ho sledoval koutkem oka. Napadlo ho, že život tohoto člověka je jedno velké divadlo a že z pudu sebezáchovy si nemůže dovolit vypadnout ani na chvíli z role. O'Brien uchopil láhev a naplnil sklenky tmavočervenou tekutinou. Ve Winstonovi to vzbudilo mlhavé vzpomínky na cosi, co kdysi dávno viděl někde na zdi nebo na plakátovací ploše – obrovskou láhev složenou z elektrických žárovek, které se jako by pohybovaly nahoru a dolů a nalévaly její obsah do sklenice. Když se na tu tekutinu podíval shora, vypadala skoro černá, ale v láhvi zářila jako rubín. Měla sladkokyselou vůni. Viděl, jak Julie zdvihla sklenku a přivoněla k ní s upřímnou zvědavostí.

"Jmenuje se to víno," řekl O'Brien s nepatrným úsměvem. "Určitě jste to tom četli v knihách. Bohužel, do Vnější strany se toho moc nedostane." Jeho tvář opět zvažněla a on zvedl sklenku. "Myslím, že je na místě začít připitkem. Na našeho vůdce, na Emanuela Goldsteina."

Winston zvedl sklenku skoro dychtivě. O víně čítával a snil. Patřilo, stejně jako těžítko anebo polozapomenuté říkánky pana Charringtona, do romantické minulosti, do starodávných časů, jak je označoval ve svých tajných myšlenkách. Z nějakého důvodu si o víně vždy myslel, že má chuť výrazně sladkou, jako ostružinový džem, a bezprostředně omamující účinek. Když je nyní polkl, pocítil vlastně zklamání. Po letech, kdy pil jen gin, nemělo vlastně žádnou chuť. Odložil prázdnou skleničku.

"Takže člověk, jako je Goldstein, existuje?" zeptal se.

"Ano, existuje a žije. Kde, to nevím."

"A spiknutí – organizace? Existuje doopravdy? Není to prostě jen výmysl Ideopolicie?"

"Ne, doopravdy existuje. Říkáme jí Bratrstvo. Nikdy se o Bratrstvu nedovíte o mnoho víc, než že existuje a že k němu patříte. Hned se k tomu vrátím." Podíval se na hodinky. "Není rozumné ani pro členy Vnitřní strany vypínat obrazovku na víc než na půl hodiny. Neměli jste sem chodit společně a budete muset odejít každý zvlášť. Vy, soudružno," uklonil se hlavou Julii, "odejdete první. Máme k dispozici asi dvacet minut. Jistě pochopíte, že vám na začátku musím položit několik otázek. Všeobecně vzato, co jste ochotní dělat?"

"Cokoli, co dokážeme," řekl Winston.

O'Brien se potočil na židli tak, že seděl čelem k Winstonovi, Julii téměř ignoroval, jako by pokládal za samozřejmé, že Winston mluví i za ni. Krátce zamrkal. Pak začal chrlit otázky rychlým, bezvýrazným hlasem, jako by šlo o rutinu, jakýsi katechismus, kde většina odpovědí mu byla už známá.

"Jste ochotní obětovat svoje životy?"

"Ano."

"Jste ochotní vraždit?"

"Ano."

"Páchat sabotážní činy, které mohou způsobit smrt stovek nevinných lidí?"

"Ano."

"Zradit svou vlast cizí mocností?"

"Ano."

"Jste ochotní podvádět, falšovat, vydírat, kazit děti, distribuovat návykové drogy, podporovat prostituci, rozšiřovat venerické nemoci – dělat cokoli, co by mohlo demoralizovat Stranu a oslabit její moc."

"Ano."

"Kdyby například sloužilo našim zájmům vychrtnout dítěti do tváře kyselinu sírovou – jste ochotní to udělat?"

"Ano."

"Jste ochotní zřici se své totožnosti a žít do konce života jako číšnice nebo přistavní dělník?"

"Ano."

"Jste ochotní spáchat sebevraždu, když vám to nařídíme?"

"Ano."

"Jste ochotní, vy dva, se od sebe oddělit a nikdy už jeden druhého nespatřit."

"Ne!" vpadla Julie.

Winstonovi připadlo, že uplynula dlouhá doba, než odpověděl. Na okamžik jako by ztratil řeč. Jeho jazyk se pohyboval ne beze zvuků, vytvářel počáteční slabiky nejprve jednoho slova, potom jiného, a zase znova. Dokud to nevyslovil, nevěděl, co řekne.

"Ne."

"Udělal jste dobře, že jste to přiznali," řekl O'Brien. "Je nutné, abychom věděli všechno."

Obrátil se k Julii a dodal hlasem o něco výraznějším:

"Chápete, že i když přežije, stane se z něj pravděpodobně jiný člověk. Budeme mu třeba muset dát novou totožnost. Jeho tvář, pohyby, tvar rukou, barva vlasů – ba i jeho hlas se změní. A vy sama se možná stanete jiným člověkem. Naši chirurgové dovedou změnit člověka k nepoznání. Někdy je to nutné. Občas dokonce amputujeme některý úd."

Winston se neubráníl, aby se znova nepodíval úkosem na Martinovu mongolskou tvář. Nebylo vidět žádné jizvy. Julie o odstín zbledla, vystoupily jí pihy, ale na O'Briena se dívala směle. Zamumlala něco, co se podobalo souhlasu.

"Dobře. Tak to bychom měli."

Na stole ležela stříbrná tabatěrka. O'Brien ji s trochu nepřítomným výrazem přistrčil k ostatním, vzal si cigaretu, pak vstal a pomalu začal přecházet sem a tam, jako by se mu líp přemýšlelo ve stoje. Byly to znamenité cigarety, tlusté, dobře nacpané, i papír měly neobyčejně jemný. O'Brien se znovu podíval na hodinky.

"Už bys měl jít do kuchyně, Martine," řekl. "Za čtvrt hodiny to zase zapnu. Než odejdeš, dobře si prohlédni tváře soudruhů. Ještě je uvidíš. Já možná ne."

Černé oči toho človíčka jim těkaly po tvářích, přesně jako když přišli. V jeho chování nebylo stopy srdečnosti. Vrýval si do paměti, jak vypadají, ale nejevil o ně ve skutečnosti zájem, anebo to aspoň tak vypadalo. Winstona napadlo, že uměle vytvořená tvář snad ani nemá mimiku. Martin odešel beze slova a bez pozdravu a tiše za sebou zavřel dveře. O'Brien přecházel sem a tam, jednu ruku v kapse černé kombinézy a v druhé cigaretu.

"Chápete," řekl, "že budete bojovat a tápat ve tmě. Stále budete tápat ve tmě. Budete dostávat příkazy a budete je plnit, aniž byste věděli proč. Později vám pošlu Knihu, z níž se dovíte o skutečné povaze společnosti, ve které žijeme, a o strategii, která povede k její zkáze. Teprve až si tu Knihu přečtete, stanete se členy Bratrstva. Ale o tom, co patří k všeobecným cílům, za které bojujeme, a co jsou bezprostřední úkoly přítomné chvíle, nebudete nikdy vědět nic. Říkám vám, že Bratrstvo existuje, ale nemohu vám říci, zda má sto členů anebo deset miliónů. Na základě vlastního poznání nebudete nikdy ani schopni tvrdit, že jich má tucet. Budete mít tři nebo čtyři kontakty, které budou čas od času nahrazovány novými. Náš kontakt bude zachován, protože byl pro vás první. Rozkazy, které budete dostávat, budou přicházet ode mne. Když zjistíme, že jej třeba se s vámi spojit, uskuteční se to přes Martina. Až vás nakonec chytanou, přiznáte se. To je nevyhnutelné. Ale kromě vlastních činů nebudete mít dohromady co přiznat. Nebudete moci zradit víc než hrstku bezvýznamných lidí. Pravděpodobně nezradíte ani mne. V té době už budu možná mrtvý anebo ze mne bude jiný člověk, s jinou tváří."

Přecházel dál sem a tam po měkkém koberci. Přestože jeho tělo bylo nemotorné, pohyboval se neobyčejně půvabně. Projevovalo se to i v gestu, kterým strčil ruku do kapsy nebo manipuloval s cigaretou. Vyvolával spíš trochu ironický pocit důvěry a porozumění než dojem síly. Jakkoli byl možná ryzí, nebylo v něm nic z posedlosti fanatiků. Když hovořil o zradě, vraždě, sebevraždě, pohlavních nemocech, amputovaných údech a změněných tvářích, trochu to zlehčoval. "Je to nevyhnutelné," jako by říkal jeho hlas. "Musíme to dělat, nedá se před tím couvnout. Ale nebudeme to dělat, až bude zase stát za to žít." Ve Winstonovi se zvedla vlna obdivu k O'Brienovi, skoro posvátná bázeň. Na chvíli zapomněl na nezřetelnou postavu Goldsteinovu. Když se člověk podíval na O'Brienova mocná ramena a na hrubě řezanou tvář, tak škaredou a přitom ušlechtilou, nemohl uvěřit, že by ho mohli porazit. Nebylo takové válečné lsti, které by nedovedl čelit, nebezpečí, které by nedokázal předvídat. I na Julii, jak se zdálo, udělal dojem. O'Brien pokračoval:

"Asi jste už slyšeli různé pověsti o Bratrstvu a nepochybně jste si o něm udělali svůj názor. Pravděpodobně si představujete rozsáhlé podsvětí spiklenců, kteří se scházejí tajně po sklepích, čmárají si vzkazy po zdech a navzájem se poznávají podle hesel anebo zvláštních pohybů rukou. Nic takového neexistuje. Členové Bratrstva nemají žádné

poznávací znamení a ani jeden člen nezná víc než několik nejbližších. Kdyby sám Goldstein padl do rukou Ideopolicie, nemohl by jim poskytnout úplný seznam členů, ani informaci, která by je k takovému seznamu dovedla. Žádný takový seznam neexistuje. Bratrstvo se nedá sprovodit ze světa, protože to není organizace v běžném slova smyslu. Nespojuje je nic kromě ideje, která je nezničitelná. Nebudete mít nikdy nic, oč byste se mohli opřít kromě té myšlenky. Nebudete mít přátele a nedostane se vám žádného povzbuzení. Až vás nakonec chytanou, nedostane se vám žádné pomoci. Nikdy svým členům nepomáháme. Nanejvýš, když už je absolutně nutné někoho umlčet, můžeme příležitostně propašovat vězni do cely žiletku. Budete si muset zvyknout žít bez výsledků a bez naděje. Chvilí budete pracovat, potom vás chytanou, vy se přiznáte a zemřete. To jsou jediné výsledky, se kterými se setkáte. Neexistuje možnost, že by ještě za našeho života došlo k nějaké znatelné změně. My jsme mrtví. Náš jediný opravdový život je v budoucnosti. Budeme se na něm podílet jako hrst prachu a úlomky kostí. Jak vzdálená budoucnost to je, nelze předpovědět. Možná tisíc let. V současnosti se nedá dělat nic, jen kousek po kousku rozšiřovat oblast zdravého rozumu. Nemůžeme jednat kolektivně. Můžeme jen šířit vědomosti od jednotlivce k jednotlivci, od generace ke generaci. Tváří v tvář Ideopolicii není jiné cesty."

Zastavil se a po třetí se podíval na hodinky.

"Už je skoro čas, abyste odešla, soudružko," řekl Julii. "Počkejte, láhev je ještě z poloviny plná."

Naplnil skleničky a pozdvihl svou.

"Na co to bude tentokrát?" řekl, stále ještě s nepatrným nádechem ironie. "Na zkázu Ideopolicie? Na smrt Velkého bratra? Na lidskost? Na budoucnost?"

"Na minulost," řekl Winston.

"Minulost je důležitější," souhlasil O'Brien vážně.

Vyprázdnili své sklenky a Julie se po chvíli zvedla k odchodu. O'Brien vzal ze skříňky malou krabičku, podal Julii plochou bílou tabletku a řekl, aby si ji položila na jazyk. "Je důležité," poznamenal, "aby člověk nepáchl vínem, když odchází; liftbojové si takových věcí všimají."

Sotva za ní zaklaply dveře, jako by zapomněl, že vůbec existuje. Udělal ještě pár kroků sem a tam a potom se zastavil.

"Je třeba dohodnout nějaké podrobnosti," řekl. "Předpokládám, že máte nějaký úkryt?"

Winston mu řekl o pokoji nad obchodem pana Charringtona.

"To zatím postačí. Později vám najdeme něco jiného. Důležité je často úkryt měnit. Zatím vám pošlu jeden výtisk Knihy."

Winston si všiml, že i O'Brien vyslovil toto slovo, jako by bylo napsáno kurzívou.

"Goldsteinovy knihy, rozumíte. Co nejdřív. Potrvá možná několik dní, než ji dostanu. Není jich mnoho, to si umíte představit. Ideopolicie po nich slídí a ničí je skoro tak rychle, jak je stačíme vyrábět. Na tom však nezáleží. Ta kniha je nezničitelná. I kdyby zmizel poslední výtisk, dovedli bychom ji reprodukovat téměř slovo od slova. Nosíte s sebou do práce aktovku?" dodal.

"Zpravidla ano."

"Jak vypadá?"

"Černá, hodně odřená. Má dvě ucha."

"Černá, dvě ucha, hodně odřená – dobře. Jednoho dne v blízké budoucnosti – datum vám dát nemohu – bude jedna ze zpráv mezi vaší ranní prací obsahovat zkomolené slovo a vy budete muset žádat, aby vám je zopakovali. Příští den se na ulici nějaký muž dotkne vaší ruky a řekne: 'Myslím, že vám spadla aktovka.' V té, co vám podá, bude výtisk Goldsteinovy knihy. Vráťte ji do čtrnácti dnů."

Chvilku mlčeli.

"Máme ještě pár minut, než budete muset odejít," řekl O'Brien. "Sejdeme se zase – jestli se ještě sejdeme..."

Winston k němu vzhledl. "Na místě, kde není temnoty?" řekl váhavě.

O'Brien přikývl bez známky překvapení. "Na místě, kde není temnoty," opakoval, jako by poznal narážku.

"Chcete něco dodat, než půjdete? Máte nějaký vzkaz? Otázku?"

Winston se zamyslel. Už asi neexistovala žádná otázka, na kterou by se chtěl zeptat; a ještě méně se mu chtělo pronášet nafouklé banality. Místo věc, které souvisely s O'Brienem nebo s Bratrstvem, mu v mysli vyvstal složený obraz temné ložnice, kde jeho matka strávila své poslední dny, pokojíku nad obchodem pana Charringtona, skleněného těžítka a ocelové rytiny v rámu z růžového dřeva. Jen tak nazdařbůh řekl:

Pomeranče citróny, u Klementa mají zvony.

U Martina vyzvánějí, tři farthingy po mně chtějí.

Kdy zaplatíš? Zbytí není, jinak přijdeš do vězení.

A O'Brien dodal:

Až budu bohatý, šlápnu ti na paty.

"Vy znáte ten poslední verš!" řekl Winston.

"Ano, znám ten poslední verš. A teď už je bohužel čas, abyste šel. Ale počkejte. Měl byste si vzít tu tabletku."

Winston vstal a O'Brien napřáhl ruku. Mocným sevřením drtil Winstonovy kosti. Ve dveřích se Winston ohlédl. Ale O'Brien ho už zřejmě nevnímal. Čekal s rukou na vypínači, kterým se ovládala obrazovka. Za ním Winston

viděl psací stůl a lampu se zeleným stínidlem, speakwrite a drátěné koše, vrchovatě naložené novinami. Příhoda skončila. Napadlo mu, že za půl minuty bude O'Brien zase zabrán do důležité práce pro Stranu, z níž ho vyrušili.

9

Winston se trásl únavou jako rosol. Ano, rosol bylo to pravé slovo. Napadlo ho docela spontánně. Připadlo mu, že má tělo nejen tak slabé, ale že je i stejně průsvitný. Měl pocit, že kdyby zvedl ruku, viděl by skrze ni světlo. Nežřízené pracovní orgie z něho vyždíraly všechnu krev a mízu, takže zůstala jen křehká soustava kostí, nervů a pokožky. Všechny pocity jako by se umocnily. Na ramenou ho dráždila kombinéza, dlažba šimrala na chodidlech, dokonce i otevřít a sevřít pěst vyžadovalo takovou námahu, že mu až klouby praskaly.

Za pět dní odpracoval víc než devadesát hodin. Tolik pracovali na Ministerstvu i všichni ostatní. Ale teď už to bylo všechno za nimi a Winston neměl doslova co dělat až do zítřka rána, neměl žádnou práci pro Stranu. Mohl strávit šest hodin ve skříši a dalších devět ve své vlastní posteli. V mírném odpoledním slunci kráčel pomalu špinavou ulicí směrem k obchodu pana Charringtona, půlkou oka pátral po patrolách, ale z neznámých důvodů byl přesvědčen, že toho odpoledne nehrozí nebezpečí, že by ho někdo vyrušil. Nesl těžkou aktovku, která ho při každém kroku tloukla do kolena a přenášela po noze slabé vibrace. V aktovce byla kniha, kterou měl u sebe už šest dní a ještě ji neotevřel, ba ani se na ni nepodíval.

Šestý den Týdne nenávisti, po průvodech, projevech, po všem tom křiku, transparentech, plakátech, filmech, výstavách voskových figurín, po víření bubnů a všeskotu trubek, dupotu pochodujících nohu, rachotu tankových pásů, po všem tom řevu letadel jednotlivých perutí, po dělostřelbě, po šesti dnech, kdy se velký organismus křečovitě chvěl k vyvrcholení a všeobecná nenávist k Eurasii vyvěla do takového deliria, že kdyby dav dostal do rukou dva tisíce eurasijských válečných zločinců, kteří měli být veřejně pověšeni v poslední den Týdne, byl by je nepochybně roztrhal na kusy – právě v tomto okamžiku bylo oznámeno, že Oceánie vlastně nevede válku s Eurasií. Oceánie je ve válce s Eastasií. Eurasie je spojenec.

Samozřejmě ani slovo o tom, že došlo ke změně. Bylo pouze dáno na vědomí, zčista jasna a všude naráz, že nepřítel je Eastasie a nikoli Eurasie. Winston byl na demonstraci na náměstí ve středu Londýna právě ve chvíli, kdy se to stalo. Byla noc a bílé tváře a červené transparenty zalévalo sinálé světlo. Na náměstí se mačkalo několik tisíc lidí, mezi nimi sevřený šik dětí v uniformách Zvěďů. Na tribuně, potažené červenou látkou, stál řečník Vnitřní strany, malý hubený člověk s neúměrně dlouhými rukama, velkou holou lebkou, z níž splývalo několik rovných pramenů vlasů, a pronášel slavnostní řeč k zástupům. Vypadal jako Rumpelstilzchen z německé pohádky, celý zkroucený nenávistí, jak jednou rukou svíral mikrofon a druhou obrovskou tlapou na konci kostnaté paže hrozivě chňapal do vzduchu nad hlavou. Jeho hlas v ampliónech kovově chrлил nekonečný seznam ukrutností, masakrů, deportací, lživé propagandy, neoprávněných agresí, porušených smluv. Bylo téměř nemožné poslouchat ho a nedat se nejdřív přesvědčit a potom propadnout zoufalství. Každých pár minut zuřivost davu kulminovala a řečníkův hlas utonul v řevu divokých šelem, který se jako nezadržitelný příval valil z tisíců hrdel. Nejdivočejší skřeky pocházely od školních dětí. Když už projev trval asi dvacet minut, vběhl na tribunu posel a vložil řečníkovi do ruky útržek papíru. Ten ho rozbalil, přečetl a ani svůj projev nepřerušil. Nic se nezměnilo, ani v jeho hlase, ani ve vystupování, či v obsahu toho, co říkal, ale najednou byla jména jiná. Davem projela vlna porozumění beze slov. Oceánie je ve válce s Eastasií! V příštím okamžiku nastal mohutný pohyb. Plakáty a transparenty, jímž bylo náměstí vyzdobeno, jsou nesprávné! Na dobré polovině z nich jsou nesprávné tváře. To je sabotáž! Goldsteinovi agenti zapracovali! Došlo k rozběsněné mezihře, v níž se strhávaly plakáty ze zdí, transparenty se rvaly na kusy a dupalo se po nich. Zvědové předváděli pravé divy, jak šplhali po hřebenech střech a odřezávali vlajky, které se třepotaly z komínů. Za dvě, tři minuty bylo po všem. Řečník stále ještě svíral mikrofon, ramena nachýlená kupředu, volnou rukou chňapal do vzduchu a bez přerušení pokračoval v projevu. A po další chvíli dav zase zařičel divokým, zuřivým řevem. Nenávist pokračovala přesně jako předtím, jen terč se změnil.

Při pohledu nazpět Winstonovi nejvíc imponoval fakt, že řečník přehodil výhybku z jedné koleje na druhou doslova uprostřed věty, a nejen že se neodmlčel, ale ani nenarušil skladbu věty. V té chvíli ho však zaměstnávaly jiné věci. V okamžiku, kdy došlo k tomu chaosu a strhávaly se plakáty, mu nějaký muž, jemuž neviděl do tváře, poklepal na rameno a řekl: "Promiňte, neztratil jste aktovku?" Aktovku si od něho vzal roztržitě, beze slova. Věděl, že uplynou dny, než bude mít příležitost se do ní podívat. Hned po demonstraci šel přímo na Ministerstvo pravdy, i když bylo už skoro třidvacet hodin. Šlo tam celé osazenstvo Ministerstva. Příkazů, které už přicházely z obrazovky a volaly do práce, nebylo ani zapotřebí.

Oceánie je ve válce s Eastasií; Oceánie byla odjakživa ve válce s Eastasií. Velká část politické literatury z posledních pěti let byla teď zastaralá. Zprávy a záznamy všeho druhu, noviny, knihy, pamflety, filmy, zvukové nahrávky, fotografie – to všechno se muselo bleskovou rychlostí opravit. I když nebyla vydána žádná direktiva, vědělo se, že šéfové Oddělení chtějí, aby do týdne nezůstala nikde ani zmínka o válce s Eurasií nebo o spojení s Eastasií. Byla to záplava práce, protože pozůstávala z procedur, které nemohly být nazvány pravými jmény. V Oddělení záznamů všichni pracovali osmáct hodin ze čtyřadvaceti a dvakrát po třech hodinách spali. Ze sklepů vynesli matrace a rozložili je všude po chodbách; k jídlu dostávali obložené chlebičky a Kávu vítězství, které na vozičkách rozvázeli zaměstnanci závodní jídelny. Když Winston přerušil práci, aby si tři hodiny pospal, snažil se pokaždé zanechat čistý stůl, a když se pak přišoural zpět se zalepenýma očima, celý rozbolavělý, našel další záplavu svitků papíru, které pokrývaly jeho stůl jako závěj, skoro pohřbily speakwrite a přetékaly na zem, takže je pokaždé musel nejdřív urovnat do úhledné hraničky, aby měl kde pracovat. Nejhorší bylo, že vůbec nešlo o čistě mechanickou práci. Často stačilo nahradit jedno jméno jiným, ale každá podrobná zpráva o událostech vyžadovala péči a představivost. Člověk potřeboval i značné zeměpisné znalosti, aby mohl přenést válku z jedné části světa do druhé.

Třetí den ho nesnesitelně rozbolely oči a vždy po několika minutách si musel utírat brýle. Bylo mu, jako by se mořil s nepřiměřeně obtížným úkolem z fyziky, s něčím, co měl sice právo odmítnout, ale co přesto až s přehnanou úzkostlivostí plnil. Pokud měl vůbec čas na to myslet, nevadilo mu, že každé slovo, jež mumlal do speakwritu, každá čárka inkoustovou tužkou, byly vědomá lež. Jako všichni z Oddělení si dával úzkostlivě záležet, aby podvrh byl dokonalý. Šestého dne ráno se příliv papírových svitků zpomalil. Celou dlouhou půlhodinu z potrubí nic nevypadlo; potom jeden svitek, dál už nic. Přibližně ve stejnou dobu se práce všude zpomalovala. Oddělením jako by zazněl hluboký, tajemný vzdech. Obrovské dílo, které nebude nikdy nikde zmíněno, bylo dovršeno. Žádný člověk nikdy na podkladě dokumentů nebude moci dokázat, že byla nějaká válka s Eurasií. Ve dvanáct nula nula bylo neočekávaně oznámeno, že všichni pracovníci Ministerstva mají do zítřka do rána volno. Winston šel domů, stále ještě s aktovkou, v níž byla kniha, kterou měl při práci mezi chodidly a pod sebou, když spal; oholil se a ve vaně skoro usnul, i když voda byla sotva vlažná.

Vystupoval po schodech nad obchodem pana Charringtona a v kloubech mu téměř rozkošnický praskalo. Byl unavený, ale ne už ospalý. Otevřel okno, zapálil malý, špinavý petrolejový vaříč a postavil konvici s vodou na kávu. Julie tam bude za chvíli; zatím tu má knihu. Usadil se do špinavého křesla a rozepjal přezky na aktovce.

Těžký černý svazek, amatérsky vázaný, bez titulu na obálce. Také tisk vypadal poněkud nepravidelně. Stránky byly na okrajích otřepané a daly se lehce otáčet, jak kniha prošla mnoha rukama.

Na titulní straně stálo:

TEORIE A PRAXE OLIGARCHICKÉHO KOLEKTIVISMU

Emanuel Goldstein

Winston začal číst:

Kapitola I.

Nevědomost je síla

Po celou historickou dobu, možná už od konce mladší doby kamenné, byly na světě tři druhy lidí: Ti nahoře, Ti uprostřed a Ti dole. Dělili se ještě dál, byli nazýváni různými jmény a jejich poměrný počet, jakož i postoj jedněch k druhým se měnil v průběhu věků; ale ve své podstatě se struktura společnosti nikdy nezměnila. Dokonce i po obrovských převratech a zdánlivě neodvolatelných změnách se vždy znovu prosadil týž model, jako se gyroskop vždy vrátí do rovnováhy, poté co se vychýlil daleko na jednu nebo druhou stranu.

Cíle těchto tří skupin jsou naprosto neslučitelné...

Winston přestal číst, hlavně proto, aby vychutnal skutečnost, že čte v pohodlí a bezpečí. Byl sám: žádná obrazovka, žádné ucho na klíčové dírce, žádné nervózní nutkání ohlédnout se přes rameno nebo zakrýt stránku rukou. Lahodný letní vzduch ho hladil po lici. Někde z dálky slabě doléhal křik dětí; v pokoji bylo naprosté ticho, až na cvrlikání hodin. Uvelebil se hlouběji v křesle a nohy opřel o mřížku křesla. Tomu se říká blaženost, tak vypadá věčnost. Najednou, jak to člověk někdy dělá s knihou, o níž ví, že ji přečte celou, ji otevřel na jiném místě a octl se u Kapitoly III.

Kapitola III.

Válka je mír

Rozštěpení světa na tři velké superstáty bylo událostí, která se dala předvídat a opravdu se předvíдалa ještě před koncem první poloviny dvacátého století. Když Rusko pohltilo Evropu a Spojené státy Britské impérium, zrodily se dvě ze tří dnes existujících velmocí – Eurasie a Oceánie; třetí, Eastasie, se objevila jako samostatná jednotka až po dalším desetiletí zmatených bojů. Hranice mezi třemi supervelmocemi jsou na některých místech umělé, jinde kolísají podle válečného štěstí, ale většinou se řídí podle zeměpisných daností. Eurasie zabírá celou severní část evropského a asijského území, od Portugalska po Beringovu úžinu. Oceánie zahrnuje obě Ameriky, atlantské ostrovy včetně Britských, Australoasii a jižní část Afriky. Eastasie, která je menší než druhé dvě velmoci a má méně definitivní západní hranici, zahrnuje Čínu a země na jih od ní, japonské ostrovy a velkou, leč kolísající část Mandžuska, Mongolska a Tibetu.

Tyto tři superstáty jsou v té či oné kombinaci neustále ve válce a tak to trvá už pětadvacet let. Válka však už není zoufalý, zničující boj jako v první polovině dvacátého století. Zúčastněné strany bojující o omezené cíle jsou neschopné zničit se navzájem, nemají žádnou materiální příčinu sporu a není mezi nimi skutečný ideologický rozdíl. To však neznamená, že vedení války anebo převažující přístup k ní se staly méně krvelačnými anebo rytířtějšími. Naopak, válečná hysterie neustává, je všeobecně rozšířená ve všech zemích, a znásilňování, drancování, zabíjení dětí, zotročování celých národů a represálie proti zajatcům až po vaření a upalování zaživa se považují za normální, a pokud se jich dopustí vlastní strana a nikoli nepřítel, za záslužné. Fyzicky se válka týká velmi malého počtu lidí, většinou vysoce vyškolených specialistů, a bývá v ní poměrně málo mrtvých. Boj, pokud k němu dojde, se odehrává na neurčitých hranicích, jejichž polohu může průměrný člověk jen odhadnout, anebo na Plovoucích pevnostech, které strážejí strategické body na mořských trasách. V centrech civilizace neznamená válka nic víc než neustálý nedostatek spotřebního zboží a občasný výbuch raketové střely, která však zabije jen několik lidí. Charakter války se fakticky změnil. Přesněji řečeno, důvody, pro něž se války vedou, změnila pořadí důležitosti. Motivy, jež byly v malé míře přítomny už ve velkých válkách první poloviny dvacátého století, se nyní staly dominantní, jsou vědomě uznávány a

postupuje se podle nich.

Pro pochopení charakteru současné války je především nutné si uvědomit, že nemůže být nikdy vedena až do vítězného konce; je to totiž stále táž válka, přestože se seskupení v několikaletých intervalech mění. Žádný ze tří superstátů nemůže být definitivně poražen, i kdyby se druhé dva spojily. Jsou nadmíru vyrovnané a jejich přirozená obrana je příliš silná. Eurasii chrání její obrovská rozloha, Oceánii šíře Atlantského a Tichého oceánu, Eastasii plodnost a píle obyvatelstva. Za druhé, v materiálním smyslu není už o co bojovat. Jakmile bylo ustaveno soběstačné hospodářství, v němž výroba a spotřeba do sebe zapadají, skončil boj o trhy, hlavní příčina předchozích válek, a soupeření o suroviny už není otázkou života a smrti. Každý ze tří superstátů je tak rozlehlý, že může získat téměř všechny potřebné suroviny na svém území. Pokud má válka nějaký přímý ekonomický cíl, pak je to boj o pracovní síly. Mezi hranicemi superstátů leží nepravidelný čtyřúhelník vymezený Tangerangem, Brazzavillem, Darwinem a Hongkongem, v němž žije asi pětina obyvatelstva země a který trvale nepatří žádnému z nich. O vlastnictví těchto hustě obydlených oblastí a o ledy kolem severního pólu tři velmoci neustále bojují. Prakticky žádná z velmocí nemá nikdy pod kontrolou celou tuto spornou oblast. Její menší úseky neustále mění vlastníka a šance zmocnit se některé části náhlým zrádným úderem diktuje nekonečné změny uskupení.

Všechna sporná území jsou bohatá na cenné nerosty a některá z nich poskytují důležité rostlinné produkty, jako například gumu, která se v chladnějších podnebích musí vyrábět synteticky poměrně nákladnými metodami. Především však obsahují bezedné rezervy laciné pracovní síly. Velmoc, která má pod kontrolou rovníkovou Afriku, země Středního východu, Jižní Indii anebo Indonéské souostroví, disponuje desítkami nebo stovkami miliónů špatně placených kulíů. Obyvatelé těchto oblastí, uvržení více méně do stavu otroctví, přecházejí neustále z jednoho dobytce na druhého a jsou využíváni podobně jako uhlí nebo nafta v zápase o to, kdo vyrobí více zbraní, zmocní se většího území, ovládne větší množství pracovní síly, aby se mohl zmocnit většího území a tak dál donekonečna. Stojí za zmínku, že boj se opravdu nikdy nepřenesl za hranice sporného území. Hranice Eurasie se táhnou mezi povodím Konga a severním pobřežím Středozemního moře; ostrovů v Indickém a Tichém oceánu se neustále střídavě zmocňují Oceánie nebo Eastasie; jsou fakticky z větší části neobydlené a neprozkoumané. Ale rovnováha sil vždy zůstává zhruba vyrovnaná a území, které tvoří jádro každého superstátu, zůstává nedotčené. navíc není práce vykořisťovaných národů kolem rovníku ve skutečnosti pro světové hospodářství potřebná. K bohatství světa nepřispívají ničím, protože to, co vyrobí, se použije pro válečné cíle, a cílem války je vždy získat lepší pozici, z níž se povede další válka. Národy otroků svou prací umožňují, aby se tempo nepřetržitého válčení zrychlovalo. Ale kdyby neexistovaly, struktura světové společnosti a proces, jímž sama sebe udržuje, by nebyly podstatně odlišné.

Prvotním cílem moderní války (v souhlase s principy doublethinku řídící mozky Vnitřní strany tento cíl současně uznávají a neuznávají) je zužítovat produkty průmyslu, aniž by se zvýšila všeobecná životní úroveň. Problém s nadprodukcí spotřebního zboží je latentně obsažen v industriální společnosti už od konce devatenáctého století. Dnes, kdy se jen malý počet lidských bytostí dosyta nají, není tento problém zcela zřejmý a snad by se ani naléhavým nestal, kdyby nebyly působily umělé procesy ničení. Dnešní svět je pustý, hladový, polorozpadlý a ve srovnání se světem, jaký existoval před rokem 1914, a ještě víc ve srovnání s imaginární budoucností, k níž lidé tohoto období vzhlíželi. Začátkem dvacátého století byla představa budoucí společnosti – neuvěřitelně bohaté, s dostatkem volného času, uspořádané a výkonné, společnosti zářivého, aseptického světa ze skla, oceli a sněhobílého betonu – součástí vědomí skoro každého gramotného člověka. Věda a technika se rozvíjely obrovskou rychlostí, a zdálo se přirozené předpokládat, že se tak budou rozvíjet i nadále. To se však nestalo, zčásti proto, že vědecký a technický pokrok závisel na empirickém myšlení, které ve striktně formované společnosti nemohlo přežít. Vcelku je svět dnes primitivnější než před padesáti lety. Jisté zaostalé oblasti udělaly pokrok, rozvinuly se různé vymoženosti vždy nějakým způsobem související s válčením a policejní špionáží, ale experimentování a výzkum byly většinou zastaveny a trosky po atomové válce z padesátých let nebyly nikdy úplně odstraněny. Nebezpečí, která přinesla průmyslová výroba, jsou však stále přítomná. Od okamžiku, kdy se stroj poprvé objevil, bylo všem myslícím lidem jasné, že zmizela potřeba lidské dřiny, a tím i do velké míry zdůvodnění rozdílů mezi lidmi. Kdyby se strojů záměrně využívalo k tomuto cíli, hlad, dřina, špína, negramotnost a choroby by byly odstraněny v průběhu několika generací. A opravdu, průmyslová výroba, i když jí nebylo použito k tomuto účelu, jaksi automaticky – tím, že produkovala bohatství, které bylo někdy nemožné rozdělit – pozvedla značně životní úroveň průměrného člověka přibližně v posledních padesáti letech devatenáctého století a na začátku století dvacátého.

Bylo však také jasné, že všestranný růst bohatství hrozí zničit – a v jistém smyslu opravdu zničil – hierarchickou společnost. Ve světě, v němž by měl každý člověk krátkou pracovní dobu, dosyta se najedl, žil v domě s koupelnou a ledničkou, vlastnil auto nebo dokonce letadlo, by nejzřejmější a snad nepodstatnější forma nerovnosti už dávno vymizela. Kdyby se bohatství stalo všeobecným, neodlišovalo by jednoho člověka od druhého. Bylo bezpochyby možné představit si společnost, v níž by bohatství, ve smyslu osobního vlastnictví a přepychu, bylo rovnoměrně rozděleno, zatímco moc by zůstala v rukou malé privilegované kasty. Ale v praxi by taková společnost nezůstala nadlouho stabilní. Kdyby totiž volného času využívali všichni stejně, pak by se velká masa lidí, normálně otupených bídou, stala gramotnou a naučila by se myslet vlastní hlavou; a jakmile by lidé jednou dospěli až sem, uvědomili by si dříve nebo později, že privilegovaná menšina neplní žádnou funkci, a svrhli by ji. Domyšleno do důsledků, hierarchická společnost může existovat jedině na základě bíd a nevědomosti. Návrat k zemědělské minulosti, jak o tom snili někteří myslitelé na začátku dvacátého století, není uskutečnitelný. Dostává se do konfliktu s tendencí k mechanizaci, jež se živelně šíří téměř po celém světě, a co víc, každá země, která průmyslově zaostala, je ve vojenském slova smyslu bezmocná a nutně se musí, přímo či nepřímo, podrobit pokročilejšímu soupeři.

Neuspokojivé se taktéž ukázalo udržovat masy v chudobě omezováním výroby zboží. Tak se to dělo do velké míry v průběhu konečné fáze kapitalismu zhruba mezi lety 1920 a 1940. Hospodářství mnoha zemí stagnovalo, půda

ležela ladem, kapitálové investice byly omezovány, masy obyvatelstva byly bez práce a udržovány tak tak při životě státní charitou. Ale to také způsobilo vojenskou slabost, a protože následné strádání bylo očividně zbytečné, byly opozice nevyhnutelná. Problém byl, jak udržet v chodu kola průmyslu, aniž by vzrostlo skutečné bohatství světa. Zboží se vyrábět musí, ale nesmí se distribuovat. V praxi existuje jediný způsob, jak toho dosáhnout: nepřetržitá válka.

Podstatným aktem války je ničení; nemusí to být ničení lidských životů, ale produktů lidské práce. Válka je způsob, jak rozbít na kousky anebo vystřelit do stratosféry či potopit do hlubin moře hmotné statky, které by se jinak daly použít k dosažení nadměrného pohodlí mas a v důsledku toho nakonec i k jejich nadměrné inteligenci. I v případě, že se zbraně nezničí, je jejich výroba stále ještě výhodnou cestou, jak vynaložit pracovní sílu a nevyrobit přitom nic, co by se dalo konzumovat. Například na Plovoucí pevnost se spotřebovalo tolik práce, kolik by bylo zapotřebí na vybudování několika set nákladních lodí. Nakonec se odloží do starého železa jako zastaralá, aniž někomu přinesla sebemenší materiální užitek, válečné úsilí plánuje vždy tak, aby pohltilo každý přebytek, který by mohl vzniknout po uspokojení základních potřeb obyvatelstva. V praxi se potřeby obyvatelstva vždy podcení a výsledek je, že je chronický nedostatek poloviny životních nezbytností, ale to se považuje za výhodné. Jde o záměrnou politiku udržovat dokonce i favorizované skupiny skoro na pokraji nouze, protože všeobecný stav nedostatku zvětšuje význam drobných privilegií, a tak rozšiřuje propast mezi oběma skupinami. Podle měřítek ze začátku dvacátého století žije i člen Vnitřní strany přísným, jednoduchým, pracovním životem. Ale i těch několik přepychových věcí, kterých se mu přece jen dostane – velký, dobře zařízený byt, lepší oblečení, kvalitnější jídlo, pití a tabák, dva tři sluhoři, soukromé auto nebo vrtulník – to vše ho uvádí od světa, který se liší od světa člena Vnější strany, a členové Vnější strany mají řádově stejné výhody ve srovnání se zuboženými masami, které nazýváme "proletáři". Společenské ovzduší připomíná atmosféru obleženého města, kde vlastnictví kusu koňského masa představuje rozdíl mezi bohatstvím a bídou. Zároveň vědomí, že je válka, a tedy nebezpečí, způsobuje, že lidem připadá jako přirozená a nevyhnutelná podmínka přežití, že všechna moc se soustřeďuje v rukou malých kast.

Válka, jak vidíme, přináší nejen nevyhnutelné ničení, ale navíc je psychologicky přijatelným způsobem zdůvodňuje. V zásadě by bylo celkem jednoduché, kdyby se mrhalo nadbytečnou pracovní silou světa tak, že by se stavěly chrámy a pyramidy, že by se kopaly a zase zasypávaly jámy, nebo by se dokonce produkovala obrovská kvanta zboží a vzápětí se pálila. To by přece poskytovalo jen ekonomickou a ne citovou základnu pro hierarchickou společnost. Zde nejde o morálku mas, jejichž postoj není důležitý, pokud jsou udržovány neustále v pracovním procesu, ale o morálku samotné Strany. I od nejpokornějšího člena Strany se očekává, že bude schopný, pilný a v jistém omezení dokonce inteligentní. Je však zároveň nutné, aby byl důvěřivý a nevědomý fanatik, v jehož emocích převládá strach, nenávist, pochlebovačství a orgiastická radost z vítězství. Jinými slovy – je potřebné, aby jeho mentalita byla přizpůsobena podmínkám válečného stavu. Nezáleží na tom, zda se skutečně válčí, a protože rozhodující vítězství není možné, je dokonce lhostejné, zda se válka vyvíjí dobře nebo špatně. Potřebné je jediné to, aby válečný stav existoval. Schizofrenie myšlení, kterou Strana od svých členů vyžaduje a jíž se mnohem snáze dosahuje ve válečné atmosféře, je nyní už téměř univerzální, ale čím výš na společenském žebříčku, tím je markantnější. Právě ve Vnitřní straně je válečná hysterie a nenávist k nepříteli nejsilnější. Člen Strany v řídicí funkci často ví, že ta či ona část válečného zpravodajství je nepravdivá, a možná si někdy i uvědomuje, že se celá válka jenom předstírá a buď se vůbec nevede nebo se vede za úplně jiným cílem, než se prohlašuje: ale takové vědomí se lehce neutralizuje technikou doublethinku. Přitom žádný člen Vnitřní strany ani na okamžik nezakolísá ve své mystické víře, že válka je skutečná a že musí skončit vítězstvím Oceánie jako nesporného vládce celého světa.

Všichni členové Vnitřní strany věří v toto budoucí vítězství jako v článek víry. Má se ho dosáhnout buď postupným získáváním území a vybudováním nepřekonatelné mocenské převahy, nebo vynálezem nějaké nové, rozhodující zbraně. Výzkum nových zbraní pokračuje bez ustání a je jednou z mála zbývajících činností, v nichž vynalézavý a přemýšlivý duch může najít možnost využití. V Oceánii dnes Věda ve starém slova smyslu téměř přestala existovat. V newspeaku není pro "Vědu" výraz. Empirická metoda myšlení, na níž byly založeny vědecké objevy v minulosti, se přiči nejzákladnějším zásadám Angsocu. Dokonce i k technickému pokroku dochází jen tehdy, když se dá nějak použít k omezování lidské svobody. Ve všech užitečných dovednostech svět buď stojí na místě anebo kráčí nazpět. Na polích pracují koně, zatímco knihy píší stroje. Ale v životně důležitých věcech, což znamená ve věcech války a policejního dozoru – se empirický přístup ještě stále podporuje, anebo aspoň toleruje. Strana má dva cíle: dobýt svět a jednou provždy zničit každou možnost nezávislého myšlení. Proto existují dva velké problémy, jejichž řešením se Strana zabývá. První je, jak proti vůli lidské bytosti zjistit, co si myslí; druhý – jak v několika vteřinách zabít několik milionů lidí bez předchozího varování. Pokud ještě vědecký výzkum trvá, je toto jeho předmětem. Současný vědec je buď napůl psycholog a napůl inkvizitor, který do detailu studuje význam výrazu tváře, gest, intonace hlasu, zkoumá účinky drog, šokové terapie, hypnózy a fyzického mučení na pravdivou výpověď, anebo je chemik, fyzik či biolog, který se zabývá jen těmi odvětvími svého oboru, které mají nějaký význam při zabíjení lidí. V obrovských laboratořích Ministerstva míru a ve rozptýlených ostrovech v Antarktidě, neúnavně pracují týmy odborníků. Někteří se prostě zabývají logistickým plánováním příštích válek; jiní vymýšlejí větší a větší raketové střely, stále ničivější výbušniny a ještě neproniknutelnější pancéřování; další vynalézají nové, smrtonosnější plyny, rozpustné jedy, které by se daly vyrábět v takových množstvích, aby zničily vegetaci celých kontinentů, nebo nové druhy choroboplodných zárodků, imunních vůči všem protilátkám; jiní se snaží vyrobit vozidlo, které si bude razit cestu pod zemí jako ponorka pod vodou, nebo letadlo, které by bylo tak nezávislé na své základně jako plachetnice; jiní zkoumají možnosti ještě vzdálenější, například jak soustředit sluneční paprsky v čočkách "zavěšených" tisíce kilometrů daleko ve vesmíru, anebo jak vyvolat umělé zemětřesení a vlny přílivu působením žaru zemského jádra.

Ale žádný z těchto projektů se nikdy nepřiblíží k realizaci a žádný ze tří super států nezíská významnější náskok před druhými. Pozornost zasluhuje fakt, že všechny tři mocnosti vlastní už nyní zbraň daleko účinnější než ty, jež by

jejich současné výzkumy mohly objevit, totiž atomovou bombu. I když si Strana podle svého zvyku dělá nárok na vynález atomové bomby, první exempláře se objevily už ve čtyřicátých letech a velkým byly použity asi o deset let později. Tehdy bylo svrženo několik set bomb na průmyslová centra, hlavně v evropském Rusku, západní Evropě a Severní Americe. Výsledkem bylo, že se vládnoucí skupiny všech zemí přesvědčily, že několik dalších atomových bomb by znamenalo konec organizované společnosti a tedy i konec jejich moci. Potom už nikdy žádné bomby svrženy nebyly, i když nebyla uzavřena žádná formální dohoda a nikdo to ani nenavrhl. Všechny tři velmoci prostě atomové bomby nadále vyrábějí a skladují pro rozhodující příležitost, která – jak všechny věří – dříve či později nastane. A zatím zůstává válečné umění téměř nezměněné už třicet nebo čtyřicet let. Vrtulníky se používají víc než dříve, bombardovací letadla byla většinou nahrazena raketovými střelami a zranitelné bitevní lodi vystřídaly téměř nepotopitelné Plovoucí pevnosti; ale jinak skoro nedošlo k žádnému vývoji. Stále ještě se používá tanku, torpéda, ponorky, samopalu, dokonce i pušky a ručního granátu. A přestože se v tisku a v televizi stále mluví o nekonečném zabíjení, zoufalé bitvy z dřívějších válek, v nichž bylo za několik týdnů pobito statisíce anebo dokonce milióny lidí, se už nikdy neopakovaly.

Žádný ze tří superstátů se už nepokouší o riskantní manévr, který by mohl zapříčinit vážnou porážku. Když už se podnikne nějaká velká operace, je to obvykle překvapivý útok proti některému spojenci. Všechny tři velmoci postupují podle stejné strategie, nebo aspoň samy sobě předstírají, že podle ní postupují. Jde o to získat kombinaci boje, vyjednávání a správně načasované zrahy prstence základen, které obklíčí jeden nebo druhý soupeřící stát, a potom se soupeřem podepsat pakt o přátelství a setrvat s ním v mírových podmínkách tak dlouho, až se podezření dostatečně ukolébá. Do té doby je třeba shromáždit na všech strategických bodech rakety s atomovými hlavicemi a vypálit je nakonec všechny naráz s tak ničivým účinkem, že odplata nebude možná. Potom nastane čas podepsat pakt o přátelství se zbývající světovou velmocí a připravit se na další útok. Není třeba dodávat, že toto schéma je pouhá snová fikce. Žádný boj se již nevede mimo sporné oblasti kolem rovníku a pólu; nikdy se nepodniká invaze na území nepřítelů. Tím se vysvětluje skutečnost, že na některých místech jsou hranice mezi superstáty umělé. Například Eurasie by snadno mohla dobýt Britské ostrovy, které jsou geograficky součástí Evropy, na druhé straně Oceánie by mohla posunout své hranice k Rýnu nebo až k Visle. Tím by se však porušila zásada kulturní integrity, která se na všech stranách dodržuje, přestože nikdy nebyla slovně formulována. Kdyby Oceánie dobyla území kdysi známé jako Francie nebo Německo, bylo by nutné místní obyvatelstvo buď vyhubit, což je fyzicky krajně obtížný úkol, anebo asimilovat asi milión lidí, kteří jsou aspoň technickou vyspělostí zhruba na oceánské úrovni. Tento problém je pro všechny tři superstáty stejný. Jejich struktury vyžadují absolutně nezbytně, aby se zabránilo kontaktu s cizinci, až na válečné zajatce a barevné otroky, a i to jen v omezené míře. I na momentálně oficiálního spojence se pohlíží vždy s nejtemnějším podezřením. Průměrný občan Oceánie nikdy nespátí občana Eurasie anebo Eastasie, samozřejmě kromě válečných zajatců, a znalost cizích jazyků je zakázána. Kdyby mu byl povolen styk s cizinci, zjistil by, že jsou to bytosti podobné jemu samému a že většina toho, co se o nich říká, jsou lži. Pečeť světa, v němž žije, by se zlomila a strach, nenávist a klam, které podmiňují jeho morálku, by se možná vypařily. Proto vládne všude přesvědčení, že Persie, Egypt, Jáva nebo Cejlon mohou bezpočtukrát změnit držitele, ale hlavní hranice jsou překročitelné jen pro bomby.

Za vším se skrývá pravda, kterou nikdo nahlas nevysloví, která je mlčky uznávána a podle níž se jedná: že totiž životní podmínky jsou ve všech třech superstátech úplně stejné. V Oceánii se převládající ideologie nazývá Angsoc, v Eurasii Neobolševismus a v Eastasii má čínské jméno, které se obvykle překládá jako Uctívání smrti, ale lepší by snad bylo Sebezapomnění. Občan Oceánie nesmí vědět nic o principech druhých dvou ideologií, ale je mu vštěpováno, že je má zatracovat jako urážku mravnosti a zdravého rozumu. Ve skutečnosti se tyto tři ideologie sotva dají rozeznat jedna od druhé a společenská zřízení na nich vybudovaná jsou už docela k nerozeznání. Všude táž struktura pyramidy, totéž uctívání polobožského vůdce, táž ekonomika, která existuje jen kvůli nepřetržitému válčení. Z toho vyplývá, že tři superstáty nejen nemohou jeden druhý dobýt, ale ani by tím nic nezískaly. Naopak, pokud jsou v konfliktu, podírají se navzájem jako tři snopy obilí. A jako obvykle si vládnoucí skupiny všech tří velmocí současně uvědomují i neuvědomují, co činí. Zasvětily své životy dobývání světa, ale vědí také, že vítězství není žádoucí a válka je nekonečná. To, že svět dobýt nelze, jim přitom umožňuje popírat skutečnost, což je zvláštní rys Angsocu a s ním soupeřících ideologií. Zde je třeba opakovat, co bylo řečeno už dříve: tím, že se válka stala nepřetržitou, změnil se od základu její charakter.

V minulých dobách byla válka něčím, co už skoro podle definice muselo dříve či později skončit, obvykle jednoznačným vítězstvím nebo porážkou. V minulosti byla také válka jedním z hlavních nástrojů, jimiž byla lidská společnost udržována ve styku s hmotnou skutečností. Všichni vládcové ve všech dobách se snažili vstřípit svým poddaným falešné pojetí světa, ale nemohli si dovolit vzbudit iluzi, která by směřovala k oslabení vojenské zdatnosti. Pokud porážka přinesla ztrátu nezávislosti anebo nějaký jiný výsledek, který se všeobecně považoval za nežádoucí, opatření, která by porážce zabránila, musela mít smysl. Hmatatelná fakta se nedala ignorovat. Ve filozofii, v náboženství, v etice nebo v politice by snad dvě a dvě mohlo být pět, ale při konstrukci děla nebo letadla to musí být čtyři. Neschopné národy byly vždy dříve či později poraženy a boj o výkonnost škodil iluzím. Aby byl člověk výkonný, musel se navíc učit z minulosti. Noviny a knihy o historii bývaly samozřejmě vždy zkreslené a zaujaté, ale falzifikace toho druhu, jak se praktikují dnes, by byly bývaly nemožné. Válka byla bezpečnou zárukou zdravého rozumu, a pokud jde o vládnoucí třídu, pravděpodobně záruka vůbec nejdůležitější. Dokud se válka dala vyhrát nebo prohrát, nemohla být žádná vládnoucí třída úplně nezodpovědná.

Když se však válka stane doslova nepřetržitou, přestane být nebezpečná. Když je válka nepřetržitá, neexistuje nic takového, jako je vojenská nutnost. Technický pokrok se může zastavit a nejhmatatelnější fakta se dají popřít nebo nebrat v úvahu. Jak jsme viděli, stále ještě existuje výzkum pro válečné účely, který by se dal nazvat vědeckým, ale v podstatě je to jen snění a není důležité, že nepřináší výsledky. Výkonnost, dokonce ani vojenská výkonnost, už není zapotřebí. V Oceánii je efektivní už jenom Ideopolicie. A protože všechny tři superstáty jsou neporazitelné, je v

důsledku toho každý z nich svět sám pro sebe, v němž se dá bezpečně praktikovat jakákoli myšlenková perverze. Realita vykonává tlak jediné skrze potřeby denního života – potřebu jíst a pít, potřebu přístřeší a oděvu, potřebu zabránit tomu, aby člověk nepolykal jed, nevypadl z okna v nejvyšším poschodí, a tak podobně. Mezi životem, smrtí a fyzickou rozkoší je stále ještě rozdíl, ale to je také všechno. Občan Oceánie je jako tvor v mezihvězdném prostoru, protože nemá styk s vnějším světem a minulostí, nemá možnost zjistit, který směr vede nahoru a který dolů. Vládcové takového státu jsou absolutními vládci, jakými nemohli být ani faraóni ani císaři. Musí předcházet neúměrnému procentu úmrtí z podvýživy a musí udržovat stejnou úroveň vojenské techniky jako jejich soupeři, ale jakmile se tohoto minima jednou dosáhne, mohou realitu překroutit do jakékoli podoby, která se jim zlíbí.

Válka, měříme-li ji podle měřítka předchozích válek, je potom pouhý podvod. Připomíná boj mezi jistými přeživšími, kteří mají rohy posazeny v takovém úhlu, že nemohou jeden druhého zasáhnout. Ale i když je neskutečná, není bezvýznamná. Požírá přebytek konzumovatelného zboží a pomáhá uchovávat zvláštní duchovní atmosféru, kterou hierarchická společnost potřebuje. Válka, jak uvidíme, je nyní čistě interní záležitost. V minulosti vládnoucí skupiny všech států, i když neuznávaly své společné zájmy, a ničivost války proto omezovaly, přece jen proti sobě bojovaly a vítěz vždy plnil poraženého. V dnešních časech proti sobě nebojují vůbec. Válku vede každá skupina proti svým vlastním poddaným a cílem války není dobýt nějaké území nebo zabránit jeho dobytí, ale udržet strukturu společnosti nedotčenou. Samotné slovo "válka" se proto stalo klamným. Přesnější by asi bylo říci, že když se válka stala nepřetržitou, přestala existovat. Zmizel zvláštní tlak, který válka na lidské bytosti vykonávala od mladší doby kamenné do první poloviny dvacátého století, a byl nahrazen čímsi zcela jiným. Kdyby se, místo aby spolu bojovaly, tři superstáty dohodly, že budou žít v trvalém míru, v rámci svých hranic, účinek by byl asi stejný. V tom případě by totiž každý z nich byl stále ještě vesmírem pro sebe, navždy osvobozený od vlivu vnějšího nebezpečí, které přináší vystřízlivění. Skutečně trvalý mír by byl totéž jako permanentní válka. I když obrovská většina členů Strany to chápe jen v užším smyslu, toto je vlastní význam hesla strany: Válka je mír.

Winston přestal na chvíli číst. Někde velmi daleko zahřměla raketová střela. Blažený pocit, že je sám se zakázanou knihou v pokoji bez obrazovky, dosud nevypřchal. Samota a bezpečí byly fyzické pocity smíšené s tělesnou únavou, měkkostí křesla a dotykem lehkého vánku od okna, který mu hladil tvář. Kniha ho fascinovala, anebo přesněji: dodávala mu jistotu. Vlastně mu neříkala nic nového, ale v tom byl právě kus její přitažlivosti. Říkala, co by byl řekl sám, kdyby dokázal uspořádat své roztroušené myšlenky. Byla výplodem podobného mozku, jako byl jeho, jenže mnohem schopnějšího, systematictějšího a nebojácného. Nejlepší knihy, uvědomil si, jsou takové, které člověku říkají, co už sám ví. Právě se vrátil ke Kapitole I., když uslyšel na schodech Juliiny kroky; vstal ze židle, aby ji přivítal. Odhodila na zem hnědou brašnu a vrhla se mu do náruče. Neviděli se už víc než týden.

"Mám tu knihu," řekl, když se vymanil z objetí.

"Ach, máš ji? Prima," řekla bez zvláštního zájmu a klekla si k vařiči, aby udělala kávu.

K tématu se vrátili až po půlhodině, kterou strávili v posteli. Večer byl tak chladný, že se přikryli pokrývkou. Zdola k nim doléhal známý zvuk zpěvu a šourání bot po dlažbě. Svalnatá žena s červenými pažemi, kterou Winston zahlédl při první návštěvě, už jako by ke dvoru patřila. Zdálo se, že neexistuje čas, kdy by nepřešla od nece k šňůře, nestoupala si na špičky s prádlem a kolíčky a nezačínala další a další písničky. Julie se uvelebila na své straně a zdálo se, že už skoro usíná. Natáhl se pro knihu, která ležela na podlaze, posadil se a opřel se v hlavách postele.

"Musíme to přečíst," řekl. "Ty taky. Všichni členové Bratrstva to musí číst."

"Ty to čti," řekla se zavřenýma očima. "Čti nahlas. Tak je to nejlepší. Aspoň mi to můžeš vysvětlovat."

Ručky na hodinách ukazovaly šest, což znamenalo osmáct hodin. Opřel si knihu o kolena a začal číst.

Kapitola I.

Nevědomost je síla

Po celou historickou dobu, možná už od konce mladší doby kamenné, byly na světě tři druhy lidí: Ti nahoře, Ti uprostřed a Ti dole. Dělili se ještě dál, byli nazýváni různými jmény a jejich poměrný počet, jakož i postoj jedněch k druhým se měnily v průběhu věků; ale ve své podstatě se struktura společnosti nikdy nezměnila. Dokonce i po obrovských převratech a po zdánlivě neodvolatelných změnách se vždy znovu prosadil stejný model, tak jako se gyroskop vždy vrátí do rovnováhy, poté co se vychýlil daleko na jednu nebo druhou stranu.

"Julie, nespíš?" zeptal se Winston.

"Ne, má lásko, poslouchám. Čti dál. Je to úžasné."

Četl dál.

Cíle těchto tří skupin jsou naprosto neslučitelné. Cílem Těch nahoře je zůstat, kde jsou. Cílem Těch uprostřed je vyměnit si místo s Těmi nahoře. Cílem Těch dole, pokud mají nějaký cíl – je totiž trvalou charakteristikou Těch dole, že jsou příliš zkroušeni dřinou, než aby si častěji uvědomovali cokoli mimo svůj každodenní život – je zrušit všechny rozdíly a vytvořit společnost, v níž si budou všichni lidé rovni. A tak se v průběhu dějin znova a znova odehrává boj, který je ve svých hlavních obrysech stále stejný. Po dlouhá období se zdá, že Ti nahoře jsou bezpečně u moci, ale dříve či později pokaždé přijde chvíle, kdy buď ztratí víru v sebe nebo schopnost účinně vládnout, nebo obojí. Potom je svrhnou Ti uprostřed, kteří získají Ty dole na svou stranu předstíráním, že bojují za svobodu a spravedlnost. Jakmile Ti uprostřed dosáhnou svého cíle, uvrhnou Ty dole nazpět do dřívějšího postavení otroků a sami se stanou Těmi nahoře. Od jedné ze zbývajících skupin se okamžitě odtrhne nová skupina Těch uprostřed a boj začíná nanovo. Z těch

tří skupin se jen Těm dole nikdy ani dočasně nepodaří dosáhnout svého cíle. Bylo by přehnané tvrdit, že v celých dějinách nedosáhli žádného materiálního pokroku. Dokonce i dnes, v období úpadku, žije průměrný člověk lépe než před staletími. Ale žádný růst bohatství, zjemnění mravů, reforma nebo revoluce nepřiblížily ani o milimetr lidskou rovnost. Z hlediska Těch dole žádná historická změna nikdy neznamenala o mnoho víc než změnu jména jejich pánů.

Koncem devatenáctého století začal být opakovaný výskyt tohoto modelu zřejmý mnohým pozorovatelům. Tehdy vznikly školy myslitelů, kteří interpretovali dějiny jako cyklický proces a snažili se dokázat, že nerovnost je nezměnitelný zákon lidského života. Tato doktrína měla samozřejmě vždy své příznivce, ale nyní nastala významná změna ve způsobu, jakým se překládá. V minulosti byla potřeba hierarchického uspořádání společnosti výhradně doktrínou Těch nahoře. Hlásali ji králové a aristokrati, kněží, právníci a jim podobní, kteří se na ní přizívali a obvykle ji zmírňovali sliby, že vše bude vyhrazeno v imaginárním záhrobním světě. Pokud Ti uprostřed bojovali o moc, vždy využívali pojmů jako svoboda, spravedlnost a bratrství. Nyní však koncept lidského bratrství začali napadat lidé, kteří ještě nebyli ve vládnoucích pozicích, ale pouze doufali, že zanedlouho budou. V minulosti vedli Ti uprostřed revoluce pod praporem rovnosti, a nastolili novou tyranii, jakmile byla stará svržena. Nové skupiny Středu však vyhlásili svou tyranii předem. Socialismus, teorie, která se objevila v první polovině devatenáctého století a byla posledním článkem řetězu myšlenek, které sahají až ke starověkým vzpourám otroků, byla stále ještě hluboce nakažená utopismem minulých věků. Ale v každé variantě socialismu, která se objevila po roce 1900, se stále otevřeněji vytrácel cíl nastolení svobody a rovnosti. Nová hnutí, která se objevila v polovině století, Angsoc v Oceánii, Neobolševismus v Eurasii, Uctívání smrti, jak se to obvykle nazývá, v Eastasii, si vědomě kladla za cíl navěky zachovat nesvobodu a nerovnost. Nová hnutí vyrostla samozřejmě ze starých hnutí, usilovala podržet si jejich jména a přizít se na jejich ideologii. Jejich skutečným cílem však bylo zastavit pokrok a zmrazit dějiny ve vhodném bodě. Měl nastat známý výkyv kyvadla, a pak se kyvadlo mělo zastavit. Jako obvykle, Ti nahoře měli být vyhnáni těmi uprostřed, kteří by se potom stali Těmi nahoře, ale tentokrát si podle promyšlené strategie Ti nahoře mají udržet své postavení navždycky.

Nové doktríny vznikly částečně v důsledku nahromadění historických poznatků a vzrůstu historického vědomí, které před devatenáctým stoletím skoro neexistovalo. Cyklický pohyb historie byl srozumitelný, anebo se takový aspoň zdál, a jestliže byl srozumitelný, byl i změnitelný. Ale zásadním vnitřním důvodem bylo, že už začátkem dvacátého století se lidská rovnost stala technicky možnou. Stále ještě bylo sice pravda, že si lidé nejsou rovni vrozenými schopnostmi a že funkce musí být specializovány takovým způsobem, že některým jednotlivcům se dá přednost před jinými, ale neexistovala už skutečná potřeba rozlišovat se podle tříd nebo podle bohatství. V dřívějších dobách byly třídní rozdíly nejen nevyhnutelné, ale i žádoucí. Nerovnost byla cenou za civilizaci. S rozvojem průmyslové výroby však nastala změna. I když stále ještě bylo nutné, aby lidé vykonávali různé práce, nebylo už nutné, aby žili na různých společenských nebo ekonomických úrovních. Z hlediska nových skupin, které se měly chopit moci, nebyla proto lidská rovnost už ideál, o který by měly usilovat, ale nebezpečí, které je třeba odvrátit. V primitivnějších dobách, kdy spravedlivá a mírumilovná společnost nebyla uskutečnitelná, se v ni docela snadno dalo uvěřit. Představa pozemského ráje, v němž by lidé žili pospolu jako bratři, bez zákonů a bez tvrdé práce, pronásledovala lidskou mysl po tisíce let. A tato vidina měla jistý vliv dokonce i na skupiny, které měly ve skutečnosti prospěch z každé historické změny. Dědicové francouzské, anglické a americké revoluce částečně uvěřili svým vlastním frázím o právech člověka, o svobodě projevu, o rovnosti před zákonem a podobně, a dokonce připustili, aby to do jisté míry ovlivnilo jejich chování. Ale ve čtvrtém desetiletí dvacátého století byly už všechny hlavní proudy politického myšlení autoritářské. Pozemský ráj byl zdiskreditován přesně ve chvíli, když se stal uskutečnitelným. Každá nová politická teorie, ať už se nazývala jakkoli, vedla nazpět k hierarchii a diferenciaci společnosti. A při všeobecném utužení poměrů, k němuž došlo někdy okolo roku 1930, se praktiky, od nichž se dávno, v některých případech už před staletími upustilo – věznění bez soudu, používání válečných zajatců jako otroků, veřejné popravy, mučení za účelem vynuceného přiznání, držení rukojmí a deportace celých národů – staly nejenom běžnými, ale byly tolerovány a dokonce obhajovány lidmi, kteří je považovali za osvícené a pokrokové.

Teprve po desetiletích válek mezi národy, občanských válek, revolucí a kontrarevolucí ve všech částech světa, se Angsoc a s ním soupeřící učení vynořily jako plně rozpracované politické teorie. Ale už předtím byla předznamenána různými systémy všeobecně označovanými jako totalitní, které se objevily v první polovině století, a už dávno bylo zřejmé, jaké budou hlavní rysy světa, který vzejde z vládnoucího zmatku. Právě tak bylo zřejmé, jaký druh lidí bude tento svět ovládat. Novou aristokracii tvořili z větší části byrokraté, vědci, technici, odborářští organizátoři, reklamní experti, sociologové, učitelé, žurnalisté a profesionální politikové. Tyto lidi, kteří pocházeli ze střední třídy zaměstnanců a z vyšších vrstev dělnické třídy, zformoval a sešikoval sterilní svět monopolního průmyslu a centralizované vlády. V porovnání se svými předchůdci v minulých dobách byli méně lakotní, méně bažili po přepychu, zato víc po čiré moci a především si byli více vědomi toho, co dělají, a více usilovali o rozdrčení opozice. Tento poslední rozdíl byl zásadní. V porovnání s dnešní tyranii byly všechny tyranie minulosti polovičaté a neefektivní. Vládnoucí skupiny byly vždy do jisté míry infikovány liberálními idejemi a spokojily se s tím, že dělaly věci napůl, braly v úvahu jen činy a nezajímaly se o to, co si jejich poddaní myslí. I katolická církev ve středověku byla podle moderních měřítek tolerantní. Důvodem byla spíš skutečnost, že v minulosti neměla žádná vláda takovou moc, aby držela občany pod dohledem. Avšak vynález tisku usnadnil manipulaci veřejného mínění a film a rozhlas dovedly tento proces ještě dále. S rozvojem televize a technickým pokrokem, který umožnil příjem i vysílání týnž přístrojem, skončil soukromý život. Každý občan, anebo aspoň člověk dost důležitý, aby se vyplatilo ho sledovat, mohl být po čtyřicet hodin denně držen pod dohledem policie a v doslechu oficiální propagandy, protože všechny ostatní komunikační kanály byly uzavřeny. Poprvé existovala možnost nejen si vynutit úplnou poslušnost vůči Státu, ale úplnou jednotu názorů všech poddaných.

Po revolučním období padesátých a šedesátých let se společnost jako vždy přeskupila na Ty nahoře, Ty

uprostřed a Ty dole. Jenže nová skupina Těch nahoře, na rozdíl od svých předchůdců, nejednala instinktivně, nýbrž přesně věděla, co je zapotřebí, aby si zachovala své postavení. Už dávno si uvědomili, že jedinou bezpečnou základnou oligarchie je kolektivismus. Bohatství a privilegia se obhajují nejsnáze, když jsou společným vlastnictvím. Takzvané "zrušení soukromého vlastnictví", k němuž došlo v první polovině století znamenalo, že ve skutečnosti se vlastnictví soustředilo v rukou daleko menšího počtu lidí než předtím; avšak s tím rozdílem, že noví vlastníci byli skupinou a ne masou jednotlivců. Každý člen Strany jako jednotlivec vlastní jen drobné osobní příslušenství. Strana jako kolektiv vlastní v Oceánii všechno, protože má kontrolu nad vším a disponuje všemi produkty, jak uzná za vhodné. V letech po revoluci mohla tuto vedoucí úlohu přejmout téměř bez překážky, protože celý proces se vydával za akt kolektivizace. Odedávna se předpokládalo, že když se vyvlastní třída kapitalistů, bude nutně následovat socialismus; a kapitalisté vyvlastnění byli, o tom není sporu. Továrny, doly, půda, domy, doprava – všechno jim bylo odňato; a jelikož tyto věci už nebyly soukromým vlastnictvím, vyplývalo z toho, že musí být vlastnictvím veřejným. Angsoc, který vyrostl z dřívějšího socialistického hnutí a zdědil jeho frazeologii, splnil vskutku hlavní bod socialistického programu; s výsledkem, který se předvídal a zamýšlel už předem, že totiž hospodářská nerovnost je a bude trvalá.

Ale problémy zachování hierarchické společnosti na věčné časy sahají ještě hlouběji. Existují jen čtyři způsoby, jak vládnoucí skupina může ztratit moc. Buď je přemožena zvenčí, nebo vládne tak neefektivně, že se masy pozdvihnou k revoltě, anebo dovolí, aby vznikla silná a nespokojená Střední skupina, anebo ztratí svou sebedůvěru a vůli vládnout. Tyto příčiny nepůsobí jednotlivě; zpravidla jsou do jisté míry přítomny všechny čtyři. Vládnoucí třída, která se dokáže uchránit všech čtyř, zůstane u moci natrvalo. Rozhodujícím, konečným faktorem je myšlenkový postoj vládnoucí třídy samé.

V druhé polovině tohoto století první nebezpečí už ve skutečnosti pominulo. Každá ze tří mocností, na které se teď svět dělí, je fakticky neporazitelná a mohla by se stát porazitelnou jediné v důsledku pomalých demokratických změn, kterým však vláda s tak rozsáhlou mocí může snadno zabránit. Druhé nebezpečí je také jen teoretické. Masy se nikdy nevzbouří z vlastního popudu a nikdy se nebouří jen proto, že jsou utlačované. A pokud nemohou srovnávat, nikdy si dokonce ani neuvědomí, že jsou utlačované. Opakující se hospodářské krize minulých dob byly naprosto zbytečné a nyní už vlády nedopustí, aby k nim došlo, ale mohou nastat a propukají jiné, právě tak rozsáhlé otřesy, bez následných politických efektů, protože neexistuje způsob, jímž by se nespokojenost dala vyjádřit. Pokud jde o problém nadvýroby, který existuje ve společnosti od dob rozvoje průmyslové výroby, řeší se pomocí nepřetržitého válčení (viz Kapitola III), což je také užitečné pro pozvednutí veřejné morálky na potřebnou úroveň. Proto je z hlediska našich nynějších vládců jediným opravdovým nebezpečím odštěpení nějaké nové skupiny schopných, nevyužitých lidí bažících po moci a vzrůst liberalismu a skepticismu v jejich vlastních řadách. Problém je tedy takřka výchovný; je to otázka neustálého formování jak vládnoucí skupiny, tak širší skupiny exekutivy, která je v hierarchickém žebříčku na druhém místě. Vědomí mas stačí ovlivňovat pouze negativně.

Z toho všeho by se dala odvodit (kdyby ovšem už nebyla známá) všeobecná struktura společnosti v Oceánii. Na vrcholu pyramidy stojí Velký bratr. Velký bratr je neomylný a všemocný. Má se za to, že každý vědecký objev, veškeré znalosti, veškerá moudrost, veškeré ctnosti pramení z jeho vedení a inspirace. Nikdo nikdy Velkého bratra neviděl. Je tváří na transparentech, hlasem z obrazovky. Můžeme si být jisti, že nikdy nezemře, a vládne už značná nejistota o tom, kdy se narodil. Velký bratr je podoba, v níž se Strana ukazuje světu. Jeho funkcí je působit jako úběžník lásky, strachu a úcty – citů, které je snaží chovat k jednotlivci než k organizaci. Za Velkým bratrem následuje Vnitřní strana; počet jejích členů je omezen na šest milionů neboli o něco méně než dvě procenta obyvatelstva Oceánie. Pod Vnitřní stranou je Vnější strana, kterou, jestliže se Vnitřní strana označuje za mozek Strany, lze právem přirovnat k rukám. Následují němé masy obvykle označované jako "proléti". Tvoří asi 85 procent obyvatelstva. Podle naší dřívější klasifikace jsou proléti Ti dole; otrocké obyvatelstvo rovníkových zemí, které neustále přechází od jednoho přemozitele k druhému, není ani stálou, ani nutnou součástí struktury.

V zásadě není příslušnost k těmto třem skupinám dědičná. Dítě rodičů Vnitřní strany se teoreticky nerodí pro Vnitřní stranu. Do jedné ze dvou větví Strany může být přijato na základě zkoušky, kterou skládá ve věku šestnácti let. Neexistuje ani rasová diskriminace, ani jiná nadvláda jedné rasy nad druhou. Židy, černochoy, Jihoameričany čistě indiánského původu lze najít v nejvyšších vrstvách Strany a správcové určité oblasti se vždy vybírají z místního obyvatelstva. Obyvatelstvo žádné části Oceánie nemá pocit, že by bylo obyvatelstvem koloniálním, řízeným ze vzdálené metropole. Oceánie nemá hlavní město a její titulární hlavou je osoba, o níž nikdo neví, kde se nachází. Kromě toho, že angličtina je hlavní lingua franca a newspeak oficiální jazyk, není Oceánie jinak centralizována. Její vládcové nejsou spojeni pokrevními svazky, ale příslušností ke společné doktríně. Je pravda, že naše společnost je stratifikovaná, a to velmi přísně stratifikovaná na základě zásad, jež na první pohled připomínají princip dědičnosti. Pohyb z jedné skupiny do druhé je mnohem výjimečnější, než tomu bylo za kapitalismu anebo dokonce v předindustriální éře. Mezi oběma větvemi Strany existuje určitá vzájemná výměna, ale jen do té míry, aby se zajistilo, že slaboši budou z Vnitřní strany vyloučeni a že ambiciózní členové Vnější strany budou zneškodnění tím, že se jim umožní povýšit. Prolétům se v praxi nedovoluje vstoupit do Strany. Nejnadanější z nich, kteří by se snad mohli stát zdrojem nespokojenosti, si Ideopolicie vytipuje a eliminuje. Ale tento stav věcí není nezbytně trvalý, ani zásadní. Strana není třída ve starém smyslu slova. Neusiluje o přenesení moci na vlastní děti jako takové, a kdyby nebylo jiné cesty jak udržet nejschopnější lidi na špičce, byla by naprosto ochotná rekrutovat celou novou generaci z řad proletariátu. Skutečnost, že Strana není dědičnou institucí, měla velký podíl na neutralizaci opozice v kritických letech. Socialisté staršího typu, vycvičení, aby bojovali proti čemusi, čemu se říkalo "třídní výsady", se domnívali, že co není dědičné, nemůže být trvalé. Necháпали, že kontinuita oligarchie nemusí být fyzická, ani se nepozastavovali nad tím, že dědičná aristokracie měla vždy krátké trvání, zatímco adoptivní organizace jako třeba katolická církev trvá celá staletí nebo dokonce tisíciletí. Podstatou oligarchické vlády není dědičnost z otce na syna, ale stálost určitého světonázoru a

způsobu života, které přecházejí z mrtvých na živé. Vládnoucí skupina je tak dlouho vládnoucí skupinou, pokud může jmenovat své nástupce. Straně nejde o zachování vlastní krve, ale o zachování sebe samé. Není důležité, kdo je držitelem moci, za předpokladu, že hierarchická struktura zůstane provždy nezměněna.

Všechny víry, zvyky, záliby, city, intelektuální postoje příznačné pro současnost slouží de facto tomu, aby udržovaly mystiku Strany a zabránily vyjevení pravé povahy dnešní společnosti. Fyzická vzpoura anebo jakýkoli pohyb ke vzpouře směřující nejsou v současné době možné. Od proletářů se není čeho bát. Ponechání sami sobě budou přetrvávat z generace na generaci a z jednoho století do dalšího, budou pracovat, mmožit se a umírat nejen bez jakéhokoli pokusu o vzpouru, ale neschopni pochopit, že svět by mohl být jiný, než je. Nebezpeční by mohli být jedině tehdy, kdyby si rozvoj průmyslové výroby vynutil, aby dostali vyšší vzdělání; ale protože vojenské a obchodní soutěžení už není důležité, úroveň lidového vzdělání vlastně upadá. Považuje se za lhotejné, jaké názory masy zastávají nebo nezastávají. Může se jim poskytnout intelektuální svoboda, protože nemají intelekt. Na druhé straně se u člena Strany nemůže tolerovat sebemenší úchylka v názoru na sebebezvýznamnější věc.

Člen Strany žije od narození do smrti pod dohledem Ideopolicie. Ani když je sám, nemůže si být jist, že je sám. Ať je kdekoli, ať spí či bdí, pracuje či odpočívá, ať je v posteli či ve vaně, může být sledován bez varování, aniž ví, že je sledován. Nic z toho, co dělá, není bezvýznamné. Přátelé, odpočinek, chování k ženě a k dětem, výraz tváře, když je o samotě, slova, jež si mumlá ve spaní, dokonce i charakteristické pohyby těla, to vše se zkoumá s žárlivou pečlivostí. Nejen každý skutečný přestupek, ale každá výstřednost, jakkoli nepatrná, každá změna zvyklostí, každé podráždění chování, které by mohlo být příznakem nějakého vnitřního zápasu, všechno bude určitě odhaleno. Nemá svobodu volby v žádném směru. Na druhé straně nejsou jeho činy regulovány žádným zákonem anebo jasně formulovaným kodexem chování. V Oceánii nejsou žádné zákony. Myšlenky a činy, jejichž odhalení znamená jistou smrt, nejsou formálně zakázány, a nekonečné čistky, zatýkání, mučení, věznění a vaporizování se neukládají jako trest za zločiny, které byly skutečně spáchány, nýbrž slouží jen k vymazání osob, jež by možná mohly spáchat nějaký zločin někdy v budoucnu. Od člena Strany se vyžaduje, aby měl nejen správné názory, ale i správné instinkty. Mnohé názory a postoje, které se od něho vyžadují, nebyly nikdy výslovně stanoveny, a stanovit se ani nedají, aniž by se na světlo vynesly rozpory, které jsou Angsocu vlastní. Člověk od přírody ortodoxní, v newspeaku pravověrný, bude bez rozmyšlení a za všech okolností vědět, jaký je správný názor nebo vhodná emoce. Důmyslný duševní výcvik, jímž v dětství prošel a který se opírá o newspeaková slova crimestop, blackwhite a doublethink ho činí neochotným a neschopným uvažovat o čemkoli příliš do hloubky.

Od člena Strany se očekává, že nebude mít žádné soukromé emoce a že si od nadšení prostě neoddechne. Předpokládá se, že bude žít v ustavičné zuřivé nenávisti k cizím nepřítelům a domácím zrádcům, že bude jásat nad každým vítězstvím a bude se pokořovat před mocí a moudrostí Strany. Nespokojenost, kterou takový pustý a neplodný život vyvolává, se promyšleně odvede stranou a rozptýlí pomocí zařízení, jako jsou Dvě minuty nenávisti, a úvahy, které by snad mohly navodit skeptické anebo odbojné nálady, jsou už předem likvidovány vnitřní kázní, kterou si v dětství osvojil. První a nejjednodušší stupeň této kázně, kterému je možné naučit i malé děti, se v newspeaku nazývá crimestop, znamená schopnost zarazit se skoro instinktivně už na prahu každé nebezpečné myšlenky. To zahrnuje dovednost nechápat analogie, nevšímout si logické chyby, nerozumět nejjednodušším argumentům, jsou-li nepřátelské Angsocu, cítit se znuděn anebo odpuzován jakýmkoli myšlenkovým pochodem, který by mohl směřovat ke kacířství. Crimestop, stručně řečeno, znamená ochrannou hloupost. Ale hloupost nestačí. Naopak, pravověrnost v plném smyslu vyžaduje ovládat vlastní duševní pochody tak dokonale, jako hadí muž ovládá své tělo. Oceánská společnost spočívá v konečném úhrnu na víře, že Velký bratr je všemohoucí a Strana neomylná. Protože však Velký bratr ve skutečnosti všemohoucí není a Strana také není neomylná, je zapotřebí neúnavně a neustále přizpůsobovat fakta. Klíčovým slovem je tu blackwhite (black – černý, white – bílý). Tak jako mnohá newspeaková slova, i toto má dva vzájemně protichůdné významy. Když jde o protivníka, znamená návyk bez ostychu tvrdit, že černé je bílé, i když to odporuje prostým faktům. Když jde o člena Strany, znamená loajální ochotu říkat, že černé je bílé, kdykoli to vyžaduje stranická disciplína. Ale znamená také schopnost věřit, že černé je bílé, a co víc, vědět, že černé je bílé a zapomenout, že jsi sám někdy věřil, že je to naopak. To předpokládá neustálé pozměňování minulosti, jež umožňuje systém myšlení, který zahrnuje všechno ostatní a je v newspeaku znám jako doublethink, podvojně myšlení.

Pozměňování minulosti je nutné ze dvou důvodů, z nichž jeden je vedlejší a takřka jen preventivní. Vedlejším důvodem je, že člen Strany, stejně jako proletář, snáší současné poměry zčásti proto, že nemá žádné měřítko pro srovnání. Musí být odříznut od cizích zemí, protože je nezbytné, aby věřil, že je na tom lépe než jeho předkové a že průměrná úroveň hmotného blahobytu neustále stoupá. Ale pro přizpůsobování minulosti je daleko důležitější potřeba zabezpečit neomylnost Strany. Nejde jen o to, že projevy, statistiky a záznamy všeho druhu se musí neustále uvádět do souladu se současností, aby se ukázalo, že předpovědi Strany byly ve všech případech správné. Jde také o to, že se nikdy nemůže připustit, že došlo ke změně v doktríně anebo v politickém zaměření. Změnit své mínění anebo dokonce konání totiž znamená přiznat slabost. Jestliže například Eurasie nebo Eastasia (může to být kterákoli z nich) je dnes nepřítel, musela být nepřítel vždycky. Pokud fakta tvrdí něco jiného, je třeba je změnit. Tak se historie neustále přepisuje. Toto denodenní falšování minulosti, které provádí Ministerstvo pravdy, je pro stabilitu režimu právě tak nezbytné jako represe a špiclování, které provádí Ministerstvo lásky.

Plasticita minulosti je ústřední zásadou Angsocu. Dovojuje se, že minulé události nemají objektivní existenci, ale přežívají jen ve psaných záznamech a v lidské paměti. Minulost je to, na čem se shodnou záznamy a paměť. A z toho, že Strana má plně pod kontrolou nejen všechny záznamy, ale i vědomí svých členů, vyplývá, že minulost je taková, jakou se Straně uráčí ji udělat. Z toho také plyne, že i když je minulost změnitelná, nebyla nikdy změněna v žádném konkrétním případě. Pokud totiž byla přetvořena do jakékoli momentálně potřebné podoby, je tato nová verze minulost a žádná jiná minulost nikdy neexistovala. To platí i tehdy, když, jak se často stává, se jedna a táž událost musí

k nepoznání změnit několikrát v průběhu jednoho roku. Stana má vždy absolutní pravdu a je jasné, že co je absolutní, nemohlo být nikdy jiné, než jaké je to teď. Z toho je patrné, že vláda nad minulostí závisí především na trénování paměti. Zajistit, aby se všechny psané záznamy shodovaly s tím, co je momentálně pravověrné, je pouze mechanický akt. Je však nutné si také pamatovat, že události se odehrály žádoucím způsobem. A je-li nutné změnit vlastní paměť anebo zfalšovat písemné záznamy, pak je třeba zapomenout, že to člověk udělal. Tomu, jak to dokázat, se lze naučit jako každé jiné mentální technice.

Většina členů Strany se tomu také opravdu učí, zvláště ti, kteří jsou inteligentní a současně pravověrní. V oldspeaku se tomu říká "ovládání reality". V newspeaku se to nazývá doublethink, ačkoli doublethink obsahuje ještě mnoho jiných významů.

Doublethink znamená schopnost podržet v mysli dvě protikladná přesvědčení a současně obě akceptovat. Stranický intelektuál ví, jakým směrem musí změnit svou paměť; proto také ví, že zachází se skutečností hanebně; ale použití doublethinku mu současně poskytne útěchu, že skutečnost nebyla znásilněna. Musí to být vědomý proces, jinak by nebyl uskutečněn s dostatečnou přesností, ale musí být zároveň nevědomý, neboť jinak by s sebou přinášel pocit nepravosti a tím i pocit viny. Doublethink leží v samém jádru Angsocu, protože základní linií Strany je záměrně používat lži, a přitom zachovávat pevný cíl, který se opírá o naprostou čestnost. Je nezbytně nutné říkat úmyslně lži a přitom jim doopravdy věřit, zapomenout každý fakt, který se stal nepohodlným, a bude-li to nezbytné, vytáhnout ho ze zapomnění na tak dlouho, jak bude třeba, popírat existenci objektivní reality a přitom brát v úvahu realitu, kterou člověk popírá. I při používání slova doublethink je nutné podvojně myšlení aplikovat. Už tím, že člověk slovo použije, připouští totiž, že falšuje skutečnost; když však použije doublethink po druhé, vymaže toto vědomí z paměti: a tak dál až do nekonečna. Lež je vždy o krok před pravdou. Koneckonců právě pomocí podvojněho myšlení mohla Strana – a podle všeho bude moci po tisíce let – brzdit běh dějin.

Všechny minulé oligarchie přišly o moc proto, že buď zkostratily nebo změkly. Buďto zhlouply a staly se arogantními, nedovedly se přizpůsobit změněným podmínkám a byly svrženy; nebo se staly liberálními a zbabělými, dělaly ústupky tam, kde by měly použít násilí, a byly svrženy. Dalo by se říci, že příčinou jejich pádu bylo jednak vědomí, jednak nevědomí. Straně se podařilo vytvořit takový systém myšlení, v němž obojí může existovat současně. Na žádném jiném intelektuálním základě by nemohlo být panství Strany trvalé. Jestliže má někdo vládnout natrvalo, musí umět zvrátit smysl skutečnosti. Tajemství vládnutí spočívá totiž v tom, jak spojit víru ve vlastní neomylnost se schopností učit se z minulých chyb.

Není ani třeba dodávat, že nejdovedněji praktikují doublethink ti, kdo ho vynalezli a vědí, že je to rozsáhlý systém myšlenkového podvodu. Ti v naší společnosti, kteří nejlépe vědí, co se děje, mají zároveň nejdál k tomu, aby viděli svět takový, jaký je. Všeobecně vzato: čím víc kdo chápe, tím víc podléhá klamu, čím inteligentnější je, tím méně má zdravého rozumu. Jasně to dokresluje fakt, že intenzita válečné hysterie vzrůstá v souladu s postupem na společenském žebříčku. Nejracionalnější postoj k válce mají porobené národy z území, jež jsou předmětem sporu. Pro tyto lidi je válka prostě nepřetržitá pohroma, která se valí sem a tam přes jejich těla jako vlny přílivu. Je jim naprosto lhostejné, která strana vítězí. Jsou si vědomi toho, že jakákoli změna vrchnosti prostě znamená, že budou pracovat stejně jako předtím, pro nové pány, kteří s nimi budou zacházet jako ti staří. Ti z dělníků, kteří jsou na tom o něco lépe a jimž říkáme proléti, si válku uvědomují jen občas. Když je třeba, je možné dohnat je k šílenému strachu a nenávisti, ale ponechání sami sobě dokáže nadlouho zapomenout, že je válka. Právě válečné nadšení lze najít v řadách Strany a především v řadách Vnitřní strany. V dobytí světa věří nejpevněji ti, kteří vědí, že je nemožné. Toto zvláštní spojení protikladů – znalosti s nevědomostí, cynismu s fanatismem – je jedním z hlavních charakteristických rysů oceánské společnosti. Oficiální ideologie si bohatě protiřečí, i když k tomu není praktický důvod. Tak Strana například ve jménu socialismu odmítá a popírá zásady, za které původně socialistické hnutí bojovalo. Hlásá opovržení vůči dělnické třídě, jaké nemělo v minulých staletích obdoby, a přitom odívá své členy do stejnokroje, jaký kdysi nosili manuálně pracující a který byl z toho důvodu zaveden. Systematicky podrývá soudržnost rodiny, a přitom nazývá svého vůdce jménem, které přímo navozuje cit rodinné oddanosti. Dokonce i názvy čtyř Ministerstev, která nám vládnou, předvádějí, s jakou drzostí se úmyslně překrucují fakta. Ministerstvo míru se zabývá válkou, Ministerstvo pravdy lží, Ministerstvo lásky mučením a Ministerstvo hojnosti šířením hladu. Tyto protimluvy nejsou náhodné ani nevyplývají z prostého pokrytectví: jsou záměrným cvičením doublethinku. Protože jediné smířováním protikladů se dá moc udržovat donekonečna. Jiným způsobem se starodávný cyklus nedá zlomit. Jestliže má být navždy znemožněna rovnost mezi lidmi – jestliže Ti nahoře, jak jsme je nazvali, si mají natrvalo udržet své postavení – potom musí být řízené šílenství převažujícím stavem mysli.

Ale existuje otázka, kterou jsme až do této chvíle téměř pominuli: Proč by měla být lidská rovnost znemožněna? Za předpokladu, že jsme mechanismus tohoto procesu správně popsali, jaký je motiv toho obrovského, přesně naplánovaného úsilí zmrazit dějiny v určitém okamžiku?

Tady se dostáváme k ústřednímu tajemství. Jak jsme viděli, mystika Strany a především Vnitřní strany závisí na doublethinku. Ale ještě hlouběji spočívá původní motiv, nepochybný instinkt, který vedl k uchopení moci a potom vytvořil doublethink. Ideopolicii, nepřetržitelné válčení a všechno ostatní příslušenství. Tento motiv ve skutečnosti spočívá...

Winston si najednou uvědomil ticho, jako si člověk uvědomí nový zvuk. Zdálo se mu, že Julie je už nějakou dobu velmi klidná. Ležela na boku, od pasu nahoru nahá, s tváří položenou na ruce jako na polštářku, s pramenem rozčuchaných černých vlasů přes oči. Nadra se jí pomalu a pravidelně zvedala a klesala.

"Julie."

Žádná odpověď.

"Julie, jsi vzhůru?"

Žádná odpověď. Zavřel knihu, položil ji pozorně na zem, lehl si a přetáhl přes Julii i přes sebe přehoz.

Ještě stále se nedověděl konečné tajemství. Pochopil jak; nechápal proč. Kapitola I. stejně jako Kapitola III. mu vlastně neřekly nic, co by nevěděl; pouze utřídily znalosti, které už měl. Ale když je přečetl, věděl líp než předtím, že není šilený. To, že je v menšině a že je možná jediný, z něj ještě nedělá šilence. Je pravda a je nepravda, a když se člověk drží pravdy, třeba proti celému světu, není šilený. Žlutý paprsek zapadajícího slunce dopadal oknem šikmo na polštář. Zavřel oči. Slunce na jeho obličej a na dívčině hladkém těle, dotýkajícím se jeho hrudi, mu dodávalo silný, ospalý pocit jistoty. "Zdravý rozum se nedá podchytit statisticky," šeptal. Usnul s pocitem, že tato poznámka obsahuje hlubokou moudrost.

Když se probudil, měl dojem, že spal dlouho, ale pohled na starodávné hodiny mu řekl, že je teprve dvacet třicet. Chvilí ležel a podřimoval; ze dvora zazněl obvyklý zpěv v hluboké tónině:

Bylo to jen marný vokouzlení,
vodešlo jak aprílový den;
ale ten pohled a to slovo,
mi vzaly mého srdce sen.

Cajdák byl zřejmě pořád populární. Stále ještě ho bylo všude slyšet. Přežil Píseň nenávisti. Julie se vzbudila, rozkošnický se protáhla a vstala z postele.

"Mám hlad," řekla. "Uděláme si ještě kávu. Sakra! Vaříč zhasl a voda je studená." Zavřela vaříč a zatřásla jím. "Není v něm petrolej."

"Snad nám pan Charrington trochu dá."

"To je zvláštní, byl přece plný. Obleču se," dodala. "Nějak se ochladilo."

Winston také vstal a oblékl se. Neúnavný hlas zpíval dál:

Říká se, že čas vše zhojí
a že člověk zapomene.
Ale úsměv, slzy bolí
v srdci ještě po letech.

Popošel k oknu a utáhl si opasek na kombinéze. Slunce jistě zašlo za domy, do dvora už nesvítilo. Dlažební kostky byly mokré, jako by je právě umyli, a Winstonovi připadalo, že obloha je také umytá, tak svěží a bleďá byla modř mezi komíny. Žena pochodovala vytrvale sem a tam, v intervalech se dávala do zpěvu a zase umlkala, věšela další pleny a další a ještě další. Uvažoval, zda pere na výdělek, nebo jen otročí pro dvacet, třicet vnoučat. Julie si stoupla vedle něj; se zvláštním zaujetím hleděli spolu na rozložitou postavu. Když tak pozoroval ženu v jejím charakteristickém postoji, její silné paže, jak se natahují ke šňůře, silné hýždě, vystouplé jako u kobyly, poprvé ho napadlo, že je vlastně krásná. Nikdy předtím mu nepřišlo na mysl, že by tělo padesátileté ženy, rozkynuté po porodech do obrovských rozměrů, potom zpevněné a zdrsňené prací, až zhrublo jako přezrálý tuřín, mohlo být krásné. Ale bylo krásné, a konečně, pomyslel si, proč ne? Vztah mezi celistvým beztvarým tělem, připomínajícím kus žuly, s drsnou narudlou kůží, a dívčím tělem, se podobal přirovnání šípku k růži. Proč by se měl plod považovat za méně cenný než květ?

"Je krásná," šeptal.

"Ta má víc než metr přes zadek," řekla Julie.

"V tom je její půvab," usmál se Winston.

Objímal Julii lehce jednou rukou kolem pružného pasu. Od boku ke kolenům se navzájem dotýkali. Z jejich těl nikdy nevzejde dítě. To je něco, co nikdy nemohou udělat. Mohou předávat tajemství jedině slovem, od mysli k mysli. Ta žena dole nemá myšlenky, má jen silné paže, vřelé srdce a plodné lůno. Byl by rád věděl, kolik dětí porodila. Klidně jich mohlo být patnáct. Kdysi, nakrátko, možná na rok, rozkvetla do krásy divoké růže a potom naráz napuchla jako pohnojený štěp, ztvrdla, zčervenala, zhrubla a pak už celý život prala, drhla, zašívala, vařila, zametala, leštila, spravovala, drhla, prala, nejdřív pro děti, potom pro vnoučata, přes třicet let! Bez přestání. A na konci toho všeho ještě zpívá. Tajemná účta, kterou k ní pociťoval, se mísila s pohledem na bleďou, bezmračnou oblohu, která se táhla nekonečně daleko za komíny. Je zvláštní, že obloha je táž pro každého, v Eurasii, v Eastasii, tady... A lidé pod touto oblohou jsou také skoro stejní – všude, na celém světě, miliardy právě takových lidí, kteří navzájem nevědí o své existenci, oddělení zdmi nenávisti a lži, a přece téměř přesně stejní – lidé, kteří se nikdy nenaučili myslet, ale v srdcích, v útrokách a ve svazech hromadí sílu, která jednoho dne vyvrátí svět. Jestli je vůbec nějaká naděje, spočívá v prolétech! Ještě sice knihu nepřečetl do konce, ale už věděl, že toto je určitě Goldsteinovo konečné poselství. Budoucnost patří prolétům. Ale má jistotu, že až přijde jejich čas, svět, který vybudují, nebude jemu, Winstonu Smithovi, právě tak cizí jako svět Strany? Ano, má, protože to přinejmenším bude svět zdravého rozumu. Kde je rovnost, může být i zdravý rozum. Dříve nebo později se to stane, síla se změní ve vědomí. Proléti jsou nesmrtelní, o tom není pochyb. Stačí podívat se na statnou postavu na dvoře. Nakonec procitnou. A než k tomu dojde, i kdyby to mělo být za tisíc let, zůstanou naživu, všemu navzdory, jako ptáci, a budou si, tělo tělu, odevzdávat životní sílu, kterou Strana nemá a kterou nemůže zabít.

"Vzpomínáš si," zeptal se, "na toho drozda, co nám zpíval první den na kraji lesa?"

"Nezpíval nám," řekla Julie. "Zpíval si pro svoje potěšení. Vlastně ani to ne. Prostě zpíval."

Ptáci zpívají, proléti zpívají, Strana nezpívá. Po celém světě, v Londýně a v New Yorku, v Africe, v Brazílii a v tajemných zakázaných zemích za hranicemi, na ulicích Paříže a Berlína, ve vesnicích na nekonečných ruských pláních, v čínských a japonských bazarech – všude stojí táž pevná, nepřemožitelná postava, která se prací a porody stala tak obrovskou, dře od narození do smrti, a ještě zpívá. Jednoho dne z těch mocných beder nutně vzejde plémě uvědomělých bytostí. Vy jste mrtví; jim patří budoucnost. Aby se člověk mohl na této budoucnosti podílet, musí si zachovat rozum, tak jako proléti udržují naživu tělo, a odevzdávat dál tajné učení, že dvě a dvě jsou čtyři.

"Jsme mrtví," řekl.

"Jsme mrtví," opakovala Julie oddaně.

"Jste mrtví," řekl kovový hlas za nimi.

Odskočili od sebe. Winstonovy vnitřnosti jako by se změnily v led. Viděl bělmo kolem duhovek Juliiných očí. Její tvář dostala mlčně žlutou barvu. Stopy líčidla na lících kostech ostře vynikly, jako by nesouvisely s pokožkou.

"Jste mrtví," opakoval kovový hlas.

"Bylo to za obrazem," vydechla Julie.

"Bylo to za obrazem," řekl hlas. "Zůstaňte přesně tam, kde jste. Ani se nehněte, dokud nedostanete příkaz."

Už to začíná, konečně to začíná! Nemohou dělat nic, jen stát a navzájem si hledět do očí. Utéci, aby se zachránili, dostat se z domu dřív, než bude pozdě – nic takového je ani nenapadlo. Bylo nemyslitelné neuposlechnout kovový hlas ze zdi. Něco cvaklo, jako by se otevřela západka, a zařinčelo rozbíjené sklo. Obraz spadl na zem a odkryl obrazovku za ním.

"Vidí nás," řekla Julie.

"Vidíme vás," řekl hlas. "Postavte se doprostřed pokoje. Zády k sobě. Sepněte ruce za hlavou. Nedotýkejte se navzájem."

Nedotýkali se, ale jemu se zdálo, že cítí, jak se Juliino tělo chvěje. Nebo že se možná chvělo jeho tělo. Podářilo se mu zabránit, aby mu drkotaly zuby, ale kolena zvládnout nedokázal. Bylo slyšet dupot holínek dole, v domě i venku. Dvůr byl zřejmě plný mužů. Vlekli cosi po kamenech. Ženin zpěv naráz zmlkl. Bylo slyšet, jak se necky s rachotem převrátily a jely přes dvůr, potom se ozval zmatený, hněvivý křik, který skončil výkřikem bolesti.

"Dům je obklíčen," řekl Winston.

"Dům je obklíčen," řekl hlas.

Slyšel, jak Julie drkotá zuby. "Asi bychom se měli rozloučit," řekla.

"Asi byste se měli rozloučit," řekl hlas. A potom jiný, docela jiný, tichý, kultivovaný hlas, který Winston jako by už kdysi slyšel: "A když už o tom mluvíme: Zlatá brána otevřená, zlatým klíčem podepřená, kdo do ní vejde, hlava mu sejde."

Něco dopadlo na postel za Winstonovými zády. Konec žebříku prorazil okno a přerazil rám. Kdosi lezl do okna. nahoru po schodech zběsile dupaly holínky. Pokoj se naplnil hranatými muži v černých uniformách, okovaných holínkách, s obušký v rukou.

Winston se už netřásl. Téměř nepohnul očima. Záleželo na jedné jediné věci: stát nehnutě, docela nehnutě a nedat jim záminku, aby ho uhodili. Muž s hladkou tváří profesionálního boxera, v níž ústa byla jen škvírou, se zastavil před ním a zamyšleně pohupoval obuškem mezi palcem a ukazováčkem. Winston se setkal s jeho očima. Pocit, že je nahý, s rukama za hlavou, s tváří a tělem úplně odhalený, byl téměř nesnesitelný. Chlap vystrčil špičku jazyka, olízl místo, kde by měly být rty a šel dál. Zazněla další rána. Někdo vzal ze stolu skleněné těžítka a rozbil ho na kusy o krb.

Úlomek korálu, droboučký růžový svitek, jako cukrová růžička z drotu, se kutálel po koberečku. Tak maličký, pomyslel si Winston, vždycky byl tak malý! Za ním se ozval těžký dech, dupot a Winston dostal prudký kopanec do kotníku, až skoro ztratil rovnováhu. Jeden z mužů vrazil Julii pěst do žaludku, až se zlomila jako skládací metr. Svíjela se na zemi a lapala po dechu. Winston se neopovážil otočit hlavu ani o milimetr, ale její zesinalá tvář, lapající po dechu, se občas objevila v jeho zorném poli. Přes vlastní hrůzu mu bylo, jako by její bolest cítil ve svém těle, smrtelnou bolest, která však přesto byla méně palčivá než zápas o dech. Věděl, jaké to je: strašlivá, umrtvující bolest, která tu sice stále byla, ale nemohla být ještě protřepána, protože především bylo třeba dýchat. Potom ji dva z těch mužů zvedli za ramena a pod kolena a vynesli z pokoje jako pytel. Winston ještě zahlédl její tvář, obrácenou dolů, žlutou a zkrivenou, s očima zavřenými a ještě stále se šmouhami líčidla na lících; a to bylo to poslední, co z ní viděl.

Stál naprosto bez hnutí. Nikdo ho zatím neudeřil. Myšlenky, které přicházely samy od sebe, ale zdály se docela nezajímavé, mu probleskovaly hlavou. Byl by rád věděl, jestli dostali pana Charringtona. A co udělali s ženou na dvoře. Uvědomil si, že se mu strašně chce močit, a byl tím mírně překvapen, protože močil sotva před dvěma či třemi hodinami. Všiml si, že hodiny u krbu ukazují devět, to znamená jednadvacet. Ale světlo se zdálo příliš silné. Nemělo by se v srpnu v jedenadvacet hodin už stmívat? Uvažoval, jestli si nakonec s Julií nepopletli čas – spal dvanáct hodin a myslel si, že je dvacet třicet a zatím ve skutečnosti bylo nula osm třicet následujícího rána. Ale dál tu myšlenku nerozváděl. Nebylo to zajímavé.

Na chodbě se ozvaly další, lehčí kroky. Do pokoje vešel pan Charrington. Chování mužů v černých uniformách se najednou stalo podřízenější. Něco se také změnilo v celém zjevu pana Charringtona. Jeho zrak padl na střepey skleněného těžítka.

"Posbírejte to," řekl zostra.

Jeden z mužů se poslušně shýbl. Cockneyovský přízvuk zmizel. Winston si najednou uvědomil, čím hlas to slyšel před několika okamžiky z obrazovky. Pan Charrington měl stále ještě na sobě staré sametové sako, ale jeho vlasy, předtím bílé, byly teď černé. Také neměl na nose brýle. Věnoval Winstonovi jediný ostrý pohled, jako by si ověřoval, zda je to on, a pak už si ho nevnímal. Byl to stále ještě on, ale už to nebyl týž člověk. Jeho tělo se napřímilo, jako by vyrostlo. Jeho tvář prošla nepatrnou změnou, která stačila, aby byla úplně jiná. Černé obočí nebylo tak husté,

vrásky zmizely, rysy obličeje jako by se změnily a dokonce i nos se zdál kratší. Byla to svěží, chladná tvář muže asi pětaticetiletého. Winston si uvědomil, že se poprvé v životě s plným vědomím dívá na příslušníka Ideopolicie.

ČÁST TŘETÍ

1

Nevěděl, kde je. Mohl se jen domnívat, že v budově Ministerstva lásky, ale zjistit se to nedalo.

Byl v cele bez oken, s vysokým stropem a stěnami z lesklého bílého porcelánu. Skryté lampy ji zaplavovaly studeným světlem a bylo slyšet tiché nepřetržité hučení, o němž předpokládal, že má něco společného s přívodem vzduchu. Lavice, spíše jen prkno, právě dost široké, aby se na něm dalo sedět, se táhla podél stěny, přerušena jediné dveřmi a na druhém konci vchodu záchodovou mísou bez dřevěného sedátka. Byly tam čtyři obrazovky, na každé stěně jedna.

V břiše cítil tupou bolest. Trvala od chvíle, kdy ho nacpali do uzavřeného vozu a odvezli. Měl také hlad, krutý, nezdravý hlad. Mohlo to být čtyřicet hodin, co naposled jedl, ale mohlo to být i třicet šest. Stále ještě nevěděl a pravděpodobně se to nedoví, jestli ho zatkli ráno nebo večer. Od chvíle svého zatčení nedostal jíst.

Seděl nehybně, jak jen dokázal, na nízké lavici s rukama zkříženýma na kolenou. Už se naučil sedět nehybně. Jakmile udělal neočekávaný pohyb, zařvali na něj z obrazovky. Ale touha po jídle vzrůstala. Nadevšechno toužil po kousku chleba. Myslel na to, že má pár drobtů v kapse kombinézy. Bylo dokonce možné, myslil si, že by tam mohl být i dost velký kus kůrky, protože občas jako by ho něco šimralo na noze. Pokušení zjistit to nakonec přemohlo strach; vklouzl rukou do kapsy.

"Smith!" zařval hlas z obrazovky. "6079 Smith W.! Ruce z kapes na celách!"

Seděl zas nehybně, ruce zkřížené na kolenou. Než ho dali sem, strčili ho nejdřív do jiné cely, pravděpodobně v obyčejném vězení, do jakési dočasné díry, kterou používaly patroly. Nevěděl, jak dlouho tam byl; určitě několik hodin; bez hodinek a bez denního světla bylo obtížné odhadnout čas. Bylo to hlučné a hnusně páchnoucí místo. Strčili ho do cely, která se podobala té, v níž byl teď, ale byla odporně špinavá a celou dobu v ní bylo nacpáno deset až patnáct lidí. Většinou obyčejní zločinci, ale i několik politických vězňů. Seděl mlčky, opřen o stěnu, špinavá těla do něho strkala, strach a bolest v břiše ho zaměstnávaly příliš, než aby se zajímal o své okolí, ale přesto si všiml ohromného rozdílu v chování vězňů-straníků a těch ostatních. Vězni-straníci byli tiší a vystrašení, kdežto obyčejní kriminálníci si nevšíмали nikoho a ničeho. Vykřikovali nadávky na dozorce, zuřivě se s nimi prali, když jim zabavili nějaké věci, psali na podlahu oplzlá slova, jedli pašované jídlo, které vytahovali z tajemných skrýší v šatech, a dokonce pokřikovali na obrazovku, když se snažila zjednat pořádek. Někteří se strážci zřejmě dobře vycházeli, oslovovali je přezdívkami a pokoušeli se loudit cigarety kukátkem ve dveřích. Dozorci také zacházeli s obyčejnými zločinci s jistou shovívavostí, i když drsně. Hodně se mluvilo o táborech nucených prací, kam bude většina vězňů podle očekávání poslána. Usoudil, že v táborech je to celkem dobré, pokud má člověk dobré styky a ví, jak na to. Bují tam úplatkářství, protekce a vyděračství všeho druhu, homosexualita a prostituce, dokonce je tam k mání nedovolený alkohol, destilovaný z brambor. Důvěry tam požívají jen obyčejní zločinci, především gangsteři a vrahové, kteří tvoří jakousi šlechtu. Všechnu špinavou práci vykonávají političti.

Neustále přicházeli a odcházeli vězni všeho druhu; pašeráci drog, podomní obchodníci, zloději, bandité, šmelináři, opilci, prostitutky. Někteří opilci byli takoví násilníci, že se ostatní vězni museli spojit, aby je přemohli. Jednou přivlekli čtyři dozorce obrovitou ženu, trosku okolo šedesátky, s velikými, houpajícími se prsy a hustými lokny bílých vlasů, které jí zplihly, jak se bila, kopala a křičela. Stáhli ji holínky, protože se je pokoušela kopat, a hodili ji Winstonovi na klín, že mu skoro přerazili stehenní kosti. Žena se vztyčila a vyprovázela je řevem "... hajzlové!" Když si všimla, že sedí na čemsi nerovném, sklouzla z Winstonových kolen na lavici.

"Promiň, drahoušku," řekla. "Nesedla bych si na tebe, ale ti buzeranti mě sem hodili. Nevěděj, jak zacházet s dámou, že jo?" Odmlčela se, poklepala si prsa a řihla. "Pardón," řekla, "nejsem docela ve své kůži."

Naklonila se kupředu a důkladně se vyzvracela na zem.

"Už je to lepší," opřela se dozadu se zavřenýma očima. "Člověk to v sobě nikdá nemá držet, to já říkám. Vyndat, dokud je to v žaludku čerstvý, že jo?"

Znovu ožila, obrátila se, aby se s odstupem podívala na Winstona, a zřejmě se jí okamžitě zalíbil. Položila mu kolem ramen obrovskou paži a přitáhla ho k sobě, dýchajíc mu do obličeje pivo a zvratky.

"Jak se jmenuješ, drahouši?" řekla.

"Smith," řekl Winston.

"Smith?" zeptala se. "To je sranda. Já jsem taky Smithová. No co," dodala sentimentálně, "mohla bych být tvoje máma."

Mohla by to být moje matka, pomyslel si Winston. Byla asi v tom věku a stejné postavy a bylo pravděpodobné, že lidé se po dvaceti letech v pracovním táboře poněkud změní.

Nikdo jiný na něj nepromluvil. Bylo až překvapující, jak obyčejní zločinci ignorovali vězně-straníky. "Ti političti," říkali o nich s lhotejným pohrdáním. Vězni-straníci se zřejmě báli promluvit s kýmkoli, a především jeden na druhého. Jenom jednou zaslechl v zmeti hlasů, jak si dvě ženy-straníčky, přitisknuté k sobě na lavici, vyměnili několik spěšně zašeptaných slov; a zvláště mu utkvěla nesrozumitelná narážka na jakousi místnost, které říkaly "stojednička".

Asi před dvěma, třemi hodinami ho přivedli sem. Tupá bolest v břiše nikdy docela neustoupila, ale někdy to bylo lepší, někdy horší, a podle toho se i rozpínaly nebo stahovaly jeho myšlenky. Když bolest polevila, propadal panice. Byly chvíle, kdy tak realisticky předvídal, co se s ním stane, až se mu srdce rozbušilo a dech se mu zastavil. Cítil rány obušků na loktech a okované holínky na holeních; viděl se, jak se plazí po zemi, křičí o slitování přes vyražené

zuby. Na Julii sotva pomyslel. Nedovedl se na nic soustředit. Miloval ji, nezradil by ji; ale to byl jen fakt, který znal tak, jako znal pravidla aritmetiky. Necítil k ní lásku a nebyl zvědavý, co se s ní děje. Častěji myslel na O'Briena, se zábleskem naděje. O'Brien přece musí vědět, že ho zatkli. Říkal, že Bratrstvo se nikdy nesnaží zachránit své členy. Ale je tu přece žiletka; poslali by žiletku, kdyby mohli. Snad by zůstalo pět vteřin, než by dozorci vtrhli do cely. Žiletka by se do něho zakousla s palčivým chladem, a dokonce i prsty, kterými by ji držel, by prořízla až na kost. Všechny jeho myšlenky patřily trpícímu tělu, které se třásl o před nejmenší bolestí. Nebyl si jist, zda by žiletku použil, i kdyby měl příležitost. Bylo přirozenější existovat od chvíle ke chvíli a přijímat dalších deset minut života, i když s jistotou, že na konci bude mučení.

Někdy se pokoušel spočítat porcelánové dlaždičky na stěnách cely. Mělo by to být jednoduché, ale vždy se na nějakém místě v počítání zmýlil. Častěji si kladl otázku, kde je jaká je právě denní doba. Jednu chvíli si byl jist, že venku je plné denní světlo, a v příštím okamžiku si byl právě tak jist, že je hluboká tma. Na tomto místě, to věděl instinktivně, se světla nikdy nezhasínají. Je to místo bez temnoty; teď mu bylo jasné, proč O'Brien zřejmě pochopil nárazku. Na Ministerstvu lásky nebyla okna. Jeho cela je možná v samém středu budovy anebo hned u vnější zdi; možná že je deset poschodí pod zemí anebo třicet nad zemí. V duchu se pohyboval od místa k místu a snažil se podle tělesných pocitů určit, zda hnízdí vysoko ve vzduchu anebo je pochován hluboko pod zemí.

Zvenčí zazněl dusot holínek. Ocelové dveře se s řinčením otevřely. Dovnitř rázně vstoupil mladý důstojník v elegantní černé uniformě, jako by se celý leskl nablýskanou kůží, jeho bleďá souměrná tvář připomínala voskovou masku. Pokynul dozorcům venku, aby přivedli vězně. Do cely se vpotácel básník Ampleforth. Dveře se zase s řinkotem zavřely.

Ampleforth udělal jeden nebo dva nejisté pohyby ze strany na stranu, nejspíš hledal další dveře, kterými by vyšel ven, a potom začal přecházet sem a tam po cele. Ještě si nevšiml, že je tam Winston. Jeho unavené oči hleděly na stěnu asi metr nad úroveň Winstonovy hlavy. Byl bez bot a z dřevěných ponožek trčely velké špinavé palce. Také se už několik dní neholil. Štětinaté fousy mu pokrývaly tvář až po lícní kosti a dodávaly mu vzezření lotra, jež divně ladilo s jeho velkou hubenou postavou a nervózními pohyby.

Winston se trochu probral z letargie. Musí s Ampleforthem promluvit, i s rizikem, že na něj obrazovka začne řvát. Dalo se dokonce předpokládat, že Ampleforth má žiletku.

"Ampleforthe," řekl.

Řev z obrazovky se neozval. Ampleforth se zastavil, mírně vyveden z míry. Pomalu zaostřil pohled na Winstona.

"Á, Smith?" řekl. "Ty taky?"

"Za co jsi tady?"

"Abych pravdu řekl..." Sedl si neohrabaně na lavici proti Winstonovi. "Existuje jediný prohřešek, ne?" řekl.

"A dopustil ses ho?"

"Zřejmě ano."

Položil si ruku na čelo a chvíli si tiskl spánky, jako by se snažil na něco se rozpomenout.

"Tyhle věci se stávají," začal neurčitě. "Podařilo se mi oživit jeden případ – možný případ. Byla to neopatrnost, o tom není pochyby. Přípravovali jsme konečné vydání Kiplingových básní. Ponechal jsem na konci jednoho verše slovo Bůh. Nemohl jsem si pomoci," dodal téměř rozhořčeně a zvedl oči, aby se podíval na Winstona. "Ten řádek se nedal změnit. Rýmovalo se to s kruh. Víš, že v celé slovní zásobě existuje jen asi dvanáct rýmů na kruh? Lámal jsem si hlavu celé dny. Jiný rým nebyl."

Výraz v jeho tváři se změnil. Zmizela rozmrzelost a na okamžik vypadal téměř potěšeně. Skrze špinu a rozčuchané vlasy prosvítala intelektuální vroucnost, radost pedanta, který objevil nějaký nepotřebný fakt.

"Napadlo tě někdy," řekl, "že celé dějiny anglické poezie jsou determinovány faktem, že anglický jazyk postrádá rýmy?"

Ne, tato zvláštní myšlenka Winstona nikdy nenapadla. Ani mu za těchto okolností nepřípadala nijak důležitá nebo zajímavá.

"Víš, jaká denní doba je," zeptal se.

Ampleforth se zase zatvářil zděšeně. "Ani jsem o tom nepřemýšlel. Zatkli mě – mohlo to být tak před dvěma dny – možná před třemi." Těkal očima po stěnách, jako by očekával, že tam najde okno. "Tady není rozdíl mezi dnem a nocí. Nechápu, jak by si člověk mohl vypočítat čas."

Hovořili o různých věcech několik minut a vtom je řev z obrazovky bez zjevného důvodu napomenul, aby byli zticha. Winston seděl pokojně, ruce zkřížené. Ampleforth, příliš velký, než aby mohl pohodlně sedět na úzké lavici, se neklidně vrtěl ze strany na stranu, objímaje svými hubenými rukama střídavě obě kolena. Obrazovka na něj štekla, aby seděl klidně. Čas míjel. Dvacet minut – hodina – těžko říci. Venku se znova ozval dupot holínek. Winstonovy vnitřnosti se sevřely. Brzy, velmi brzy, možná za pět minut, možná hned, bude ten dupot znamenat, že na něho přišla řada.

Dveře se otevřely. Do cely vstoupil mladý důstojník s chladnou tváří. Úsečným pohybem ruky ukázal na Amplefortha.

"Místnost 101," řekl.

Ampleforth nemotorně vypochoďoval mezi dvěma dozorci, ve tváři nejistotu, zmatek a nepochopení.

Zdálo se, že uplynula dlouhá doba. Znovu se ozvala bolest v břiše. Winstonovy úvahy se točily po stejné trase jako kulička, co padá stále do stejných škvír. V hlavě mu rezonovalo šest věcí: bolest v břiše; kousíček chleba; krev a křik; Julie; O'Brien; žiletka. Zachvátila ho další křeč v útrokách; okované holínky se přibližovaly. Otevřenými dveřmi zavál silný pach studeného potu. Do cely vstoupil Parsons. Měl na sobě khaki šortky a sportovní košili.

Tentokrát byl Winston tak ohromen, že na své útrapy zapomněl.

"Ty jsi tady!" zvolal.

Parsons se na Winstona podíval pohledem, v němž nebyl ani zájem ani překvapení, jenom utrpení. Začal křečovitě přecházet sem a tam, zřejmě nebyl schopen zůstat v klidu. Kdykoli narovnal masitá kolena, bylo vidět, jak se třesou. Oči měl doširoka otevřené a upřeně zíral před sebe, jako by se nemohl ubránit, aby hleděl na cosi ve střední vzdálenosti.

"Za co jsi tu?" zeptal se Winston.

"Ideozločin!" řekl Parsons skoro s pláčem. Z tónu jeho hlasu bylo jasné, že úplně uznává svou vinu, že se toho hrozí a nechce se mu věřit, že by se s ním takové slovo mohlo spojovat. Zastavil se proti Winstonovi a dychtivě začal dorážet: "Nemyslíš si, že mě zastřelí, že ne, kamaráde? Přece člověka nezastřelí, když vlastně nic neudělal – jenom za myšlenky, kterým se nemůže ubránit? Já vím, že člověka spravedlivě vyslechnou. Ach, v tomhle já jim důvěřuju! Přece mají o mně záznamy, ne? Ty přece víš, jaký jsem byl. Vlastně ne špatný chlap. Ne moc chytrý, samozřejmě, ale snaživý. Já se přece snažil udělat pro Stranu všechno, no ne? Vývaznu z toho s pěti lety, nemyslíš? Anebo možná s deseti? Chlap jako já by mohl být v pracovním táboře docela užitečný. Přece by mě nezastřelili jen za to, že jsem jednou vyjel z kolejí?"

"Jsi vinen?" zeptal se Winston.

"To se ví, že jsem vinen!" vykřikl Parsons a servilně pohlédl na obrazovku. "Snad si nemyslíš, že by Strana zavřela nevinného člověka?" Jeho žabí obličej se uklidnil a dokonce dostal poněkud svatouškovský výraz. "Ideozločin je příšerná věc, člověče," řekl pompézně. "Je zákeřný. Zmocní se tě, ani nevíš jak. Víš jak se zmocnil mně? Ve spánku! Ano, je to tak. A já tak pracoval, snažil se hledět si svého, vůbec jsem nevěděl, že mám v hlavě něco špatného. A potom jsem začal mluvit ze spaní. A víš, co mě slyšeli říkat?"

Ztišil hlas jako někdo, kdo musí pronést před lékařem neslušné slovo.

"Pryč s Velkým bratrem! – Ano, to jsem řekl! A zřejmě jsem to opakoval znovu a znovu. Mezi námi, kamaráde, jsem rád, že mě dostali dřív, než to došlo dál. Víš, co jim řeknu, až přijdu před tribunál? „Děkuju vám,“ řeknu, „děkuju vám, že jste mě zachránili dřív, než bylo pozdě.“

"Kdo tě udal?" zeptal se Winston.

"Moje dcera," řekl Parsons s jakousi žalostnou pýchou. "Poslouchala klíčovou dírkou. Slyšela, co jsem říkal, a hned na druhý den si to štrádovala k patrole. Na takového prcka je to výkon, co? Vůbec jí to nemám za zlý. Fakticky jsem na ni pyšný. Každopádně to dokazuje, že jsem ji vychovával ve správném duchu."

Udělal ještě několik trhavých pohybů, a přitom vrhl toužebný pohled na záchodovou mísu. Pak si najednou strhl šortky.

"Promiň, brachu," řekl, "nemůžu si pomoci. To je tím čekáním."

Vrazil svou velkou zadnici do záchodové mísy. Winston si zakryl obličej rukama.

"Smith!" zařval hlas z obrazovky. "6079 Smith W.! Odkryjte si tvář. Na celách si nikdo tvář zakrývat nebude!"

Winston dal ruce dolů. Parsons použil záchodu hlučně a mohutně. Potom se ukázalo, že splachování je pokažené a cela dlouhé hodiny hnusně páchla.

Parsonse odvedli. Přicházeli další vězni a zase záhadně mizeli. Jednu vězeňkyni poslali do "Místnosti 101" a Winston si všiml, že jako by se scvrkla a změnila barvu, když ta slova uslyšela. Mohlo být odpoledne, v případě, že sem byl přiveden ráno; anebo půlnoc, v případě, že ho sem přivedli odpoledne. V cele bylo šest vězňů, mužů i žen. Seděli docela tiše. Proti Winstonovi byl chlapík s vystoupilými zuby, bez brady, jehož obličej připomínal velkého neškodného hlodavce. Tučné skvrnitě tváře měl vespod tak vyboulené, že by člověk skoro věřil, že tam má skryté malé zásobníky s potravou. Bledě šedé oči bázněvě tékaly po ostatních, a rychle se odvracely, jakmile zachytily něčí pohled.

Dveře se otevřely a byl přiveden další vězeň. Při pohledu na něj Winstona zamrazilo. Byl to obyčejný člověk, jistě nebyval žádný fešák ani šereda, snad inženýr nebo třeba technik. Úděsná byla však jeho vychrtlá tvář. Připomínala umrlčí lebku. Byla tak hubená, že ústa a oči vypadaly nepřiměřeně velké a zorničky jako by byly naplněny vražednou, nesmiřitelnou nenávistí ke všemu živému.

Usedl na lavici kousek od Winstona. Winston na něj už nepohlédl, ale tu zmučenou umrlčí tvář viděl v duchu tak živě, jako by ji měl přímo před očima. Najednou si uvědomil, oč jde. Ten člověk umírá hladem. Na tuhle myšlenku zřejmě přišli všichni v cele naráz. Lidmi na lavici proběhla vlna nepatrného pohybu. Pohled muže bez brady zalétl k člověku s umrlčí tváří, pak se zase odvrátil a znovu se k němu vrátil, jakoby přitahován neodolatelnou silou. Najednou se začal na lavici vrtět. Pak vstal, neohrabaně a kolébavě přešel přes celu, zalovil v kapse kombinézy a s rozpačitým výrazem podal umouněný kousek chleba člověku s umrlčí tváří.

Z obrazovky zazněl zuřivý, ohlušující řev. Bezbradý se skokem vrátil na své místo. Umrllec rychle strčil ruce za záda, jako by chtěl celému světu ukázat, že dárek odmítl.

"Bumstead!" zařval hlas. "2713 Bumstead J.! Pusťte ten kus chleba!"

Bezbradý nechal kousek chleba spadnout na zem.

"Zůstaňte stát, kde jste," řekl hlas. "Tváří ke dveřím. Nehýbejte se."

Bezbradý poslechl. Jeho ducaté tváře se neovladatelně třásly. Dveře se s cvaknutím otevřely. Vešel mladý důstojník, a když ustoupil stranou, objevil se za ním malý, podsaditý dozorce s obrovskými pažemi a rameny. Postavil se proti bezbradému a na důstojníkův signál mu vši silou dal příšernou ránu do úst. Úder byl veden takovou intenzitou, že bezbradého skoro smetl z podlahy. Jeho tělo letělo přes celu a zastavilo se o spodek záchodové mísy. Chvilku tam ležel omráčený a z úst a z nosu mu vytékala tmavá krev. Slabounce sténal, spíš kňučel, zřejmě byl v bezvědomí. Potom se převálil a nejistě se vzepřel na rukou a na kolenou. V proudu krve a slin mu z úst vypadly dvě poloviny umělého chrupu.

Vězni seděli úplně tiše, ruce na kolenou. Bezbradý se doplazel na své místo. Spodní část jeho obličeje na jedné

straně pomalu tmavla. Ústa opuchla v beztvárovou masu třešňové barvy, s temnou dírou uprostřed. Krev mu občas kapala na kombinézu. Šedivé oči těkaly z jedné tváře na druhou a byl v nich provinilý výraz, jako by se snažil zjistit, nakolik jim ostatní pohrdají pro jeho ponížení.

Dveře se otevřely. Důstojník ukázal na muže s umrlčí lebkou.

"Místnost 101," řekl.

Po Winstonově boku se ozval vzdech a záupění. Muž se vrhl na kolena se sepjatýma rukama.

"Soudruhu! Pane důstojníku!" křičel. "Tam mě nesmíte dát! Copak jsem vám neřekl všechno? Co ještě chcete vědět? Neexistuje nic, co bych nepřiznal, nic! Jen mi řekněte, co to je, a já to hned přiznám. Napište to a já to podepišu – cokoli! Jen ne místnost 101!"

"Místnost 101," řekl důstojník.

Mužova tvář, už teď velmi bledá, se zbarvila tak, že by Winston nebyl věřil, že je to možné. Nabyla naprosto nepochybně zeleného odstínu.

"Dělejte se mnou, co chcete!" křičel. "Mořte mě celé týdny hladem. Skončete to a nechte mě umřít. Zastřelte mě. Pověste mě. Odsuďte mě na pětadvacet let. Mám ještě někoho udat? Jen řekněte koho a já vám povím, co budete chtít. Nezáleží mi na nikom, nezáleží mi na tom, co s těmi lidmi uděláte. Mám ženu a tři děti. Nejstaršímu ještě není šest. Můžete si je všechny vzít a podřezat jim krky před mýma očima, a já budu stát a dívat se na to. Jen ne místnost 101."

"Místnost 101," řekl důstojník.

Muž se šíleným výrazem rozhlédl po ostatních, jako by chtěl poslat někoho jiného místo sebe. Jeho oči se zastavily na rozbité tváři bezbradého. Vymrštil hubenou paži.

"Toho byste měli vzít, ne mě!" křičel. "Vy jste neslyšeli, co říkal, když mu rozbili hubu. Dejte mi příležitost, já vám to řeknu doslova. Ten je proti Straně, ne já." Dozorci postoupili dopředu. Mužův hlas se změnil ve vriskot. "Vy jste ho neslyšeli!" opakoval. "V obrazovce se něco pokazilo. Jeho hledáte, ne mě. Vezměte jeho, ne mě!"

Dva podsadití dozorcí se sehnuli a uchopili ho pod paži. V tom okamžiku sebou mrštil o zem a chopil se železné nohy od lavice. Začal beze slov výt jako zvíře. Dozorci se ho chopili, aby ho odtrhli, ale on se držel s překvapující silou. Snad dvacet vteřin ho tahali. Vězni seděli tiše, ruce na kolenou, a upřeně hleděli před sebe. Kvílení ustalo, muži už zbývaly síly, jen aby se nepustil. Potom zazněl úplně jiný výkřik. Jeden z dozorců mu dupl holínkou na ruku a rozdrtil mu prsty. Postavili ho na nohy.

"Místnost 101," řekl důstojník.

Muže vyvedli. Kráčel vrávoravě, se skloněnou hlavou, držel si rozdrčenou ruku a všechna bojovnost z něho vyprchala.

Uplynula dlouhá doba. Jestliže odvedli muže s umrlčí tváří o půlnoci, je teď ráno; jestli se to stalo ráno, tak je odpoledne. Winston byl sám, už celé hodiny. Od sezení na úzké lavici ho všechno bolelo tak, že vstal a procházel se, a obrazovka ho nenapomínala. Kousek chleba ležel stále tam, kde ho bezbradý upustil. Zpočátku se jen s velkým sebezapřením bránil, aby se na něj nepodíval. Nyní hlad ustoupil žízni. V ústech měl lepkavou a špatnou chuť. Hučení a neměnné bílé světlo vyvolávaly skoro mdloby, pocit prázdna uvnitř hlavy. Vstával, nucen nesnesitelnou bolestí v zádech, a hned si zase sedal, protože byl příliš malátný, než aby vydržel stát na nohou. Jakmile však ovládl tělesné pocity, vrátil se strach. Někdy myslel se slabou nadějí na O'Briena a na žiletku. Nejpravděpodobnější bylo, že by žiletka mohla být ukrytá v jídle. Ale dosud mu nedali najíst. Pomyšlení na Julii bylo horší. Možná je jí právě v této chvíli ještě hůř než jemu a křičí bolestí. Kdybych mohl zachránit Julii tím, že by se moje utrpení zdvojnásobilo, udělal bych to? Ano, udělal. Ale to bylo pouze rozumové rozhodnutí, protože věděl, že by to udělat měl. Ale necítil to. Na tomto místě člověk nemohl cítit nic, jen bolest a očekávané utrpení. A je vůbec možné v situaci, kdy člověk už tak zkouší jako zvíře, aby se jeho vlastní bolest zvětšila? Na tuhle otázku ještě nedokázal odpovědět.

Holinky se znovu přibližovaly. Dveře se otevřely. Vešel O'Brien.

Winston vyskočil. Byl tím pohledem šokován tak, že z něj vyprchala všechna opatrnost. Poprvé po mnoha letech zapomněl na přítomnost obrazovky.

"Tebe taky dostali?" vykřikl.

"Mě dostali už dávno," řekl O'Brien s mírnou, skoro lítostivou ironií. Odstoupil stranou. Za ním se objevil rozložitý dozorce s dokouhým černým obuškem v ruce.

"Tys to věděl, Winstone," řekl O'Brien. "Neklam sám sebe. Tys to přece věděl – od začátku jsi to věděl."

Ano, teď chápal, že to od začátku věděl. Ale nebyl čas na to myslet. Teď měl oči jen pro obušek v dozorcových rukách. Může dopadnout kamkoli, na temeno, na okraj ucha, na paži, na loket...

Loket! Svezl se na kolena, téměř ochromen, svíraje si zasažený loket druhou rukou. Všechno explodovalo žlutým světlem. Nepředstavitelné, je nepředstavitelné, že by jediný úder mohl způsobit takovou bolest! Světlo zmizelo a viděl jen ty dva, jak na něho hledí. Dozorce se smál tomu, jak se složil.

V každém případě však dostal odpověď na svou otázku. Za nic na světě si člověk nemůže přát znásobení bolesti. Když jde o bolest, může si člověk přát jediné: aby přestala. Nic na světě není tak zlé jako fyzické utrpení. Tváří v tvář takové trýzni není hrdinů, není hrdinů, opakoval si v duchu, když se svíjel na zemi, bezmocně svíraje zchromlou levou paži.

2

Ležel na čemsi, co se podobalo polnímu lůžku, jenže to lůžko se vznášelo vysoko nad zemí a on byl k němu připoután tak, že se nemohl hnout. Na tvář mu dopadalo světlo, které se zdálo silnější než obvykle. O'Brien stál u něj a upřeně se na něho díval. Z druhé strany stál člověk v bílém plášti a držel injekční stříkačku.

Už dlouho měl otevřené oči, ale své okolí vnímal jen postupně. Měl dojem, že vplul do této místnosti z

nějakého úplně jiného světa, ze světa hluboko pod vodou. Jak dlouho tam dole byl, nevěděl. Od chvíle, kdy ho uvěznil, neviděl ani tmu ani denní světlo. Kromě toho nebyly jeho vzpomínky souvislé. Byly chvíle, kdy se jeho vědomí, dokonce i takové vědomí, které si člověk uchovává ve snu, zastavilo a obnovilo až po intervalu prázdnoty. Ale nemohl si ověřit, zda intervaly trvaly dny, týdny anebo jen pár vteřin.

Celá hrůza začala prvním úderem do lokte. Teprve později si uvědomil, že to všechno byla jen předehra, rituál, jemuž byli podrobeni skoro všichni vězni. Existoval dlouhý výčet zločinů – špionáž, sabotáž a podobně – ke kterým se vlastně musel přiznat každý. Přiznání byla jen formalita, i když mučení bylo skutečné. Nemohl si vzpomenout, kolikrát ho zbili a jak dlouho bití trvalo. Pokaždé se jim zabývalo současně pět nebo šest mužů v černých uniformách. Někdy ho bili pěstí, jindy obušky nebo ocelovými pruty, občas do něj kopali holínkami. Byly chvíle, kdy se válel po zemi, bez studu, jako zvíře, svíjel se sem a tam v neustálém beznadějném úsilí vyhnout se bití, a bezděčně tak vyprovokoval další a další kopance do žeber, do břicha, do loktů, do holení, do rozkroku, do varlat, do kostrče. Byly chvíle, kdy to pokračovalo dál a dál a dál, až se mu zdálo kruté, hanebné a neodpustitelné ne to, že ho dozorcí bijí, ale to, že nedokázal ztratit vědomí. Byly chvíle, kdy ho natolik opustila všechna odvaha, že začal prosit o milost dřív, než ho začali bít, pouhý pohled na napřaženou pěst stačil, aby začal chrlit přiznání ke skutečným i k imaginárním zločinům. Jindy se zase rozhodl, že nepřizná nic, každé slovo z něj museli vynutit mezi záchvaty bolesti, a byly chvíle, kdy se chabě pokoušel o kompromis, a v duchu si říkal: Přiznám se, ale ještě ne. Musím vydržet, dokud bolest nebude nesnesitelná. Ještě tři kopance, ještě dva, a pak jim řeknu, co chtějí. Někdy ho zbili tak, že nemohl stát, potom ho hodili jako pytel brambor na kamennou podlahu cely, nechali ho několik hodin vzpomínat a pak ho vytáhli a bili znovu. Občas mu poskytl i delší čas na zotavení. Vzpomínal si na ty chvíle nejasně, protože je trávil hlavně ve spánku nebo v naprostém umrtvení. Pamatoval se na celu s dřevěnou pryčnou, vlastně jakousi polici, která trčela ze zdi, a plechovým umyvadlem, i na to, jak jedl horkou polévku a chléb a někdy pil kávu. Vybavoval si nabručeného holiče, který mu přišel oškrábnout bradu a ostříhat vlasy, a na nesympatické muže úředního vystupování, kteří mu měřili puls, zkoušeli reflexy, ohmnovali víčka, ohmatávali ho drsnými prsty, zda nemá polámané kosti, a dávali mu do paže uspávací injekci.

Bití už nebylo tak časté a stalo se hlavně pohrůzkou, hrůzou, kterou mohli kdykoliv znovu vyvolat, kdyby jeho odpovědi byly neuspokojivé. Vyšetřovatelé už nebyli hulváti v černých uniformách, ale straničtí intelektuálové, baculatí svižní chlapíci s blýskavými brýlemi, kteří na něm pracovali na směny v časových úsecích, které trvaly – aspoň si to myslel, jistý si být nemohl – nepřetržitě deset či dvanáct hodin. Vyšetřovatelé dbali na to, aby trpěl neustálou slabou bolestí, ale nešlo jim jen o bolest jako takovou. Fackovali ho, kroutili mu uši, tahali ho za vlasy, nutili ho stát na jedné noze, nedovolili mu jít se vymočit, svítili mu prudkým světlem do tváře, až mu slzely oči; cílem bylo ponížit ho, zničit jeho schopnost diskutovat a logicky uvažovat. Jejich skutečnou zbraní bylo neúprosné vyslýchání, které trvalo hodiny a hodiny, podráždili mu nohy a chystali mu léčky, překrucovali všechno, co řekl, usvědčovali ho na každém kroku, že lže a protřeč si; až se rozplakal, hanbou i nervovým vyčerpáním. Někdy se rozplakal třeba i pětkrát za jediné sezení. Většinu času ho uráželi a při každém zaváhání mu vyhrožovali, že ho opět předají dozorcům; někdy však najednou změnili tón, říkali mu soudruhu, apelovali na něj ve jménu Angsocu a Velkého bratra a starostivě se vyptávali, jestli ještě ani teď v sobě nemá dost oddanosti Straně, aby chtěl odčinit zlo, které spáchal. Když měl po hodinách výslechu nervy nadranc, přiměly ho i takové prosby k ubrečenému řňukání. Nakonec ho ty dotěrné hlasy zlomily dokonaleji než boty a pěstí dozorců. Proměnil se v ústa, která mluvila, ruku, jež podepisovala, co se od něj žádalo. Jeho jediný zájem bylo zjistit, co po něm chtějí, a rychle to vyklopit, než týráni začne nanovo. Přiznal se, že úkladně zavraždil významné členy Strany, rozšiřoval podvrtné pamflety, zpronevěřil státní peníze, prodal vojenské tajemství, páchal sabotáže všeho druhu. Přiznal se, že byl placený špión eastasijské vlády už v roce 1968. Přiznal se, že je věřící, obdivovatel kapitalismu a sexuální zvrhlík. Přiznal se, že zavraždil svou ženu, i když věděl, a jeho vyšetřovatelé to také museli vědět, že jeho žena ještě žije. Přiznal se, že byl po léta v osobním spojení s Goldsteinem, že byl členem podzemní organizace, k níž patřil skoro každý člověk, kterého znal. Bylo jednodušší přiznat se ke všemu a kdekoho do toho zaplést. Navíc to v jistém smyslu bylo všechno pravda. Pravdou bylo, že je nepřítel Strany, a Strana nedělá rozdíl mezi myšlenkou a činem.

Měl také vzpomínky jiného druhu. Vytanuly mu občas v mysli bez jakékoli spojitosti, jako obrázky, kolem nichž bylo všude černo. Byl v cele, ve které bylo možná tma, možná světlo, protože viděl jen pár očí. U ruky mu pomalu a pravidelně tikal nějaký přístroj. Ty oči se zvětšily a rozzářily. Najednou byl vymrštěn ze svého místa, vletěl střemhlav do těch očí a ty ho pohltily.

Seděl připoután k židli obklopené číselníky, pod oslňujícími světly. Někáký muž v bílém plášti odečítal z číselníků. Venku zazněl dupot těžkých holínek. Dveře se s cvaknutím otevřely. Vešel důstojník s voskovou tváří, následován dvěma dozorcí.

"Místnost 101," řekl důstojník.

Muž v bílém plášti se ani neohlédl, ani se na Winstona nepodíval, hleděl jen na ty číselníky.

Valil se obrovskou chodbou, kilometr širokou, plnou zářivého zlatistého světla, řval smíchem a z plných plic křičel svá přiznání. Přiznával se ke všemu, dokonce i k věcem, které se mu podařilo zatajit při mučení. Vyprávěl příběh svého života posluchačstvu, které ho už znalo. Byli tam dozorcí, další vyšetřovatelé, muži v bílých pláštích, O'Brien, Julie, pan Charrington, všichni se valili chodbou a řičeli smíchem. Přeskočili cosi příšerného, co čekalo uloženo v budoucnosti, a rázem bylo po všem. Všechno bylo v pořádku, už mu nehrozila žádná bolest, poslední hříšek jeho života byl odhalen, pochopen, odpuštěn.

Vstával z pryčny a byl si napůl jist, že slyšel O'Brienův hlas. V průběhu výslechů měl pocit, že O'Brien je vedle něho, jenomže ho nebylo vidět. To O'Brien všechno řídil. To on nasadil strážce na Winstona a zabránil jim, aby ho zabili. To on rozhodoval, kdy má Winston křičet bolestí, kdy má mít oddech, kdy má být nakrmen, kdy má spát, kdy mu mají do paže napumpovat drogy. To on kladl otázky a naznačoval odpovědi. On byl trýznitel i ochránce, inkvizitor i

přítel. A jednou – Winston si nemohl vzpomenout, zda pod drogami nebo v normálním spánku, nebo dokonce v bdělém stavu – mu čísi hlas zašeptal do ucha: "Neboj se, Winstone, chráním tě. Sedm let jsem tě sledoval. Teď přišel obrat. Zachráním tě, učiním tě dokonalým." Nebyl si jistý, zda to byl hlas O'Brienův, ale byl to týž hlas, který mu kdysi řekl: "Setkáme se na místě, kde není temnoty," v jiném snu, před sedmi lety.

Nevzpomínal si, jak výslech skončil. Nějaký čas o sobě nevěděl a potom se cela, nebo místnost, ve které byl nyní, postupně zhmotnila. Ležel skoro natažený na zádech, neschopný pohybu. Tělo měl připoutáno ve všech důležitých bodech. Dokonce i hlavu měl vzadu nějakým způsobem sevřenou. O'Brien se na něho díval vážně, skoro smutně. Jeho tvář, když ji pozoroval zdola, vypadala drsná a sešlá, s váčky pod očima a vráskami únavy od nosu k bradě. Byl starší, než si Winston myslel, bylo mu tak osmačtyřicet nebo padesát. Ruku měl na číselníku s čísly po obvodu a s pákou nahoře.

"Řekl jsem ti," pravil O'Brien, "že až se zase sejdem, bude to tady."

"Ano," řekl Winston.

Bez výstrahy, jen po nepatrném pohybu O'Brienovy ruky, mu tělem projela vlna bolesti. Byla to úděsná bolest, protože nechápal, co se děje, a měl pocit, že je smrtelně zraňován. Nevěděl, zda se to skutečně děje, nebo zda je to vyvoláno elektrickým proudem. Ale kroutilo mu to tělo a pomalu lámalo klouby. Bolestí mu vyrazil na čele pot. Nejhorší však byl strach, že mu praskne páteř. Zaťal zuby a těžce dýchal nosem, snaže se co nejdéle nekřičet.

"Bojiš se," řekl O'Brien, pozoruje jeho tvář, "že v příštím okamžiku se něco zlomí. Máš strach, že to bude páteř. Živě si v duchu představuješ, jak se ti rvou obratle a jak z nich kape míšní mok. Že je to tak, Winstone?"

Winston neodpověděl. O'Brien vrátil páku po číselníku. Vlna bolesti ustoupila tak rychle, jak přišla.

"To bylo čtyřicet," řekl O'Brien. "Vidíš, čísla na číselníku jdou až do stovky. Pamatuj, že ti v kteroukoliv chvíli mohu způsobit bolest jakéhokoli stupně. Když budeš lhát, vytáčet se, nebo ze sebe dělat hlupáka, okamžitě budeš řvát bolestí. Rozumíš?"

"Ano," řekl Winston.

O'Brienovo chování ztratilo na strohosti. Zamyšleně si posunul brýle a udělal pár kroků. Když promluvil, jeho hlas byl mírný a trpělivý. Vypadal jako lékař, učitel nebo dokonce kněz, který se úzkostlivě snaží spíš vysvětlit a přesvědčit než trestat.

"Dávám si s tebou práci, Winstone," řekl, "protože se to vyplatí. Víš moc dobře, oč jde. Už celé roky to víš, i když proti tomu vědomí bojuješ. Jsi pomatený. Máš narušenou paměť. Nejsi schopný zapamatovat si skutečné události a přesvědčuješ sám sebe že si pamatuješ jiné události, které se nikdy nestaly. Naštěstí se to dá léčit. Sám jsi se z toho vyléčit nemohl, protože jsi nechtěl. Nebyl jsi schopný vynaložit ani trochu úsilí a vůle. A já dobře vím, že i teď se ještě držíš své choroby a myslíš si, že je to ctnost. Vezměme příklad: s kterou velmocí je Oceánie v této chvíli ve válce?"

"Když mě zatkli, byla Oceánie ve válce s Eastasií."

"S Eastasií. Dobře. Oceánie byla odjakživa ve válce s Eastasií, ne?"

Winston se nadechl. Otevřel ústa, aby něco řekl, a potom zmlkl. Nemohl odtrhnout oči od číselníku.

"Pravdu, prosím tě, Winstone. Tvou pravdu. Pověz mi, co si podle tebe pamatuješ."

"Vzpomínám si, že ještě týden před tím, než mě zatkli, jsme vůbec nebyli ve válce se Eastasií. Byli jsme spojenci. Válku jsme vedli proti Eurasii. Trvala čtyři roky. Předtím..."

O'Brien ho zarazil pohybem ruky.

"Jiný příklad," řekl. "Před několika lety jsi trpěl skutečně vážnou halucinací. Věřil jsi, že tři muži, tři někdejší členové Strany jménem Jones, Aaronson a Rutherford – lidé, kteří byli popraveni za velezradu a sabotáž, k nimž se plně přiznali – nebyli vinní zločiny, ze kterých byli obžalováni. Věřil jsi, že jsi měl v ruce nepochybný důkaz, svědčící o tom, že jejich přiznání bylo falešné. Byla tu jistá fotografie, o níž jsi měl mylnou představu. Tys věřil, že ji skutečně držel v ruce. Ta fotografie byla asi taková."

V O'Brienových prstech se objevil obdélníkový výstřižek z novin. Asi tak pět vteřin ho Winston jasně viděl. Byla to fotografie Jonese, Aaronsona a Rutherforda na stranické konferenci v New Yorku, na kterou náhodou přišel před jedenácti lety a okamžitě ji zničil. Měl ji před očima jen okamžik, pak už ji nikdy nespatriil. Ale viděl ji, nepochybně ji viděl! Zoufale a marně se pokusil otočit se, uvolnit horní část těla. Nedokázal se však pohnout ani o centimetr. V tu chvíli zapomněl dokonce i na číselník. Jeho jediným přáním bylo držet tu fotografii znovu v prstech, anebo si ji alespoň prohlédnout.

"Ona existuje?" vykřikl.

"Ne," řekl O'Brien.

Přešel napříč místností. V protější zdi byla paměťová díra. O'Brien nadzvedl mřížku. Tenký kousek papíru zavířil v proudu teplého vzduchu a zmizel v záblesku plamene. O'Brien se odvrátil od zdi.

"Popel," řekl. "Popel, který se ani nedá identifikovat. Prach. Neexistuje. Nikdy neexistovala."

"Ale vždyť přece existovala. Existuje! Existuje v paměti. Já si to pamatuju. Ty si to pamatuješ."

"Nepamatuju," řekl O'Brien.

Winstona opustila veškerá naděje. To byl doublethink. Připadal si zoufale bezmocný. Kdyby si mohl být jist, že O'Brien lže, asi by mu to nevadilo. Ale bylo docela dobře možné, že O'Brien na tu fotografii opravdu zapomněl. A jestli zapomněl, pak určitě také zapomněl, že popřel, že si vzpomíná, a zapomněl na samotný akt zapomenutí. Jak si může člověk být jistý, že je to všechno jen trik? Možná že skutečně může dojít k takovému šílenému rozpadu vědomí. Ta myšlenka ho dorazila.

O'Brien se na něho pátravě díval. Víc než kdy jindy vypadal jako učitel, který si dává práci se vzpurným, ale nadaným dítětem.

"Existuje stranická poučka, která hovoří o ovládnutí minulosti," řekl. "Zopakuj ji, prosím!"

"Kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost; kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost," zopakoval Winston poslušně.

"Kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost," řekl O'Brien, pomalu kývaje hlavou na souhlas. "Jsi toho názoru, Winstone, že existence minulosti je reálná?"

Winstona se opět zmocnil pocit bezmoci. Jeho pohled zaletěl k číselníku. Nejen že netušil, zda "ano" či "ne" je odpověď, která ho zachrání před bolestí; nevěděl dokonce, ani které odpovědi věří jako pravdivé.

O'Brien se nepatrně usmál. "Ty nejsi metafyzik, Winstone," řekl. "Do této chvíle ses nikdy nezamyslel nad tím, co znamená existence. Zeptám se přesněji. Existuje minulost konkrétně, v prostoru? Je někde místo, nějaký svět pevných předmětů, kde se ještě odehrává minulost?"

"Ne."

"Tak kde tedy minulost existuje, pokud vůbec existuje?"

"V záznamech. Je zapsána."

"V záznamech. A...?"

"V mysli. V lidské paměti."

"V paměti. Tak, velmi dobře. My, Strana, ovládáme všechny záznamy a my také ovládáme veškerou paměť."

Takže ovládáme minulost, ne?"

"Ale jak můžete lidem zabránit, aby si pamatovali události!" vykřikl Winston, který zase na okamžik zapomněl na číselník. "Podvědomě, i když se tomu člověk brání. Jak můžete ovládat paměť? Mou jste neovládli."

O'Brien se zatvářil přísně. Položil ruku na číselník.

"Naopak," řekl, "tys ji neovládl. To tě přivedlo až sem. Jsi tu, protože jsi nebyl dost pokorný, dost ukázněný. Nechceš se podrobit, což je cena za duševní zdraví. Dal jsi přednost tomu být šílený, být sám jako menšina. Jedině ukázněná mysl chápe realitu, Winstone. Ty věříš, že realita je něco objektivního, vnějšího, co existuje samo o sobě. Věříš rovněž, že podstata skutečnosti je samozřejmá. Když sám sebe klameš a myslíš si, že něco vidíš, předpokládáš, že každý vidí tutéž věc tak jako ty. Ale já ti řeknu, Winstone, že skutečnost není mimo nás. Realita existuje v lidském vědomí a nikde jinde. Ne ve vědomí jednotlivce, které se může mýlit a i tak brzy zaniká; ve vědomí Strany, které je kolektivní a nesmrtelné. Cokoli Strana považuje za pravdu, je pravda. Realitu není možné vidět jinak než očima Strany. Tento fakt se budeš muset znovu naučit, Winstone. K tomu je třeba změnit své vědomí, vynaložit vůli. Nejprve se musíš pokorit, pak se uzdravíš."

Na chvíli se odmlčel, jako by chtěl, aby to, co řekl, se mu vrylo do paměti.

Vzpomínáš si," pokračoval, "jak sis zapsal do deníku Svoboda je svoboda říkat, že dvě a dvě jsou čtyři?"

"Ano," řekl Winston.

O'Brien zvedl levou ruku hřbetem k Winstonovi, palec měl skrytý a čtyři prsty roztažené.

"Kolik prstů držíš nahoře, Winstone?"

"Čtyři."

"A když Strana řekne, že to nejsou čtyři, ale pět, kolik jich bude potom?"

"Čtyři."

Slovo zaniklo v záchvatu bolesti. Ručička na číselníku vystřelila na padesát pět. Winstonovi vyrazil po celém těle pot. Do plic vnikal vzduch a vyrážel z něho v hlubokých vzdeších, kterým nemohl zabránit, ani když zatnul zuby. O'Brien ho pozoroval, čtyři prsty stále ještě roztažené. Odtáhl páku. Bolest povolila jen nepatrně.

"Kolik prstů, Winstone?"

"Čtyři."

Ručička vyskočila na šedesát.

"Kolik prstů, Winstone,"

"Čtyři! Čtyři! Co jiného můžu říct? Čtyři!"

Ručička určitě zase stoupla, ale nedíval se na ni. Výhled mu zakrývala tvrdá, přísná tvář a čtyři prsty. Ty prsty mu vyvstaly před očima jako sloupky, obrovské, nejasné a jakoby vibrující, ale nepochybně byly čtyři.

"Kolik prstů, Winstone?"

"Čtyři! Přestaň s tím, přestaň! Jak můžeš pokračovat? Čtyři! Čtyři!"

"Kolik prstů, Winstone?"

"Pět! Pět! Pět!"

"Ne, Winstone, to nemá smysl. Lžeš. Stále si ještě myslíš, že jsou čtyři. Kolik prstů, prosím?"

"Čtyři! Pět! Čtyři! Co chceš! Jen to zastav, zastav tu bolest!"

Najednou zase seděl a O'Brien měl paži kolem jeho ramen. Asi na pár vteřin ztratil vědomí. Pouta, jež držela jeho tělo, byla uvolněna. Bylo mu zima, neovladatelně se třásl, zuby mu jektaly a po lících se mu valily slzy. Na chvíli se přitiskl k O'Brienovi jako dítě, těžká paže kolem ramen ho jaksi uklidňovala. Měl pocit, že O'Brien je jeho ochránce, že ta bolest přichází zvenčí, z nějakého jiného zdroje, že O'Brien ho před ní zachrání.

"Učení ti jde pomalu, Winstone," řekl O'Brien mírně.

"Co mám dělat?" jektal. "Co mám dělat, abych neviděl, co mám před očima? Dvě a dvě jsou čtyři."

"Někdy, Winstone, je to pět. A někdy tři. Někdy všechno dohromady. Naráz. Musíš se víc snažit. Vrátit se k zdravému rozumu není snadné."

Položil Winstona na postel. Jeho údy byly opět pevně sevřené, ale bolest odplula, přestal se třást, zůstal jen slabý a bylo mu zima. O'Brien pokynul hlavou k muži v bílém plášti, který tu nehnutě stál během celé procedury. Muž v bílém plášti se sklonil, hleděl zblízka Winstonovi do očí, nahmatal mu puls, položil mu ucho na hrud', tu a tam poklepal,

a potom kývl směrem k O'Brienovi.

"Znova," řekl O'Brien.

Bolest se vlila Winstonovi do těla. Ručička musela být na sedmdesáti, pětadesáti. Tentokrát zavřel oči. Viděl, že prsty tam stále jsou, a stále jsou čtyři. Šlo jen o to zůstat naživu, než křeč pomine. Přestal vnímat, jestli křičí nebo ne. Bolest se opět zmírnila. Otevřel oči. O'Brien odtáhl páku.

"Kolik prstů, Winstone?"

"Čtyři. Myslím, že čtyři. Viděl bych jich pět, kdybych mohl. Snažím se vidět pět."

"Co bys chtěl: přesvědčit mě, že jich vidíš pět, anebo je skutečně vidět?"

"Skutečně je vidět."

"Znova," řekl O'Brien.

Ručička se octla snad na osmdesáti nebo devadesáti. Winston si občas nemohl vzpomenout, co, nebo kdo mu tu bolest způsobuje. Za jeho sevřenými víčky se pohyboval celý les prstů v jakémsi tanci, komíhaly se sem a tam, ztrácely se jeden za druhým, znovu se objevovaly. Snažil se je spočítat, ale nemohl si vzpomenout proč. Věděl jen to, že je nemožné je spočítat a že to souvisí s jakousi tajemnou totožností mezi pěti a čtyřmi. Bolest opět ustala. Když otevřel oči, zjistil, že vidí stále totéž. Nespočetné prsty jako pohybující se stromy poletovaly sem a tam a různě se křížovaly. Zase oči zavřel.

"Kolik prstů, Winstone?"

"Nevím, nevím. Jestli to uděláš znovu, zabiješ mě. Čtyři, pět, šest – čestné slovo, nevím."

"To už je lepší," řekl O'Brien.

Winstonovi vklouzla do paže jehla. Skoro v témže okamžiku se mu tělem rozlilo požehnané, hojivé teplo. Na bolest už skoro zapomněl. Otevřel oči a pohlédl vděčně na O'Briena. Při pohledu na tvrdou tvář s výraznými rysy, tak hrubou a tak inteligentní, jako by se mu srdce obrátilo. Kdyby se mohl pohnout, byl by natáhl ruku a položil ji O'Brienovi na paži. Nikdy ho nemiloval tak hluboce jako v této chvíli a nejen bolest. Vrátil se mu starý pocit, že v podstatě nezáleží na tom, zda je O'Brien přítel nebo nepřítel. O'Brien byl člověk, se kterým se dalo mluvit. Možná že člověk ani tolik nepotřebuje, aby ho někdo miloval, ale aby mu někdo rozuměl. O'Brien ho mučil až na práh šílenství a už brzy, to je jisté, ho pošle na smrt. Ale na tom nezáleží. V jistém smyslu to bylo ještě hlubší než přátelství, byli důvěrní přátelé; kdesi existovalo místo, kde se mohli sejít a rozmlouvat, i když skutečná slova možná nikdy nebudou vyřčena. O'Brien na něho shlížel s výrazem, který napovídal, že snad myslí na totéž. Promluvil lehkým, konverzačním tónem.

"Víš, kde jsi, Winstone?" zeptal se.

"Nevím. Tuším. Na Ministerstvu lásky."

"Víš, jak dlouho už jsi tady?"

"Nevím. Dny, týdny, měsíce – myslím, že měsíce."

"A proč si myslíš, že sem lidi vodíme?"

"Abyste je donutili k přiznání."

"Ne, to není pravý důvod. Zkus to znovu."

"Abyste je potrestali."

"Ne!" vykřikl O'Brien. Jeho hlas se neobyčejně změnil a obličej mu najednou zpřisněl i ožil. "Ne! Nejen proto, abychom z vás vytáhli přiznání a potrestali vás. Mám ti říct, proč jsme tě sem vzali? Abychom tě vyléčili! Abychom tě uzdravili! Chápeš, Winstone, že nikdo, koho sem dovedem, nevyjde z našich rukou nevytřesený? Nás nezajímají ty pitomé zločiny, které jste spáchali. Strana se nezajímá o konkrétní činy, my se staráme o myšlenky. My své nepřátele neničíme, my je měníme. Chápeš, co tím myslím?"

Skláněl se nad Winstonem. Jeho obličej vypadal obrovský, protože byl tak blízko, a obludně škaredý, protože se na něj díval zespodu. Navíc z něj vyzařovalo jisté vytržení, skoro šílenství. Winston opět ztratil odvalu. Byl by se skrčil ještě hlouběji na lůžku, kdyby to šlo. Měl pocit, že O'Brien určitě otočí číselníkem, jen tak z rozmaru. V této chvíli se však O'Brien obrátil. Udělal pár kroků po místnosti. Potom pokračoval, už ne s takovou prudkostí.

"Především si musíš uvědomit, že na tomto místě neexistuje mučednictví. Četl jsi o pronásledování z náboženských důvodů v minulosti. Ve středověku existovala inkvizice. Bez úspěchu. Chtěla vykořenit kacířství a skončila tím, že ho učinila trvalým. Za každého kacíře, kterého upálili na hranici, povstaly tisíce dalších. Proč? Protože inkvizice zabíjela své nepřátele veřejně a dříve, než se káli; zabíjela je vlastně proto, že se nekáli. Lidé umírali, protože se nechtěli vzdát své pravé víry. Přirozeně všechna sláva pak připadla oběti a hanba padla na inkvizitora, který ji dal upálit. Později, ve dvacátém století, přišli totalitáři, jak se jim říkalo. Němečtí nacisté a ruští komunisté. Rusové pronásledovali kacířství krutěji než inkvizice. A mysleli si, že se poučili z chyb minulosti. Věděli však, že mučedníky produkovat nesmějí. Dříve než se svými oběťmi uspořádali veřejný proces, zničili jejich důstojnost. Udolali je týráním a samotou, až z nich byly opovrženíhodné krčící se trosky, které se přiznávaly ke všemu, co jim vložili do úst. Kydali na sebe hnůj, obviňovali se vzájemně a skrývali se jeden za druhého, kňučeli o slitování. A přece se za pár let všechno znovu opakovalo. Z mrtvých se stali mučedníci a jejich ponižení bylo zapomenuto. Ještě jednou, proč? Především proto, že z nich přiznání vytáhli násilím a že byla nepravdivá. My takové chyby neděláme. Všechna doznání učiněná zde jsou pravdivá. Děláme je pravdivými. A především nedovolíme mrtvým, aby povstali proti nám. Přestaň si myslet, že ti potomstvo dá za pravdu, Winstone. Další generace o tobě nikdy ani neuslyší. Budeš beze zbytku odstraněn z dějinného procesu. Nic z tebe nezůstane, ani jméno v matrice, ani vzpomínka v žijícím mozku. Budeš anulován v minulosti, stejně jako v budoucnosti. Bude to, jako bys nikdy neexistoval."

Tak proč se tolik namáháte mučením? pomyslel si Winston s okamžitou trpkostí. O'Brien se v chůzi zastavil, jako by byl Winston vyslovil svou myšlenku nahlas. Jeho velká ošklivá tvář se přiblížila, oči se trochu zúžily.

"Myslíš na to," řekl, "že když tě chceme úplně zničit, aby na ničem, co řekneš nebo uděláš, už ani v nejmenším nezáleželo, proč se tedy tak namáháme s tvým výsledkem? Na to jsi myslel, ne?"

"Ano," řekl Winston.

O'Brien se nepatrně usmál. "Jsi kaz ve vzorku, Winstone. Jsi skvrna, která se musí vymazat. Neřekl jsem ti právě, že jsme jiní než pronásledovatelé v minulosti? Nespokojíme se s negativní poslušností, ani s nejpodlejší podřízeností. Až se nám konečně podrobíš, uděláš to z vlastní, svobodné vůle. Neničíme kacíře proto, že nám odporuje; nikdy ho nezničíme, dokud nám odporuje. Obrátíme ho, zmocníme se jeho niterného myšlení, přetvoříme ho. Vyženeme z něho všechno zlo a všechny iluze; převedeme ho na naši stranu ne vnějškově, ale doopravdy, srdcem i duší. Než ho zabijeme, uděláme z něj jednoho z nás. Nestrpíme, aby kdekoli na světě existovala chybná myšlenka, byť sebetajnější a sebebezmocnější. Ani v okamžiku smrti nemůžeme připustit úchylku. Za starých časů kráčel kacíř na hranici stále ještě jako kacíř, vykřikoval svoje kacířství a jásal nad ním. Dokonce i oběti ruských čistek mohly nést svou vzpouru uzavřenou v lebce, ještě když kráčely uličkou, na jejímž konci je čekala kulka. My však uděláme mozek dokonalým, ještě než ho vystřelíme. Příkazání starého despotizmu znělo: Nebudeš. Příkazání totalitarismu zní Budeš. Naše příkazání je Jsi! Ti, které sem přivedeme, proti nám nikdy nevystoupí. Každý je očištěn. Dokonce i ty tři ubohé zrádce, v jejichž nevinnost jsi kdysi věřil, Jonese, Aaronsona a Rutherforda, jsme nakonec zlomili. Sám jsem se účastnil jejich výsledků. Viděl jsem, jak je postupně zlomilo vyčerpání, jak fňukali, naříkali, plakali a nakonec, už ne bolestí nebo strachem, jenom se káli. V době, kdy jsme s nimi skoncovali, byli už jen lidské skořápky. Nezůstalo v nich nic, jen lítost nad tím, co spáchali, a láska k Velkému bratru. Bylo až dojemné vidět, jak ho milují. Žebroni, aby je zastřelili rychle, aby zemřeli, dokud je jejich mysl ještě čistá."

Jeho hlas zněl skoro snivě, v tváři stále ještě to vytržení, šílené nadšení. Ten se nepřetvařuje, pomyslel si Winston; není pokrytec, věří každému svému slovu. Winston tižilo vědomí vlastní intelektuální méněcennosti. Sledoval těžkou, leč pružnou postavu, přecházející sem a tam, chvílemi ho viděl, chvílemi ne. O'Brien byl v každém ohledu větší než on sám. Všechny myšlenky, které ho napadly nebo napadnout mohly, O'Brien už dávno znal, prozkoumal a zamítl. Jeho vědomí bylo součástí O'Brienova. Bylo však v tom případě možné, že je O'Brien šílený? Šílený musí být on, Winston. O'Brien se zastavil a shlédl k němu. Jeho hlas už zase zpřísněl.

"Nemysli si, že se zachrániš, Winstone. Nezachrániš se, ani když se nám bůhvíjak dokonale podrobíš. Nikdo, kdo jednou sešel na scestí, nebude ušetřen. I kdyby se nám zlíbilo nechat tě dožít stáří, stejně bys nám nikdy neunikl. Co se ti teď děje, je definitivní. Pochop to včas. Přivedeme tě k hranici, odkud není návratu. Budou se s tebou dít věci, ze kterých se nevzpamatuješ, i kdybys žil tisíc let. Nikdy už nebudeš schopen lásky, přátelství, odvahy nebo poctivosti. Budeš dutý. Vymačkáme tě, až budeš docela prázdný, a pak tě naplníme sebou."

Odmlčel se a pokynul muži v bílém plášti. Winston si uvědomil, že za jeho hlavou vlečou nějaký těžký přístroj. O'Brien se posadil vedle postele, takže jeho tvář byla téměř na stejné úrovni s Winstonovou.

"Tři tisíce," řekl muži v bílém plášti přes Winstonovu hlavu.

Dvě měkké, trochu vlhké podložky dolehly Winstonovi na spánky. Zachvěl se. Přicházela bolest, nový druh bolesti. O'Brien povzbudivě, skoro laskavě položil svou ruku na jeho.

"Tentokrát to nebude bolet," řekl. "Dívej se mi do očí."

V tom okamžiku nastal ničivý výbuch, anebo se to aspoň výbuchu podobalo, i když nebylo jisté, zda se ozval nějaký hluk. Nepochybně však vzplálo oslepující světlo. Winston nebyl zraněn, jen ho to srazilo k zemi. Když k tomu došlo, ležel sice na zádech, ale měl divný pocit, že byl do té polohy sražen. Jakýsi strašlivý, bezbolestný úder ho přibil k zemi. Také s jeho hlavou se něco stalo. Když byl opět s to zaměřit pohled, vzpomněl si, kdo je a kde je, poznával tvář, jež na něj hleděla; kdesi však zela velká prázdnota, jako by mu vybrali kus mozku.

"To přestane," řekl O'Brien. "Podívej se mi do očí. S kterou zemí je Oceánie ve válce?"

Winston se rozmýšlel. Věděl, co znamená Oceánie a že on sám je občan Oceánie. Rozpomenul se také na Eurasii a Eastasii, ale kdo s kým válčí, nevěděl. Vlastně si ani neuvedomoval, že nějaká válka je.

"Nepamatuji se."

"Oceánie je ve válce s Eastasií. Budeš si to pamatovat?"

"Ano."

"Oceánie byla vždycky ve válce s Eastasií. Od začátku tvého života, od začátku Strany, od začátku dějin trvá bez přestání pořád ta stejná válka. Budeš si to pamatovat?"

"Ano."

"Před jedenácti lety sis vytvořil legendu o třech mužích, kteří byli odsouzeni k smrti pro velezradu. Namlouval sis, žeš viděl kus papíru dokazující jejich nevinu. Žádný takový papír nikdy neexistoval. Vymyslel sis ho, později jsi tomu začal věřit. Vzpomínáš si na chvíli, kdy sis to poprvé vymyslel? Pamatuješ se na to?"

"Ano."

O'Brien zvedl čtyři prsty na levé ruce, palec schovaný.

"Tady je pět prstů. Vidíš pět prstů?"

"Ano."

A viděl je, v jednom letmém okamžiku, než se změnil obraz, který spatřil v duchu. Viděl pět prstů a nebyla to žádná deformace. Potom bylo zas všechno normální a starý strach, nenávist a pobouření se znovu draly ven. Ale byl okamžik – nevěděl, jak dlouhý, trval možná třicet vteřin – průzračné jistoty, kdy každý nový O'Brienův námět zaplnil kousek prázdnoty a stal se absolutní pravdou a kdy dvě a dvě mohly být tři právě tak snadno jako pět, jestliže bylo třeba. To však pominulo, ještě než O'Brien spustil ruku; ale i když to nemohl znovu zachytit, mohl si to zapamatovat, jako si člověk zapamatuje živou zkušenost z dávného období vlastního života, kdy byl vlastně jiný člověk.

"Teď chápeš," řekl O'Brien, "že je to v každém případě možné."

"Ano," řekl Winston.

O'Brien se zvedl s výrazem uspokojení. Po levé straně zahlédl Winston, jak člověk v bílém plášti rozbil ampulku a natáhl tekutinu injekční stříkačkou. O'Brien se s úsměvem obrátil k Winstonovi. Urovnal si brýle na nose skoro tím starým způsobem.

"Pamatuješ, jak sis zapsal do deníku," řekl, "že nezáleží na tom, jestli jsem přítel nebo nepřítel, protože jsem aspoň člověk, který ti rozumí a se kterým se dá mluvit? Měl jsi pravdu. Rád s tebou mluvím. Tvé nitro mě přitahuje. Připomínáš mi mé vlastní, až na to, že jsi šílený. Než tohle sezení skončíme, můžeš mi položit pár otázek. Chceš?"

"Jakýchkoli otázek?"

"Jakýchkoli." Všiml si, že Winston upírá zrak na číselník. "Je vypnutý. Jaká je tvá první otázka?"

"Co jste udělali s Julií?" zeptal se Winston.

O'Brien se opět usmál. "Zradila tě, Winstone. Okamžitě a beze zbytku. Málokdy přejde někdo na naši stranu tak rychle. Sotva bys ji poznal, kdybys ji viděl. Veškerou její odbojnost, lži, pošetilost, vulgárnost, všechno z ní vypálili. Dokonalá konverze, učebnicový případ."

"Mučili jste ji?"

O'Brien ponechal otázku bez odpovědi. "Dál," řekl.

"Existuje Velký bratr?"

"Samozřejmě že existuje. Strana existuje. Velký bratr je ztělesněním Strany."

"Existuje stejně jako já?"

"Ty neexistuješ," řekl O'Brien.

Znovu ho zachvátil pocit bezmocnosti. Znal, nebo si dovedl představit argumenty, které dokazovaly jeho neexistenci; ale to byly nesmysly, jen slovní hříčky. Není sám výrok Ty neexistuješ logicky absurdní? Ale jaký má smysl to říkat? V duchu se otřásl, když pomyslel na šílené argumenty, na něž se nedalo odpovědět a kterými ho O'Brien zničí.

"Myslím, že existuji," řekl unaveně. "Uvědomuji si vlastní identitu. Narodil jsem se a zemřu. Mám ruce a nohy. Zaujímám jistý bod v prostoru. Žádný jiný pevný předmět nemůže současně zaujímat týž bod. Existuje Velký bratr v tom smyslu?"

"To je bezvýznamné. Existuje."

"Zemře Velký bratr, jednou?"

"Samozřejmě ne. Jak by mohl zemřít? Další otázku."

"Existuje Bratrstvo?"

"To se, Winstone, nikdy nedovíš. Jestli se nám zachce tě propustit, až s tebou skončíme, a dožiješ se třeba devadesáti let, stále ještě nebudeš vědět, zda odpověď na tuto otázku zní ano či ne. Pokud budeš žít, zůstane to v tvé mysli jako nerozluštěná hádanka."

Winston ležel mlčky. Hrud' se mu zvedala a klesala trochu rychleji. Stále ještě nevyslovil otázku, která mu vytanula na mysl první. Musel se na ni zeptat, a přesto jako by ji jeho jazyk nechtěl pronést. O'Brienovi se v tváři objevil pobavený výraz. I jeho brýle jako by se ironicky leskly. On ví, pomyslel si Winston najednou, on ví, na co se chce zeptat. Při té myšlence z něj vyletělo:

"Co je v místnosti 101?"

Výraz O'Brienovy tváře se nezměnil. Odpověděl suše:

"Ty víš, co je v místnosti 101, Winstone. Každý ví, co je v místnosti 101."

Zvedl prsty směrem k muži v bílém plášti. Sezení bylo zřejmě u konce. Do Winstonovy paže se zabodla jehla. Skoro okamžitě upadl do hlubokého spánku.

3

"Tvoje reintegrace bude mít tři stadia," řekl O'Brien. "Učení, pochopení a přijetí. Je načase, abys postoupil do druhého stadia."

Winston ležel jako vždy natažený na zádech. Ale už dlouho měl pouta volnější. Stále ještě ho poutala k lůžku, ale už mohl trochu pohybovat koleny, otáčet hlavu ze strany na stranu a zvedat paže od loktů. Číselník mu už také nenaháněl takovou hrůzu. Záchvatům bolesti se mohl vyhnout, kdyby byl dost důvtipný; kdykoli však projevil hloupost, O'Brien posunul páčku. Někdy proběhlo celé sezení bez použití číselníku. Nepamatoval se, kolik těch sezení bylo. Celý proces se táhl neurčitou dobu – možná týdny – a intervaly mezi jednotlivými sezeními se daly počítat na dny, někdy taky na hodiny.

"Když tu tak ležíš," řekl O'Brien, "kladeš si často otázku – dokonce ses mě na to i ptal – proč na tebe Ministerstvo lásky vynakládá tolik času a námahy. Když jsi byl na svobodě, trápila tě v podstatě stejná otázka. Chápal jsi mechanismus společnosti, v níž jsi žil, ale ne motivy, které jí hýbou. Pamatuješ, jak sis zapsal do deníku: Chápu jak, nechápu proč? Když jsi tenkrát uvažoval o tom proč, pochyboval jsi o svém duševním zdraví. Četl jsi knihu, Goldsteinovu knihu, anebo aspoň část. Řekla ti něco, co jsi předtím nevěděl?"

"Tys ji četl?" zeptal se Winston.

"Já jsem ji napsal. Totiž, spolupracoval jsem na ní. Jak víš, žádnou knihu nepíše jen jeden člověk."

"Je pravda, co se v ní píše?"

"Co se tam popisuje, ano. Ale program, který se tam předkládá, je nesmyslný. Tajné shromažďování poznatků, postupné rozšiřování osvěty, nakonec proletářská vzpoura, svržení Strany. Sám jsi předpovídal, že takový bude její obsah. To všechno je nesmysl. Proletáři se nikdy nevzbouří, ani za tisíc ani za milion let. Nemohou. Nemusím uvádět důvod, znáš ho. Pokud jsi někdy spoléhal na sny o násilném povstání, musíš se jich vzdát. Neexistuje způsob, jak

svrhnout Stranu. Vláda Strany potrvá navždy. Z toho vycházej ve svých úvahách."

Přistoupil blíže k lůžku. "Navždy!" opakoval. "A teď se vrátíme k otázce jak a proč. Docela dobře chápeš, jak se Strana udržuje u moci. Teď mi pověz, proč na moci tak lpíme. Jaký máme motiv? Proč tu moc tak chceme? Tak mluv," dodal, když Winston neodpovídal.

Přesto Winston ještě chvíli mlčel. Přemohl ho pocit únavy. O'Brienovi se vrátil do tváře šílený záblesk nadšení. Winston věděl předem, co O'Brien řekne: že Strana nebaží po moci pro vlastní cíle, ale pro dobro většiny. Usiluje o moc, protože lidé jsou křehká, zbabělá stvoření, která neunesou svobodu, nedovedou se postavit tváří v tvář pravdě, musí být ovládáni a systematicky klamáni jinými, kteří jsou silnější než oni. Že lidstvo má na vybranou mezi svobodou a štěstím a že pro obrovskou masu lidstva je štěstí lepší. Že Strana je odvěkým ochráncem slabých, oddanou sektou, která páchá zlo, aby mohlo nastoupit dobro, obětujíc přitom vlastní štěstí pro štěstí druhých. Strašné je, pomyslel si Winston, strašné je, že když to O'Brien říká, asi tomu věří. Odráží se mu to ve tváři. O'Brien věděl všechno. Věděl tisíckrát líp než Winston, jaký svět ve skutečnosti je, v jakém ponížení žijí masy lidských bytostí a pomocí jakých lží a barbarství je v něm Strana udržuje. Všechno už pochopil, všechno zvážil a nic se nezměnilo; všechno ospravedlňuje konečný cíl. Co člověk zmůže, říkal si Winston, proti šílenci, který je inteligentnější než on, poutivě vyslechne jeho argumenty a potom prostě setrvá ve svém šílenství.

"Vládnete nad námi pro naše vlastní dobro," řekl chabě. "Jste přesvědčeni, že lidské bytosti nejsou uzpůsobeny k tomu, aby si samy vládly, a proto..."

Trhl sebou a skoro vykřikl. Svíravá bolest mu projela tělem. O'Brien postrčil páku na číselníku na třicet pět.

"To bylo hloupé, Winstone, hloupé," řekl. "Měl by sis dobře rozmyslet, než něco takového řekneš."

Vrátil páčku a pokračoval.

"Odpovím ti na otázku sám. Je to asi takhle. Strana usiluje o moc výhradně kvůli moci samé. Nejde nám o dobro chudých; jde nám jediné o ni. Nejde nám o bohatství nebo přepych, dlouhý život nebo štěstí; jen o moc, o čistou moc. Co znamená čirá moc, to hned pochopíš. Lišíme se od všech oligarchií minulosti v tom, že víme, co děláme. Všichni ostatní, ba i ti, co se nám podobali, byli zbabělci a pokrytci. Němečtí nacisté a ruští komunisté se nám svými metodami velmi přiblížili, ale nikdy neměli odvahu přiznat si, jaké jsou jejich motivy. Předstírali a možná dokonce věřili, že se chopili moci nechtěně a na omezenou dobu a že hned za rohem leží jakýsi ráj, kde si lidské bytosti budou rovny a kde budou šťastné. My takoví nejsme. Víme, že se nikdo nikdy nechápe moci s tím úmyslem, že se jí vzdá. Moc není prostředek, ale cíl. Diktatura se nenastoluje proto, aby se zabezpečila revoluce. Revoluce se dělá, aby se zabezpečila diktatura. Cílem pronásledování je pronásledování. Cílem mučení je mučení. Cílem moci je moc. Už mi začínáš rozumět?"

Winstona zarazilo, jako už předtím tolikrát, jak O'Brienova tvář vypadá unavená. Byla silná, masitá a brutální, byla v ní inteligence a jakási ovládaná vášeň, před níž se cítil bezmocný; ale byla k smrti unavená. Pod očima měl váčky, kůže na lících kostech visela. O'Brien se nad ním sklonil a úmyslně k němu svou strhanou tvář přiblížil.

"Ty si myslíš," řekl, "že můj obličej je starý a unavený. Myslíš si, že mluvím o moci, a přitom nejsem schopen zabránit ani úpadku vlastního těla. Nedovedeš pochopit, Winstone, že jedinec je jen buňka? Únava buňky je silou organismu. Zemřeš snad, když si ostříháš nehty?"

Odvrátil se od postele a začal rázovat místností s jednou rukou v kapse.

"Jsme kněží moci," řekl. "Bůh je moc. Ale v tvém případě je nyní moc jenom slovo. Je na čase, aby sis utvořil představu o tom, co moc znamená. Především si musíš uvědomit, že moc je kolektivní. Jedinec má moc pouze tehdy, když přestane být jedincem. Znáš přece heslo Strany: Svoboda je otroctví. Napadlo tě někdy, že se to dá obrátit? Otroctví je svoboda. Když je lidská bytost osamocená – tedy svobodná – je vždycky poražena. Musí tomu tak být, protože každá lidská bytost je odsouzena zemřít, což je největší prohra. Když se však člověk dokáže dokonale a naprosto podřídit, dovede uniknout vlastní identitě a splynout se Stranou tak, že sám je Stranou, potom je všemocný a nesmrtelný. Za druhé si musíš uvědomit, že moc je mocí nad lidskými bytostmi. Nad tělem, ale především nad vědomím. Moc nad hmotou – nad vnější realitou, jak bys to řekl ty, není důležitá. My už hmotu ovládáme absolutně."

Winston si na chvíli přestal všimnout číselníku. Prudkým pohybem se pokusil zvednout a posadit se, ale podařilo se mu jen bolestně se zkroutit.

"Jak to, že ovládáte hmotu?" vybuchl. "Vždyť neovládáte ani podnebí, ani zákon přitažlivosti. A jsou přece nemoci, bolest, smrt..."

O'Brien ho umlčel pohybem ruky. "Ovládáme hmotu, protože ovládáme vědomí. Realita je uvnitř lebky. To se postupně dovíš, Winstone. Není nic, co bychom nedokázali. Neviditelnost, levitace – cokoli. Mohl bych tuhle podlahu odplavit jako mýdlovou bublinu, kdybych chtěl. Ale já nechci, protože Strana to nežádá. Musíš se zbavit představ o přírodních zákonech z devatenáctého století. My vydáváme přírodní zákony."

"Nevydáváte! Nejste ani pány celé téhle planety. Co Eurasie a Eastasie? Ani ty jste ještě nedobyli."

"To není podstatné. Dobudeme jich, až se nám to bude hodit. A i kdyby ne, co na tom záleží? Můžeme je vymazat ze skutečnosti; svět je Oceánie."

"Ale svět sám je jen zrnko prachu. A člověk je nepatrný, bezmocný! Jak dlouho existuje? Milióny roků byla Země neobydlená."

"Nesmysl. Země je tak stará jako my, o nic starší. Jak by mohla být starší. Všechno existuje v lidském vědomí."

"Ale skály jsou plné kostí vyhynulých živočichů – mamutů, mastodontů a obrovských ještěřů, kteří tu žili dávno předtím, než bylo vůbec o člověku slyšet."

"Viděl jsi někdy ty kosti, Winstone? Samozřejmě že ne. Vymysleli si je biologové devatenáctého století. Před člověkem nebylo nic. Po člověku, kdyby nějak skončil, nepříjde nic. Mimo člověka nic neexistuje."

"Kromě nás existuje celý vesmír. Podívej se na hvězdy! Některé jsou vzdálené milión světelných roků. Jsou navždy mimo náš dosah."

"Co jsou hvězdy?" řekl O'Brien lhostejně. "Ohně pár kilometrů odtud. Mohli bychom jich dosáhnout, kdybychom chtěli. Anebo bychom je mohli vymazat. Země je střed vesmíru. Slunce a hvězdy obíhají kolem ní."

Winston udělal další křečovitý pohyb. Tentokrát neřekl nic. O'Brien pokračoval, jako by odpovídal na vyslovenou námitku:

"Pro určité účely to samozřejmě neplatí. Když se plavíme přes oceán anebo když předpovíme zatmění, často zjistíme, že je vhodné předpokládat, že Země obíhá kolem Slunce a hvězdy jsou vzdálené miliardy kilometrů. Ale co na tom? Myslíš si, že nedokážeme vytvořit dvojí astronomickou soustavu? Hvězdy mohou být blízké nebo vzdálené, podle toho jak to potřebujeme. Myslíš, že to naši matematici nezvládnou? Zapomněl jsi na doublethink."

Winston se zvrátil dozadu. Ať řekl cokoli, okamžitá odpověď ho udeřila jako rána kyjem. A přesto věděl, že má pravdu. Určitě se dá dokázat, jak falešná je víra, že neexistuje nic mimo naše vědomí. Cožpak nebyla už dávno odhalena jako klam? Měla dokonce i jméno, ale to zapomněl. Koutky O'Brienových úst škubal úsměv, jak na něho svrchu shlížel.

"Řekl jsem ti, Winstone, že metafyzika není tvá silná stránka. Slovo, na které se snažíš rozpomenout, je solipsismus. Ale mylíš se. Toto není solipsismus. Když chceš, tak kolektivní solipsismus. To je ovšem něco jiného, dokonce pravý opak. Ale to jsme odbočili," dodal změněným tónem. "Skutečná moc, moc, o kterou musíme bojovat dnem i nocí, není moc nad věcmi, ale nad lidmi." Odmlčel se a na okamžik zase vypadal jako učitel, který se ptá nadějněho žáka. "Jak uplatní člověk svou moc nad druhým, Winstone?"

Winston přemýšlel. "Tím, že ho přinutí trpět," odpověděl.

"Přesně. Tím, že ho přinutím trpět. Poslušnost nestačí. Pokud netrpí, jak si můžeš být jistý, že podléhá tvé vůli a ne své vlastní? Moc spočívá v tom, že člověk způsobí druhému bolest a ponížení. Moc spočívá v tom, že se lidské vědomí roztrhne na kusy a zase složí do nových tvarů, podle toho, jak si usmyslíme. Začínáš chápat, jaký svět vytváříme? Přesný opak hloupých hedonistických Utopií, o kterých snili staří reformátoři. Svět strachu, zrady a útrap, svět, v němž týrá jeden druhého, svět, který, až se zlepší, nebude méně nemilosrdný, ale ještě nemilosrdnější. Pokrok v našem světě bude pokrok směrem k větší bolesti. Staré civilizace tvrdily, že jsou založeny na nenávisti. V našem světě nebudou žádné city kromě strachu, zloby, radosti z vítězství a sebepokoření. Všechno ostatní zničíme – všechno. Už teď potíráme návyky, myšlení, které přežívají z doby před Revolucí. Přetali jsme spojení mezi dítětem a rodiči, mezi člověkem a člověkem, mezi mužem a ženou. Už dnes se nikdo neodvážá důvěřovat manželce, dítěti anebo příteli. V budoucnosti nebudou však ani manželky ani přátelé. Děti budou matkám odebírány při narození, jako se odebírají vajíčka slepicím. Pohlavní pud bude vykořeněn. Plození bude každoroční formalita jako obnovení přidělových poukázek. Zrušíme orgasmus. Naši neurologové už na tom pracují. Nebude věrnost kromě věrnosti Straně. Nebude láska kromě lásky k Velkému bratru. Nebude smích kromě smíchu štěstí z vítězství nad poraženým nepřítelem. Nebude umění, nebude literatura, nebude věda. Až budeme všemocní, nebudeme vědu potřebovat. Nebude rozdíl mezi krásou a ošklivostí. Nebude zvědavost ani radost ze života. Všechny ostatní požitky budou zničeny. Ale vždy – na to nezapomínej, Winstone – vždy tu bude opojení mocí, které bude neustále sílit a bude stále rafinovanější. Stále, v každém okamžiku, bude existovat vzrušení z vítězství, pocit, že šlapeš po bezmocném nepříteli. Jestli chceš obraz budoucnosti, představ si vysokou botu, která dupe po lidské tváři – navždycky."

Odmlčel se, jako by očekával, že Winston něco řekne. Winston se zase pokoušel schoulit na lůžku. Nemohl nic říci. Srdce jako by mu zamrzlo. O'Brien pokračoval:

"A zapamatuj si, že je to navždycky. Vždycky bude nějaká tvář, po které se bude šlapat. Vždycky bude nějaký kacíř, nepřítel společnosti, kterého znovu porazíme a ponížíme. Všechno, čím jsi prošel za tu dobu, co jsi v našich rukou, bude pokračovat, a bude to ještě horší. Špionáž, zrada, zatýkání, mučení, popravy, likvidace – to všechno nikdy nezmizí. Bude to svět hrůzy, a také svět triumfu. Čím bude Strana mocnější, tím méně bude tolerantní: čím slabší je opozice, tím tužší je despotismus. Goldstein a jeho kacířství budou žít navždycky. Každý den, v každé chvíli budou poráženi, diskreditováni, vysmíváni, poplíváváni – a přece vždycky přežijí. Drama, které jsem s tebou přehrával sedm let, se bude hrát znovu, generaci po generaci, ve stále propracovanější podobě. Vždycky budeme mít kacíře, který nám bude vydán na milost, bude křičet bolestí, zlomený a opovrženíhodný – a nakonec kající, zachráněný sám před sebou, plazící se nám dobrovolně u nohou. Takový svět připravujeme, Winstone. Svět vítězství za vítězstvím, triumfu za triumfem a tak pořád dokola: nekonečné dráždění nervů moci, nekonečné dráždění. Vidím, že si začínáš uvědomovat, jaký to bude svět. Ale nakonec ho nejen pochopíš; přijmeš ho, přivítáš, staneš se jeho součástí."

Winston se vzpamatoval natolik, že mohl promluvit. "To nemůžete," zašeptal.

"Co tím chceš říci, Winstone?"

"Takový svět, jaký jsi právě popsal, nebudete moci vytvořit. To je sen. Je to nemožné."

"Proč?"

"Je nemožné vybudovat civilizaci na strachu, nenávisti a krutosti. Nebyla by schopná života. Rozpadla by se. Spáchala by sebevraždu."

"Nesmysl. Podléháš dojmu, že nenávist vyčerpává víc než láska. Proč? A i kdyby, co na tom záleží? Mysli si, že se chceme rychleji opotřebovat. Mysli si, že urychlíme tempo lidského života tak, že lidé budou senilní už ve třiceti. Ale i tak, co na tom? Dokážeš pochopit, že smrt jedince nic neznamená? Strana je nesmrtelná."

O'Brienův hlas jako vždy umlátil Winstona k bezmocnosti. Navíc se děsil, že kdyby dál nesouhlasil, O'Brien by znovu otočil pákou. A přesto nemohl mlčet. Chabě, bez argumentů, bez jakékoli opory kromě nevýslovné hrůzy z toho, co O'Brien řekl, přešel znovu do útoku.

"Nevím – nezajímá mě to. Nějak to selže. Něco vás zdolá. Život vás zdolá."

"My ovládáme život po všech stránkách, Winstone. Ty si představuješ, že existuje cosi, čemu se říká lidská přirozenost, že bude zneuctěná tím, co děláme, a obrátí se proti nám. Ale my lidskou přirozenost vytváříme. Lidé jsou nekonečně tvární. Nebo ses snad vrátil ke svému starému názoru, že proletáři nebo otroci povstanou a svrhnou nás?"

To pust' z hlavy. Jsou bezmocní jako zvířata. Lidstvo je Strana. Ostatní jsou mimo – na těch nezáleží."

"To je mi jedno. Nakonec vás potřou. Dříve nebo později pochopí, co jste zač, a potom vás roztrhají na kusy."

"Máš nějaký důkaz, že se to děje? Anebo důvod, že by se to mělo stát?"

"Ne, já v to věřím. Vím, že prohrajete. Ve vesmíru je něco – nevím co, nějaký duch, princip, který nikdy nepřekonáte."

"Věříš v Boha, Winstone?"

"Ne."

"Tak co je ten princip, který nás přemůže?"

"Nevím. Lidský duch."

"Ty se považuješ za člověka?"

"Ano."

"Jestli jsi člověk, Winstone, tak jsi poslední člověk. Tvůj druh vyhynul; my jsme jeho dědici. Chápeš, že jsi sám? Jsi mimo dějiny, neexistuješ." Jeho chování se změnilo a pokračoval příkřeji: "Považuješ se za mravně nadřazeného, nám, naší lži a naší krutosti?"

"Ano."

O'Brien nepromluvil. Ozvaly se dva jiné hlasy. Po chvíli Winston v jednom z nich poznal svůj vlastní. Byl to zvukový záznam rozhovoru, který měl s O'Brienem té noci, kdy vstoupil do Bratrstva. Slyšel se, jak slibuje, že bude lhát, krást, falšovat, vraždit, lít vitriol dětem do obličeje. O'Brien udělal netrpělivé gesto, jako by chtěl říci, že ta ukázka snad ani nebyla zapotřebí. Otočil nějakým vypínačem a hlasy zmlkly.

"Vstaň," řekl.

Pouta se uvolnila. Winston spustil nohy na zem a vrávoravě se postavil.

"Jsi poslední člověk," řekl O'Brien. "Jsi zachránce lidského ducha. Uvidíš se, co jsi. Svlékni se!"

Winston rozvázal kousek provazu, který držel kombinézu. Zip se už dávno utrhl. Nemohl si vzpomenout, jestli se od té doby, co ho zatklí, takhle docela svlékl. Pod kombinézou měl na těle špinavé zažloutlé hadry, v nichž se sotva daly rozeznat zbytky spodního prádla. Když je shodil na zem, uviděl na vzdáleném konci místnosti trojstranné zrcadlo. Přistoupil k němu, zarazil se a vyrazil bezděčný výkřik.

"Jen dál," řekl O'Brien. "Postav se mezi zrcadla. Uvidíš se i z boku."

Zarazil se, protože se vyděsil. Kráčela mu vstříc sehnutá, šedivá postava podobná kostlivci. Ten zjev sám byl úděsný, a nadto věděl, že je to on. Přistoupil blíž k zrcadlu. Obličej toho tvora jako by trčel dopředu, před sehnuté tělo. Byla to tvář zpustlého kriminálního s hrbatým čelem, které přecházelo v holou lebku, s křivým nosem a jakoby otlučenými lícními kostmi, nad nimiž seděly divoké, ostražitě oči. Tváře měl vráscité, ústa vtažená dovnitř. Byla to jeho tvář, samozřejmě, ale zdálo se mu, že se změnila víc, než se změnil uvnitř. Odrážely se v ní asi jiné pocity, než ty, které prožíval. Částečně zplešatěl. V první chvíli si myslel, že také zešedivěl, ale to jen kůže na hlavě byla šedivá. Až na ruce a obličej bylo jeho tělo celé šedivé starou, zažranou špinou. Tu a tam bylo pod ní vidět červené jizvy od ran, a bérkový vřed nad kotníkem byl zanícený a odlupovaly se z něj kousky kůže. Opravdu úděsný byl však jeho vyzáblý trup. Hrudní koš byl úzký jako u kostlivce; nohy zhubly tak, že kolena byla objemnější než stehna. Pochopil, proč O'Brien chtěl, aby se na sebe podíval z boku. Zakřivení jeho páteře bylo ohromující. Vyhublá ramena shrbená dopředu, vpadlá hrud' a vyzáblý krk jako by se pod tíhou lebky ohnuly nadvakrát. Hádal by na tělo šedesátiletého muže, který trpí zhoubnou nemocí.

"Často sis říkal," ozval se O'Brien, "že má tvář – tvář člena Strany – vypadá staře a sešle. Co si myslíš o své tváři?"

Uchopil Winstona za rameno a otočil ho tak, aby byli tváří v tvář.

"Podívej, v jakém jsi stavu!" řekl. "Podívej se na tu špinu mezi prsty u nohou. Podívej se na ten odporný bolák na noze, ze kterého teče. Víš, že smrdíš jak kozel? Asi sis toho už přestal všimát. Podívej, jak jsi vyzáblý. Vidíš? Tvůj biceps bych sevřel mezi palcem a ukazovákem. Krk bych ti přelomil jako mrkev. Víš, že od té doby, co jsi v našich rukou, jsi zhubl o pětadvacet kilo? I vlasy ti slézají v celých chumáčích. Podívej!" Chytil Winstona za hlavu a vyrvál mu chumáč vlasů. "Otevři ústa. Devět, deset, zbylo ti jedenáct zubů. Kolik jsi jich měl, když jsi k nám přišel? A těch pár zbylých se viklá. Podívej!"

Uchopil jeden z Winstonových zbývajících předních zubů palcem a ukazovákem. Winstonovi projela čelistí ostrá bolest. O'Brien vyškubl uvolněný zub i s kořenem. Mrštil jím přes celu.

"Hniješ," řekl. "Rozpadáš se. Co jsi? Pytel hnusu. Teď se obrať a znovu se podívej do zrcadla. Vidíš toho tvora, co se na tebe dívá? To je poslední člověk. Jestli ty jsi člověk, pak tohle je lidstvo. A teď se zas obleč."

Winston se začal oblékat pomalými, topornými pohyby. Až dosud si vlastně nevšiml, že je hubený a slabý. V hlavě měl jedinou myšlenku: že je tady určitě déle, než si myslel. Najednou, když si oblékal své ubohé hadry, ho přemohl pocit lítosti nad tím zbídačeným tělem. A než si uvědomil, co dělá, svalil se na stoličku, která stála u postele, a rozplakal se. Uvědomoval si, jak je ohavný, ubohý ranec kostí ve špinavém prádle, a jak sedí a pláče v ostrém bílém světle. Ale nemohl se ovládnout. O'Brien mu téměř laskavě položil ruku na rameno.

"To není navždy," řekl. "Můžeš z toho uniknout, kdykoli budeš chtít. Všechno závisí na tobě."

"To je tvoje dílo," vzlykal Winston. "To tys mě přivedl do takového stavu!"

"Ne, Winstone, přivedl ses do něho sám. Když ses postavil proti Straně. To všechno bylo obsaženo už v tvém prvním činu. Nestalo se nic, co bys nemohl předvídat."

Odmlčel se, a pak pokračoval:

"Porazili jsem tě, Winstone. Zlomili jsme tě. Viděl jsi své tělo. Tvoje vědomí je ve stejném stavu. Myslím, že v tobě nezůstalo příliš hrdosti. Kopali tě, bičovali, uráželi, řval jsi bolestí, válel ses po zemi ve vlastní krvi a ve svých

zvrzcích. Škemral jsi o milosrdenství, zradil jsi všechny a všechno. Můžeš si představit ponížení, kterého se ti ještě nedostalo?"

Winston přestal plakat, ale slzy mu ještě kanuly z očí. Vzhledl k O'Brienovi.

"Julii jsem nezradil," řekl.

O'Brien se na něj zamyšleně podíval. "Ne," řekl, "ne, to je pravda. Julii jsi nezradil."

Winstonovi zaplavila srdce zvláštní úcta k O'Brienovi, kterou zřejmě nic nedokázalo zničit. Jak je inteligentní, pomyslel si, jak je inteligentní! O'Brienovi nikdy neušlo, co se mu říká. Každý jiný by okamžitě odvětil, že Winston Julii zradil. Neboť – bylo ještě něco, co z něho mučením nevypáčili? Řekl jim všechno, co o ní věděl, o jejích zvycích, o jejím charakteru, o jejím minulém životě; přiznal až do nejtriviálnějších detailů všechno, co se odehrávalo na jejích schůzkách, všechno, co řekl on jí a ona jemu, mluvil o tom, co si koupili na černém trhu, o jejich cizoložství, o jejich naivním spiknutí proti Straně – všechno. A přesto, v tom smyslu, jak on to slovo chápal, ji nezradil. Nepřestal ji milovat, jeho city k ní zůstaly nezměněné. O'Brien pochopil bez dalšího vysvětlování, jak to myslí.

"Pověz mi," zeptal se, "jak brzy mě zastřelí?"

"Může to trvat dlouho," řekl O'Brien. "Jsi těžký případ. Ale nevzdávej se naděje. Každý se dřív nebo později vyléčí. Nakonec tě zastřelíme."

4

Bylo mu mnohem líp. Každým dnem tloustl a sílil, pokud se ovšem dalo mluvit o dnech.

Bílé světlo a bzučení bylo stejné jako předtím, ale cela byla o něco pohodlnější než ty, které poznal předtím. Na pryčně z prken byl polštář a matrace a byla tam i stolička. Mohl se vykoupat a dost často mu dovolili umývat se v plechovém umyvadle. Dokonce mu dali teplou vodu. Dostal nové spodní prádlo a čistou kombinézu. Na bérce vřed mu přiložili hojivou masť a ovázali mu ho. Vytáhli mu zbývající zuby a vyrobili mu nové protézy.

Uplynuly určité týdny, možná i měsíce. Mohl teď sledovat plynutí času, kdyby se mu chtělo, protože mu zřejmě dávali jíst v pravidelných intervalech. Usoudil, že dostává tři jídla za čtyřicet hodin; někdy se sám sebe ptal, zda je dostává v noci anebo ve dne. Strava byla až překvapivě dobrá, každé třetí jídlo bylo maso. Jednou dostal dokonce balíček cigaret. Neměl zápalky, ale dozorce, který mu nosil jídlo a nikdy nepromluvil, mu vždycky zapálil. Když se poprvé pokusil kouřit, udělalo se mu špatně, ale vytrval a balíček mu vydržel dlouho, protože kouřil půl cigarety po každém jídle.

Dali mu bílou tabulku a špalíček tužky, přivázaný k jejímu rohu. Zprvu je nepoužíval. I v bdělém stavu býval skleslý. Mezi jednotlivými jídly často téměř bez pohnutí ležel, někdy spal, někdy se probouzel a v mrákotách přemýšlel. Ale otevřít oči bylo příliš namáhavé. Dávno si zvykl spát při prudkém světle. Zřejmě mu už nevadilo, i sny měl souvislejší. Celou tu dobu hodně snil a byly to vždycky šťastné sny. Byl ve Zlaté zemi, nebo seděl mezi obrovskými, nádhernými, slunce ozářenými troskami, s matkou a Julií, O'Brienem – nic nedělali, jen seděli na slunci a vyprávěli si o mírumilovných záležitostech. V bdělém stavu se zabýval přemýšlením o tom, co se mu zdálo. Teď, když už ho nehnala kupředu bolest, jako by ztratil schopnost vyvinout intelektuální úsilí. Nenudil se, netoužil po rozhovoru nebo po rozptýlení. To, že je sám, že ho nikdo nebije ani nevyslýchá, že má co jíst a je čistý, ho naprosto uspokojovalo.

Později trávil méně času spánkem, ale pořád ještě nepociťoval potřebu vstát z lůžka. Stál jen o to, aby mohl klidně ležet a cítit, jak se mu v těle hromadí síla. Tu a tam se prsty ohmatával, aby se ujistil, že to není iluze, že se svaly zaoblují a kůže napíná. Nakonec bylo nade vše pochybnost jasné, že tloustne; stehna měl teď rozhodně objemnější než kolena. Potom, i když zprvu s nechutí, začal pravidelně cvičit. Zakrátko dokázal ujít tři kilometry (změřil si celou podle kroků), a jeho schýlená ramena se začala narovnávat. Pokusil se o složitější cviky a zároveň ho překvapilo i ponížilo, když zjistil, co všechno nedokáže. Nedovedl se pohnout z místa jinak než krokem, nedovedl udržet židli v natažené paži, a když se pokusil stát na jedné noze, upadl. Dřep si na paty a zjistil, že vstát dokáže jen s umrtvující bolestí ve stehnech a v holeních. Lehl si na břicho a pokusil se vzepřít se na rukou. Bylo to beznadějně, nevzepřel se ani o centimetr. Ale po několika dalších dnech – po několika dalších jídlech – ten výkon zvládl. Přišel čas, kdy to dokázal šestkrát za sebou. Začal být vlastně na své tělo hrdý a občas se kojil vírou, že také jeho vzhled zase začíná být normální. Jen když si náhodou položil ruku na holé rameno, vzpomněl si na vrásčitou, zmučenou tvář, která na něj hleděla v zrcadle.

Jeho vědomí se zaktivovalo. Usedl na pryčnu, zády se opřel o stěnu, tabulku opřel o kolena a dal se do práce, rozhodnut, že se převychová.

Kapituloval, o tom nebylo pochyb. Ve skutečnosti, jak to teď viděl, byl ke kapitulaci připraven dávno předtím, než se k ní rozhodl. Od okamžiku, kdy se octl na Ministerstvu lásky – a dokonce už i ve chvíli, kdy s Julií bezmocně stáli a kovový hlas z obrazovky jim nařizoval, co mají dělat – chápal, jak lehkovážný a plytký je jeho pokus postavit se proti moci Strany. Teď věděl, že ho Ideopolicie sedm let pozorovala jako brouka pod lupou. Každý fyzický úkon, každé nahlas pronesené slovo, všechno zaznamenali, z každého myšlenkového sledu dokázali usuzovat. Dokonce i smítko bělavého prachu na deskách jeho deníku dali pečlivě zpátky na místo. Přehráli mu zvukové záznamy, ukázali mu fotografie, na kterých byli s Julií. Ano, dokonce i... Už nemohl proti Straně bojovat. Kromě toho, Strana je v právu. Musí to tak být; jak by se mohl mýlit nesmrtelný kolektivní mozek? Podle jakých vnějších norem by jedinec mohl kontrolovat její názory? Zdravý rozum lze měřit statisticky. Jde jenom o to, naučit se myslet tak, jak myslí oni. Jenomže...!

Měl pocit, že tužka v jeho prstech je tlustá a neohrabaná. Začal zapisovat věty, které ho napadly. Nejdřív napsal velkými kostrbatými tiskacími písmeny:

SVOBODA JE OTROCTVÍ

Potom, skoro bez zastavení:

DVĚ A DVĚ JE PĚT

Pak se zarazil. Jako by se před něčím styděl, nedokázal soustředit své myšlenky. Uvědomoval si, že ví, co přijde dál, ale momentálně si na to nemohl vzpomenout. A když si přece jen vzpomněl, tedy jenom tak, že vědomě vyvodil, co to musí být; nepřišlo to samo od sebe. Napsal:

BŮH JE MOC

Akceptoval už všechno. Minulost je změnitelná. Minulost nebyla nikdy změněná. Oceánie je ve válce s Easasií. Oceánie byla vždycky ve válce s Eastasií. Jones, Aaronson a Rutherford byli vinni zločiny, z nichž byli obviněni. Nikdy neviděl fotografii, sám si ji vymyslel! Věděl, že si pamatuje věci, které tomu odporují, ale to jsou falešné vzpomínky, výsledek sebeklamu. Jak je to všechno jednoduché. Jen se podvolit a všechno ostatní přijde samo. Bylo to, jako když člověk plave proti proudu, který ho strhává zpět, ať se snaží sebevíc, a potom se najednou rozhodne obrátit a plavat s proudem místo proti němu. Nic se nezměnilo, jen jeho postoj; tak jako tak, stalo se, co bylo předurčeno. Už skoro ani nevěděl, proč se vůbec bouřil. Všechno bylo snadné, jenže...!

Pravda mohla být cokoli. Takzvané přírodní zákony jsou nesmysl. Zákon přitažlivosti je nesmysl. "Kdybych chtěl," řekl O'Brien, "mohl bych tuhle podlahu odpavit jako mýdlovou bublinu." Winston si to rozložil. Jestli si myslí, že odpлавuje podlahu, a já si současně myslím, že ho vidím, jak to dělá, pak se to skutečně děje. Najednou, jako když kus potopeného vraku prorazí vodní hladinu, mu do vědomí pronikla myšlenka: Ve skutečnosti se to neděje. Jenom si to představujeme. Je to halucinace. Okamžitě ten nápad potlačil. Byl to zřejmý klam; vyplývalo z něj, že kdesi mimo vás je skutečný svět, kde se odehrávají skutečné věci. Ale jak může takový svět existovat? Jak získáme znalost čehokoli než prostřednictvím vlastního vědomí? Všechno se odehrává ve vědomí. Všechno, co se odehrává ve vědomí všech, se skutečně děje.

Nepůsobilo mu žádné obtíže zapudit ten klam, a nebylo nebezpečí, že by mu podlehl. Uvědomoval si však, že ho nikdy neměl napadnout. Vědomí by mělo vytvořit jakousi zábranu, kdykoli se vyskytne nebezpečná myšlenka. Ten proces by měl být automatický, instinktivní. V newspeaku se to nazývá crimestop.

Začal se v něm cvičit. Předříkával si teze jako Strana říká, že Země je plochá, Strana říká, že led je těžší než voda – a cvičil se nevsímat si nebo nechápat argumenty, které je vyvracely. Nebylo to snadné a vyžadovalo to velkou schopnost uvažovat a improvizovat. Například aritmetické problémy vyvolané tvrzením, že "dvě a dvě je pět", byly nad jeho rozumové schopnosti. Vyžadovalo to také od vědomí přímo atletické výkony – schopnost použít jednu logiku v nejpřísnějším smyslu a vzápětí si neuvědomit nejhrubší logické chyby. Hloupost byla právě tak potřebná jako intelligence, a bylo právě tak obtížné ji dosáhnout.

Po celou dobu v koutku duše uvažoval, jak brzy ho asi zastřelí. "Všechno závisí na tobě," řekl O'Brien; ale Winston věděl, že to nemůže uspišit žádným vědomým činem. Může to být za deset minut nebo za deset let. Mohli by ho držet celé roky na samotce, mohli by ho poslat do pracovního tábora a mohli by ho i na čas propustit, jak to někdy dělávali. Bylo dokonce možné, že dřív, než ho zastřelí, sehraji znovu celé drama zatčení a výslechů. Jisté je jedině to, že smrt nikdy nepřichází v očekávaném okamžiku. Tradicí, nevyslovenou tradicí, bylo – lidé to věděli, i když o tom nikdy nemluvili – že se střílí zezadu, vždycky zezadu, do hlavy, bez výstrahy, když vás vedou po chodbě z jedné cely do druhé.

Jednoho dne – ale "jednoho dne" nebyl správný výraz; právě tak se to mohlo stát uprostřed noci – jednou upadl do zvláštního blaženého snění. Kráčel po chodbě a čekal na kulku. Věděl, že v příštím okamžiku ho udeří. Všechno bylo uspořádáno, urovnáno, usměřeno. Už nebyly pochybnosti, hádky, bolest ani strach. Tělo měl zdravé a silné. Kráčel zlehka, s radostí z pohybu a s pocitem, že kráčí za svitu slunce. Už nebyl v úzkých bílých chodbách Ministerstva lásky, ale na široké, sluncem ozářené cestě kilometr široké, a kráčel po ní jakoby v deliriu vyvolaném drogami. Byl ve Zlaté zemi, do níž se šlo po pěšince přes starou pastvinu spasenou od králíků. Cítil nízké pružné drny pod nohama a něžné sluneční paprsky na tváři. Na kraji pastviny se lehce klátily jilmy a někde za nimi byl potok, kde v zelených tůních pod vrbinami ležely bělice.

Najednou se vymrštil v záchvatu hrůzy. Na páteři mu vyrazil pot. Uslyšel, jak nahlas vykřikl:

"Julie! Julie! Julie, má lásko! Julie!"

Na okamžik ho zaplavila její přítomnost. Zdálo se mu, že je nejen s ním, ale v něm. Bylo to, jako kdyby se dostala do tkáně jeho pokožky. V tu chvíli ji miloval daleko víc, než když byli spolu a svobodní. Věděl také, že je někde stále ještě naživu a potřebuje jeho pomoc.

Ulehkl naznak na lůžko a pokoušel se uklidnit. Co to jen udělal? Kolik let žaláře si přidal tím okamžikem slabosti?

Za chvíli uslyší dupání bot za dveřmi. Nemohou ponechat takový výbuch bez trestu. Jestli to dosud nevěděli, vědí nyní, že porušil vzájemnou dohodu. Poslechl Stranu, ale stále ještě ji nenáviděl. V minulosti skrýval kacířské myšlenky pod maskou konformismu. Nyní o krok ustoupil, podřídil své vědomí, ale doufal, že nitro si udrží neporušené. Věděl, že udělal chybu, ale byl rád, že ji udělal. Oni to pochopí. O'Brien to pochopí. Všechno prozradil jediným bláhovým výkřikem.

Bude muset začít docela od začátku. Může to trvat roky. Přejel si rukou po tváři ve snaze obeznámit se s její novou podobou. Na tvářích měl hluboké vrásky, lícní kosti byly na dotyk ostré, dostal navíc nové zubní protézy. Není

lehké zůstat nevyzpytatelný, když nevíte, jak vypadá vaše tvář. Ale i tak, pouhé ovládání rysů nestačí. Poprvé si uvědomil, že chce-li člověk uchovat něco v tajnosti, musí to skrývat i sám před sebou. Musí mít stále na paměti, že to existuje, ale pokud to není nutné, nesmí nikdy dovolit, aby se to vynořilo ve vědomí v podobě, kterou by bylo možné pojmenovat. Od nynějška musí nejen správně myslet; musí i správně cítit, správně snít. A neustále musí držet svou nenávist uzamčenou v sobě, jako kus hmoty, jako cystu, která je součástí jeho samého, a přesto s ním není spojená.

Jednoho dne se rozhodnou, ale pár vteřin předtím to bude možné uhodnout. Vždycky se to děje zezadu, když vás vedou po chodbě. Deset vteřin by stačilo. Za tu dobu by se jeho vnitřní svět mohl celý obrátit. A náraz, aniž by řekl slovo, aniž by se zastavil, aniž by se mu ve tváři cokoli změnilo – náraz by bylo po kamufláži a bác! Nálož jeho nenávisti by vybuchla. Nenávist by ho naplnila jako obrovský hučící plamen. A skoro ve stejné chvíli bác! Třeskl by výstřel, příliš pozdě a příliš brzy. Roztříštil by mu mozek dřív, než by to mohli odvolat. Kacířská myšlenka by zůstala nepotrestána, bez pokání, navždy mimo jejich dostah. Prorazili by díru do vlastní nedokonalosti. Zemřít, a přitom je nenávidět, to je svoboda.

Zavřel oči. Bylo to těžší, než vzít na sebe nějaký intelektuální úkol. Musel sám sebe ponížít, sám sebe zmrazčit. Musel se ponořit do největší špíny. Co bylo nejhorší, nejhnusnější ze všeho? Pomyslel na Velkého bratra. Ta obrovská tvář (protože ji neustále viděl na plakátech, myslel si vždycky, že je metr široká), s mohutným černým knírem a s očima, které člověka neustále sledovaly, jako by mu sama od sebe vplula do vědomí. Jaké jsou vlastně jeho pravé city k Velkému bratru?

Na chodbě se ozval ohlušující dupot bot. Ocelové dveře se hlučně otevřely. Do cely vstoupil O'Brien. Za ním důstojník s voskovou tváří a dozorcí v černých uniformách.

"Vstaň!" řekl O'Brien. "Pojď sem."

Stáli teď proti sobě. O'Brien uchopil Winstona silnými rukama za ramena a zblízka se na něho podíval.

"Tys uvažoval o tom, že mě podvedeš," řekl. "To bylo hloupé. Postav se zpřímá! Podívej se mi do tváře!"

Odmlčel se a potom pokračoval mírněji:

"Lepšíš se. Po intelektuální stránce už nemáš mnoho nedostatků. Jen stále pokulháváš v emocionální sféře. Řekni mi, Winstone – a pamatuj, žádné lži, ty víš, že vždycky dovedu lež odhalit – řekni mi, jaké jsou tvé skutečné city vůči Velkému bratru?"

"Nenávidím ho."

"Nenávidíš ho. Dobře. Takže pro tebe nadešel čas k poslednímu kroku. Musíš Velkého bratra milovat. Nestačí poslouchat ho; musíš ho milovat."

Pustil Winstona a přistrčil ho k dozorcům.

"Místnost 101," řekl.

5

V každé fázi svého uvěznění vždycky věděl, nebo si myslel, že ví, kde asi se v té budově bez oken nachází. Možná že byly nepatrné rozdíly v tlaku vzduchu. Cely, kde ho dozorcí tloukli, byly v podzemí. Místnost, kde ho vyslýchal O'Brien byla nahoře pod střechou. Teď se nacházel mnoho metrů pod zemí, tak hluboko, jak jen to bylo možné.

Místnost byla větší než většina cel, které dosud poznal. Ale své okolí si sotva uvědomoval. Všiml si jenom, že přímo proti němu jsou dva malé stolky pokryté hrubou zelenou látkou. Jeden byl jen metr či dva od něj, druhý stál dál, u dveří. Seděl připoután k židli tak pevně, že nemohl hnout ani hlavou. Zezadu ji podepírala jakási podložka, která ho nutila hledět přímo před sebe.

Chvilí byl sám, potom se otevřely dveře a přišel O'Brien.

"Jednou ses mě ptal," řekl O'Brien, "co je v Místnosti 101. Řekl jsem ti, že odpověď už znáš. Zná ji každý. To, co je v Místnosti 101, je nejhorší na světě."

Dveře se opět otevřely. Vešel dozorce. Nesl cosi drátěného, jakousi krabici nebo košík. Položil to na vzdálenější stůl. O'Brien překážel Winstonovi ve výhledu, takže nemohl rozeznat, co to je.

"Nejhorší věci na světě," řekl O'Brien, "jsou různé, jak pro koho. Může to být pohřbení zaživa, nebo smrt upálením nebo utopením, nebo naražením na kůl, nebo padesát jiných způsobů smrti. Pro někoho je to nějaká triviální záležitost, dokonce ani ne osudná."

Ustoupil trochu stranou, aby Winston lépe viděl na věc na stole. Byla to podlouhlá drátěná klec a na víku měla držadla, za která se dala nosit. Na přední straně bylo připevněno cosi, co vypadalo jako šermířská maska, vypouklou stranu obrácenou dovnitř. Přestože stála asi tři až čtyři metry od Winstona, viděl, že klec je rozdělená po délce na dvě oddělení a v každém je jakási zvíře. Byly to krysy.

"V tvém případě," řekl O'Brien, "jsou náhodou nejhorší věci na světě krysy."

Winstonem projelo výstražné chvění, jakýsi strach, ani nevěděl z čeho, hned jak tu klec poprvé zahlédl. Teď mu však najednou svítilo, jaký význam má ta vypouklina vpředu, připomínající masku. Měl pocit, že najednou má místo útrobu vodu.

"To nemůžeš!" vykřikl přeskakujícím hlasem. "To bys neudělal, to ne! To není možné!"

"Vzpomínáš si," zeptal se O'Brien, "na hrůzu, která tě přepadávala ve snu? Před tebou byla černá stěna a v uších ti zněl řev. Za tou stěnou bylo cosi příšerného. Tys věděl, že víš, co to je, ale neodvážil ses to vytáhnout na světlo. Za tou stěnou byly krysy."

"O'Briene!" řekl Winston a pokoušel se ovládnout svůj hlas. "Víš přece, že tohle není nutné. Co po mně chceš?"

O'Brien mu nedal přímou odpověď. Promluvil svým kantorským způsobem, afektovaně, jak to někdy dělal. Zamyšleně hleděl do dálky, jako by promlouval k posluchačstvu někde za Winstonovými zády.

"Bolest o sobě," řekl "někdy nestačí. Stává se, že člověk bolest vydrží, někdy až do okamžiku smrti. Ale pro každého existuje něco, co vydržet nemůže – co si ani nedokáže představit. Odvaha a zbabělost s tím nemají nic společného. Když padáš z výšky, není zbabělost zhluboka se nadechnout. To je pouhý pud, který se nedá zničit. Stejně je to i s krysy. Pro tebe jsou nesnesitelné. Představují tlak, kterému nemůžeš odolat, i kdybys chtěl. Uděláš, co se od tebe žádá."

"Ale co to je, co je to? Jak to mohu udělat, když nevím, co to je?"

O'Brien vzal klec a přenesl ji k bližšímu stolu. Opatrně ji položil na zelené sukno. Winston slyšel, jak mu v uších hučí krev. Měl pocit, že je naprosto sám. Uprostřed velké pusté pláně, ploché pouště vysušené slunkem, přes kterou k němu doléhaly zvuky z ohromných vzdáleností. A přece nestála klec s krysy ani dva metry od něj. Krysy byly obrovské. Asi ve věku, kdy krysí čenich dorůstá do výrazu tupé zuřivosti a srst dostane hnědou barvu místo šedé.

"Krysa," řekl O'Brien, stále oslovuje neviditelné posluchačstvo, "ačkoli hlodavec, je masožravá. To přece víš. Určitě jsi slyšel, co se stává v chudých čtvrtích našeho města. V některých ulicích se žena neodvážá nechat dítě samotné v domě ani na pět minut. Krysy by ho zcela jistě napadly. Za malou chvíli ho ohlodají až na kost. Napadají také nemocné a umírající. Mají úžasnou schopnost poznat, kdy je lidská bytost bezmocná."

Z klece se ozvalo divoké zakňučení. Winstonovi připadalo, že sem dolehlo odněkud z dálky. Krysy bojovaly, snažily se dostat k sobě přes přepážku. Uslyšel také hluboké, zoufalé zaúpění. To, jak se mu zdálo, přicházelo taky odkudsi mimo něj.

O'Brien zvedl klec a něco na ní stiskl. Così ostře cvaklo. Winston udělal šílený pokus trhnutím se uvolnit ze židle. Bylo to beznadějně; celé tělo i hlavu měl tak připoutány, že se ani nepohnul. O'Brien přistrčil klec blíž. Byla necelý metr od Winstonovy tváře.

"Stiskl jsem první páku," řekl O'Brien. "Chápeš, jak je klec konstruovaná. Masky ti přilne k hlavě tak, že nezůstane žádná mezera. Když stlačím druhou páku, dvířka klece se vysunou vzhůru. Vyhladovělá zvířata vyletí jako střely. Viděl jsi někdy krysu vyskočit do vzduchu? Skočí to do obličeje a rovnou se do něj zakousnou. Někdy napadnou nejdřív oči. Jindy se prokoušou tvářemi a sežerou jazyk."

Klec se přibližovala. Winston slyšel skřeky, které přicházely ze vzduchu nad jeho hlavou. Ale zuřivě se bránil panice. Jedinou nadějí bylo přemýšlet – přemýšlet, i když zbýval jen zlomek vteřiny. Najednou ho do nosu udeřil odporný zatuchlý pach zvířat. Pocítil prudkou křeč nevolnosti a téměř ztratil vědomí. Všechno zčernalo. Na okamžik se změnil v šíleně řvoucí zvíře. A přece vyšel z té černoty s nápadem. Existuje jediný způsob, jak se zachránit. Musí vsunout jiného člověka, tělo jiné lidské bytosti mezi sebe a krysy.

Okrouhlá maska byla teď tak velká, že nic kromě ní neviděl. Drátěná dvířka byla vzdálená několik centimetrů od jeho tváře. Krysy věděly, co přijde. Jedna skákala nahoru a dolů, druhá, olezlý stařešina stok, se opírala růžovými tlapkami o mříže a prudce čenichala. Winston viděl její vousy a žluté zuby. Znovu se ho zmocnila temná panika. Byl slepý, bezmocný, bez myšlenek.

"To býval obvyklý trest v Číně v době císařství," řekl O'Brien poučně, jak to měl ve zvyku.

Maska mu dolehla na obličej. Pletivo se dotklo tváře. A vtom – ne, to nebyla úleva, jenom naděje, nepatrný zlomek naděje. Příliš pozdě, možná je už příliš pozdě. Najednou však pochopil, že na celém světě je jen jediný člověk, jedině tělo, které by mohl vrhnout mezi sebe a ty krysy. A šíleně se rozeřval, znova a znova.

"Udělejte to s Julií! Udělejte to s Julií! Ne se mnou! S Julií! Je mi jedno, co s ní uděláte. Roztrhejte ji obličej, roztrhejte ji až na kost. Ne mě! Julií! Mě ne!"

Padal dozadu, do obrovské hloubky, pryč od krys. Ještě byl stále připoután k židli, ale propadl podlahou, stěnami budovy, zemí, oceány, atmosférou, do dalekého vesmíru, do mezihvězdných propastí – padal stále dál, dál, dál od těch krys. Už byl vzdálen celé světelné roky, ale O'Brien ještě stále stál po jeho boku. Stále ještě cítil studený dotek pletiva na své tváři. Ale v temnotě, která ho obklopovala, uslyšel kovové cvaknutí a věděl, že se dvířka klece s cvaknutím zavřela.

6

U Kaštanu bylo skoro prázdné. Žlutý sluneční paprsek, vnikající šikmo do okna, dopadal žlutě na zaprášené desky stolů. Byla hodina patnáctá, hodina osamělosti. Z obrazovek crčela kolovrátková muzika.

Winston seděl ve svém obvyklém koutě a hleděl do prázdné sklenice. Občas pohlédl na obrovskou tvář, která si ho měřila z protější stěny. VELKÝ BRATR TĚ SLEDUJE, pravil nápis. Číšník přišel bez vyzvání, nalil mu do sklenky Ćin vítězství a nakapal do něj pár kapek z jiné láhve, která měla na zátce brko. Byl to sacharin okořeněný hřebíčkem, specialita podniku.

Winston poslouchal obrazovku. Právě z ní vycházela jen hudba, ale každou chvíli se možná ozve zvláštní hlášení Ministerstva míru. Zprávy z africké fronty byly nanejvýš znepokojivé. Celý den si kvůli tomu dělal starosti. Jedna eurasijská armáda (Oceánie byla ve válce s Eurasií, Oceánie byla odjakživa ve válce s Eurasií) se obrovskou rychlostí pohybovala směrem na jih. Polední zpravodajství se nezmínilo o žádné určité oblasti, ale bylo pravděpodobné, že v ústí Konga se už bojuje. Brazzaville a Leopoldville jsou ohrožené. Člověk se ani nemusel podívat na mapu, aby pochopil, co to znamená. Nešlo jen o to, že by Oceánie mohla ztratit Střední Afriku; poprvé v průběhu války bylo ohroženo území samotné Oceánie.

Vzplál v něm prudký cit – ne zrovna strach, ale jakési neurčité vzrušení – a potom zase opadl. Přestal myslet na válku. V těch dnech se dokázal soustředit na určitou věc jen na pár okamžiků. Zdvihl sklenku a naráz ji vypil. Ćin jím jako vždycky otfásl a trochu ho vykolejil. Bylo to příšerné svinstvo. Hřebíček a sacharin, samy o sobě dost odporné a nechutné, nedokázaly přebít mdlý, olejnatý pach; a nejhorší bylo, že ta ginová pachut', která ho provázela ve dne v

noci, se mu ve vědomí neoddělitelně mísila s pachem...

Nikdy nevyslovil jejich jméno, ani v duchu, a pokud to šlo, ani si je nepředstavoval. Byly něčím, co si jen napolo uvědomoval, co se vznášelo těsně u jeho obličej. Jejich pach mu vězel v nozdách. Když se mu z ginu zvedl žaludek, vyklouzlo mu z rudých rtů řihnutí. Od té doby, co ho pustili, ztloustl a vrátila se mu někdejší barva – vlastně víc než vrátila. Jeho rysy zhrubly, kůže na nose a na lících kostech byla drsná a červená, a holá lebka tmavorůžová. Číšník, opět bez vyzvání, mu donesl šachovnici a čerstvé číslo Timesů, otevřené na straně s šachovou rubrikou. Když viděl, že Winstonova sklenice je prázdná, přinesl láhev s ginem a dolil mu. Winston nemusel nic objednávat, jeho zvyky tady už znali. Vždycky na něj čekala šachovnice, stůl v rohu byl pokaždé volný; měl ho sám pro sebe i tehdy, když bylo v lokále plno, protože nikdo nestál sedět příliš blízko něj. Nikdy se ani neobtěžoval počítat, kolik vypil. Občas mu předložili špinavý kus papíru, kterému říkali účet, ale měl dojem, že mu účtovali méně, než zkonsumoval. Vůbec by mu nevadilo, kdyby tomu bylo naopak. Měl teď pořád spoustu práce. Měl dokonce i zaměstnání, a lépe placené, než bylo to předchozí.

Hudba z obrazovky přestala hrát a ozval se hlas. Winston zvedl hlavu a poslouchal. Ale nebylo to zpravodajství z fronty. Pouze stručná zpráva Ministerstva hojnosti. V minulém čtvrtletí, jak se ukázalo, byl plán výroby tkaniček do bot v Deváté třiletce překročen o 48 procent.

Prostudoval šachovou úlohu a rozestavil figurky. Byla to náročná koncovka s dvojicí jezdců. "Bílý táhne a vyhraje druhým tahem." Winston vzhlédl k portrétu Velkého bratra. Bílý dá vždycky mat, pomyslel si s jakýmsi temným mysticismem. Vždycky, bez výjimky. V žádné šachové úloze od počátku světa černý nevyhrál. Což to nesymbolizuje věčné, nezvratné vítězství Dobra nad Zlem? Obrovská tvář na něj zírala, naplněná pokojnou silou. Bílý dá vždycky mat.

Hlas z obrazovky se odmlčel a dodal jiným mnohem vážnějším tónem: "Upozorňujeme vás, abyste v patnáct třicet vyslechli důležité oznámení. V patnáct třicet! Nesmíme důležité oznámení. Dejte pozor, abyste je nezmeškali. V patnáct třicet!" A zase spustila břešná hudba.

Winstonovi se rozbušilo srdce. To bude zpravodajství z fronty; instinktivně cítil, že přijdou špatné zprávy. Celý den musel myslet na drtivou porážku v Africe a chvěl se vzrušením, jako by už viděl, jak se eurasijská armáda valí přes dosud nikdy neprolomenou hranici a zaplavuje africký cíp jako kolona mravenců. Copak na ně nemohli nějak vyzrát? V duchu si živě představil obrysy západoafrického pobřeží. Vzal bílého jezdce a táhl jím po šachovnici. Tam je správné místo. I když viděl černou hordu, jak se hrne směrem k jihu, viděl i jinou sílu, jež se nepozorovaně zformovala, když byla nečekaně vysazena v jejich týlu, a přerušovala nepřátelské spojení na souši i na moři. Měl pocit, že se ta síla stává skutečností, protože on si to přeje. Bylo však třeba jednat rychle. Kdyby ovládli celou Afriku, kdyby měli letiště a podmořské základny na Mysu, rozlomilo by to Oceánii na dvě části. A to by mohlo znamenat leďacos: porážku, zhroucení, přerozdělení světa, rozpad Strany. Zhluboka se nadechl. V jeho nitru vířila zvláštní směsice pocitů, a nedalo se říci, která vrstva je ta nejspodnější.

Křeč minula. Postavil bílého jezdce zpět na jeho místo, ale v té chvíli se nemohl soustředit na seriózní zkoumání šachového problému. Myšlenky se mu zase rozutekly. Skoro bezděčně napsal prstem do prachu na stole:

2 + 2 =

"Do tebe se nedostanou," řekla tehdy. Ale oni se do něj dostali. "Co se s tebou stane tady, je navždycky," řekl O'Brien. A byla to pravda. Stalo se něco, vlastně Winston sám udělal něco, z čeho se nemohl vzpamatovat. Co si v jeho nitru bylo zabito, vypáleno, vyleptáno.

Viděl se s ní; dokonce s ní mluvil. Nebylo to vůbec nebezpečné. Instinktivně věděl, že se teď skoro vůbec nezajímají o to, co dělá. Mohl zařídít, aby se setkali i po druhé, kdyby chtěli. Vlastně se potkali náhodou. V Hyde Parku, jednoho sychravého dne v březnu, kdy půda ztvrdla na kámen, tráva vypadala jako mrtvá a nikde nebylo ani poupátko, až na pár krokusů, které vítr polámal, sotva vyrazily. Spěchal, měl zmrzlé ruce a z očí mu teklo, a vtom ji uviděl, ani ne deset metrů před sebou. Hned ho zarazilo, že se nějak změnila k horšímu. Přešli kolem sebe, skoro se nepoznali. Winston se pak obrátil a šel za ní, nepřilíh dychtivě. Věděl, že to není nebezpečné, nikdo se o něj nezajímá. Nepromluví. Pustila se šikmo přes trávník, snad se ho chtěla zbavit, a pak se zdánlivě smířila s tím, že jde vedle ní. Ocitli se mezi oškubanými bezlistými keříky, které je nemohly ani ukrýt ani chránit proti větru. Zastavili se. Byla pořádná zima. Položil jí ruku kolem pasu.

Nebyla tam sice obrazovka, ale určitě jsou tam ukryté mikrofony; a kromě toho je může někdo vidět. Ale to nevádí, na ničem nezáleží. Kdyby chtěli, mohli si lehnout na zem a udělat to. Při tom pomyslení ho zamrazilo hrůzou. Ona vůbec nereagovala, když ji objal; ani se nepokusila se uvolnit. Teď už věděl, co se na ní změnilo. Tvář měla zažloutlou a přes čelo a přes spánek se jí táhla dlouhá jizva, částečně zakrytá vlasy; ale v tom ta měna nespočívala. Změna byla v tom, že v pase ztloustla a kupodivu jaksi ztuhla. Vzpomněl si, jak jednou po výbuchu raketové střely pomáhal vytahovat z trosk mrtvolu a jak ho překvapila nejen její neuvěřitelná tíha, ale jak byla nepoddajná a jak těžko se s ní hýbalo; připomínala spíš kámen než tělo. Juliino tělo bylo na dotyk právě takové. Napadlo ho, že její pokožka bude asi úplně jiná než byla kdysi.

Nepokusil se ji ani políbit, ani spolu nepromluví. Když se vraceli zpátky přes trávník, poprvé se na něj zpřímá podívala. Byl to jen letmý pohled, plný pohrdání a nevole. Byl by rád věděl, jestli ta nevole pramení jen z minulosti, anebo ji vzbuzuje také jeho odulá tvář a voda, kterou mu vítr neustále tlačí z očí. Sedli si na dvě železné židle vedle sebe, ale ne příliš těsně. Všiml si, že se chystá promluvit. Posunula svou neforemnou botu o pár centimetrů a úmyslně rozdrtila větvičku. Všiml si, že chodidla se jí jaksi rozrostla do šířky.

"Zradila jsem tě," řekla bez úvodu.

"Zradil jsem tě," opakovala jeho ozvěna.

Znovu na něj pohlédla s nevolí.

"Někdy," pokračovala, "člověku pohrozí něčím, čemu se nedokáže postavit, na co ani nedokáže pomyslet. A potom člověk řekne ‚Nedělejte to mně, udělejte to někomu jinému, udělejte to tomu a tomu‘. Později může třeba předstírat, že to byl jenom úskok, že to řekl jen proto, aby toho nechali, a že to doopravdy nemyslel. Jenže to není pravda. Ve chvíli, kdy se to děje, to člověk myslí vážně. Myslí si, že neexistuje jiný způsob, jak se zachránit. Chce, aby se to stalo tomu druhému. Čerta starého mu záleží na tom, jak bude ten druhý trpět. Myslí jen na sebe."

"Myslí jen na sebe," přitakal.

"A pak už k tomu druhému necítí to, co předtím."

"Ne," řekl, "necítí to, co předtím."

Zdálo se, že není co dodat. Vitr jim přilepil tenké kombinézy k tělu. Najednou jim začalo být trapné jen tak tiše sedět; navíc bylo příliš chladno na to sedět bez pohnutí. Řekla cosi o tom, že musí chytit podzemní dráhu, a zvedla se k odchodu.

"Musíme se zase někdy sejít," řekl.

"Ano," řekla, "musíme se zase někdy sejít."

Chvilí šel nerozhodně půl kroku za ní. Už nepromluví. Vlastně se ho ani nesnažila seřást, ale šla rychle, jako by mu chtěla znemožnit držet se těsně za ní. Původně ji chtěl doprovodit ke stanici podzemní dráhy, ale najednou mu v té zimě přišlo nesmyslné a nesnesitelné takhle se za ní táhnout. Přemohla ho ani ne tak touha vzdálit se od Julie, jako spíš vidina kavárny U Kaštanu, která mu nikdy nepřipadala tak přitažlivá jako právě teď. Zmocnila se ho nostalgická představa jeho stolku v koutě, s novinami a šachovnicí a se stále dolévaným ginem. A hlavně: bude tam teplo. V příštím okamžiku se od ní nechal oddělit hloučkem lidí. Udělal chabý pokus ji dohonit, potom zpomalil, obrátil se a vykročil opačným směrem. Když ušel asi padesát metrů, ohlédl se. Na ulici nebylo sice mnoho lidí, ale už ji nerozpoznal. Mohla to být kterákoli z desítek spěchajících postav. Možná že její ztloustlé a ztuhlé tělo se už zezadu nedalo rozeznat.

"Ve chvíli, kdy k tomu dojde," řekla, "to člověk myslí vážně." A on to myslel vážně. Nejen že to řekl, on si to i přál. Přál si, aby ne jeho, ale ji předhodili těm...

Charakter hudby, která se řinula z obrazovky se náhle změnil. Vloudil se do ní křaplavý, výsměšný a jaksi potměšilý tón. A potom – možná se to ani nestalo, možná to byla jen vzpomínka, která na sebe vzala podobu zvuku – nějaký hlas zapěl:

Pod košatným kaštanem,
prodali jsme se navzájem

Z očí mu vytryskly slzy. Spěchající číšník si všiml, že má prázdnou sklenici, a vrátil se s lahví ginu.

Zvedl sklenici a přičichl k ní. To svinstvo bylo hnusnější každým douškem, který vypil. Stalo se však živlem, ve kterém plaval. Byl jeho životem, jeho smrtí, jeho zmrtvýchvstáním. Gin ho každou noc uváděl do stavu strnulosti a každé ráno ho znovu oživil. Když se probudil, což bylo zřídka před jedenáctou, se zalepenými víčky, páliho ho v ústech, záda měl jako přeražená a nedokázal by se ani zvednout z vodorovné polohy, nebýt té láhve a šálku, který měl v noci u postele. Přes poledne seděl s planoucí tvář, s lahví po ruce a s očima upřenými na televizi. Od patnácti až do zavírací hodiny seděl jako přibitý U Kaštanu. Nikdo se už nestaral, co dělá, žádný hvízd ho nebudil, žádná obrazovka nenapomínala. Občas, asi dvakrát týdně, zašel do zaprášené, zapomenuté kanceláře Ministerstva pravdy, kde trochu pracoval, nebo práci předstíral. Přidělili ho k subkomisi jiné subkomise, která vypučela z jedné z nespočetných komisí, jež se zabývají drobnými nesnázemi, které vznikly při sestavování Jedenáctého vydání Slovníku newspeaku. Byli zapojeni do přípravy čehosi, čemu se říkalo Prozatímní zpráva, ale o čem to vlastně podával zprávu, nikdy pořádně nezjistil. Nějak to souviselo s otázkou, zda se čárky mají psát v závorkách nebo za nimi. V komisi byli ještě další členové, vesměs lidé jemu podobní. Byly dny, kdy se sešli a zas rozešli, když si otevřeně přiznali, že vlastně není co dělat. Ale byly také dny, kdy se téměř dychtivě vrhali do práce, okázale vyplňovali záznamy a koncipovali dlouhá, nikdy nedokončená memoranda – kdy spor o to, o co se údajně přeli, se nesmírně zapletl a stal se nesrozumitelným, kdy se dopodrobna handrkovali o definice, odbočovali od tématu, hádali se a dokonce si vyhrožovali, že se odvolají k vyšší instanci. A potom z nich náraz život zase vyprchal a oni seděli kolem stolu a hleděli na sebe vyhaslýma očima, jako duchové vytrácející se za kuropění.

Obrazovka na okamžik zmlkla. Winston zvedl hlavu. Zprávy! Ale ne, jenom se mění hudba. V duchu viděl mapu Afriky. Pohyby armád tvořily schéma, černá šipka směřující kolmo na jih, a bílá šipka směřující vodorovně na východ, přes tu první. Jako by se chtěl ujistit, pohlédl na neochvějnou tvář na portrétu. Je možné, že druhá šipka ani neexistuje?

Jeho zájem opět opadl. Vil do sebe další doušek ginu, uchopil bílého jezdce a zkusmo táhl. Šach! Ale zřejmě to nebyl ten správný tah, protože...

Bezděky se mu v mysli vynořila vzpomínka. Viděl svíčkou osvětlený pokoj, obrovskou postel s bílým přehozem, a sebe jako devítí či desetiletého chlapce, jak sedí na zemi, třese pohárkem s kostkami a vzrušeně se směje. Jeho matka seděla proti němu a také se smála.

Muselo to být tak měsíc předtím, než zmizela. Byl to okamžik smíření, svíravý hlad v břiše byl zapomenut a někdejší cit k matce dočasně ožil. Dobře se na ten den pamatoval, deštivý, zmáčený den, voda tekla proudem po okenních sklech a světlo v místnosti bylo příliš slabé na čtení. Obě děti v tmavě přecpané ložnici se nudily k nevyrčení. Winston skučel a fňukal, marně se dožadoval jídla, otravoval v pokoji, vytahoval různé věci a kopal do obložení stěn, až sousedé začínali bušit na zeď, a mladší dítě bez přestání naříkalo. Nakonec matka řekla: "Když budete hodní, koupím vám hračku. Krásnou hračku – bude se vám líbit." Pak odešla do deště, do blízkého malého obchodu,

který byl občas otevřený, a vrátila se s lepenkovou krabicí, v níž byla hra Člověče, nezlob se. Ještě se pamatoval na pach vlhké lepenky. Hra vypadala uboze. Deska byla popraskaná a maličké dřevěné figurky byly tak špatně vyřezané, že nedokázaly stát rovně. Winston hleděl na hru mrzutě a bez zájmu. Ale potom matka zapálila svíčku a sedli si ke hře na zem. Záhy se rozdováděl a smál se, až křičel, když panáček nadějně postupoval kupředu a vyhození museli zas zpátky ke startu. Hráli osm kol, každý vyhrál čtyři. Jeho sestřička, příliš malá, než aby pochopila, v čem hra spočívá, seděla podepřená polštářem a smála se také, protože se smáli ostatní. Celé odpoledne byli šťastni jako v jeho raném dětství.

Zapudil ten obraz z mysli. Byla to lživá vzpomínka. Občas ho obtěžovaly lživé vzpomínky. Nezáleželo na nich jen potud, pokud člověk věděl, co znamenají. Některé věci se odehrály, jiné ne. Vrátil se k šachovnici a znovu uchopil bílého jezdce. Skoro ve stejném okamžiku však upustil figurku na šachovnici a trhl sebou, jako by ho píchli špendlíkem.

Vzduch rozrazil pronikavý hlas trubky. To budou zprávy! Vítězství! Když před zprávami zazněla trubka, vždy to znamenalo vítězství. Kavárnou projela vlna napětí. I číšníci se zarazili a nastražili uši.

Hlas trubky vyvolal obrovský rozruch. Z obrazovky se rozežvanil jakýsi vzrušený hlas, ale hned se skoro utopil v řevu a jásotu zvenčí. Zpráva se rozletěla ulicemi, jako když švihneš kouzelným proutkem. Winston slyšel z obrazovky právě dost, aby si uvědomil, že všechno se stalo tak, jak předvídal: potají byla shromážděna obrovská armáda a dopravena po moři, neočekávaný úder do týlu nepřítele a bílá šipka přetíná černou. Útržky triumfálních frází se prodíraly hlukem: "Jedinečný strategický manévr – dokonalá koordinace – naprostá porážka – půl miliónu zajatců – úplná demoralizace – celá Afrika pod kontrolou – dovést válku v dohledné době k vítěznému konci – vítězství – největší vítězství v dějinách lidstva – vítězství – vítězství!"

Winstonovy nohy pod stolem sebou křečovitě škubaly. Nepohnul se ze svého místa, ale v duchu běžel, rychle běžel, byl v tom davu venku a jásal do ochraptění. Opět pohlédl na portrét Velkého bratra. Kolos, který dobyl světa! Skála, o níž se roztržily asijské hordy! Napadlo ho, že ještě před deseti minutami – ano, před deseti minutami – měl v srdci nejistotu, protože uvažoval, zda zpráva z bojiště oznámí vítězství nebo porážku.

Od prvního dne na Ministerstvu lásky se v něm mnoho změnilo, ale ke konečné, nevyhnutelné, uklidňující změně došlo až teď.

Hlas z obrazovky stále ještě chrлил hlášení o zajatcích, válečné kořisti a vraždění, ale řev venku trochu ztlchl. Číšníci se vraceli ke své práci. Jeden se blížil s lahví ginu. Winston ve svém blaženém snu ani nevěnoval pozornost tomu, že mu dolévá sklenici. Už neběžel, ani nejásal. Byl zase na Ministerstvu lásky, všechno bylo odpuštěno, duši měl bílou jako sníh. Stál před soudem, přiznával všechno a každého obviňoval. Šel bíle kachlíkovanou chodbou a měl pocit, že svítí slunce. Za ním kráčel ozbrojený dozorce. Dlouho očekávaná střela mu vnikala do mozku.

Vzhlédl k té obrovské tváři. Čtyřicet let mu trvalo, než pochopil, jaký úsměv se skrývá pod černým knírem. Jaké kruté a zbytečné nedorozumění. Jak svezpě a tvrdohlavě prechal před laskavou náručí! Dvě slzy, nasáklé ginem, mu stékaly ke kořeni nosu. Ale to bylo v pořádku, všechno bylo v pořádku, boj skončil. Zvítězil sám nad sebou. Miloval Velkého bratra.

DODATEK

Principy newspeaku

Newspeak byl oficiální jazyk Oceánie vytvořený pro ideologické potřeby Angsocu neboli anglického socialismu. V roce 1984 téměř ještě nikdo nepoužíval newspeak jako jediný prostředek dorozumění ani v hovorové ani psané řeči. Psaly se v něm úvodníky Timesů, ale to bylo náročné umění, které ovládali jen odborníci. Předpokládalo se, že newspeak nakonec nahradí oldspeak (neboli spisovný jazyk) někdy v roce 2050. Zatím získával soustavně půdu a členové Strany záměrně používali newspeakových slov a gramatických vazeb stále častěji v každodenních projevech. Tato verze newspeaku byla prozatímni a obsahovala mnoho přebytečných slov a zastaralých tvarů, které měly být později potlačeny. My se zde budeme zabývat jeho konečnou, zdokonalenou podobou, jak je zachycena v Jedenáctém vydání slovníku.

Newspeak nebyl vytvořen pouze k vyjadřování světonázorových myšlenkových postupů vlastních oddaným stoupencům Angsocu, nýbrž proto, aby znemožnil všechny jiné způsoby myšlení. Záměr byl ten, že až si newspeak všichni jednou provždy osvojí a oldspeak bude zapomenut, stane se kacířské myšlení – to jest myšlení, které se odchyluje od zásad Angsocu – doslova nemyslitelné, aspoň v té míře, v níž je myšlení závislé na slovech. Slovní zásoba newspeaku byla vytvořena tak, aby poskytovala přesné a často velmi propracované výrazivo pro každý pojem, který by člen Strany chtěl slovně vyjádřit, a přitom vylučovala všechny ostatní významy a také možnosti dospět k nim nepřímými metodami. Toho se dosáhlo částečně vytvářením nových slov, ale hlavně eliminací slov nežádoucích a všech jejich neortodoxních významů. Pokud to šlo, byla slova zbavena všech druhotných významů. Uvedme jeden příklad za všechny. Slovo free – svobodný, prostý něčeho, v newspeaku ještě existovalo, ale mohlo se ho použít jen v takových výrocích jako "This dog is free from lice" – "Tento pes je prost vši". Nemohlo ho být použito ve významu nezávislý, samostatný, volný, ve smyslu intelektuálním a politickém, protože politické a intelektuální svobody už dávno neexistovaly ani jako pojmy, a proto pro ně neexistovalo adekvátní pojmenování. Byla potlačena slovo jednoznačně kacířská. Kromě toho redukce slovní zásoby se stala sama sobě cílem. Žádnému slovu nebylo dovoleno přežít, pokud bylo možné se bez něj obejít. Newspeak nebyl naplánován proto, aby se rozsah myšlení zvětšil, nýbrž aby se zmenšil, a tomu účelu nepřímo sloužilo maximální okleštění výběru slov.

Newspeak vycházel ze současného jazyka, i když mnohé věty v newspeaku, i ty, které neobsahovaly nově vytvořená slova, by byly sotva srozumitelné anglicky mluvícímu člověku našich dnů. Slova newspeaku byla rozdělena do tří odlišných skupin nazvaných Slovní zásoba A, Slovní zásoba B (které se též říkalo složeniny) a Slovní zásoba C.

Bylo by jednodušší pojednat o každé skupině zvlášť, ale gramatickými zvláštnostmi tohoto jazyka se můžeme zabývat v části věnované Slovní zásobě A, protože stejná pravidla platí pro všechny tři kategorie.

Slovní zásoba A. Slovní zásoba A obsahovala slova potřebná v každodenním životě k pojmenování takových věcí, jako jsou jídlo, pití, práce, oblékání, chůze, jízda vozidly, zahradničení, vaření a podobně. Tato slovní zásoba se skládala téměř výhradně ze slov, která jsou běžná i nyní, jako třeba hit – zasáhnout, run – běžet, dog – pes, tree – strom, sugar – cukr, house – dům, field – pole, ale ve srovnání se stavem slovní zásoby současného jazyka byl jejich počet krajně redukován, přičemž jejich významy byly omezeny daleko přísněji. Byly z nich vymýceny všechny dvojsmysly a významové odstíny. Pokud se toho dalo dosáhnout, bylo slovo newspeaku v této skupině pouze staccatovým zvukem, který vyjadřoval jeden jasně vymezený pojem. Slovní zásoba A byla naprosto nepoužitelná v literární tvorbě nebo v politických či filozofických diskusích. Byla určena výlučně k vyjádření jednoduchých, účelových myšlenek, které se vázaly ke konkrétním věcem nebo fyzickým úkonům.

Gramatika newspeaku měla dvě výrazné zvláštnosti. První zvláštností byla téměř dokonalá zaměnitelnost různých slovních kategorií. Každé slovo v tomto jazyce (v zásadě to platilo i pro velmi abstraktní slova jako if – kdyby nebo when – když) se mohlo použít buď jako sloveso, podstatné jméno, příslovce nebo přídavné jméno. Mezi slovesným a jmenným tvarem slov tvořených ze stejného kořene nebyl žádný formální rozdíl. Toto pravidlo už samo o sobě vedlo k zániku mnohých zastaralých tvarů. Například slovo thought – myšlenka se v newspeaku nevyskytovalo. Nahradilo je slovo think – myslet, které zastávalo funkci podstatného jména i slovesa. Nedodržovala se žádná etymologická pravidla; v některých případech bylo zvoleno pro další existenci podstatné jméno, v jiných případech sloveso. Dokonce i tam, kde podstatné jméno i sloveso příbuzného významu neměly etymologicky nic společného, bylo jedno z nich potlačeno. Například přestalo existovat sloveso cut – řezat a jeho význam uspokojivě převzalo podstatné jméno knife – nůž. Přídavná jména se tvořila přidáním -ful – (-ný) k podstatnému jménu – slovesu, příslovce přidáním -wise – (-ně). Takže například speedful – rychlostný znamenalo quickly – rychle. Některá současná přídavná jména jako silný, velký, černý, měkký zůstala zachována, ale jejich počet byl nepatrný. Nebylo jich ani příliš zapotřebí, protože téměř každý adjektivní význam bylo možné utvořit přidáním přípony -ful k podstatnému jménu – slovesu. Z nynějších příslovcí se nezachovalo prakticky žádné, až na několik málo těch, která měla i předtím koncovku wise: zakončení na -wise bylo konstantní. Například slovo well – dobře bylo nahrazeno slovem goodwise.

Navíc – a to se opět vztahovalo v zásadě na všechna slova v jazyce – bylo možno z jakéhokoli slova utvořit jeho záporný význam předponou un- – ne-, anebo zdůraznit jeho význam předponou plus- anebo ještě více předponou doubleplus-. Tak například uncold – nestudený znamenalo warm – teplý, zatímco pluscold a doublepluscold znamenalo very cold – velmi studený, resp. superlatively cold – nadmíru studený. Význam téměř každého slova bylo možno, tak jako v současné angličtině, modifikovat předponami jako ante – před, post – po, up – nahoru, down – dolů. Zjistilo se, že takovými metodami lze nesmírně zredukovat slovní zásobu. Máme-li například slovo good – dobrý, pak už není zapotřebí slova jako bad – zlý, špatný, protože požadovaný význam lze právě tak dobře – ba lépe – vyjádřit slovem ungood – nedobrá. Ve všech případech, kde dvě slova tvořila přirozenou dvojici protikladů, stačilo rozhodnout, které z nich potlačit. Dark – tmavý, se například dalo nahradit slovem unlight – nesvětlý, anebo light – světlý slovem undark – netmavý, podle toho, čemu se dala přednost.

Druhým charakteristickým znakem gramatiky newspeaku byla její pravidelnost. Až na několik níže uvedených výjimek, podléhalo ohýbání slov stejným pravidlům. Tak u všech sloves byly minulý čas a přičestí trpné stejné a končily na -ed. Minulý čas slovesa steal – krást byl stealed – ukradl, minulý čas slovesa think – myslet byl thinked – myslel, a tak se to dělo v celém jazyce, všechny nepravidelné tvary jako swam – plaval, gave – dal, brought – přinesl, spoke – hovořil, taken – vzatý, byly zrušeny. Množné číslo všech podstatných jmen man – muž, člověk, ox – vůl, life – život, bylo mans, oxes, lifes. Stupňování přídavných jmen se tvořilo bez rozdílu přidáním koncovek -er, -est (good – dobrý, gooder – lepší, goodest – nejllepší), nepravidelné tvary a stupňování pomocí tvarů more, most bylo potlačeno.

Jedinými druhy slov, která bylo ještě dovoleno ohýbat nepravidelně, byla osobní, vztažná a ukazovací zájmena a pomocná slovesa. Všechny tyto druhy slov se používaly podle starého úzu. Jisté nepravidelnosti se vyskytovaly také v tvorbě slov. Vyplyvaly z potřeby rychlé a snadné výslovnosti. Slovo, které se obtížně vyslovovalo, nebo slovo, které by mohlo být sluchem nesprávně zachyceno, bylo už tím považováno za špatné; proto se někdy kvůli eufonii, libozvučnosti, vkládala do slov písmena navíc anebo se ponechal starší tvar. Tato potřeba byla však pocítována zejména v souvislosti se Slovní zásobou B. Proč byl přikládán takový obrovský význam snadné výslovnosti, bude v této studii vysvětleno později.

Slovní zásoba B. Slovní zásoba B se skládala ze slov, jež byla vytvořena záměrně pro politické účely; to jest ze slov, která měla nejen v každém případě politický obsah, ale navíc měla navodit žádoucí myšlenkový postoj u člověka, který jich použil. Bez plného pochopení principů Angsocu nebylo snadné těchto slov používat. V některých případech bylo možné je přeložit do oldspeaku nebo je vyjádřit slovy ze Slovní zásoby A, ale to si obvykle vyžádalo zdlouhavý opis a pokaždé se z textu vytratila určitá harmonie. B slova byla jakýsi verbální těsnopis, shrnující celý okruh myšlenek do několika málo slabik, a přitom přesnější a působivější než výrazy přirozeného jazyka.

Slovní zásoba B obsahovala pouze složeniny. Skládaly se ze dvou či více slov anebo jejich částí spojených do lehce vyslovitelného tvaru. Výslednou směsí bylo vždy podstatné jméno – sloveso, jež se obvykle ohýbalo podle běžných pravidel. Jeden příklad za všechny: slovo goodthink znamenalo velmi zhruba řečeno "správné myšlení"; když se ho použilo jako slovesa, znamenalo "myslet správným způsobem". Ohýbalo se následovně: minulý čas a přičestí trpné goodthinked; přičestní přítomné činné goodthinking; přídavné jméno goodthinkful; příslovce goodthinkwise;

činitelské podstatné jméno goodthinker.

B slova nebyla tvořena podle žádných etymologických zásad. Mohla být složena ze slov všech slovních druhů tak, že jednotlivé základy mohly být rozmístěny v jakémkoli pořádku a jakýmkoli způsobem mrzačeny, aby byl celek lehce vyslovitelný a aby poukazoval na svou odvozenost. Například ve slově thoughtcrime – "závadné myšlení", je slovo crime na druhém místě, zatímco ve slově crimestop je na místě prvním. Vzhledem k tomu, že bylo velmi obtížné dosáhnout eufonie, vyskytovaly se ve Slovní zásobě B nepravidelné tvary častěji než ve Slovní zásobě A. Ze základů některých slov se přebírala buď celá slabika či dvě, nebo pouze jejich část, podle toho, který tvar se lépe vyslovoval. Lamini (Ministerstvo lásky), Hojmini (Ministerstvo hojnosti), Pramini (Ministerstvo pravdy) a Mírmini (Ministerstvo míru). V zásadě se však všechna slova B mohla ohýbat a všechna se ohýbala, jak jsme o tom hovořili v části o slovní zásobě A.

Některá B slova měla přesně stanovený význam a byla sotva srozumitelná těm, kteří nezvládli celý tento jazykový systém. Vezměme například typickou větu z úvodníku Timesů: Oldthinkers unbellyfeel Angsoc. Nejstručněji by se to dalo v oldspeaku převést takto: "Ti, jejichž názory se zformovaly před Revolučí, nejsou schopni plně se oddat myšlenkám Angsocu." To však není adekvátní překlad. Především k plnému pochopení výše citované newspeakové věty musí mít člověk jasnou představu o tom, co vlastně Angsoc obnáší. Kromě toho jenom ten, kdo byl zevrubně vyškolen v ideologii Angsocu, plně ocení údernost slova bellyfeel, jež vyjadřovalo slepou, nadšenou oddanost, dnes těžko představitelnou; anebo slova oldthinkers, jež bylo neoddelitelně spjata s představou zkaženosti a dekadence. Avšak funkcí určitých slov newspeaku nebylo ani tak významy formulovat, jako je ničit. Významy těchto slov, pochopitelně nepříliš početných, se rozšířily natolik, až do sebe pojaly celé skupiny výrazů, které bylo možno vyškrtnout a zapomenout, protože jejich smysl byl dostatečně zakódován v jediném souhrnném výrazu. Nejobtížnějším úkolem sestavovatelů Slovníku newspeaku nebylo vynalézt nová slova, ale vymezovat jim významový okruh poté, co byla vynalezena: to jest, bezpečně určit, která slova byla jejich existencí vyražena.

Jak jsme už viděli v případě slova free – svobodný, byla někdy z pohodlnosti zachována i slova, která v sobě kdysi nesla kacířský obsah, avšak byly z nich vymýceny nežádoucí významy. Mnoho dalších slov jako například čest, spravedlnost, mravnost, internacionalismus, demokracie, věda a náboženství přestalo prostě existovat. Nahradilo je několik všeobecných výrazů a tím byla sama o sobě zrušena. Například všechna slova, která se spojovala s pojmy objektivita a racionalismus, zahrnuje jedině oldthink. Větší přesnost by byla nebezpečná. Od členů Strany se vyžadoval podobný myšlenkový postoj jako od starých Židů, kteří, aniž věděli něco bližšího, si byli jisti, že všechny národy s výjimkou jejich vlastního uctívají falešné bohy. Nebylo třeba vědět, že se jmenovali Ball, Osiris, Moloch, Aštarot a podobně; je pravděpodobné, že čím méně o nich věděli, tím hlubší byla jejich pravověrnost. Znali Jehovu a Jehovova přikázání; proto věděli, že všichni bohové jiných jmen nebo jiných přívlastků jsou nepraví bohové. Na stejném principu se zakládala povědomost členů Strany o správném chování, přestože měli jen nejasnou představu o tom, jaké odchylky od něj se povolují. Například jejich sexuální život byl důsledně regulován dvěma slovy: sexcrime (sexuální nemorálnost) a goodsex (cudnost). Sexcrime pokrýval významem vůbec všechny sexuální přečiny. Zahrnoval smilstvo, cizoložství, homosexualitu a jiné zvrácenosti a navíc normální pohlavní styk, pokud byl sám sobě účelem. Nebylo nutné tyto přečiny jednotlivě vyjmenovávat, protože všechny byly stejně trestuhodné a v zásadě se všechny trestaly smrtí. Ve slovní zásobě C, která obsahovala vědecké a technické termíny, bylo nutné uvést zvláštní pojmenování pro jisté sexuální úchytky, ale prostý občan je nepotřeboval znát. Věděl, co se míní pod pojmem goodsex, totiž normální pohlavní styk mezi mužem a ženou, jehož jediným cílem je plození dětí, bez tělesné rozkoše na straně ženy; všechno ostatní byl crimisex. V newspeaku bylo zřídka možné rozvíjet kacířskou myšlenku dál než ke konstatování, že je kacířská: za touto hranicí už potřebná slova neexistovala.

V Slovní zásobě B nebylo žádné slovo ideologicky neutrální. Mnohá slova byly eufemismy. Například slovo jako joycamp (joy – radost, camp – tábor) ve skutečnosti znamenalo tábor nucených prací, anebo Mírmini (Ministerstvo míru) Ministerstvo války. Tyto výrazy vyjadřovaly téměř přesný opak toho, co předstíraly. Na druhé straně některá slova otevřeně a s pohrdáním ukazovala na pravou povahu oceánské společnosti. Příkladem bylo slovo prolefeed, jež bylo pojmenování pro brakovou zábavu a překroucené informace, které Strana poskytovala masám. Jiná slova byla zase ambivalentní; znamenala něco dobrého, pokud se týkala Strany, a něco špatného, jestli se týkala jejich nepřátel. Pak existovala ještě řada slov, jež na první pohled vypadala jako pouhé zkratky a která odvozovala své ideologické zabarvení ne ze svých významů, ale ze své struktury.

Pokud to bylo možné, bylo všechno, co mělo nebo mohlo mít jakýkoli politický význam, zařazeno do Slovní zásoby B. Jména všech organizací, sdružení, učení, zemí, institucí nebo veřejných budov byla bez výjimky vměstnána do běžného tvaru, to jest do jediného, snadno vyslovitelného slova s nejmenším počtem slabik, které zachovávaly původní odvození. Například oddělení záznamů na Ministerstvu pravdy, kde pracoval Winston Smith, se jmenovalo Recdep (Records Department), oddělení televizních programů Teledep (Teleprogrammes Department) atd. To se nedělo jen pro úsporu času. Již v prvních desetiletích dvacátého století se takové spřežky staly charakteristickým rysem politického jazyka; bylo zaznamenáno, že tendencí používání zkratk tohoto typu se nejvíce vyznačovaly totalitní organizace. Příkladem byla taková slova jako nacista, gestapo, Kominternu, inprekor, agitprop. Zprvu se taková praxe zaváděla v zásadě podvědomě, ale v newspeaku se to dělo s vědomým úsilím. Zjistilo se, že takovým zkrácením názvu se zúží a jemně pozmění jeho význam tak, že se od slovo-tvorného jádra odloučí většina asociací, která by na něm jinak ulpívala. Výraz komunistická internacionála vyvolává například složitý obraz všeobecného lidského bratrství, rudých praporů, Karla Marxe a Pařížské komuny. Naproti tomu slovo Kominternu navozuje představu pevně semknuté organizace a propracované soustavy pouček. Vztahuje se na něco, co je tak snadno pochopitelné a účelově vymezené jako třeba židle nebo stůl. Kominternu je slovo, které lze pronést téměř bez přemýšlení, zatímco Komunistická internacionála je výraz, nad nímž musí člověk aspoň chvíli zauvažovat. Právě tak nevyvolává slovo Pramini tolik

představ jako Ministerstvo pravdy, a navíc s ním lze lépe manipulovat. To platí nejen pro zvyk zkracovat všechno, co se dá, ale také pro téměř přehnanou péči věnovanou snadné výslovnosti každého slova.

V newspeaku stojí eufonie hned na druhém místě za přesností významu a zatlačuje všechny ostatní aspekty. Byla jí obětována i pravidelnost gramatiky, kdykoli se to zdálo potřebné. A dalo se tak právem, protože se vyžadovalo, a to především pro politické účely, aby slova byla co nejvíce oholena, aby měla jednoznačný význam, dala se vyslovit rychle a co nejméně rezonovala s podvědomím mluvčího. Slova Slovní zásoby B získávala navíc na údermosti tím, že si byla téměř všechna podobná. Přízvuk byl rovnoměrně rozložený mezi první a poslední slabiku. Jejich používání podporovalo žvanivý způsob řeči, zároveň britký a monotónní. A právě to bylo cílem. Záměr byl, aby řeč, a zvláště řeč o něčem, co nebylo ideologicky neutrální, byla co nejvíce nezávislá na vědomí. Ve všedním životě bylo nepochybně třeba, alespoň někdy, si rozmyslet, co řeknete, ale člen Strany vyzvaný, aby učinil politické anebo morální prohlášení, musel být schopen vychrlit správné názory tak automaticky jako nezajištěný samopal. Jeho školení ho na to připravovalo, jazyk mu poskytoval téměř neomylný nástroj a povaha slov, jejich drsný zvuk a určitá úmyslná ošklivost, jež korespondovaly s duchem Angsocu, byly důležitými pomocníky.

K tomu všemu přispíval i malý výběr slov. Ve srovnání s naší slovní zásobou byl slovník newspeaku omezený a stále se vypracovávaly nové způsoby jeho redukce. Newspeak se skutečně lišil od většiny ostatních jazyků tím, že se jeho slovní zásoba zmenšovala, místo aby se rok od roku rozšiřovala. Každá redukce byla úspěch, čím menší prostor pro výběr, tím menší pokušení přemýšlet. Na konci zářila naděje, že artikulovaná řeč bude vycházet z hrdla, aniž se na ní budou podílet vyšší mozgová centra. Tento cíl byl otevřeně přiznán v newspeakovém slově duckspeak, což znamenalo "gáгат jako kachna". Tak jako různá další slova ve Slovní zásobě B měl duckspeak ambivalentní význam. V případě, že názory takto gáганé byly ideově správné, vyvolávalo to chválu. A když Times vyslovily o jednom ze stranických řečníků, že je doubleplus good duckspeaker (výborný řečník v dokonalém zkratkovém jazyce), byla to vřelá a cenná lichotka.

Slovní zásoba C. Slovní zásoba C doplňovala předcházející a požívala výlučně z vědeckých a technických termínů. Tyto výrazy připomínaly vědecké termíny současného jazyka a byly utvořeny ze stejných kořenů, obvyklá péče se však věnovala tomu, aby byly stroze definovány a zbaveny nežádoucích významů. Podléhaly týmh gramatickým pravidlům jako slova z předešlých slovních zásob. Jen málo C slov se používalo v běžné řeči nebo v politických projevech. Každý vědecký pracovník nebo technik měl možnost vyhledat si všechna tato slova ve svém oborovém seznamu, ale většinou měl jen ubohé znalosti o slovech, jež se vyskytovala v seznamech ostatních. Pouze několik málo slov bylo uvedeno ve všech seznamech, a úplně chyběla slovní zásoba, jež by vyjadřovala poslání vědy jako způsobu nebo metody myšlení, bez ohledu na jednotlivé obory. Pro "vědu" vlastně žádné slovo neexistovalo, protože všechny významy, které by mohlo vyjadřovat, byly dostatečně pokryty slovem Angsoc.

Z předcházejícího výkladu vyplývá, že vyjádřit neortodoxní názor, kromě názoru na nejnižší úrovni, bylo skoro vyloučené. Bylo přirozeně možné vyslovit kacířství nejhrubšího zrna, rouhat se třeba slovy Velký bratr je nedobrý. Ale takové prohlášení, které znělo pravověrnému uchu jako samozřejmá absurdita, nemohlo být podepřeno rozumnými argumenty, protože nebyla k dispozici potřebná slova. Myšlenky nepřátelské Angsocu mohly být přechovávány ve vágní neslovní podobě a daly se vyjádřit jen ve velmi obecných termínech, které, shrnujíc v sobě celé klubko kacířských myšlenek, se nedaly blíže definovat, a tak se mýjely účinkem. Ve skutečnosti se dalo newspeaku používat k vyjádření neortodoxních myšlenek jen nedovoleným překladem některých slov zpět do oldspeaku. Tak například věta Všichni lidé jsou si rovni byla v newspeaku formálně možná, ale významově odpovídala adekvátnímu oldspeakovému konstatování Všichni lidé jsou zrzaví. Věta je gramaticky bez chyby, ale vyjadřuje zjevnou nepravdu, tj. že všichni lidé jsou stejně velcí, mají stejnou váhu nebo sílu. Pojem politické rovnosti už neexistoval, a druhotný význam byl tedy ze slova rovný vymýcen. V roce 1984, kdy byl oldspeak ještě běžným nástrojem komunikace, existovalo teoreticky nebezpečí, že si při užívání newspeakových slov někdo ještě bude pamatovat jejich původní význam. Pro člověka dobře fundovaného v doublethinku nebylo však v praxi obtížné takovému uklouznutí zabránit, a během pár generací se vyloučí dokonce i možnost takového uklouznutí. Lidé budou vyrůstat se znalostí newspeaku jako jediného jazyka a nebudou vědět, že slova svobodný či rovný měla kdysi politický podtext, podobně jako člověk, který nikdy neslyšel o hře v šachy, nepřikládá druhotný význam slovům královna nebo věž. Bude nad jejich možností páchat ideozločiny a dopouštět se různých omylů prostě proto, že pro ně nebude pojmenování, a budou tedy přesahovat lidskou představivost. Je možné předpokládat, že v průběhu času se budou určující charakteristiky newspeaku stále více prosazovat, že slov bude stále ubývat, jejich významy budou stále strnulější a možnost jejich nesprávného použití mizivější.

Až bude oldspeak jednou provždy nahrazen, bude přerвано poslední spojení s minulostí. Dějiny už byly přepsány, ale zlomky neúplně cenzurované literatury minulosti ještě tu a tam přežívaly, a pokud si člověk zachoval znalosti oldspeaku, bylo možné si je i přečíst. V budoucnu budou takové zlomky, i kdyby se jim podařilo přežít, nesrozumitelné a nepřeložitelné. Přeložit nějakou pasáž z oldspeaku do newspeaku je nemožné, s výjimkou těch, které popisují technický proces, velmi jednoduchý každodenní děj anebo byly už ve svém původním zaměření ideově správné (v newspeaku by se řeklo goodthinkfull). V praxi to znamenalo, že žádná z knih napsaných zhruba před rokem 1960 nemůže být přeložena jako celek. Předrevoluční literatura může být pouze objektem ideologického překladu – to znamená, že se změní jak jazyk, tak smysl. Vezměme například dobře známou pasáž z Prohlášení nezávislosti:

Máme za to, že tyto pravdy jsou samozřejmé, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že všichni byli svým stvořitelem obdařeni určitými nezciizitelnými právy, mezi něž patří právo na život, svobodu a usilování o štěstí. K zajištění těchto práv si lidé ustavují vlády, jejichž moc je podmíněna souhlasem ovládaných. Kdykoliv nějaká forma vlády přestane

tyto cíle sledovat, má lid právo ji změnit anebo zrušit a ustavit vládu novou.

Bylo by nemožné převést tuto pasáž do newspeaku a zachovat přitom smysl originálu. Nejvíce bychom se tomu přiblížili, kdyby celou pasáž pohltilo jediné slovo crimethink. Úplný by mohl být jen ideologický překlad, ve kterém by se Jeffersonova slova změnila ve chvalozpěv na absolutistickou vládu.

Ve skutečnosti byla už velká část literatury minulosti přepsána tímto způsobem. Z prestižních důvodů je ovšem žádoucí uchovat v paměti některé historické postavy a současně uvést jejich dílo do souladu s filozofií Angsocu. Už se překládají díla některých spisovatelů, Shakespeara, Milтона, Swifta, Byrona, Dickense a dalších. A až bude tento úkol splněn, budou původní díla zničena spolu se vším, co ještě přežilo z literatury minulosti. Takové překládání je pomalé a obtížné; očekává se, že neskončí dřív než v prvním nebo druhém desetiletí jednadvacátého století. Zbývá ještě velké množství literatury pouze užitkové – nezbytných technických příruček a podobně – s níž bude třeba naložit stejným způsobem. Proto, aby bylo dost času na předběžnou překladatelskou práci, bylo definitivní zavedení newspeaku odsunuto až do roku 2050.

MILAN
ŠIMEČKA

NÁŠ SOUDRUH WINSTON SMITH

Československý doslov k románu George Orwella "1984"

Mé ženě

(Citáty z Orwella si přeložil autor doslovu kdysi sám. Nejsou zcela totožné s nynějším českým překladem "1984" – pozn. red.)

I. MŮJ SOUDRUH WINSTON SMITH

Jako všichni, kteří se to nestydí přiznat, četl jsem i já kdysi knihy proto, abych se mohl ztotožnit s jejich hrdiny a prožít nádherné smyšlené příběhy. Půvab čtení byl v tom, že já se stával lovcem mikrobů a zachraňoval tisíce lidí před nevyhnutelnou smrtí. To já jsem přistával s kosmickou lodí na cizích planetách, plných roztočivého rostlinstva, zvířat a žen se spalujícíma očima a rudou pokožkou. Přemýšlel jsem o všech možnostech dobra (nebo zla?), které bych mohl vykonat jako Neviditelný, a o všech tajemstvích, do kterých bych mohl nahlédnout. A zazlíval jsem Wellsovi, že ty možnosti obešel a nechal Neviditelného utlouct davem na ulici. Nadevšechno jsem však toužil být Zuzanou, Titty, Johnem, Rogerem, Nancy a Peggy na Ostrově Divokých koček nebo se plavit s Dorotkou a Dickem po jižních řekách Yare a Bure až na Breydonské jezero a dál až do Yarmouthu a na volné moře. Což zase svědčí o tom, že jsem od dětství podvědomě směřoval k životu bez konfliktů a k zásadám slušnosti, které velí i v divočině poděkovat za dvě kostky cukru do čaje. Jak podivné!

Až jako dospělý muž jsem pochopil, že člověk si nemůže, jak se mu zachce, zvolit pro život ten nejlákavější příběh svých knih, ale že musí přijmout ten příběh, který odpovídá tvaru jeho duše, a prožít ho až do konce. Tak se děje všem, i když jsou asi lidé, kteří "tu svou knihu" ani nečetli. Zapsané příběhy vymezují hranice našich životů a jejich neopakovatelnost, kterou se pyšníme nebo i utěšujeme, se týká jen detailů. Jen nezřízeně domýšliví jedinci se domnívají, že jejich život je zcela výjimečný a nemá svůj pravzor zapsaný jen několika větami v nějaké prastaré knize, která se už rozpadla v prach.

Já prožil úlek z tohoto poznání, když jsem přečetl příběh Winstona Smitha. Najednou jsem věděl, že čtu svůj vlastní příběh. Pro mě sice ještě nezačal, ale věděl jsem, že začne a že se jeho osudovému pokračování nevyhnu. Četl jsem nevěřícně a prožíval při tom stejný pocit jako při cikánčině hádání z ruky nebo při pohledu do skleněné koule na stole pokoutné věštkyně: směsici pohrádní a nejistoty. Venku na slunci se ukáže směšnost pověr, ale co když přece...?

Když jsem četl poprvé Winstonův příběh, bylo mi už přes třicet, byl jsem jen o něco mladší než Winston, všechno, co potkalo jeho, mě ještě mohlo potkat. Tak jako on jsem dospíval v totalitním systému, nikdy jinde jsem nebyl a neměl jsem jistotu o minulosti, o přítomnosti a tím méně o budoucnosti. V jistém ohledu jsem i já byl zaměstnancem Ministerstva pravdy a žil v zajetí jím šířené ideologie. V každém případě jsem se tak jako Winston vyznal ve výrobě lži a děsil jsem se konfrontace, ke které jsem byl puzen sklíčovými pochybnostmi a čistým papírem. Jako Winston jsem tušil, že čistý papír bude popsán, že je to nevyhnutelné, že lidský příběh lze naplnit jen touto konfrontací. Kniha ležela přede mnou, díval jsem se na poslední stránku a možná se mi trochu chvěly ruce. Měl jsem nesdělitelný pocit identifikace a marně jsem ho venku na slunci sháněl. Byl jsem sám se svým soudruhem Winstonelem Smithem a oba jsme věděli své.

S Winstonelem jsem se mimochodem seznámil v knize velmi nenápadné, v červené pinguince za tehdejší tři šilinky a šest pencí, kterou mi přivezla moje žena ze své první cesty do Anglie. (Tehdy ještě bylo možné převážet přes hranice knihy.) Na obálce byla kresba jakéhosi pavučinového tunelu, na jehož konci se na mě dívalo oko, zřejmě oko Velkého bratra. Název se skládal z magických cifer – Nineteen Eighty-Four. Autor George Orwell byl už téměř patnáct let mrtev a do magického letopočtu chybělo více než dvacet let. Za těch dvacet let, která od té doby uplynula, jsem měl červenou pinguinku mnohokrát v rukou. Až jsem ji znal skoro nazpaměť. Stala se domácí rukověť a často jsme v rodině

používali termínů newspeaku k vyjádření nevyjádřitelného. Jeden z mých přátel mě oslovoval v dopisech "milý doublethinkre", což nebylo žádné vyznamenání.

Po dvaceti letech mohu konstatovat, že můj úlek z prvního čtení byl na místě. Můj životní příběh se pomalu ale jistě začal připodobňovat příběhu z červené pinguinky. Zvykl jsem si na to a bral jsem, co mě potkávalo, bez velkého překvapení, věděl jsem už od Winstona všechno předem. Zapletl jsem se s tím člověkem natolik, že už nikdy nebudu vědět s jistotou, co vymyslel v té které situaci můj mozek a co bylo pouze bezděčným opakováním Winstonových reakcí.

Když mě jednou po půlnoci odváděli do černého auta, které stálo před domem, a já vytušil, že to tentokrát neskončí jen výstrahou, vnímal jsem vše jenom jako jinou verzi oné scény, ve které ideopolicie sebere Winstona a Julii v jejich útočišti nad vetešnictvím pana Charringtona. Musel jsem se přemáhat, abych se nedopustil nevkusnosti a nezašeptal ženě při loučení: *we are the dead* (jsme mrtví; pozn. red.). Později jsem však mnohokrát používal Winstonových argumentů při výsleších. Můj O'Brien ovšem nevěděl, že to nemám ze své hlavy.

Píšeme rok 1982. Nestal jsem se lovcem mikrobů a tím méně Neviditelným. Nebyl jsem nikdy v blízkosti Ostrova Divokých koček. Nesplnilo se nic, po čem jsem v dětství při čtení knih toužil. Dostalo se mi však plně toho, po čem jsem ani netoužil: téměř úplné identifikace se světem nenápadné červené pinguinky. Klademe si otázku, co nás ještě čeká z toho, co bylo předznamenáno v této podivuhodné knize? Ach, ano, nevede se úplně zjevná válka mezi superstáty. Zatím.

II. PODOBNOSTI

Žije-li člověk ve východní Evropě, jestliže se tu dokonce narodil a prožil všechna "vítězství" a porážky reálného socialismu, setkává se při čtení "Tisíciho devítistého osmdesátého čtvrtého" s konsternujícími detaily podobnosti a Londýn románu mu splývá s domovem. Toto ohromení z udivující podobnosti mezi fikcí starou bezmála čtyřicet let a nejsoučasnější současností překrývá zpočátku všechny ostatní čtenářské pocity. Je to však jiný údiv, než který vzbuzuje četba starých fantastických románů. Nad verneovkou, v níž cestují pánové ve fracích v dělovém náboji na Měsíc, se pobaveně usmíváme, když to srovnáme s opatrným seskokem Neila Armstronga na měsíční povrch. Oceňujeme, že se fantazii starých autorů dostalo satisfakce a vymyšlená přistání nám dokonce připadají zábavnější než poskakování Američanů po měsíční pustině.

U Orwella je to jiné. Podobnost se skutečností působí jako psychický šok, není to ani zábavné ani příjemné. Profetická přesnost knihy v nás vyvolává těžko sdílitelné pocity. Mne se zmocňovalo vždy jakési ustrnutí, když jsem při četbě narazil na situace, které jako by byly moje, a na prostředí, kterým jako bych jen včera prošel. Bylo to totéž ustrnutí, které nás přepadává, když vstoupíme někam, kde jsme nikdy nebyli, a najednou máme pocit, že známe tu místnost, nebo i ten kousek lesa s potokem, nebo i moře, které rozbíjí vlny o skaliska, že jsme tu už přece někdy byli, snad ve snu nebo v nějakém předcházejícím životě. Je to nemožné, a přece se nám zdá, jako bychom poznávali, co jsme kdysi znali, naslouchali hlasům, které jsem už slyšeli, pozorovali tváře, které jsme už jednou viděli. Ten nevysvětlitelný pocit něčeho dávného známého se dostavuje hned na začátku, na první stránce fantastického příběhu z roku 1984. Winston se vrací domů z práce a nám se zdá, že vystoupil ze stejného autobusu jako my a kráčí jen pár metrů před námi.

"Winston Smith, s bradou přitisknutou k hrudi, aby unikl odpornému větru, rychle proklouzl skleněnými dveřmi věžáku na Sídliště vítězství, ale zas ne tak rychle, aby zabránil rozvířenému písku a prachu vniknout dovnitř.

Chodba páchla vařeným zelím a starými hadrovými rohožkami. Na stěně na jednom konci chodby byl připíchnutý barevný plakát muže asi čtyřicetiletého s hustým černým knírem a drsných, ale pěkných rysů. Winston zamířil ke schodům. Nemělo smysl zkoušet výtah. I v nejlepších časech zřídka kdy fungoval a teď přes den elektrický proud vypínali. Bylo to součástí úsporných opatření v přípravě na Týden nenávisti...

...Dole na ulici se ve větru křečovitě třepotal další plakát, na jednom rohu roztržený, který střídavě zakrýval a odkrýval jediné slovo ANGSO. V dálce sestupovala mezi střechy helikoptéra, chvilku se vznášela jako masařka a obloukem zase odletěla. Byla to policejní hlídka, strká lidem nos do oken." (Str. 6 angl. orig.)

Nevím, co bylo Orwellovi modelem pro Sídliště vítězství, možná nějaké činžáky v Eastsidu, vím však, že v celé východní Evropě včetně Sovětského svazu nestálo za Orwellova života ani jedno z těch sídlišť poskládaných z betonových panelů. A přece se Winston vracel do takového domu, ve kterém i já bydlím, a do takového sídliště, které jsem jako dělník po léta pomáhal stavět. Když jsem četl "1984", nefungoval ani v našem domě výtah a navíc byly sklepy zaplaveny smradlavou vodou, ve které plavaly krysy.

Na plakátovacích stěnách a z nescíslných obrazů už na nás, pravdaže, neshlíží Velký bratr a jeho oči nesledují hypnoticky každého občana. Ale pamatuji si ho z mládí, kdy se na mě díval odevšad, kam jsem vstoupil. Jeho tvář znal každý důvěrněji než tvář vlastního bratra. Dodnes na nás shlíží z obrazů tvář jeho předchůdce, zahleděna většinou někam do dále, a zdá se, jako by vůdce nejevil velký zájem o činy a myšlenky lidí, kteří dnes žijí v realizaci jeho vize. Avšak hesel napsaných na červeném plátně je všude plno. Vzhledem k obyčejnému životu lidí mají stejně odtažitý význam jako hesla, která četl Winston na obrovské budově Ministerstva pravdy.

Kam vkročím, kam pohlédnu, vše, co slyším z rádia a z televize, mi připomíná Londýn z "1984". Kdykoliv jsem býval přítomen na nějakém shromáždění proti Eursii nebo Eeastasii, měl jsem pocit, že vedle mě stojí Winston Smit a oba dva se obdivujeme duckspeaku slavnostního řečníka, onomu šumění frází a stokrát omletých lží. Oba se díváme kolem sebe po tvářích lidí a hledáme aspoň náznak téhož úděsu z netečnosti, který pociťujeme. Ale vidíme jen lhovost a apatii, vycvičenou schopnost neslyšet, nevnímat a pohybovat se v myšlenkách v nějakých soukromých starostech.

Provoz policejních helikoptér je asi příliš drahý, než aby se daly hromadně používat k nahlížení do oken občanů. Avšak kdo ví? Jednou jsem seděl na zahradě venkovského domu s několika přáteli. Když nad námi přeletěla několikrát helikoptéra, řekla paní M.: "To jsou oni!" a myslela tím ideopolicii. My ostatní jsem o tom však pochybovali. Nezdálo se nám být možné, aby policie tak nákladným způsobem zjišťovala, zda pijeme kávu, čaj či víno. Kdyby ovšem s námi seděl Winston, nepochyboval by ani chvíli.

Chválabohu nebyla dosud vymyšlena televizní obrazovka, která vysílá třeba ranní rozcvičku a současně snímá obraz všech lidských příbytků. Stav slídící techniky je však i tak dost vyspělý, aby lidem dokonale znepříjemňoval život. Proto jsem měl vždy horoucí pochopení pro Winstona, když hledal aspoň výkleneček ve zdi, kde by ho obrazovka nemohla zahlédnout, nebo koutek v lese, kde končil dosah odposlouchávacích zařízení. Vím, jak chutná jistota čirého soukromí, kdy slova mohou dolehnout jen k těm uším, jimž jsou určena. Doma si člověk zvykne. Prostě neříká, co nechce, aby věděli, smiřuje se s tím, že žije jakoby na veřejnosti a že nemůže mít žádné soukromé tajemství. Možná takový stav poněkud zušlechťuje lidské vztahy. Pociťujeme totiž jakýsi stud vůči naslouchajícím přístrojům, když se nám chce zvýšit hlas kvůli nějaké malichernosti. O to opojnější je třeba soukromí na vrcholech hor, v hlubokém lese nebo uprostřed jezera. Taková náhlá svoboda v přírodě svádí dokonce k neslušnostem. Na břevnech rozhleden najdete nejvíce protistátních výroků. Člověk se takovému náporu svobody prostě neubrání. I mně se stávalo, že jsem na liduprázdném hřebenu hor urazil velikým křikem nějakého veřejného činitele. Jde zřejmě o atavistické nutkání jednou za čas porušit tabu.

Rozuměl jsem ve všech těchto věcech Winstonovi dokonale. A on zase tiše a s pochopením pokyvoval hlavou, když někdo z mých návštěvníků mumlal tak, že mu nebylo vůbec rozumět, nebo když mi podstrkoval papírky se stručnými sděleními a přitom významně obracel oči ke stropu, jako by právě odtud muselo třet nastražené ucho ideopolicie.

Lze se divit při takovém souladu dvou skutečností, že mi Winston Smith připadal jako rodný bratr? Vždyť se mi často zdálo, že za tím vším musí vězet nějaká literární magie. Zvláště když jsem si uvědomil, že více než podobnosti místopisu a situací mě vzrušuje v Orwellově knize podobnost mezi myšlenkovými pochody v mé hlavě a v hlavě Winstona Smitha, takřka úplná totožnost mezi intelektuálními a citovými reakcemi na svět, který nás oba obklopoval. Toto vnímání totožnosti nebylo nijak příjemné, plodilo hluboké znepokojení a iracionální stav, ve kterém jsem se nedůvěřivě zabýval myšlenkou, že Angličan George Orwell, s životním během tak naprosto odlišným do mého, napsal tu knihu pro mne a že mi chtěl tímto zvláštním způsobem sdělit ryze osobní poselství a dobromyslně mě varovat.

Dospíval jsem ve světě zakázaných knih, ve světě změněné minulosti a všudypřítomné indoktrinace. Nevěděl jsem tehdy nic o Winstonově osudu. Stejně jako on jsem však podlehl mučivé obsesi pátrat po zastřených tajemstvích minulosti, rozšifrovat zakamuflované lži a libovat si v takovém způsobu myšlení, který v totalitním systému vede k nepříjemnostem. Když jsem si později přečetl "1984", měl jsem z Winstona pocit okamžitého kamarádství, jaké se dostavuje na tajné schůzce, kdy stačí několik pohledů a pár slov, abychom hned věděli, co jsme zač. V té době jsem už byl dospělejší, zkušenější a možná bych v leččems mohl Winstonovi poradit.

Přiblížili jsme se k sobě stejnou cestou. Naše pochybnosti začínaly stejně. Winston se ovšem nepamatoval na velkou revoluci, v roce 1984 mu má být teprve 39 let, je tedy o mnoho mladší než naše generace, která velkou revoluci v mládí zažila. Já si pamatoval, jak to všechno začínalo. Pamatoval jsem se na pád starého světa a na vábivou záři naděje, která slibovala napravit všechny chyby, kterých se lidstvo dosud dopouštělo. Je mnohem jednodušší věřit než pochybovat, a tak jsem uvěřil.

Avšak brzy po velkém vítězství revoluce se mi přestaly líbit některé její legitimní projevy, například týdný nenávisti. Pořádaly se tehdy při velkých procesech s nepřáteli lidu. Nebyla ještě televize, nenávist se producovala jen v rozhlase, neviděl jsem tváře zrádců, ale slyšel jsem jejich zmrtvělé hlasy. Nevěděl jsem tehdy ještě nic o "dvouminutovkách nenávisti" a la "1984", ale stejně jako Winston jsem cítil hrůzu z davového deliria, zaznamenával jsem svou vyřazenost a osamělost. Tato střízlivost rozumu mě naplňovala obavami a tušením špatného konce. S ještě neznámým Winstonem jsem měl společný nedostatek v přizpůsobovacích schopnostech a to nás sblížovalo.

Později mi vyprávění o Winstonu Smithovi připadalo místy jako primitivní pomůcka na téma poznej sebe sama. Všem jsem rozuměl. Rozuměl jsem Winstonovu vzrušení, když mu někdo strčil do ruky s tajemným spisem. Chápal jsem jeho rozechvění, když spěchal do svého azylu nad starým vetešnictvím, aby konečně knihu otevřel a pohlédl na první slovo pravdy. Já jsem ve svém životě otevíral celou řadu takových knih a brzy jsem pochopil, jako Winston, že mi vlastně potvrzují jen to, co jsem už dávno věděl. Pamatuji se, jak mě zarazilo, když jsem si i toto konstatování přečetl černé na bílém v Orwellovi. Na tomto místě textu, kde se Winston na chvíli zamyslí poté, co už zkonsumoval první stránky Goldsteinovy knihy.

"Kniha ho fascinovala, anebo přesněji – dodávala mu jistotu. Vlastně mu ani neříkala nic nového, ale to na ní bylo právě poutavé. Říkala, co by byl řekl sám, kdyby byl dokázal uspořádat své roztroušené myšlenky. Byla výplodem podobného mozku, jako byl jeho vlastní, jenže mnohem mocnějšího, systematictějšího a méně vystrašeného. Nejlepší knihy, uvědomil si, jsou ty, které člověku říkají, co už sám ví." (Str. 161 angl. orig.)

Úplně stejná fascinace doprovázela i mě nad stránkami Orwella. Odehrávalo se to uvnitř hlavy. Byla to fascinace z podobnosti myšlenek. Do té doby jsem si myslel, že skutečné vzrušení může vyvolat jen setkání se vzrušující realitou, ženou, krajinou, cestou, zápasem o život. Když jsem však četl Orwella, ježily se mi chlupy na těle z pouhé myšlenky, z obyčejných slov, která se táhnou z jednoho kraje stránky na druhý. A to jsem dvěma, třem slovům na řádce ani pořádně nerozuměl.

Pro tak zvláštní dobrodružství četby jsou ovšem nutné zvláštní podmínky. Tyto zvláštní podmínky nejsou sice až tak zvláštní, aby si takové dobrodružství mohli lidé dopřát jen naprosto ojedinele. Na naší planetě je dost zemí, které ze zvláštních podmínek vlastně nikdy nevybředly, ve kterých bylo nezávislé myšlení vždy hrou s ohněm a často i

hrdelním zločinem. V jiných zemích, kde vyvodili logický závěr ze zkušenosti, že ani useknutím mnoha hlav nelze sprovodit ze světa myšlenku, které se v těch hlavách zrodily, si může usilovný člověk dopřát takového dobrodružství také, ale musí čekat na příhodnou historickou chvíli, strašně se snažit a ještě se může stát, že vyvolá bouři ve sklenici vody. V zemích, kde si můžete přečíst noviny s odlišnými názory, zajít do knihovny a vypůjčit si libovolnou knihu, nebo zkarikovat státního představitele, nebo si telefonem smluvit schůzku s přítelem, nebo si dokonce přinést do jakéhosi parku stoličku, postavit se na ni a vykládat lidem, kteří mají dost trpělivosti poslouchat, co vám slina přinese na jazyk, není dobrodružství nezávislého myšlení žádným dobrodružstvím. Protože je to myšlení bez rizika, a to už není ono. To pak je větším dobrodružstvím průmyslové podnikání, protože při něm může člověk přijít na mizinu, vyskočit kvůli tomu z okna nebo se zastřelit. Prostě, aby si člověk mohl prožít s Winstonem mučivé mrskání vlastní hlavy, musí mít štěstí na historické podmínky, musí se narodit v první chvíli a v pravé zemi. Mně se to stalo a nikdy se nebudu moci sám se sebou dohodnout o tom, zda to bylo pro mě dobré, nebo špatné.

S blízkým, nebo jak se říká ve zdejším newspeaku "rodným" soudruhem Smithem, mě spojila ještě jedna skutečnost. Oba jsme v dětství zažili starou dobu, která byla prokleta, ale která se nám vynořovala ve vzpomínkách ve zvláštním šťastném osvětlení, i když jakoby přes vrstvu zelené vody. K těm starým vzpomínkám jsme však oba neměli dost důvěry, protože mládí strašně zkresluje svět. Byl jsem na tom ovšem neskonale líp, co se vědomí o minulosti týká, než Winston, který chodil po hospodách, aby z pamětníků vymámil nakonec bezcennou a neartikulovanou vzpomínku. Já mohl číst staré knihy. A tím víc je čtu, tím je mi smutněji, protože přicházím tak jako Winston na myšlenku, která je přímo úděsná svou triviálností, že totiž ve staré éře bylo více svobody a úcty k člověku.

Poznání, že člověk po všech trápeních mozku přijde na něco tak triviálního, je jistě skličující. To si uvědomil i Winston. Oba jsme vlastně po celý život hledali zapomenutá slova starých písniček, jako by v nich byla skryta všechna tajemství. A ukazuje se, že to možná i tak bylo. Naše dobrodružství spočívalo v tom, že jsme riskantně objevovali něco, co už bylo dávno objeveno. A o čem se kdysi volně mezi lidem zpívalo.

Toto skličení je trestem za něco, za co ani já, ani Winston neodpovídáme. Ale přesto je přítomné. Je neustále přítomné v obdivuhodné Orwellově knize. Je obsaženo třeba v neustálém pátrání po slovech staré písničky o zvonech londýnských kostelů. Ještě smutněji zazní ze dvou veršů šlágru, který Winston zaslechne na konci své cesty, dodnes se mi zdají vystihovat lidský úděl v této a minulé fázi dějin zklamané naděje:

"Under the spreading chestnut tree
I sold you and you sold me..."

III. ERIC BLAIR A GEORGE ORWELL

Na okraji fascinace, kterou Orwellova kniha zde ve východní Evropě vzbuzuje, se vynořuje snad u každého udivená otázka, jak ji mohl napsat Angličan, člověk úplně jiného světa, který nežil mezi námi, ale v Barmě a v Anglii, anticipoval svět, který, když se nestane zázrak, bude už záhy téměř v souladu s vizí? George Orwell, pokud vím, nikdy nepřekročil hranice tvořících se lidových demokracií a nikdy si taky nečichl ke strachu který spoutává občany etablovaných diktatur. Jak tedy mohl v příběhu Winstona Smitha vytvořit lidské situace, které se kryjí po třiceti letech se situacemi lidí skutečných?

V literatuře se to ovšem stává. Fiktivní životy literárních postav se prolínají se životy skutečnými. Jenže většinou v příbězích uzavřených do hranic modelů obyčejného lidského života, nikoli však v příběhu, který úzce souvisí s konkrétní politickou a sociální skutečností. A děje se tak obvykle v několika slovech či větách, ale ne v celém komplexu. Jak je to tedy možné u knihy, která je navíc ještě vizí budoucnosti?

Tyto otázky mě nad červenou pinguinkou trápily až běda. Jako tajný a nezřízený čtenář sci-fi jsem ovšem přišel na nejedno vysvětlení, které úplně řeší všechny záhady. Například: Nineteen Eighty-Four napsal nějaký spisovatel ve východní Evropě, řekněme tak na konci sedmdesátých let, ne jako utopii, ale jako mírně hyperbolický román ze současnosti. Šikovně všechno zakamufloval anglickým koloritem, aby ideopolicie nemohla autora odhalit. Pak se stalo, že lidé z příštích tisíciletí, kteří cestují v čase, knihu autorovi vzali a roku 1949 podstrčili Georgi Orwellovi. Domnívali se třeba, že takto splní kniha mnohem lépe své varovné poslání. Vzpomínám si, že v jedné knize Isaaca Asimova se podobným způsobem dostává k Fermimu informace o možnostech vyrobit atomovou bombu. Tím by bylo naráz všechno vysvětleno. Jenže toto vysvětlení by ode mne asi nikdo nekoupil, je příliš dokonalé.

Musí být přirozeně i jiné vysvětlení, méně fantastické, avšak bližší pravdě. Hledal jsem takové vysvětlení v každém článku nebo knize o Orwellovi, které se sem, do Československa, přes nejrůznější překážky dostaly. A dost nedůvěřivě jsem si skládal racionální vysvětlení autorovy jasnozřivosti z faktů jeho života, z jeho vlastního myšlenkového dobrodružství, kterým si přivlastňoval svět.

Životopis Erica Blaira není právě nejlepším důkazem obecného tvrzení, že každé literární dílo je vlastně výpovědí o autorově vlastní skutečnosti. Winston Smith nevykazuje například žádné, anebo jen velmi vzdálené životopisné rysy, které by měl společně s Ericem Blairem. Mezi životopisem Erica Blaira a životopisem jeho nejslavnějšího literárního hrdiny je nekonečně větší rozdíl než jenom rozdíl mezi dvěma epochami, dobou první poloviny tohoto století a utopickým časem v roce 1984.

Eric Blair se narodil v Motihari v Indii v roce 1903, a kdyby se byl dožil svého magického letopočtu, bylo by mu 81 let, Winston byl tehdy o 42 let mladší. Blair – Orwellov životopis je tak veskrze anglický, že mi splývá s životy hrdinů anglických románů edwardiánské literatury. Otec, anglický koloniální úředník, se s matkou, původem Francouzskou, seznámil v Indii, kde zůstal i poté, co se rodina přestěhovala do Anglie. Blairovi byli standardní anglická střední třída. Žili na venkově v Oxfordshiru a Suffolku a ty pasáže z "1984", plné poetické nostalgie, u Orwella tak

vzácné, v nichž Winston vzpomíná na matku a na krajinu svého dětství, jsou snad chvěním vzpomínky na některý podvečer na tomto anglickém venkově.

"Najednou stála na nízkém pružném trávníku za letního večera, kdy šikmé sluneční paprsky zlatily zem. Krajina, na níž se díval, se mu tak často vracela ve snách, že si nikdy nebyl úplně jist, jestli ji viděl ve skutečném světě nebo ne. V duchu ji nazýval Zlatá země. Byla to stará, od králíků ohlodaná pastvina, přes kterou se vinula pěšinka pokrytá tu a tam krtinci. Ve střapatém živém plotě na protější straně pole se ve vánku mírně kývaly větve jilmů, jejich husté listy se zachvívalo jako ženské vlasy. Někde docela blízko, i když to nebylo vidět, zvolna tekla čistý potok, kde v tůních pod vrby plavaly bělice." (Str. 28 angl. orig.)

Takovou krajinou teče také říčka Orwell, podle níž si Blair zvolil pseudonym. Kdo tak asi dnes ví, kromě Angličanů, že Orwell byl do roku 1932 Ericem Blairem?

Takhle Blair byl až do doby svého převtělení typickým mladíkem z dobré anglické rodiny. Navštěvoval soukromé střední školy ve Wellingtonu a v Etonu, což byla podivná příprava na rok 1984. Ještě podivnější přípravou byla služba v Indické imperiální policii, Blair ji vykonával v Barmě až do svého 25. roku, kdy se vrátil do Anglie. Je to zvláštní zážitek vidět autora "1984" na fotografii v policejní uniformě.

Mnohem logičtěji směřuje Blairův život k vrcholnému literárnímu dílu v Anglii od roku 1928; Blair se v té době začíná život jako nezávislý autor, esejista a romanopisec a musí se ohánět. V těch letech prožívá intenzivně politické a sociální vření, které oblékalo Evropu do jejích dnešních šatů. Eric Blair se stává George Orwellem a setkává se na evropské politické scéně důvěrně s anamnézou poměrů v roce 1984.

Ve třicátých letech se člověk tak intelektuálně angažovaný jako Orwell snad ani nemohl vyhnout strhujícímu víru, ve kterém se převracely základní ideje té doby, které navíc přestávaly být pouhými idejemi a slibovaly vytvořit tisícileté říše anebo krásnou budoucnost pro lidi celého světa. Stačil jen pohled na život evropských národů, aby se nebyla důležitost ideologií potvrdila. V Sovětském svazu začalo budování socialismu v romantickém odění první pětiletky, nacismus ohromoval pořádkem a chystal světu vojenskou lekci. V ostatních státech Evropy probíhaly ostré dělicí hranice napříč národy a rozdělovaly je na fanatické zastánce různých politických idejí. Ve Španělsku se pro ideje právě vedla občanská válka. Bývalý etonský student se stal v tom bouřlivém světě socialistou, zastáncem rovnosti a vášnivým odpůrcem fašismu.

Orwell odešel do Španělska jako dobrovolník, bojoval, byl zraněn a je nepochybné, že zkušenost španělské občanské války ho hluboce zasáhla a dala mu nahlédnout za hranice čistých idejí, do lidských situací, v nichž se rozhoduje elementární motivace života či smrti. Ideovou osnovu "1984" a ještě více ideovou osnovu "Zvířecího statku" ovlivnilo setkání se španělským anarchistickým hnutím, v jehož jednotkách bojoval. Prudkost vnitřních rozporů ve španělské občanské válce, fanatismus, s nímž se potíraly jednotlivé socialistické směry, určitě spolupůsobily na obraze pozdější restrikce ideového života Oceánie.

Řada zlověstných událostí, které přímo předcházely druhé světové válce (a musely budit pocit naprosté bezmocnosti rozumu vůči etablované moci), jako byly moskevské procesy, anšlus Rakouska, mnichovská dohoda, přepadení a rozdělení Polska a finsko-sovětská válka, prohloubily Orwellovu skepsi vůči ideologické interpretaci světa. Tuto skepsi a nepochybně také odpor vůči nepoučitelnosti lidského rodu umocnila možná i Orwellova fyzická slabost, vleklá tuberkulóza, která mu zabránila, aby se účastnil světové války na frontě. Byl odsouzen zpovzdálí pozorovat zkázu, do které se téměř všechny státy světa vlastní vinou dostaly. Orwell už tehdy dozrál k odmítnutí veškeré totalitní ideologie, ve které viděl příčiny všeho zla, protože v politicky nejnevhodnější době, v roce 1943, začal psát "Zvířecí statek", knihu, která zpracovává základní trockistickou ideu zfalšované revoluce. Tato kniha byla ve své době vnímána antisovětsky a není divu, že i v Anglii se pro ni až do roku 1945 nenašel nakladatel. Dnes, při pozorném čtení, chápeme, že v ní směřoval hlouběji ke kořenům politické perverze, kterou v dějinách končí téměř každé revoluční hnutí, uzavřené do totální nerozborné ideologie.

Orwell byl v těch letech mnohem dál než jiní, nepodlehнул euforii poválečného optimismu vyhlídek na věčný mír, bez ohledu na konjunkturu nejrůznějších futurologických věr, které neměly ani Anglii, začal v roce 1947 pracovat na svém největším románu *Nineteen Eighty-Four*. Byl už v té době těžce nemocen a možná ve své chmurné vizi budoucího světa ovlivněn tušením blízkého konce. Snad právě proto byl nekonečně blíže pravdě než všechny ty manipulované kongresy spisovatelů, vědců, umělců, obránců míru a jiných branží intelektuálů, kteří ochotně ulehčovali svým úzkostem na masových shromážděních s vlajkoslávou a skandovanými hesly. Byli a jsou samozřejmě propagandisté, kteří Orwellův tehdejší postoj charakterizovali jako pohotovost obyčejného sluhy, který přispěchal, aby rafinovaným literárním dílem podpořil Churchillův projev ve Fultonu. Jenže, jak dnes každý ví, "1984" není propagandistická brožurka, ale jedna z nejpozoruhodnějších knih 20. století, jak potvrdila a potvrzuje plynoucí léta. Kdo nemá přímo naříděno číst Orwellův román jako protikomunistický pamflet, to pozná po několika prvních stránkách. Ostatně není důležité, jaké byly prostřední podněty k napsání "1984". Na velikosti tohoto díla by nic nezměnilo ani odhalení, že si je Churchill u Orwella přímo objednal a předem zaplatil.

Mnoho lidí, kteří pro to měli lepší podmínky než já, se zabývalo pátráním, jakými cestami se vlastně příběh Winstona Smitha zformoval v Orwellově mozku, odkud se vzal, kde lze najít první inspiraci. Mnozí se trápili stejnou otázkou jako já a nepřijali fantastické vysvětlení, které jsem navrhl. V orwellovské literatuře byla snesena řada důkazů o tom, že dílo nevzniklo v okamžitém osvětlení, ale že jeho struktura je vysvětlitelná z dramatických momentů Orwellova života, z jeho zápasu o pochopení evropského šílenství těch let a také z mnoha podnětů literárních. Nám na východě Evropy se ovšem ani pak nebude zdát vše úplně vysvětlené.

Musíme připustit, že Orwell byl velmi vědoucí muž a dychtivě se zajímal o běh světa. Nepochybně hodně věděl o skrývaných skutečnostech Sovětského svazu, znal něco z emigrantské literatury, které ovšem nebylo tehdy tolik a ani zdaleka neměla tu autoritu jako dnešní. Slyšel jistě mnohá vyprávění, kterým se tehdy nevěřilo, možná četl

Kravčenkovu knihu "Zvolil jsem svobodu", která vyšla v Anglii právě v roce 1947 (je mimochodem jen stínem pozdějších svědectví) a o které přirozeně důvěryhodní evropští intelektuálové tvrdili, že pochází z dílny americké výzvedné služby a je od začátku až do konce vylhaná.

Vždy jsem si zvlášť výrazně uvědomoval, že Orwell mi neimponoval jenom tvůrčí genialitou, ale i tím, jak jasné a zřetelné ideologické závěry dovedl vyvodit z hluku a podbíživého volání, které se ozývalo z ideologického tržiště, uprostřed kterého žil. Když jsem v mládí hledal vlastní orientaci a pátral jsem po něčem pevném, jasném a nezastřeném, setkával jsem se u myslitelských a spisovatelských autorit se zatajováním, opatrnictvím, obojetností a věroučnými argumenty. Dozvěděl jsem se, že André Gide napsal holou pravdu o své návštěvě SSSR. Dychtivě jsem si přečetl toto prohibitum, ale nic zvláštního jsem tam nenašel. Jestli je tohle ta holá pravda, řekl jsem si, pak je všechna budoucnost na straně sovětské ideologie. A poslouchal jsem dále unisono víry a shovívavosti, které zaznívalo z úst lidí jako Russell, Aragon, Sartre, Shaw, Pablo Neruda, z úst obdivovaných Američanů, nemluvě o italských režisérech úžasného neorealismu. Prostě v každé zemi byl nějaký laureát Nobelovy ceny a velikán, který nechtěl nic slyšet o životě a myšlenkovém dobrodružství Winstonů Smithů. Nejvíce takových lidí bylo přirozeně v mé zemi. Dnes, když na to vzpomínám, mám pocit, že Ministerstvo pravdy pracovalo spolehlivě na celém světě a mnozí jeho renomovaní zaměstnanci se zabývali zakrýváním skutečností dobrovolně a s nadšením. Kolik odvolání a prohlášení museli pak všichni napsat! Jaké hlupáky museli ze sebe veřejně udělat! A po nich ještě další generace hlupáků, ke které patřím i já.

Orwell nedostal přirozeně historickou satisfakci za každé slovíčko, které napsal. Ční však nade všemi jako příklad jasnozřivosti až po tu lítost, kterou pocítíme nad neschopností lidí přijmout tak jasné a lakonické varování. Tak mi to připadá po letech a Orwellovo dílo je pro mě méně triumfem literárním jako spíše triumfem intelektu, přesné orientace v ideologické džungli. Orwell přitom neměl lepší možnost zkoumat tuto džungli než jiní, spíše horší, a přece mě nikdy nepřestane udivovat, jak rychle a za jak nepříznivých podmínek se dovedl orientovat. Přitom je třeba vzít v úvahu i to, že se neřídil zvenčí, nýbrž stál uprostřed propleteného levičáctví, které tu džungli vytvářelo.

Leccos se ovšem vysvětluje a člověk se nemusí uchýlovat k utopickému vysvětlení, které z Orwella dělá cestovatele v čase. Je například známo bezprostřední vysvětlení pro autentický kolorit, kterým je svět v roce 1984 jakoby prozářen. Ví se, že základní téma Orwellova románu a dokonce i postavy a sem tam nějaký ten detail vycházejí z díla ruského exulanta Jevgenije Zamjatina "My". Orwell znal Zamjatinův román a obdivoval se mu. Usiloval o jeho anglické vydání, a jak ukazuje Isaac Deutscher ve své studii k "1984" – "The Mysticism of Cruelty" z roku 1974, převzal Orwell ze Zamjatina ať vědomě či nevědomě některé motivy. To se však v literatuře děje napořád.

Také základní pojetí "černé" utopie, nebo "antiutopie", bylo už před Orwellem dávno stanoveno. Vzhledem k známkám zhoršujícího se stavu ve spravování lidského společenství upustili spisovatelé od vymýšlení utopií jako vzorových příkladů dobra a věnovali svou fantazii tvorbě odstrašujících obrazů budoucnosti, zamýšlených jako varování. Bohužel se tento úmysl setkává se stejným nepochopením jako naivní stavby zlatých zámků, které se stejnou vírou v poučitelnost lidského rodu navrhovali staří utopisté. Orwell pokračoval prostě v antiutopii Londonově, Wellsově, Franceově a mnoha jiných. Nejvýrazněji před ním ovšem čněla černá utopie Aldouse Huxleye "Konec civilizace" a mohla by, kdyby ji znal, "Válka s mloky" Karla Čapka. (Někteří spisovatelé mají smůlu, jako Zamjatinovo dílo zbledlo před Orwellovým a třeba i Koestlerovým, i geniální román Karla Čapka zůstal ve stínu pozdějších děl západních spisovatelů, ve Francii se ho prý neprodalo ani tři tisíce výtisků).

Orwell tedy věděl, do čeho se pouští, a pracoval podle jistého vzoru. Jenže naplnil vzor tak podivuhodným obsahem, že se člověku prostě nechce přemýšlet, odkud se to všechno vzalo. Zvláště ne dnes, na prahu osudného roku, kdy už všechny vzory a podněty vyčichly a zůstala vlastně jen autentická a hrozivá vůně světa Winstona Smitha, pach Victory ginu, zvuky policejních helikoptér a dopadajících raket. Ty fakticky už po celá desetiletí nepřestaly dopadat v jakýchsi válkách, které se vedou z naprosto absurdních důvodů a nekončí ani vítězstvím, ani porážkou, tak jako válka mezi superstáty v roce 1984. Zůstal základní pocit, že náš osud, osud bezmocných, není v našich rukou, ale v rukou anonymní moci, o níž toho ani moc nevíme. Zůstal jenom Orwell, jeho dílo, v němž se nejpřesvědčivěji spojilo i poznání jiných, všechno jako bychom se dovídali od něho a přes něho. Nu, nikdo mu nemusí závidět. Myslím autorovi, knize je možno závidět, neboť takových knih je málo. Autor však umřel, sotva svou knihu dopsal, a kdoví, zda mu měl někdo čas sdělit, že napsal jednu z nejdůležitějších knih na světě. Možná umřel s pocitem, že napsal jen jednu z tisíců, které se na světě píšou každý den. Už k němu nedolehl ohlas údivu, který s lety sílil a který dnes zasáhne každého, kdo se ponoří do četby "1984".

Když se sám pro sebe snažím vysvětlit si ještě i jinak Orwellovu pronikavou imaginaci, nemohu nepomyslet na horečnaté stavy, které doprovázely jeho chorobu. Možná že vědomí odpoutané od malicherností všedního života se naplno otevřelo fiktivnímu osudu Winstona Smitha a vytvořilo skutečnost tak pravou, že ji dnes prožíváme na své kůži.

"1984" je z řemeslného hlediska prosté vyprávění, bez artistních dovedností, ve kterém jako by už na ničem jiném nezáleželo, krom intenzity výpovědi, bolestivosti zážitku a vzrušujícího dobrodružství myšlení, které chce dobýt aspoň kousek pravdy, i kdyby se za to mělo zaplatit životem. "1984" je kniha psaná v blízkosti smrti a je to na ní znát. Je to kniha vážná, cítil jsem to při první čtení, ještě než jsem si stačil srovnat v hlavě fakta Orwellova života. Orwell psal své dílo mezi pobytem v nemocnici a doma. Kdyby nevěděl, jak vážnou knihu píše, jistě by jen ležel, léčil se a odpočíval. Orwell však tušil, co píše, a tím jsou i mnohá tajemství vysvětlena.

IV. HLEDÁNÍ PRAVDY, HLEDÁNÍ MINULOSTI

Orwell vymyslel pro Winstona Smitha zaměstnání, nad něž lepší ani vymyslet nemohl. Učinil ho jakýmsi opravářem minulosti, falšovatelem dějinných střípků, malým kolečkem v obrovském soustrojí, které přizpůsobovalo minulost

přítomnosti ve smyslu stranické poučky: kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost, kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost.

Možná někde jinde na světě působí jako kuriozita, jako směšnost a nadsázka Winstonovo opravářství, drobné změny, které vnáší do starých Timesů, aby i staré noviny odpovídaly dnešku a nic nemohlo dokázat státu lež. Možná že jinde na světě si lidé myslí, že na tom nesejde, když stát přizná, že se zmýlil, a že přiděl čokolády nebude větší, jak bylo slíbeno, nýbrž menší. To jen my, ve východní Evropě, víme, jak strašně na tom záleží, protože ideologie je jak velké zrcadlo, stačí, aby se na něm objevila malá prasklina a už se v něm šklebí nepřátelská skutečnost namísto upravené pohádky.

Orwell to věděl už před námi a určil proto Winstonovi skličující roli malého padělatele minulosti a současně ho vybavil posedlou žádostivostí pravdy. My pak, jeho čtenáři, můžeme sledovat svár ve Winstonově vědomí, klopotný zápas s oponami lží, které jsou důmyslně rozvěšeny před každým slibným rozhledem. Tím byl Winston učiněn našim současníkem, ponížením a bezmocí, svým strachem z pravdy, která se klube, nadšením z jejich malých objevů, prostě tím, jak k ní došel sám, doslova po čtyřech. Nakonec se ukáže, že odhalil jen pár trivialit ale strana ho za to rozmáčkne jak červa. Jeho objevy se ukáží být malicherné a bezvýznamné, je rozdrčen, protože svým hledáním představuje "chybu ve vzoru". Všechny sympatie čtenáře však váže na sebe právě proto, že je "chybou ve vzorku", příkladem trvání prostých lidských vlastností, zvědavosti, střízlivosti a slušnosti.

Winston mě právě v takové roli vždy hluboce dojímal. Dojímal mě pasáže knihy, ve kterých Winston jako kuře klove do skořepiny lží, která ho obklopuje, a ubohou dírečkou se snaží zahlédnout nezakreslenou minulost, pochpit aspoň zhruba, jak to všechno bylo, jakou měla skutečnost podobu, než ji přetvořilo Ministerstvo pravdy. V takových chvílích mě Winston dojímal jako blízká lidská bytost, vnímal jsem shovívavě jeho posedlost, s níž se po stopě každého útržku textu, starého předmětu či zasuté vzpomínky vydával do živé, nepreparované minulosti.

V tomto ohledu si skutečně nikdy nedal pokoj, všude pátral po dějinách, on, fanatik historie, nucený žít ve společnosti bez dějin. Lépe řečeno bez skutečných dějin, jen s dějinami účelově odvozenými z přítomnosti. Trpěl touto bezdějinností, protože mu v ní unikala i jeho vlastní minulost, minulost jeho rodiny, jeho mládí a dětství.

Dojímal mě vždy to krásné bláznovství, ta krásná vyšinutost Winstona Smitha, který hned po ránu, mezi záchvaty kašle a návaly bolesti v bércovém vředu, v onom zpomaleném metabolismu těla a ducha startuje ke svému myšlenkovému dobrodružství. Dokonce i při ranním povinném cvičení před obrazovkou, když ho cvičitelka hrubě napomene, že se neshýbá až na zem, a tím vlastně sabotuje úsilí celé společnosti, myslí protistátně.

"Všechno, co se odehrálo před koncem padesátých let, vymizelo. Neexistovaly žádné záznamy, na které by se člověk mohl odvolat, dokonce i obrysy vlastního života ztráceli ostrost. Člověk si pamatoval významné události, které se celkem pravděpodobně vůbec nestaly, pamatoval si detail nějakých příhod, aniž se mu vybavila jejich atmosféra; ba existovala dlouhá prázdná údobí, kterým nedovedl připsat nic." (Str 29 angl. orig.)

Zde, v této scéně ranního utrpení, je dojemnější, přesvědčivější a lidštější než třeba v erotických scénách s Julií. Kdo z nás to prožil, chvíle ranního útumu, pomalosti a otupělosti, kdy právě takové obsesní myšlenky člověka přepadají jako ovádi, jako pomalý a krvežíznivý hmyz, který se přisaje, a když už jednou srká, nechá se při tom třeba i zabít. Okolí nechápe, proč je člověk nerudný, proč si tiše hned po ránu zoufá nad světem, nad minulostí a přítomností, nad lží a pravdou, místo aby co nejrychleji vypil čaj, uvázal si pořádně kravatu a mazal na tramvaj. Winstonovy myšlenky jsou ovšem i v zpomaleném ranním myšlení jako světlice vypálené z raketové pistole. Je to signální výstřel, start k myšlenkovému dobrodružství, které se vleče celý den.

Jsmo-li obklopeni lží, ptáme se samozřejmě především na minulost, protože v minulosti cítíme oporu, co se stalo, nemůže se odestát. A samozřejmě nás zajímá, proč bylo z minulosti vymazáno to či ono a komu to mohlo vadit. Generace, ke které patřím, to zná všechno z vlastní zkušenosti. Citovaná Winstonova myšlenka pro nás kdysi platila snad dokonce i s datováním, jen o něco posunutým, řekněme do začátků padesátých let. Pamatujeme si sice, jak to vlastně všechno bylo, ale obrysy událostí už ztratily svoji ostrost. Mnohokrát jsem se však přesvědčil o tom, že další generaci si pamatuje události, které se vůbec nestaly, uchovává v paměti vymyšlené, nepravdivé oficiální verze, jakousi náhražkovou minulost. O padesátých letech se druhá generace dovídá – vlastně se nedovídá vůbec nic, protože jsou to roky bez významných a slavných činů, a tak nefigurují v kalendáři výročí a památných dnů. Jsou to roky jako všechny jiné, lidé se v nich rodili, ženili a umírali, někteří byli oběšeni a jiní na jejich neštěstí vybudovali kariéry. Pro ideologickou přítomnost jsou to však bezcenná léta a tak jsou odsouzena k zapomnění. Všichni žijeme v umělé bezdějinnosti.

Je to dobře vymyšlené, protože v této bezdějinnosti začne člověk záhy pochybovat sám o sobě, o přesnosti své paměti, o autenticitě vlastních zážitků, o pravosti toho, co viděl vlastníma očima a slyšel na vlastní uši. Z obrazovek se říká lidem, že nikdy nebyli tak svobodní a bezpeční jako právě teď. A lidé si už nemohou vzpomenout, jak to vlastně bylo, nejsou si jisti, zda je to jen pověst, anebo zda skutečně byla doba, kdy na hranicích nebyly ostatně dráty a strážní věže. Takové skutečnosti se nepřipomínají, tak jako i mnohé jiné, mlčí se o nich, aby se nezapomnělo. Tato bezdějinnost vyvolává v mysli sklíčenost, a když člověka přepadne hned po ránu, je mu na blití a nechutná mu snídaně.

Přemýšlení, kterému se věnuje Winston a my všichni, není obsese, je to prostě sebezáchovný akt, obrana před totální dezintegrací a pokus o lidskou důstojnost. Nikde na světě nemají dějiny takovou důležitost jako ve východní Evropě. Málokoho si Ministerstvo pravdy všímá tak pozorně jako historiků.

Kladl jsem si po léta Winstonovu otázku: kde se v intelektuální nížině, ve které se pohybuje veřejný život a obecné myšlení, vzala tak rafinovaná a promyšlená koncepce bezdějinnosti, kdo zvážil a prozkoumal její účinnost, vyhodnotil ji a zavedl postupně do praxe v celém soustátí? Anebo to není promyšlená koncepce, ale jen obyčejné lhaní delikventa, který zakrývá stopy? Pravděpodobně celá koncepce přivlastňování si minulosti a jejího naprostého

podřízení přítomnosti vyšla přímo z dílny Velkého bratra J. V. Stalina, který rozhodně nebyl hloupý. Konečně on sám posvětil tuto koncepci sepsáním dějin strany, ve kterých konkrétně ukázal, jak je na cestě k bezdějinnosti třeba postupovat. Především naprosto bez ostychu! Jakmile byla jednou vytyčena koncepce, nebylo těžké naplňovat ji znovu a znovu, protože koncepce se ukázala být nesmírně účinná při upevňování moci a proti ní stála jen historická pravda, smělý nepřítel, když uvážíme, že nemá k dispozici ani jediný malý oddíl policie.

Širším možná touto úvahou dojem, že jsem byl chytřejší než Winston, že jsem při hledání minulosti kráčel příměji a rozhodněji. Ten rozdíl však vyplývá jenom z rozdílu v podmínkách. Skutečné překážky ke zkoumání minulosti nebyly v naší době nikdy tak dokonalé jako ve Winstonově roce 1984. Překážky bylo možné obejít, opony lze opatrně roztrhnout. Dnešní poznání naší generace je výsledkem dlouholeté pomalé rekonstrukce minulosti. Sám už ani nevím, co hrálo při této rekonstrukci větší roli, zda vlastní vzpomínky, víra v přesnost toho, co jsem viděl na vlastní oči, a toho, co jsem slyšel na vlastní uši, nebo myšlenky a události popsané v podezřelých a zakázaných knihách. Anebo na mě působilo vyprávění těch, kteří si toho pamatovali mnohem víc než já a byli ochotni, na rozdíl od staříka, z něhož se snaží Winston něco vytáhnout, vyprávět bez předpojatosti? Mohu hned dodat, že s takovými lidmi jsem se setkával zřídka a že byli vůbec dosti vzácní. Pamatuji se však, že každé setkávání s pravdivou minulostí, s těmi, kdo byli z dějin vymazáni a najednou vypluli jako živé bytosti, spjaté s událostmi, o kterých jsem nic nevěděl a které najednou vystoupili z šera se svou neopakovatelnou atmosférou, mě naplňovalo hlubokým vzrušením. Měl jsem prostě více štěstí než Winston.

Musím se však přiznat, že jsem zpočátku nechtěl věřit, že by celá ta obrovská práce s falšováním dějin, na níž se podílely vědecké ústavy, vážení lidé, akademici a profesori, rozvíjela s jasným vědomím podvodu, jen jako pouhé naplnění sloganu: kdo ovládá přítomnost, ovládá budoucnost... Jako v mnoha jiných případech by se mi spíše líbilo, kdyby to vše bylo důsledkem nedostatečnosti rozumu, důsledkem slepoty, kterou ranili člověka bohové, aby nepoznal všechna tajemství o svém stvoření a účelu, pro který tu je. Zdálo se mi prostě důstojnější nevidět pravdu než očividně lhát. Neuměl jsem si v mládí představit, že by se držitelé moci mohli dopouštět tak trapného a primitivního jednání, které bylo už tolikrát v dějinách zdiskreditováno, a podřítit psaní dějin úzkým zřetelům moci. A přece tomu tak bylo a já jsem postupně zjišťoval, že sofistika třídního pojetí dějin, sofistika účelové pravdy, která se nemusí krýt se zjevnou pravdou, a pak i všechno ostatní ozdobné balení bylo už jen druhotně vypěstováno příčinlivými intelektuály, aby neznělo tak hrozně zjištění, že při psaní dějin není nutné respektovat téměř žádná fakta kromě snad nejdůležitějších dat, a že dějiny potřebujeme prostě jen proto, aby se o ně mohla opřít přítomná moc, aby z nich mohla odvodit svou legitimitu. Stejně celé moje zjišťování nakonec dospělo k lapidárnímu vysvětlení, které v Orwellovi strana otevřeně a upřímně hlásala: kdo ovládá... Všechno je až příliš jasné a prosté.

Ale tak to už bývá. Těžko připouštíme v této moderní době, kdy téměř na všechno, co se lidí týká, máme výzkumné ústavy, štáby expertů a mezinárodní sjezdy a vůbec celou vznešenou vědu, že právě v této vědě oddané epoše se celé výzkumné ústavy a štáby poslušně pustí do fabrikování lži a doslova vyrábějí nové dějiny na přání zákazníka, kterým je stát a jeho představitelé, kteří zase platbou za tuto službu udržují celou státní vědu v chodu. Nechtěl jsem to připustit a říkal jsem si, že to není možné, že se vše jen tak primitivně jeví a že hlavní příčina lži a zamlčování tkví v tom, že poznání dějin je nesmírně těžké, že od nich nikdy nemáme dostatečný odstup, abychom je mohli pochopit jasně a přehledně, neboť obyčejná pravda, na které by se většina lidí dohodla, by i tak byla jen konvencí, a že tedy ona velká dějinná pravda je vůbec lidem nedostupná a podřizuje se jen bohu.

Orwell mě z této sofistiky vyléčil. Všechny diskuse o vždy novém přehodnocování minulosti, které se kdysi vedly a snad ještě dnes vedou, jsou jen trapným pokusem oficiální histografie skrýt naprosto primitivní a zřetelný příkaz moci vykládat dějiny tak, aby zakládaly status quo přítomnosti a příště třeba zase jinak podle toho, jak bude zapotřebí. Jestliže panovaly o takovém stavu věci kdysi snad i pochyby, rozplynuly se v Československu při takvané normalizaci, kdy byli prostě všichni historikové, kteří odmítali přistoupit na hru s tak jednoduchými pravidly, vykázáni z historických pracovišť a nahrazeni lidmi, kterým žádné mravní předsudky nebránily dějiny znovu přepsat anebo je na některých komplikovaných místech prostě zrušit. A udělali to přesto, ačkoli skoro do jednoho věděli, že se nic na světě neutají, že nakonec všechno vyjde najevo, jak se už mnohokrát stalo.

Každý historik starší třiceti let se pamatoval na velké kácení model, exhumaci mrtvol a jejich blahoslavení, na dobu, kdy se černé díry v dějinách začaly zaplňovat živými nebo i mrtvými, kteří vztahovali ruce a volali, co bude s jejich památkou nebo s jejich životy, které byly smety do bezdějinnosti, neboli, jak se dosud říká, na smetiště dějin. A ti starší se ještě pamatovali na senzační odhalení, která zazněla z tribuny XX. sjezdu KSSS, kdy se pod pyramidou lži otřásala země a kdy se zdálo, že se umná konstrukce lži o minulosti nenávratně zřítí do propasti. Mohl jsem na vlastní oči sledovat účinek takové bortící se lži. A přece se znovu a znovu všechno opakuje. A dnes mě to už tak nedráždí, protože mě Orwell seznámil s heslem strany, které se zatím ještě tají. Vše se děje prostě proto, aby se minulost zcela sloučila s přítomností. V současném pojetí jsou celé dějiny jen podstavcem, na kterém stojí přítomná moc, jde jen o to, aby se podstavec podle možnosti přizpůsobil dokonale přítomnosti velikostí i tvarem. Čím větší a monumentálnější sokl, tím víc se líbí existující moci. Všechno je až průhledně jasné, běda historikům!

V roce 1984 byla bezdějinnost dovedena k dokonalosti. Masa prolétů nevěděla o dějinách prakticky vůbec nic a členové vnější strany se museli smířit jen s upravenými dějinami. Orwell nenechává čtenáře na pochybách, že tato důmyslná likvidace historické paměti není samoučelná, ale že je vynikající prevencí proti jakémukoliv pokusu o vzpouru. Lidé bez historické paměti se nemohou bouřit, protože nemají, s čím by mohli daný stav srovnávat. A tak vládne všeobecná spokojenost.

Pozoruhodné je, že naprosto stejnou myšlenku nacházím krátce před dovršením roku 1984 v knize kirgizského spisovatele Čingize Ajtmatova "Stanice Bouřná". V knize, vydané v roce 1981, vypráví Čingiz Ajtmatov starou pověst o otrocích bez paměti. Nájezdníci Chuang-chuangové prý upravovali své zajatce na otroky zvláštním způsobem.

Mladým mužům oholili hlavy a ovázali jim je pásy kůže s čerstvě staženého velbluda. Pak ponechali nešťastníky několik dní v horkém stepním slunci. Kdo mučení přežil, stal se mankurtem, otrokem bez paměti, který si nepamatoval, odkud přišel, kde se narodil, kdo byl jeho otcem a matkou. Takového otroka bez paměti si Chuang-chuangové cenili desetkrát více než otroků obyčejných. Čingiz Ajmatov říká:

"Oč snadnější je srazit zajatci hlavu, nebo ho jakýmkoliv jiným způsobem zastrašit, než zbavit někoho paměti, zničit jeho rozum, vyrvat kořeny toho, co s člověkem zůstává do posledního dechu a je jeho jediným bohatstvím, které odejde ze světa spolu s ním a nikdo jiný ho nesebere. Kočovní Chuang-chuangové tak z temné hloubi svých dějin vynesli nejkrutější barbarství – vztáhli ruku i na tuto nejtajnější podstatu člověka. Našli způsob, jak otroky zbavovat paměti, a dopustili se tak nejhoršího činu proti lidské přirozenosti ze všech myslitelných i nemyslitelných zločinů." (Str. 111 českého překladu, Praha 1982.)

Na začátku osmdesátých let dochází k zvláštní shodě v myšlenkách, která se klene přes půl zeměkoule. V příběhu z kazašské stepi se vyslovuje zřetelné varování před ztrátou historické paměti tak jako v příběhu, který se děje v Londýně a který vyrostl z naprosto rozdílných historických, kulturních a literárních kořenů. Na prahu magického letopočtu je to však shoda povzbuzující.

Winston byl ovšem jenom nádeníkem na Ministerstvu pravdy. Upravoval minulost na příkaz shora a nevěděl, proč právě ten či onen detail se zlíbilo vrchnosti upravit. Jeho parádním kouskem bylo vymýšlení neexistujícího soudruha Ogilvyho. Každý řadový pracovník u nás by ovšem upozornil soudruha Winstona Smitha, že je nebezpečné předvádět svoje schopnosti, přebytek fantazie a originální nápady, protože každá totalitní moc je přesvědčena o tom, že fantazie, zvláštní schopnosti a originální nápady se musí nakonec obrátit proti ní. Winston také na toto krátké vzplanutí pýchy a ctižádosti doplatil. I já znal dost lidí, kteří doplatili na předčasné projevy originality. Orwell podivuhodně a do všech detailů zpracoval tento fenomén. Četl jsem s nadšením jemná psychologická pozorování v závodní jídelně Ministerstva pravdy a Orwellovu typologii roku 1984, která se tak neuvěřitelně kryla s mými soukromými výzkumy.

Jistou dobu jsem byl také takovým nádeníkem na Ministerstvu pravdy a poznal jsem ten typ lidí, kteří se snažili ze lži a zamlčování udělat aspoň zajímavé řemeslo. Protože se jim přičilo lhát primitivně jako obyčejní lektori v okresní nomenklatuře, lhali elegantně. Záleželo jim na formální dokonalosti lži, pulírovali ji tak, že jim samým připadala nakonec ne-li vznešená jako pravda, tedy přece jen zajímavá a formálně pozoruhodná alespoň jako rozumová konstrukce. Orwell tušil, že takovým způsobem se dá vytvořit samostatný svět, falešná odrůda světa skutečného, která se musí pořád hlídat, aby se nezřítila. Ale to je na ní právě zajímavé, a když je člověk schopen ponořit se do této umělé konstrukce dost hluboko a nevnímat svět skutečný, najde v této umělině dost problémů k řešení a dokonce i uspokojení z intelektuálních nároků, které na něho klade udržování této křehké konstrukce.

V takové existenci je ovšem skryto hodně nástrah a pastí. Formální elegance se s hrubou lží dobře nesnáší. Člověk se snadno může dopustit omylu a dospět náhodou k pravdě z opačného konce, lhát příliš přímočaře, nebo dokonce dospět k jemné ironii. Ironie je však nejhorší zločin, kterého se člověk může vůči straně dopustit. Při barbarské práci není možné používat jemných nástrojů. V nově konstruované minulosti má strana ráda přehlednou a jasnou dělicí čáru mezi dobrým a zlým a nerada připouští vysvětlování událostí či dějinných jevů s výhradami nebo otazníky. Lidé, kteří se pokoušeli intelektualizovat tuto řezničinu, byli vždy předem podezřelí. Orwellova pronikavá typologie odpovídá naprosto přesně tomu, co by mohlo být v reálném socialismu dokonce statisticky zpracováno, kdyby se tím ovšem statistika mohla zabývat. Všechny Winstonovy kolegy ze závodní jídelny na Ministerstvu pravdy jsem v životě potkal v mnoha a mnoha vtěleních a mnoha provedeních, ale ve stejném typu. Kdysi jsem jako Winston dovedl z několika lidských znaků posoudit, kdo se hodí do světa pokrytectví a lži a kdo ne. Člověk se to naučí, vím, že i mnozí jiní uměli z několika náznaků v povaze člověka usoudit, zda půjde nahoru nebo dolů, patřilo to k umění života v reálném socialismu. Nebyl to přesný systém, pracovalo se při takových odhadech intuicí, asi jako Winston při předpovědi Symova osudu:

"Není pochyby o tom, že Syme bude vaporizován... Se Symem nebylo jaksi všechno, jak má být. Cosi mu chybělo: opatrnost, nadutost a jakási ochranná hloupost. Nedalo se říct, že by nebyl pravověrný. Věřil v principy Angsocu, ctil Velkého bratra, radoval se z vítězství, nenáviděl kacíře, upřímně a navíc ještě s jakousi neúnavnou horlivostí, podle nejnovějších informací, ke kterým obyčejný člen strany neměl přístup. A přesto na něm ulpíval stín špatné pověsti. Říkal věci, které raději neměly být řečeny, četl příliš mnoho knih, navštěvoval kavárnu Pod kaštanem, kam často chodili malíři a hudebníci." (Str. 47 angl. orig.)

Již nikdy potom, v žádné knize jsem nečetl příběh o hledání minulosti a pravdy, který by měl tak strhující sílu. Jistě je to trochu dáno i tím, že toto hledání pravdy nenaráželo na žádné gnoseologické potíže a nebylo pronásledováno pochybnostmi, zda pravda vůbec existuje. Jen v diktaturách, kde je minulost skrytá za oponami lži, je hledání pravdy tak vzrušující. Podobá se totiž trochu detektivnímu pátrání, nakonec to také většinou bývá pátrání po skrývaném zločinu, po utajované vraždě nebo vraždách, které v našem bohubilém světě mohou jít do milionů. Poctivý a odvážný historik stojí v diktatuře pořád pod nějakým pahorkem, ve kterém se skrývají pozůstatky Tróje. Jen mít odvahu dát se do kopání.

Winston stojí před jasnými protiklady pravdy a lži, je to jako v pohádkách, lež je černá vyzáblá stařena a pravda je bílá zářivá princezna. Proto skoro omdlí vzrušením, když narazí na obyčejný novinový důkaz, který poskytuje nezvratné alibi člověku, který už dávno byl popraven za zločin, který nemohl nikdy spáchat, jelikož se nacházel na úplně jiném místě zeměkoule. Jako všichni podobní hledači pravdy i Winston podléhá sebeklamu, že zjevný důkaz musí vyvrátit ze základů moc, která se opírá o lež. Až ve vězení se poučí, že pravda je útěchou pro takové jako on, ale v žádném případě nástrojem k vyvrácení moci. A to je správné, užitečné poučení.

Jenže nevyvrací lidskou dojemnost Winstonova postoje a víru v jeho potřebnost pro budoucí stav světa.

Winstonovo dobrodružství s hledáním pravdy je věčné a v Orwellově podání navíc prosté, nepatetické a snadno zapamatovatelné. V tom smyslu je stravitelnější a příkladnější než stejné dobrodružství mučedníků. Není to anomálie, Winston prostě nemůže jinak. Není ani příliš statečný, pořád se třese, potí a často se dovídáme, co mu vyvádějí střeva ve chvílích ohrožení. Winston si nepřeje nic světoborného, přeje si jen pár elementárních věcí: dovědět se, jak to bylo kdysi před revolucí, mít vysvětleno, čemu nerozumí, nazvat zjevnou lež lží, věřit tomu, co vidí na vlastní oči, a konečně tvrdit, že dvakrát dvě jsou čtyři a nikoli, když si to přeje strana, pět. Winstonova obyčejná potřeba pravdy je potřeba dítěte, ale stále víc s věkem se ukazuje, že na ní stojí svět. A jak to dnes vypadá, až na několik šťastných zemí, chceme všude aspoň, aby se nám nelhalo. Jako se nemá lhát dětem. Proto bude asi pořád víc Winstonů, kterým se už udělalo špatně při pomýšlení na všechny lži kolem. Snad se rozhodnou něco podniknout, ne-li nic velkého tedy přinejmenším uchýlí se jako Winston do jakéhosi výklenku, namočí pero a budou psát:

"Pro budoucnost anebo pro minulost, pro dobu, kdy myšlení bude svobodné, kdy se lidé budou lišit jeden od druhého a nebudou žít v samotě, pro dobu, kdy bude existovat pravda a co se jednou stane, nebude se moci odestát." (Str. 26 angl. orig.)

V. ANGSOČ A POD.

Ideový život v Orwellově Oceánii není právě inspirující. Je primivní, přehledný a redukovaný na několik hesel. Pokud si pamatuju, není Winston ani jednou v pokušení zabývat se do hloubky doktrínou angsoču. Když se to tak vezme kolem a kolem, ono ani žádné soustavné učení angsoču neexistuje, celé učení je ve Winstonově době už jen ostanatý drát obehnaný kolem mocenského statu quo. Winston už ani neví, zda nějaké učení vůbec bylo, neví to už nikdo. Možná skutečně existovala jakási teorie, kdysi dávno před revolucí, jenže zbyly jen ohořelé základy a na nich byla vybudována klec z ostanatého drátu, aby žádná myšlenka nemohla ani ven ani dovnitř. Ani pro Orwella, ani pro Winstona ani pro jiné lidi v Oceánii, a teď vidím, že ani pro mě a ani pro jiné lidi ve východní Evropě, není zvlášť vzrušující otázka, zda to učení ve své prvotní podobě bylo pokrokové a znamenalo přínos ve vývoji lidstva. Klec z ostanatého drátu ruší všechny otázky toho druhu, ruší koneckonců i samo myšlení. Učení, které nemá soupeře, kterému ideopolice vyklízí předem každé kolbiště, učení, které předem utlouká každou pochybnost i nejnicotnější kritiku, nemůže budit zájem. Dá se kolem nanejvýš projít, prohlížet si je jako obrovský mrtvý pomník, procházet se v něm jako v nějakém nudném muzeu, případně posedět na schodech, jež k němu vedou, a číst si hesla.

Umrtní ideového života Orwell anticipoval naprosto přesně. Tato předvídatost vzbuzuje ve mně hluboký obdiv, protože v Orwellově době byl marxismus a jiné ideologie živé a nebylo zdaleka jisté, že skončí tak, jak je to předvedeno v "1984". Vždyť i já si ještě pamatuju, jak byli všichni po válce zaujati ideologiemi, na Západě i na Východě, především marxismem-leninismem. Obrovská čínská lidová armáda vyhrávala pod praporem Maova učení jednu velkou bitvu za druhou. Není ovšem nijak prokazatelné, že Orwell chtěl, aby v mysli čtenáře splýval angsoč s marxismem. Jsem přesvědčen, že nikoli, jestliže se tak děje, bude to nespíš tím, že marxismus sám a vlastní zásluhou se dostal do blízkosti angsoču. Orwellova antiutopie má naprosto obecnou platnost a je celkem možné, že by ji na sebe mohla vztáhnout sociální organizace jiných myslících tvorů ve vesmíru, než jsou lidé, kdyby právě dospěla do stadia totalitního šílenství. Ve východní Evropě bychom si snad mohli říci, že se nás to netýká, že to není o nás, protože u nás se neukládá členům strany celibát, naopak každý si svobodně souloží, kdy si zamane, nevylučuje členy "vnitřní strany". Bylo by skutečně vysvědčením ubohosti chápat Orwellov román jako křivé zrcadlo nastavené existujícímu socialismu a dovolit ostatnímu světu, aby si mnil ruce. Orwellovi se nikdo nemůže vyhnout, platí pro všechny a hluboce se mýlil Američan, který po přečtení "1984" napsal Isascu Deutscherovi (viz už citovanou studii), že teď už je potřeba co nejrychleji shodit na Sovětský svaz atomovou bombu. Taková přímá extrapolace Orwellova díla je přímo zrádná. Propagandisté ovšem asi nikdy nepřestanou tvrdit, že Orwellovo dílo je antikomunistickým a antisovětským pamfletem.

Jisté je, že člověk si nemůže zapovědět nemyslet na souvislosti a podobnosti mezi reálnou současností a antiutopií z konce čtyřicátých let. Nemůžeme se tedy tvářit, že se Orwell, když svou knihu psal, úpěnlivě snažil nedotknout existujícího socialismu. Vždyť byl přesvědčením socialista a osudy socialistických nadějí do budoucnosti mu nebyly lhostejné. "1984" vyrůstá z ideové půdy třicátých a čtyřicátých let a tedy i ze všech znepokojivých otázek, které ve světě provokovala sovětská skutečnost na vrcholu stalinismu. V esejích byl Orwell například velmi zdrženlivý v kritice sovětského socialismu, ale nelze předstírat, že ve svém vrcholném díle nedal průchod nesouhlasu i jistému zoufalství nad metodami, kterými se v SSSR realizoval starý socialistický ideál. I když ani jemu nebyly neznámé všechny omluvy, které se v té době vyslovovaly a mnohdy s porozuměním přijímaly. Sociální a politický pořádek, který Orwell v Oceánii vytvořil, je jistě i odrazem výhrad a nedůvěr, které choval k sovětskému systému stalinského ražení.

Orwella si může přirozeně každý číst, jak chce. Já ho četl a snažil se ho ze všech sil číst tak, abych se co nejmíň radoval ze samých smutných věcí, protože je hrůza, když se Orwell podobá skutečnosti. V jádře je "1984" nadčasové dílo a jen značně naivní propagandisté je mohou nazývat antikomunistickým pamfletem. Ctil jsem červenou pinguinku také proto, že takové vymezení přesáhla o délky poledníků a rovnoběžek, může tedy být vítána na všech souřadnicích zeměkoule jako výstraha a výzva.

Nemohu ovšem za to, že žiju právě v takové zeměpisné délce a šířce, kde se pomalu ale jistě za posledních třicet let život připodobňuje životu v Londýnu roku 1984. Že tedy vnímám Orwella především jako výstrahu pro zdejší územní pásmo a jako výzvu pro své vlastní přemýšlení. Ať dělám co dělám, nemohu se přenést do Londýna a zvony od Sv. Klimenta mi nic neříkají. Nemohu se ubránit poznání, že vše se děje tady, že se vše tady i dělo, tady jsem si zapsal do deníku své první hluboké pochybnosti a potom je obrátil do minulosti a budoucnosti, bylo to tady, v tomto pokoji, odkud mě také odvedla ideopolice a já pak musel přemýšlet s Winstonem, jak zachránit svou lidskou důstojnost. S tím

nemohu nic dělat, a proto přenáším Orwella sem, do ulice venku. Proto sem přenáším i ideový život Oceánie, proto jsem konečně nazval Winstona Smitha svým soudruhem. Proto se nemohu ubránit tomu, abych nesrovnával oficiální státní učení této země s doktrínou angsovu.

Nedělám to ze zlé vůle. O Orwellovi se zde ani jinak psát nedá. Všechno ostatní by bylo čiré pokrytectví. Dalo by se samozřejmě o něm nepsat vůbec, jak mi radí ti, kteří to se mnou dobře myslí, ale já bych to považoval za zradu na soudruhovi Smithovi, který mi tolikrát pomohl, mnohému mě naučil a vyzbrojil mě svou zkušeností. Být zavázán člověku, který nikdy nežil a byl pouze vmyšlen jako románová postava, se může jevit trochu nenormální. Musel bych dlouze vysvětlovat, proč mně to nenormální nepřipadá. Nedělám velký rozdíl mezi skutečnými lidmi a lidmi z literární skutečnosti, mnohokrát jsem se přesvědčil, že přátelský styk s těmi druhými pozoruhodně obohatil můj život. A že tedy lze vůči nim pociťovat běžné lidské emoce, jako je přátelství, vděk nebo nevděk, obdiv, zklamání atd. A že tedy pociťuji nutkání říci o Winstonovi něco dobrého, trochu mu polichotit, pochválit ho, svěřit se mu s podivuhodným pocitem spřízněnosti. To nikdy nemůže uškodit. Hodným, vzácným a moudrým lidem se má říkat něco dobrého. najednou umřou a už jim nikdo nic nepoví, jenom se pak vzdychá. Orwell se už nikdy nedoví, jak mi tady, na jiném místě a v jiném čase, pomohl.

Pomohl mi také vyznat se v ideovém životě Oceánie a tím i v udušeném myšlenkovém životě mé země. Udělal to bez patosu, ale nesmírně názorně. V celé Orwellově knize se nenajde věta, že svoboda je základní podmínkou myšlenkového života. V celé knize se však obnažuje ubohá kostička absurdních blábolů, jež zůstanou z celého myšlenkového bohatství lidstva, když se duchovní život podřídí primitivní mocenské reglementaci. Zůstane z něho asi totéž, co ze Shakespeara, když se přeloží do newspeaku.

Na každém kroku si uvědomuji, jak jsme si s Oceánií podobní. Třeba budova Ministerstva pravdy? I kdybych si to zapověděl, když jdu po městě, okamžitě mě napadne, že všechny budovy, ve kterých se vyrábí propaganda, lži a polopravdy, minuty a hodiny devótnosti, minuty a hodiny nenávisti, tj. budovy rozhlasu, televize, novin atd. jsou honosné, vyšší než ostatní, plné oken, skla a lidí. Takže si někdy říkám: možná ho přece jen četli, Orwella, a myslím tím ty, kteří se usnávají na tom, aby se takové budovy stavěly. Možná ho četli a přijali nějaké tajné usnesení, že ho budou napodobovat. Nic jiného mě ani nemůže napadnout, když poslouchám rádio nebo televizi, pořád se odtud řinou nějaké cifry o výrobě, procenta plánů a bubnování závazků, o kterých všichni vědí, že se vyrábějí v pracovnách placených referentů a že s pracujícím lidem nemají nic společného. Šetří se, sečení sena úspěšně pokračuje, vyrábějí se boty, jako by to všechno byl v dnešním světě zázrak, za který je třeba denně blahorečit osudu. Lidstvo vyrábí předměty, které potřebuje, už několik tisíc let. Když však posloucháme rozhlas, máme dojem, že se s tím začalo teprve po velké revoluci. Winston si toho věru užil jako my. Musím na něho myslet, když měl už po trápení, když odlidštěn a vypálen sedí v kavárně U kaštanu a obrazovka na něho ještě stále vykřikuje zprávu Ministerstva hojnosti, že plán výroby tkaniček do bot byl v desáté pětiletce překročen o čtyřicet osm procent. V takových chvílích mě napadlo, že i ředitelé rozhlasu a televize četli Orwella, protože jinak si neumím vysvětlit, proč by ten odpuzující šum cifer a úspěchů pouštěli do příbytků nešťastných občanů. Četli Orwella a vědí tedy, že tohle všechno patří nezbytně k ideovému životu pokročilé totalitní společnosti. Totéž mě napadá, když otevírá noviny, hned je zřejmé, že tisíce zaměstnanců Ministerstva pravdy pracovalo na tom, aby v Timesech nebylo nic, co by i v nejmenším znepokojilo myšlení občanů Oceánie. Vše je v nejlepšímu pořádku, náruč Velkého bratra je bezpečná a na všech frontách slavíme jedno vítězství za druhým.

Kdybychom neměli nepřátele, byl by už dávno ráj na zemi. Kdyby prostě nebylo toho prokletého Goldsteina! A tu jsem zase u věci, která mě nutí kroutit hlavou nad Orwellovými profetickými schopnostmi. Připusťme, že Orwell mohl sledovat nenávistné orgie, které inscenoval Stalin proti Trockému a později proti jiným zrádcům a špiónům. Orwell byl taky svědkem Hitlerových řečnických výkonů, z nichž nenávist přímo kapala, a mohl slyšet reakci publika, která připomínala řev pravěkého zvířete. Ve mně však vzbuzuje údiv především detailní zpracování techniky, chladně propočítané techniky, kterou lze masové výbuchy nenávisti vyvolat a regulovat. Takovou techniku je schopen zvládnout i podprůměrný státník a potřebuje k tomu jen podprůměrné techniky masové komunikačních prostředků. A všichni vidíme, že se to všechno právě děje, a to nejen u nás, ale skoro ve všech zemích, které potřebují nepřitele k zachování existující moci anebo ke zvládnutí vnitřní bezradnosti. Když si čtu o dvou minutách nenávisti, o týdnu nenávisti a jiných takových lidumilných kampaních, říkám si potajmu, že to snad Orwell ani neměl napsat. V těch řádcích je skryt tak jednoduchý návod, jak strhnout k nenávisti libovolný dav lidí, že hrozí nebezpečí, že si tyto řádky přečtou podprůměrní státníci, angažují podprůměrné techniky a zorganizují takovou nenávist, že se od ní roztrhne vnitřek Země a vyvalí se láva na celou civilizaci. Bojím se však, že už je dávno všechno prozrazeno, že už každý ví, jak se to dělá, že se jednou zničehonic přistihnou dobromyslní a neangažovaní občané v roli Winstona Smitha, který, aniž věděl jak, se najednou přistihl, že...

"křičí s ostatními a zuřivě kope patou do přičky na židli. Na těch Dvou minutách nenávisti nebylo hrozné to, že se jich člověk musel účastnit, ale to, že bylo nemožné nezapojit se. Po třiceti sekundách nebylo nutné přetvařovat se. Zdálo se, jako by celou skupinu lidí probíhala jako elektrický proud jakási odporná extáze strachu a pomstychtivosti, touha zabít, mučit, rozbít obličej kovářským kladivem, která z každého i proti jeho vůli dělala šklebícího se a ječícího šílence..."

V té chvíli celá skupina lidí začala tiše a pomalu rytmicky skandovat: V – B... V – B – a znova a znova, velmi pomalu a s dlouhou pauzou mezi V a B. Byl to temný, mumlavý zvuk, jaksi zvláště divošský, a na jeho pozadí člověk jako by slyšel dupot bosých nohou a dunění tamtamů. Vydržet s tím asi třicet sekund. Byl to refrén, který se často ozýval ve chvílích vzrušených emocí. Částečně to byl způsob sebehypnózy, úmyslné potlačování vědomí rytmickým hlukem. Winston měl pocit, že mu tuhnou útroby. V těch dvou minutách nenávisti se nemohl ubránit pocitu, že sdílí to všeobecné delirium, ale toto podlidské skandování V – B ho vždy naplňovalo hrůzou..." (Str. 15-16 angl. orig.)

Čtu takové přesnosti, čisté výkony Orwellova analytického mozku, s rozkoší, a současně se smutkem tíživým

jako břicho slona. Protože tohle není vymyšleno pro dalekou budoucnost. Já sám jsem byl přítomen takovým scénám a byl jsem svědkem toho, jak snadno lze podlehnout davové psychóze. Tyto scény se právě teď někde odehrávají, odehrávají se na celém světě a jejich důsledkem je nesmyslné vraždění v nesmyslných válkách a při teroristických akcích.

Při jisté dlouhověkosti režimů ve východní Evropě je celkem přirozené, že státní ideologie nevystačí po celou dobu jen s jedním nepřítelem. Od dob Emanuela Goldsteina se vystřídalo hodně nepřátel, v každé zemi měli své vlastní domácí nepřátele, špióni a zrádci měli odlišná jména, ale v podstatě to byli vždy nějakí Goldsteinové. Orwell vybral pěkné jméno, v nepřátelských kampaních zní takové jméno cizí, zaprodanecky, židovsky, což je výhodné. Goldsteinům nepomohlo, že si změnili jména, ve všech zemích, kde byly spuštěny kampaně nenávisti, byli beztak odhaleni.

Od těch dob, kdy hlavně uvnitř strany pracovaly rozsáhlé nepřátelské skupiny špiónů a zrádců, kteří se jako z udělání rekrutovali hlavně z nejstarších a nejzasloužilejších členů strany, se charakter těchto přepotřebných nepřátel trochu změnil. Většinou už nemáme co dělat se spiklenci, kteří se ukrývají na nejvyšších místech. S celkovým úpadkem upadají i nepřátelé. Dnes jsou to většinou lidé, kteří se ani netají se svými výhradami. Dávají dokonce nesměle najevo, že Velkého bratra nemilují a že se jich zmocnily pochybnosti o celém učení angsovu. To ovšem nejsou ti praví nepřátelé, protože vypadají osaměle a bezmocně, takže se o nich většinou mlčí. Pro organizované dny nenávisti se dnes hodí mnohem lépe nepřátelé za hranicemi, které nikdo nezná zas natolik, aby si mohl ověřit, co jsou vlastně zač. Nejlépe se na to hodí tajné organizace, jak se říká – diverzní centrály – což je samo o sobě velkolepé slovo. Také rozhlasové stanice za hranicemi jsou vhodné nepřátelé. Pořadí důležitosti se může změnit, ale nikdy nesmí vzniknout dojem, že nepřátel ubývá anebo že jsou dokonce slabí.

V ideovém životě je množství nepřátel nesmírně výhodným argumentem. Myšlenky nepřátel jsou vlastně nevysychajícím zdrojem inspirace, motorem ideového života. Propagandisté nemusí vynakládat žádné zvláštní úsilí, aby si našli nějaké téma, vždy je proti čemu bojovat. Někdo z nepřátelského tábora něco řekne anebo napíše a už tu téma je. Dá se rozcupovat, popřevracet, zahrnout nadávkami, pocvičit se soukromě v nenávisti. Ideový život v totalitních strukturách je ve skutečnosti rozsáhlým myšlenkovým parazitismem, čerpá své živiny jenom z těla nepřátel. Sám není schopen vytvořit fakticky ani jednu nosnou myšlenku a ani o žádnou originalitu neusiluje. Každá originalita je navíc i sama o sobě podezřelá. Takový parazitismus je neustále ve výhodě, protože si může z nepřátelského repertoáru vybrat vždy takovou myšlenku anebo takové její znění, které se dá potírat bez velké námahy. Obtížnější myšlenku lze vždy poněkud upravit, aby vypadala slabomyslně, a vítězství je jisté. Protože k nepřátelským myšlenkám mají přístup jen vybraní jedinci, nehrozí nebezpečí, že by mohli být usvědčeni z překrucování. V Ministerstvu pravdy a v podobných institucích, zhusta i vědeckých, se živí tímto parazitismem tisíce a tisíce lidí. Byla to vždy dost obtížná práce. Mnozí zaměstnanci tvrdí, že je to lepší a inteligentnějšího člověka důstojnější než neustále papouškovat oficiální doktrínu. Prý se tak mnozí jedinci dostanou k zajímavým myšlenkám, kterým potření na papíře stejně moc neuškodí.

V samém základu současné a jakékoli budoucí ideologické války je zřejmý paradox. Od začátku revoluce se dějiny socialistických států vykládají jako neustálý zápas s nepřáteli na všech stranách. To se ovšem netýká jen socialistických států, s tímto paradoxem žijí všechny režimy opírající se o moc menšiny. Z tohoto výkladu logicky vyplývá, že bez působení těchto nepřátel by už byl vybudován skvěle fungující systém a nejedna země by už stála na prahu komunismu. Mělo by tomu tak být, po celou historickou epochu se totiž tvrdí, že i to, co máme, máme navzdory tomu, že nám byly neustále házeny klacky pod nohy a že jsme o každý úspěch museli svádět neúprosný zápas.

Předpokládáme však aspoň na okamžik, že by najednou všichni nepřátelé zmizeli. To je naprosto hrůzná představa. Okamžitě by zanikly všechny omluvy neúspěchů a za všechno bychom byli zodpovědní jen my sami. Status quo by se asi okamžitě zřítíl. Současně by se zřítíl i celý ideový život, protože žije jen z parazitismu na cizích myšlenkách. Zaměstnanci Ministerstva pravdy by museli vymýšlet něco sami. Rychle by se ukázalo, že celá doktrína je v zemi bez nepřátel vlastně nemá. Bez Goldsteina by celá propaganda vydávala jen bezradné blekotání a obrazovky by oněměly. Člověk se bojí domýšlet, jakých katastrof bychom se dočkali. Najednou by se ztratila měřítko technického pokroku, měřítko výnosu obilnin, a nebylo by si taky od koho vypůjčit. Lze se domýšlet, že by bylo dokonce zbytečné vyrábět zbraně. To už by byla asi jiná orwelliáda.

Strana má v Oceánii tři hesla: válka je mír, svoboda je otroctví, nevědomost je síla. Winston o těchto heslech nikdy neuvažuje, tak jako o nich neuvažují ani jiní obyvatelé Oceánie. Kdyby se o nich totiž začalo uvažovat, nedošlo by k ničemu. Protože na všech třech heslech něco je, vtipný dialektik by diskutéra ani nepustil ke slovu. Jen poslední heslo je pro dnešek asi nepoužitelné, zdá se příliš otevřené. V našich dobách by strana takové heslo nevyvěsila, přestože na všech stupních moci dává přednost oddané nevědomosti před kritickou vědoucností.

Orwell naznačuje, že smysl takových hesel není v jejich skutečném významu, v tom, co skutečně vypovídají o světě a o cílech politického života. Smysl takových hesel tkví v jejich podvědomém působení na mysl lidí. Taková hesla jsou jako neartikulované brumlání šamanů, jsou to moderní podoby pravěkých výkřiků, kterými byla horda udržována pohromadě. V takových heslech není nic inspirujícího pro myšlení, a také není jejich účelem, aby podněcovaly myšlení, spíše jde o to, aby v mozku vytvořily jakýsi vzorec, vyběhaný spoj, pavoučí síť, ve které uvízne každá myšlenka ubírající se tímto směrem. Winston se nenamáhal, aby rozluštil smysl těchto hesel. Naučil se s nimi žít. Tak jako se s nimi naučili žít třeba moji spoluobčané a přirozeně i já. Nikdo tu sice neříká, že svoboda je otroctví, ale kdykoliv je řeč o svobodě, uvízne tento pojem v síti, kterou ve všech mozcích rozvěsila třicetiletá propaganda konfúzních hesel. Navyklý mozek opakuje bezduše, co bylo psáno a vyhlášováno: svoboda ano, ale pro koho? Zajisté ne pro ty, kdo by ji chtěli zneužít na... atd. Tím je zrušena předem každá diskuse o svobodě, přesně jako heslem – svoboda je otroctví.

Nevím, zda někdo počítal počítačovými metodami efektivnost takových hesel. Když vidím, že si jich nikdo nevšímá, že lidé chodí kolem nich naprosto lhostejně a berou je jako abstraktní dekoraci ulic při slavnostních

příležitostech, zdá se mi, že je to zbytečné plýtvání papírem, plátnem, barvami a lidskou prací. Podobně jako Winston si jich nevšímám a nedovedu posoudit, do jaké míry zabraňují svobodnému myšlení. Někdy se mi zdá, že je to pouze rituál, který tu zůstal ze starých časů. Ale pak třeba upozoruji, že na veřejnosti nikdo nevypustí slovo "mír", aniž by k tomu přidal zbytek hesla, tj. boj. Takže okamžitě vznikne boj za mír, bojujeme za mír, do boje za mír, v boji za mír, řeknu si tedy, že na zničující funkci takových hesel přece jen něco je, vytvářejí znaky jako v čínském písmu a mnohým lidem zabraňují, aby dvě nebo tři slova pronesli jinak, než je hesla učí.

Možná že se to všechno děje bezděčně, možná strana dobře ví, že se lidé snáz podřizují výkřikům pravěkého lovce než složitější argumentaci rozumem. Ale možná také, že o tom neví nic a že to pokračuje setrvačností. Za revoluce bylo nataženo péro dějin a teď pořád ještě pohání ideový život v reálném socialismu, i když se všechno změnilo a kroky dějin se měří jiným časem. Tlak péra stačí sotva na to, aby kolečka klopýtala zub za zubem, jenže skutečné smysluplné myšlenky už v tomto ideologickém klopýtání nevznikají. Tak tomu bylo už v roce 1984. Winston to všechno viděl a mě trochu překvapovalo, že ho to nenaplnělo naději.

VI. KNIHA

Ve společnostech se státně řízenou propagandou, v atmosféře lži a utajování se automaticky rodí pověsti o tajemných knihách nebo třeba jen o jedné knize s velkým K, kde jsou lži odhaleny a vyjevena pravda v celé své vznešenosti a vzrušující přitažlivosti. Já takové pověsti pamatuji od svých dvaceti let, kdy u nás všeobecné lhaní a utajování vypuklo. Potkával jsem lidi, kteří o takových knihách slyšeli a dokonce je drželi v ruce, nebo je četli. Takové knihy byly opředeny zvláštním nimbem a proti obyčejným knihám, které se prodávaly v obchodech, to byly šlechtičny, vznešené princezny. Už na začátku jsem vyprávěl, jak je potom člověku, když takovou knihu, opředenou pověstmi, nakonec dostane do rukou. Vždyť právě Orwellova červená pinguinka patřila mezi ně.

Winston žil v podobném světě. Také on slyšel, že existuje Kniha. Zdokonalená diktatura v Oceánii měla za soupeře už jen jednu opoziční knihu v celém superstátě. Goldsteinovu knihu, jeden exemplář. Nešlo jen o sám text, věc už jako pouhý předmět vyvolávala zvědavost a rozechvění.

"Těžký černý svazek, amatérsky vázaný, bez titulu na obálce. Tisk vypadal poněkud nepravidelně. Stránky byly na okrajích otřepané a šly lehce od sebe, jako kdyby kniha prošla mnohými rukama." (Str. 147 angl. orig.)

Kolik už jsem měl takových knih v rukou od dob svého mládí? A musím říci, že jsem vždy znovu a znovu prožíval zvláštní vzrušení, které takové obcování doprovází.

Totéž prožíval i Winston, konečně držel v ruce Goldsteina, konečně četl, nebyl už se svými myšlenkami sám. Možná očekával více, možná ne, možná ho ta tajemná kniha překvapila svou suchostí, umírněností, tím, že pouze konstatovala stav společnosti a vyhýbala se zničujícím invektivám vůči Velkému bratru. Vysvětlovala Winstonovi, v jaké společnosti žije, jak to všechno bylo, než se k takové společnosti dospělo. Kniha však neřekla Winstonovi to nejdůležitější, mystérium, motivaci všeho, co se dělo, rozuzlení, chystala se, ale nezbyl čas, do pokoje nad starým vetešnictvím vtrhla Ideopolicie a Winston knihu nikdy nedočel. Nedošlo k žádné katarzi, nebyl získán pro nějakou novou víru, nestačil učinit vnitřní přísahu, ani se pomodlit ke konečné zjevné pravdě. Přečetl jen chladný popis struktury oceánské společnosti a stručný výklad ideologie angsocu.

Samozřejmě bych rád věděl, jaký význam přikládá Orwell těm několika stránkám Goldsteinovy knihy, které se v "1984" citují. Nakolik napsal tyto partie s volností a nezávazností romanopisce a tvůrce fantastického románu a nakolik do nich vložil výsledky svých nehlubších teoretických úvah a vážnost svého přesvědčení o chmurné budoucnosti lidstva, svou beznaději pramenící ze zcestnosti existujících ideologií. Rád bych prostě věděl, jak to Orwell myslel s Goldsteinovou knihou. Je to jen sociologická halucinace odpovídající postavení knihy v oceánské společnosti? Anebo Orwell řekl, co si skutečně myslel o celé evropské civilizaci? Odpověď není snadná, protože Orwell zašifroval řešení dvojnásobně; kniha má být vrcholným Goldsteinovým dílem, jakýmsi jeho odkazem, ale nakonec se ukáže, že byla podvržena ideopolicí. Nu, není to nic nového, často se to tak dělalo, když se autor váhal podepsat pod to, co příliš překračuje rámec tradičního uvažování, co nerespektuje dosažený stupeň tzv. vědeckého poznání a uznávané teorie a autority.

Z tohoto hlediska je nesmírně zajímavé studovat stránky z Goldsteinovy knihy jako jinou formu, kterou Orwell vyjadřuje své názory. Ani na jednom místě nejsou tyto názory vyjádřeny tak, aby to odrazovalo čtenáře brát je vážně. Goldsteinova kniha začíná stejně prostě a lakonicky jako Césarovy Zápisky o válce galské:

"Po celou dobu, co trvá historie, a možná už od konce mladší doby kamenné, byly na světě tři druhy lidí, Ti nahoře, Ti uprostřed a Ti dole. Dělili se rozličně ještě dál, byli nazýváni různými jmény, a jejich poměrné počty, jakož i postoje jedněch k druhým se měnily v průběhu věků: ale ve své podstatě se struktura společnosti nikdy nezměnila. Dokonce i po obrovských převratech a po zdánlivě neodvolatelných změnách se vždy znovu prosadil tentýž model právě tak, jako se gyroskop vždy vrátí do vodorovné polohy, i když se vychýlí kdovíjak daleko na jednu nebo druhou stranu." (Str. 162 angl. orig.)

Toto zcela jednoduché učení o rozvrstvení společnosti Orwell-Goldstein dále rozvádí a vytváří tak věčný model třídního boje, podle něhož se u moci střídají Ti nahoře s Těmi uprostřed a Ti dole zůstávají vždy dole. Stojí za touto teorií Orwell, nebo ideopolicie? Jestliže za ní stojí Orwell, pak je tato lidová, zjednodušená a dokonce i trochu dogmatická interpretace třídní struktury společnosti současně rezignací na schopnost sociologie postihnout vědecky mechanismus sociálního života a současně výsměchem všem třídním teoriím, které rozpitvávají už staletí tělo společnosti jako mrtvý organismus. Rezignace i výsměch by mohly být na místě. Polovina toho, co bylo napsáno o třídách a co se halilo do vědeckého hávu, se ukázalo být nesmyslem a za posledních sto let se ani jedna třída nechovala tak, jak by se měla chovat podle nejrůznějších třídních teorií. Orwellovo striktní rozdělení společnosti není o

nic apriornější než třeba mechanická třídní teorie marxismu, která hledala v celých dějinách vždy jen dvě antagonistické třídy a našla dokonce v domácích služích antických patriciů předchůdce proletariátu. V každém případě je ovšem Orwellovo tvrzení bezostyšné. Bylo to skutečně vždy jen takto? Jeden starý dělník na stavbě mi vložil jinou teorii: vzal do ruky lopatu a názorně mi ukazoval na násadě, že ti, co byli kdysi dole, jsou teď skutečně nahoře, dělníci však zůstali uprostřed a musí dále s tou lopatou pracovat. Ten dělník neměl samozřejmě tušení o tom, že si poněkud upravil Orwellovu teorii. Užíval však naprosto běžné terminologii z roku 1984 a já si uvědomuju, že jsem za svého života v reálném socialismu nikdy ani jinou neslyšel. Obyčejný člověk nevypustí z úst slovo třída, dělnická třída, buržoazie apod. Mluví v plné shodě s Knihou jen o Těch nahoře a o Těch dole a o Těch uprostřed. Referentům na stranických schůzích se dostává poučení: vy nahoře to máte snadné, ale nás dole tlačí jiné věci...

Teorie, kterou Orwell rozvíjí, vysvětluje přijatelně vznik totalitních struktur a mnohé její myšlenky bych dnes po třiceti pěti letech podepsal. Jsou ve své netradiční prostotě často přesvědčivější než mnohé vědecké traktáty rozbředlé na mnoha stech stránkách. Člověk jako by tu četl dějiny napsané dopředu:

"Po revolučním období 50. a 60. let se společnost přeskupila jako vždy na Ty nahoře, Ty uprostřed a Ty dole. Jenže nová skupina Těch nahoře, na rozdíl od svých předchůdců, se nechovala podle instinktu, ale věděla už přesně, co je třeba k zachování jejího postavení. Už dávno si uvědomili, že jedinou bezpečnou základnou oligarchie je kolektivismus. Bohatství a privilegia se nejsnáze obhajují, když jsou společným vlastnictvím. Tak zvané "zrušení soukromého vlastnictví", k němuž došlo v první polovině století, znamenalo, že ve skutečnosti se vlastnictví soustředilo v rukou daleko menšího počtu lidí než předtím; avšak s tím rozdílem, že noví vlastníci byla skupina, a ne masa jedinců. Každý člen strany jako jednotlivec vlastní jen drobné osobní příslušenství. Strana jako kolektiv vlastní v Oceánii všechno, protože nade vším má kontrolu a disponuje všemi produkty, jak uzná za vhodné... Angsoc, který vyrostl z dřívějšího socialistického hnutí a zdědil jeho frazeologii, splnil fakticky hlavní bod socialistického programu; s výsledkem, který předvídal a zamýšlel už předem, že ekonomická nerovnost je a bude trvalá." (Str 165 a 166 agn. orig.)

Jedna věta z tohoto dlouhého citátu zní obzvlášť pěkně a škoda, že se nevyskytuje mezi notorickými orwellovskými citáty. Je to věta, že bohatství a privilegia se nejlépe obhajují, když jsou společným vlastnictvím. Toto konstatování je ostré jako břitva, v posledních letech se k němu mnozí myslitelé dopracovali, i když v Knize je bylo možné číst už dávno. Bylo to však nejméně průhledné tajemství posledních padesáti let. Všechna socialistická hnutí zestátnovala soukromý majetek s iracionální vírou, že sám tento akt řeší všechny problémy společnosti a je zárukou konečné rovnosti a bratrství mezi lidmi, kteří si už nebudou mít co závidět. Neuvěřitelné, jak magicky působilo obyčejné převedení průmyslu zpod kontroly byrokrata zaměstnaného u soukromé firmy pod kontrolu byrokrata zaměstnaného státem. A je neuvěřitelné, jak se dodnes těžko vysvětluje, že tímto aktem se fakticky nic nemění, aspoň ne pro ty, v jejich jméně se to děje, totiž pro dělníky. Vlastnictví nevykonává svou vládu nad lidmi podle toho, na či jméno je zaknihováno, ale podle toho, kdo jím vládne a kdo se zmocní nad ním kontroly.

Vždy mě uvádělo do zmatku, když jsem viděl v televizi, jak se uvádí do provozu nějaká nově postavená fabrika nebo obchodní dům nebo hospoda. Funkcionáři strany a státu v bílých košilích a vázankách přestříhli pásku a pak pronesli projev o tom, že jsme znovu bohatší, že se opět rozšířilo naše společné vlastnictví. Dlouho jsem nemohl přijít na to, co tu není v pořádku. Věděl jsem, že fabrika nepatří dělníkům, kteří byli odměněni řády, věděl jsem ovšem, že nepatří taky těm funkcionářům, kteří slavnostně řečnili. Nemohou si ji připsat na své jméno, nemohou přijít večer k prokuristovi a žádat od něho půl miliónu na útratu v oblíbeném baru. Až s Orwellem jsem přišel na to, že tohle všechno není důležité, že celá otázka vlastnictví je naprosto irrelevantní, že pro strukturu moci je důležitá kontrola nad vlastnictvím, moc rozhodovat o rozdělování produktů průmyslu, zemědělství, služeb a všeho, co do kolektivního vlastnictví spadá. Protože až s tím jsou spojena privilegia, bohatství, postavení a konkrétní moc, která nemusí mít ani funkční vymezení.

Toto jednoduché Orwellovo vysvětlení platí možná i o soukromém vlastnictví, kde podíl na zisku není zdaleka tak atraktivní jako bezprostřední kontrola, rozhodování o osudech lidí, účast na privilegiích hospodářské elity. Je to začarovaný kruh: dělníci bojují za zestátnění průmyslu a dostanou se do stejného postavení, v němž byli předtím. Když jim to dojde, stávkují proti státu, na Západě i na Východě. Napřed odevzdají celou soustředěnou hospodářskou moc do rukou Těch nahoře a ti je potom drží na nitkách jako loutky. Kdo se nechová pěkně poslušně, je prostě vyhnán od společného stolu a v celém státě není už nikdo, kdo by mu dal najíst, protože všechno až do posledního pecnu chleba je státní vlastnictví. Orwell mohl ve své době soudit jen z náznaků této tendence, a přece domyslel vše až do logického konce.

I na ostatních stránkách Orwellova-Goldsteinova textu by se našly postřehy, které by se ve východní Evropě úspěšně uvedly jako nejnovější disidentské myšlenky. Třeba ty stránky Knihy, kde se rozvádí technika moci, způsoby kontroly myšlení, úvahy o životě a o povinnostech členů strany. Goldsteinova kniha se naplňuje stovkami příkladů ze života. Například se v ní tvrdí, že:

"...od člena strany se vyžaduje, aby měl nejen správné názory, ale i správné instinkty. Mnohé názory a postoje, které se od něho žádají, nikdy nebyly výslovně stanoveny a stanovit se nedají, aniž by se nevynesly na světlo rozpory, které jsou v angsovcu inherentní." (Str. 169 angl. orig.)

Těchto několik vět není jen vtipný postřeh, nýbrž dokonalá formulace jevu, který byl v životě totalitních stran vždy přítomen, ale těžko se dešifroval. Mnohokrát jsem viděl, jak se lidé v převratných historických okolnostech řídili spíš instinktem než rozumem. Instinkt jim napovídal, aby se chovali v naprostém rozporu s rozumem, se ctí, se svědomím. Když poslechli instinkt, byli stranou odměněni právě za to, že se vzdali rozumu a svědomí. Kdo zná stranickou frazeologii, ví, že strana se za instinkt, který vede v krizových dobách k věrnosti za každou cenu, nijak nestydí. Veřejně vyznává tuto podivnou vazbu k moci, mluví o správných třídních instinktech, třídních citech a jiné iracionální veteši, činí to bez uzardění a také už bez povědomí, že socialistické hnutí v devatenáctém století vzniklo

právě negací takové veteše.

Z hlediska čistě verneovské prognózy je jistě pozoruhodná první úvodní kapitola Orwellova-Goldsteinova spisu, která pojednává o válce a interpretuje heslo: válka je mír. Člověka naší epochy hned napadne, že místo superstátů máme tři supervelmoci, a to zhruba na stejných místech zemského povrchu, kam je umístil Orwell. Francouzského čtenáře jistě nepotěší, že se jeho země ocitla pod nadvládou neobolševismu na území Eurasie. Vzhledem k tomu, že všechny tři superstáty ovládá v podstatě stejná totalitní ideologie jen pod různými názvy, je to vlastně jedno. Při čtení těchto splněných předpovědí se ovšem těšíme i z toho, že ne všechno se splnilo. Těšíme se, že nemáme dokonale permanentní válku mezi supervelmocemi, ale jen menší války, kde supervelmoci válčí v zastoupení, avšak svými zbraněmi. Nenávist se ovšem pěstuje cílevědomě a průměrné znalosti průměrných lidí o životě, zvycích a myšlení jiných národů a ras jsou souborem předsudků a řízených pomluv. Takže, co se nestalo, může se stát. Samozřejmě s horšími důsledky, protože se už dávno splnil sen válečných štábů orwellovských superstátů a podařilo se vyřešit – "jak v několika vteřinách zabít několik miliónů lidí bez předchozího varování".

Jiná Orwellova teorie, která se často opakuje v celém díle, je už méně přesvědčivá. Tvrdí, že systém, jak byl ustaven v Oceánii, je výsledkem předem vypracovaného plánu geniálního záměru. Neexistuje žádný důkaz, že by se současně totalitní, nebo – orwellovskou terminologií – oligarchické společnosti dostaly do svého dnešního stavu na základě promyšleného postupu. Všechno naopak svědčí, že je vyprodukoval každodenní zápas o udržení moci, ve kterém byly všechny původní plány opuštěny a zrazeny. Tyto společnosti jsou produktem pragmatického sebeurčení. Ti nahoře se jen postupně učili vládnout technikami, jaké známe z Oceánie, zpočátku možná ani nevěřili, že se jim to bude tak dařit. Vydatně jim ovšem pomohla hloupost těch, kteří jim důvěřivě odevzdali do rukou veškerou moc.

V díle však výlet do dějin angosu a teorií strany zůstává nedokončen a hlavní otázka zůstává otevřená. Ve chvíli, kdy má Winston dostat odpověď, proč se to všechno vlastně děje, jakou motivací je strana ovládána, jaké mystérium obestírá účel toho všeho, vpadá do jeho čtenářského zátiší ideopolicie. Winston se nikdy nedoví, co stálo v Knize dál. Autor se zde zachoval ke čtenáři trochu nefair:

"Tu se dostáváme k ústřednímu tajemství. Jak jsme viděli, mystika strany a především vnitřní strany, závisí na doublethinku. Ale ještě hlouběji spočívá původní motiv, nepochybný instinkt, který vedl k uchopení moci a vytvořil potom doublethink, ideopolicii a všechno ostatní příslušenství. Tento motiv ve skutečnosti spočívá..." (Str. 171 angl. orig.)

Na tomto místě autor donutil Winstona, aby se protáhl, vstal, podíval se na spící Julii a pak sám dokonce usnul. Nu, nevím, já bych asi na tomto místě Knihu neusnul. Mohl by to být trik, častý v detektivkách, řešení tajemství se prostě oddaluje, aby napětí vydrželo až do konce. Jenže Orwell se už k té větě nevrátil a ani jinde neřekl, v čem je ten původní motiv. Nedovídáme se to ani později v poučných rozhovorech v mučírňách Ministerstva lásky. Možná si Orwell uvědomil, že nelze předvést celou složitou problematiku motivace diktatury. Možná byl na stopě nějakému úhrnnému vysvětlení, nějaké velké pravdě, ale pak se jí najednou zalekl nebo poznal její úskalí. Snad také pochopil, že nejspíš neexistuje jen jedno sousloví, jeden motiv, jedno univerzální tajemství, které je příčinou všech neštěstí tohoto světa. Je to tak asi lepší. Snad by byl Winston zklamán, kdyby mu bylo dopřáno dočíst až do konce, a možná že bychom byli zklamáni i my.

VII. IDEOPOLICIE

Orwell měl šťastnou ruku, k nejzdařilejším novotvarům patří slovo thoughtpolice, v novodobé češtině, kde se to jen hemží ideami – ideopolicie. Je to výborné jméno pro organizaci vybavenou dokonalými technickými zařízeními, která hlídá, odhaluje a současně i trestá kacířské myšlení, tj. každé myšlení, které se nějak odlišuje od státní normy, které se třeba jen nesměle pokouší o nezávislost nebo neortodoxnost. Ideopolicie totiž správně předpokládá, že každé myšlení, které se vymyká z normy, se dříve nebo později obrátí proti státní ideologii, proti ideovému monopolu strany a proti angosu nebo jinému učení.

Orwellova ideopolicie je dosud nejznámější a nejdokonalejší systém kontroly myšlení, jaký byl vymyšlen. Ve své dokonalosti a jakési kolektivní inteligenci je jistě trochu utopická. Jenže jak víme, utopie mají snahu měnit se ve skutečnost právě v těch nejhorších případech, proto se dnes už mnohé policie, a také ta, kterou dost důvěrně znám, snaží horlivě přizpůsobit svému utopickému vzoru. Není tomu ani zapotřebí Orwella studovat, zdokonalování vzniká automaticky pouhým zbytněním, lidským, materiálovým, technickým i finančním. V dnešní době není téměř nic nemožné. Jak už kdosi podotkl, všechno je jen otázka prostředků. Utopii je možné uskutečnit, věnuje-li se na její realizaci dostatek prostředků. Utopická představa likvidace všeho živého na této planetě není už utopická. V tom smyslu lze jistě očekávat, najde-li se dost prostředků, že také nástroje kontroly myšlení se brzy zdokonalí na orwellovskou úroveň a možná už i dnes jsou ideopolicie, které v některých směrech ideopolicii Oceánie předstihly a jen si to zatím nechávají pro sebe.

Konečně, čistě v technickém ohledu, nepoužívá Orwellova ideopolicie nic tak překvapivého. Helikoptéry, které slídí lidem do oken, to není nic tak zvláštního. A všudypřítomné skryté mikrofony, to je denní chléb současných ideohlídačů. Ještě nejsou mikrofony všude po horách a lesích, ale i to je otázka prostředků, ukáže-li se to vhodné, bude odposlouchávací zařízení brzy i na tom paloučku v lese, kde se scházeli Winston s Julií. Jsem přesvědčen, že brzy bude k dispozici i obrazovka schopná současně snímat obraz pokoje, ve kterém žije nějaká ta ustrašená rodina. Tímto hezkým způsobem se ve zblblém občanstvu dokonale vyvine všeobecný pocit, že se nedá nic dělat, že ideopolicie všechno ví a že se doví i to, co člověk vydechne v nějakém hrozném snu.

Když se to tedy vezme kolem a kolem, nepříliš vzdálené předchůdce utopické ideopolicie máme už dnes a měli jsme je už před lety. Některé národy s tím vyrůstají od kolébky, což se pak projevuje v jisté nevinutosti myšlení.

Nejde však o technická zdokonalení. Hlavní zdokonalení, charakteristické pro orwellovskou ideopolicii, je její splynutí s mocenskou elitou; Orwell ji učinil páteří společnosti, všudypřítomná ideopolicie splývá s vnitřní stranou, vytváří s ní mocenské jádro. Tato operace se v Oceánii projevila jako naprosto úspěšná a nadevšechno ilustruje zrůdnost státu, ve kterém došlo k této symbióze. Taková je totiž konečná podoba totalitního státu: několik desítek lidí, kteří mají možnost politického rozhodování, a pak už jen ideopolicie, jako jediný vykonavatel a nositel moci. V Oceánii se už dospělo k této dokonalosti. Vnitřní strana a ideopolicie, to je vše, na čem záleží, říká si Winston. K takovému uspořádání směřuje automaticky každá totalitní moc, a dopřejí-li jí dějiny dost času, dospěje ke svému ideálu. V takové symbióze už ani nezáleží na tom, zda politická špička ovládá ideopolicii nebo ideopolicie špičku. Naprosté většině ovládaných to nakonec vyjde nastejno. V dějinách východní Evropy se vyskytovaly obě podoby této symbiózy. V současnosti je vzájemné splynutí tak těsné, že lze jen velmi těžko rozeznat, kdo má v dané chvíli vrch. Zájmy vnitřní strany a ideopolicie jsou už natolik totožné, že nedochází k vnitřním třenicím jako kdysi, ve starých dějinách Sovětského svazu, kdy ministři ideopolicie umírali před popravicí četou. Dnes, kdy je otázka moci nadřazená všem ostatním a je už jediným účelem státu, jsou si opory moci vědomy toho, že z vnitřních sporů by se žádná strana dlouho netěšila, proto drží spolu, opření rameny o ramena a ruce v loktech zaklesnuty do sebe. Toto dojemné sjednocení se uskutečnilo bez znalosti Orwella a bez jakékoli teorie, pouze zhodnocením zkušeností, především zkušeností z Maďarska, Československa a Polska, i když v rozdílných historických epochách.

A tak mezi ideopolicií, "na které jediné záleží", a mezi ideopolicií dnešních totalitních států není velkého rozdílu. Jsou asi rozdíly v metodách, ale to je jen záležitost jednotlivých časových etap. Konkrétní metody trestání ideozločinců jsou umírněnější, oběti se nenutí k výpovědi důmyslnými stroji na výrobu bolesti a nezabíjejí se ranou do týla. I když tohle umírnění není možné vztahovat na celý svět. Dějí se ještě věci, které by si nevymysleli ani v místnosti 101. Potěšující zjištění, ke kterému docházíme při srovnání některých partií Orwellovy knihy s reálnou skutečností, je však poněkud tlumeno vědomím, že umírnění v metodách vyplývá jen z vnitřní dohody mezi ideopolicií a politickými elitami a že tato dohoda může být kdykoliv změněna za jinou dohodu. Účelová mravnost totalitních systémů se vůbec nezměnila, takže v případě velkého ohrožení se může sáhnout opět k starým metodám. Jsou ostatně notoricky známé, Orwell je ani nevymyslel, prostě je opsal z repertoáru násilí, o kterém četl denně v novinách třicátých a čtyřicátých let. Musím však dodat, že když jsem se já dostal do rukou ideopolicii, byl jsem docela rád, že se nacházíme v epoše jisté umírněnosti a že nemusím čekat s chvějícími se vnitřnostmi, až mě odvedou do místnosti 101.

Ze všech knih, které jsem dosud četl o tajných policiích, špiónážních agenturách a teroristických organizacích, jsem měl pocit, že je jejich autoři demonizují. V takových knihách jsou tajné služby řízeny dokonalými spekulativními mozky, ďábelskými psychology a chladnými matematikami. Orwell také tímto způsobem intelektualizuje svou ideopolicii, aby byla skutečně všemocná. Tato tendence se projevuje především v postavě O'Briena, který k Winstonovi vždy sklání "svou hrubou, ale inteligentní tvář" a který mu připadá jako "lékař, učitel nebo dokonce kněz, snažící se úzkostlivě spíš vysvětlit a přesvědčit než trestat". Domnívám se, že znám jednu ideopolicii dost důvěrně, již více než deset let jsem objektem jejího zájmu. Zprvu jsem čekal, že se setkám s nějakým O'Brienem, démonickou bytostí sálající pronikavou inteligencí, který mi bude trpělivě vysvětlovat zrůdnou, ale logickou solipsistickou filozofii strany. Nesetkal jsem se však nikdy ani se slabým odvarem takové inteligence. Domnívám se, že v takových knihách, jako je Orwellova, je inteligentní ďábel na straně zla vždy jen autorova fikce, bezděčná renovace faustovských motivů, prostě důstojný protivník hrdinů, superman v černé uniformě. Jenže žádná ideopolicie na světě nemá ve svých řadách tyto vzdělané a inteligentní supermanky. Právě naopak, zmrazující efekt její činnosti spočívá na pedantickém, byrokratickém a tupém výkonu násilí, zakódovaném vždy v nějakém nařízení, předpisu nebo zákonu. Právě tato odlišnost a bezmyšlenkovitost činnosti, ve které není místo pro analýzu absurdních lidských situací, ničí duše obětí. Síla takových organizací spočívá v početnosti lidí, kteří jednají jako stroje, v převaze techniky vymyšlené vědci pro jiné účely, v nemožnosti komunikace a oslovitelnosti O'Brienův lidskou řečí. Tato obrovská převaha je prostě umožněna bezbranností, kterou pociťují vzdělaní a přemýšlející vůči byrokratickému násilí, které pracuje anonymně a bezduše jako kafovské monstrum.

Cesta k moci je poseta oběťmi, kterým nikdy nebylo rozumě vysvětleno, proč je třeba, aby byli oběšeni nebo zastřeleni. O'Brienové většinou nepřivedli své oběti k poznání vlastní bezmocnosti a nepřiměli je smazat lidskou důstojnost. Orwell se jako jiní dopustil omylu a zachtělo se mu personifikovat násilí se vši účinností, proto vytvořil O'Briena, jehož životnost však přesvědčuje méně než Winstonova. O'Brienové prostě nejsou. Himmler prý byl jen pedantický úředník, Berija prý jen požívačný chlap bez střev. Všem zloduchům na světě chyběla vždy představitost, proto nevěděli nic o slitování a také o svých koncích. Násilí je vždy primitivní. Ideopolicie nemůže zaměstnávat rozumné a vzdělané lidi, protože rozumu a vzdělání se přiči násilí, bezpráví a potlačování nezávislého myšlení.

Ideopolicii jde vždy o jedno: vypátrat a potrestat thoughtcrime, ideozločin. Všechny své newspeakovými termíny se Orwell geniálně trefil do podstaty věci. Tímto termínem vyjádřil naprosto přesně, oč v totalitních státech jde a oč vždy šlo. O zločin nezávislého, nepovoleného myšlení. Stát se může tvářit, že jde o něco jiného, třeba o pomlouvání, pobuřování, chuligánství atd. To jsou však jen úskoky, které umožňují ještě nestoudněji trestat a pronásledovat thoughtcrime – ideozločin. To je dobré vědět. Já měl výhodu vědění, a tak jsem se nikdy neptal, zač jsem trestán, neutěšoval jsem se veteší padesátých let, že vše se nakonec vysvětlí jako omyl, přehmat a nějaké komické nedopatření. Zapamatoval jsem si, co si Winston pomyslel, když napsal do svého deníku bezmyšlenkovitě – pryč s Velkým bratrem!

"Byl v pokušení vytrhnout popsané stránky a celé věci se vzdát. Ale neučinil to, protože věděl, že je to zbytečné. Vůbec nezáleželo na tom, jestli napsal – pryč s Velkým bratrem! nebo nenapsal. Vůbec nezáleželo na tom, jestli bude pokračovat v deníku nebo ne. Ideopolicie ho dostane i tak. Už spáchal zločin – a byl by ho spáchal, i kdyby se perem papíru ani nedotkl – hlavní zločin, který v sobě obsahoval všechny ostatní – zločin závadného myšlení. Říká

se tomu thoughtcrime – ideozločin. A to je zločin, který se věčně skrývat nedá. Člověk mohl s úspěchem kličkovat i celé roky, ale dřív nebo později ho přece jenom dostanou." (Str. 171 angl. orig.)

To je nesmírně precizní úvaha. Winston se ve své zemi vyznal, měl všechno v malíčku. Neměl vůbec žádné anebo jen minimální iluze. I mně je dnes s Winstonem naprosto jasné, že jádro všeho tvoří ideozločin, nesouhlas, výhrada, kacířství, pochybnost, jiná víra, prostě jiný způsob myšlení, a třeba i hluboko v srdci utajovaný. Kacířství se nedá utajovat celý život. Nakonec vyjde vždy najevo, i kdyby člověk nenapsal za život ani řádku.

"Bylo hrozně nebezpečné nechat myšlenkám volný průběh, když byl člověk někde na veřejném místě anebo v dosahu obrazovky. I nejmenší drobnost vás mohla prozradit. Nervový tik, neuvědomělý výraz úzkosti, zvyk brblat si sám pro sebe – cokoli, co mělo v sobě náznak nenormálnosti, náznak toho, že máte co skrývat. V každém případě nosit na tváři nenáležitý výraz (například nedůvěřivý pohled, když se oznamovalo nějaké vítězství) bylo samo o sobě přestupkem, který mohl být trestán. V newspeaku pro to dokonce existovalo slovo – facecrime se tomu říkalo, zločin nesprávného výrazu tváře." (Str. 54 angl. orig.)

V Oceánii se v tomhle vyznali. Člověk se skutečně nevydrží kontrolovat věčně. Najednou se uvolní vnitřní tlak, bezpečnostní záklopka se otevře a zasyčí slovo, objeví se úšklebek nebo pohled jako pára z přetopeného kotle. A už jste tam, kde jste nechtěli být. Máte-li smůlu a nablízku je udavač, kvalifikuje se takové úlevné slovo jako zločin. V každém člověku se však za dlouhá léta tréninku vypěstovaly ochranné reflexy a u nás doma jsme světoví přeborníci v utajování myšlenek. Když se v roce 1968 nakrátko uvolnil dohled ideopolicie, zírali na sebe lidé s překvapením, protože se ukázalo, že skoro všichni se už dávno provinili stejným ideozločinem – vnitřně hluboce nesouhlasili se stavem státu a s oficiální ideologií.

Klíčem k určení člověka žijícího v diktatuře, jeho determinací, je souhlas či nesouhlas. Nesouhlas zatěžuje občana pracovně a veřejně jakoby hříchem. Někomu je s tím vesele, někdo s tím žije jako s těžkým břemenem. U otevřenějších povah přináší takový život v nesouhlasu vždy nějakou konfrontaci s ideopolicií, přímou anebo nepřímou. Ideopolicie nemusí dát o sobě vědět, ale její ruka se pozná podle toho, jak se k občanovi chovají jiné články státní moci, třeba zaměstnavatel. Nesouhlas a paměť, to jsou nejhorší nemoci, které mohou postihnout člověka žijícího v diktatuře. Paměť je totiž velká provokatérka nesouhlasu. Mít paměť a neovládat vzácné umění nechat ji spát, kdy je třeba, je velký handicap. V systému, v němž je minulost vždy v souladu s přítomností, usvědčuje paměť falšovatele ze lži. Má-li člověk paměť, může souhlasit se lží jenom za cenu, že si uvědomuje vlastní ubohost a zbabělost. Lidé bez paměti se mohou vyhnout tomuto sebeponižování. V Československu v tom máme masovou praxi z dob, kdy byl vynucován souhlas s celým souborem lží. Lidé v takových chvílích reagují podle svého vnitřního ustrojení. O tom má Orwell nádhernou pasáž. Malou přehlídku typů chování, jak se zachovala v celé úplnosti a jak se nejspíš zachová i pro budoucnost. Winston pozoruje chování svých kolegů v závodní jídelně, zatímco z obrazovky zaznívá nadšený projev o zvyšování životní úrovně, o tom, že:

"...se konaly dokonce manifestace, kde se děkovalo Velkému bratrově za zvýšení přidělu čokolády na dvacet gramů týdně. A to teprve včera, uvažoval Winston, bylo oznámeno, že se přiděl snižuje na dvacet gramů týdně. Bylo možné, že to už zbaštili, sotva uplynulo čtyřadvacet hodin? Ano, zbaštili to. Parsons to zbaštil bez námahy se zvířecí hloupostí. Ta kreatura bez očí u vedlejšího stolu to zbaštila fanaticky, vášnivě, se zuřivou touhou vystopovat, udat a vaporizovat každého, kdo by se zmínil o tom, že ještě v minulém týdnu byl přiděl třicet gramů. Syme to také zbaštil – trochu složitějším způsobem, s použitím doublethinku. Byl tedy Winston jediný, komu zůstala paměť?" (Str. 50 angl. orig.)

Winstonova otázka je akademická. I on musí vědět, že většině lidí paměť zůstala. Avšak jednoduše ji nepoužili, okřikli ji, aby neprovokovala, protože by mohla dostat do nesnází celou hlavu. Winstonova chyba je v tom, že si to tak bere. Kdyby se měl v éře reálného socialismu každý trápit s pamětí jako Winston, propadli bychom všichni zoufalství. Kdyby měl člověk například uchovávat v paměti všechny sliby státu a myslet na to, co se s nimi stalo, hlava by se mu rozskočila. Ideopolicie by pak mohla ty hlavy jenom sbírat. Neboť kdyby se všechny plány, usnesení a zjevné utopie splnily jen zčásti, staly by se země východní Evropy v čele se zemí Velkého bratra učiněným rájem hmotného přebytku, s anděly místo lidí. Z dalekých galaxií by přicházely návštěvy, aby se podívaly na ten div civilizace. Paměť je skutečné semeniště ideozločinů!

I když tvrdím v rozporu s Orwellem, že ideopolicie mají zdrcující, umrtvující vliv hlavně svou početností, neoslovitelností a anonymitou, sdílím s ním jeho smutné přesvědčení, že všechny považují za nejlepší bojovat proti nesouhlasu strachem, ponižováním a nakonec likvidací lidské důstojnosti. Ani k tomu však není třeba velké intelligence. I neprimtivnější násilí poškozuje napřed lidskou důstojnost, až potom působí bolest tělu. K tomu se hodí nejlépe temná, zuřivá mysl. Možná o tom ideopolicie ani neví, ale celým postupem, kterého používá až do okamžiku, kdy člověk se svými myšlenkami sedí sám v páchnoucí cele, usiluje o to, aby v jediném okamžiku urazil obrovskou vzdálenost od knih, věr, filozofie, umění a kultury ke zvířeti, které se krčí v doupěti své duše a napjatě poslouchá, jak se k němu dobývají lovci s tvářemi, z nichž se nedá nic vyčíst. Kafka, jehož představa z Doupěte se mi sem vloudila, je stejně nevysvětlitelný jako Orwell. Odkud to všechno znal, když žil ještě ve světě, který se nám zdá být spořádaný a průhledný?

Snad mohu ze zkušenostech s ideopolicií tvrdit s Orwellem, že pracuje intuitivně tak, aby zbavila člověka důstojnosti, vedla ho k činu, který není v souladu s tím, co si předtím o sobě myslel. Člověk, který podlehne, se už pak vždy bude za sebe stydět, přestane být sám sebou a přestane být nebezpečím pro stát. Nemusí jít o nic velkého, stačí malá zrada a malá zbabělost. Ideopolicie usiluje v takových případech hlavně o zradu, a nemusí jít ani o zradu jiných osob, ale o zradu sebe samého. O zradu na představě, kterou si člověk o sobě celý život budoval. Vždy jde o rozbití mravní ochrany, o lidskou dezintegraci. Děje se to bez doprovodu duchovních exercií O'Brienových. S člověkem, který ztratil svou mravní převahu, si ideopolicie náramně rozumí, na to se přišlo zkušeností. O'Brien to ovšem ví od začátku,

protože je vybaven Orwellovým vědomím, Winston to začíná chápat až postupně. V plném významu pochopí až v pověstné místnosti 101, kdy je jeho obličej vydán napospas krysám:

"Udělejte to s Julií! Udělejte to s Julií! Ne se mnou! S Julií! Je mi jedno, co s ní uděláte. Roztrhejte jí obličej, roztrhejte ji až na kost. Ne mě! Julií! Mne ne!"

Padal dozadu do obrovské hloubky pryč od těch krys. Ještě byl stále připoután k židli, ale propadl podlahou, stěnami budovy, zemí, oceány, atmosférou, do dalekého vesmíru, do mezihvězdných propastí, padal stále dál a dál od těch krys. Už byl vzdálen celé světelné roky, ale O'Brien stále ještě stál po jeho boku. Stále ještě cítil studený dotek pletiva na své tváři. Ale v temnotě, která ho obklopovala, uslyšel kovové cvaknutí a věděl, že dvířka klece se s cvaknutím zavřela a ne otevřela." (Str. 230 angl. orig.)

V citovaném odstavci je snad všechno, co lze o takové lidské situaci říci. Nic víc není třeba. Co je to, to padání naznak do hlubin vesmíru? Je to padání v čase, je to návrat k živočichovi, od lidských atributů? Ať je to cokoli, vynucená zrada vlastní sebeúcty člověka podstatně změní. Winstona změnila v lhostejného muže, který vysedává nad sklenicí ginu U kaštanu. V jeho srdci shořela láska, víra v rozum, v pravdu. Zůstala jen láska k Velkému bratrovi.

Najdou se jistě lidé, kteří řeknou, proč to udělal? Ať ho však soudí ti, kteří si nechali ožrat od hladových krys rty, nos, a pak i oči. Winstonovi lze namítnout jen to, že si neměl začínat s ideopolicí.

VIII. PROMĚNA

Celá třetí část Orwellovy knihy je věnována Winstonově proměně, proměně ideozločince ve vyhaslého člověka bez vůle, bez lidské důstojnosti, který skutečně cítí lásku k Velkému bratrovi a pokojně čeká, až mu bude vpálena kulka do týla. Nepochybně je rozsah této části knihy přímým výrazem v té době obecné a Orwellovy speciální touhy dopátrat se tajemství brainwashingu, oné hrůzné nepřírozenosti předem mrtvých lidí, kteří odcházeli ze světa házejíce po sobě blátem, lidí, kteří se pokorně přiznávali k zjevně vymyšleným úděsným spiknutím a plánovaným vraždám. V době, kdy Orwell knihu psal, bylo ořesané divadlo politických procesů inscenovaných v Moskvě a ještě po Orwellově smrti v celé východní Evropě obestřeno mnohými záhadami. Toto tajemství fascinovalo i jiné autory té doby. Téměř všichni myslící lidé byli hluboce zasaženi nevysvětlitelnou morbidností a metafyzičností, která čísel z pokorných hlasů bývalých revolucionářů, žádajících pro sebe smrt, jako by měla být vykoupením hrůz, které si nikdo živý neuměl představit. Vzpomínám si, že jen málokdo z evropských intelektuálů byl tehdy schopen přijmout to nejjednodušší vysvětlení, totiž že hlasy před tribunálem byly hlasy ne-lidí, bytostí navenek zcela podobných lidem, ale jinak zbavených hlavních atributů člověka, především vědomí důstojnosti, paměti a jistoty o jakékoliv realitě. Byly to bytosti, jež jako by už žili v jiném světě, v uměle stvořeném, v nuceném zapomenutí.

V době, kdy se Orwell pokoušel na Winstonově osudu rozřešit tuto hádanku, nebylo ani zdaleka tolik vodítek jako dnes. Ze všech svědectví, která zůstala z války, po všech trýzněních, kterým byli lidé vystaveni, se stalo zřejmým, že lidská odolnost vůči fyzickému mučení je omezená a že i docela primitivním bitím lze vyrazit téměř z každého člověka i to, co neví. I nejhroznější zkazky z německých nebo japonských mučireň odpovídaly vžité logice: lidé byli trýzněni, aby se jejich trýznitelé dověděli, co tají. Buď se jim to podařilo, nebo nepodařilo, šlo o zkoušku ohněm, stěny všech mučireň světa jsou popsány krví těch, kteří vydrželi a zemřeli s vědomím, že se nestali zrádci. Že se nestali zrádci lidí a nějaké svaté věci, lépe řečeno věci, která jim byla svatá. Nikdy se nevedla statistika o tom, kterých bylo víc, jistě asi je, že těch, kteří nepodlehli, bylo méně. Tento typ násilí měl svou logiku. Lidé byli mučeni, aby vyzradili spolubojovníky, organizaci a podobné věci. Nečetl jsem nikdy, že by například gestapo někoho mučilo k smrti jen proto, aby vypovídal podle předem připraveného scénáře. I když lidé, kteří se svíjeli na holé podlaze pod kopanci trýznitelů, by asi také přistoupili na všechno. Byl to nerovný souboj mezi brutalitou a vnitřní statečností, měl však přece jen nějaká pravidla, mučitelé obvykle dopřávali svým obětem, aby si zachovali svou víru, výsadu zakřičet před smrtí něco nenávislného nebo zazpívat symbolickou hymnu. V rámci historického kontextu jim tedy umožňovali umřít s vědomím sounáležitosti s bojem za spravedlnost, svobodu, národ, atd., tedy s ideovým posvěcením. V takové situaci není jistě zanedbatelné, zda lidská smrt je součástí velké mučednické oběti statisíců lidí a naděje na lepší budoucnost světa, anebo zašlápnutím červa.

Orwell měl ctižádost popsat ve Winstonově příběhu složitější a mnohem úděsnější lidskou situaci, která se tehdy také vyskytovala po statisících a v níž zůstávalo člověku nakonec jen prázdno bez útěchy. Po předběžném zpracování, po amputaci všech lidských atributů, byla poprava vlastně jen ukončením vegetativních pochodů v lidském těle, umlčením dechu a bušení srdce.

Právě to se dělo, a většinou s bývalými revolucionáři, nejenom s tajnými nebo zjevnými opozičníky, ale často i s lidmi oddanými, naprosto nevinnými, s lidmi, kterým jen náhodou připadla role v divadle politických procesů. To byla situace, která Orwella nejvíce zajímala. Byly o tom velké diskuse a současníci se rozdělili na ty, kteří uvěřili oficiální verzi, tj. uvěřili, že divadlo je pravé, a na ty, kteří neuvěřili, ale stejně si neuměli představit pravdu. Nejenom že uvěřili komunisté, kteří to měli uloženo, uvěřil i tehdejší americký velvyslanec v Moskvě, uvěřil československý prezident Beneš a jiní, kteří by mohli mít předpoklady k nezávislému myšlení. Když já sám zrekonstruuji svoje pocity z procesů tohoto typu v Československu, od kterých už uplynulo třicet let, nevím dodnes, jestli jsem uvěřil, nebo neuvěřil. Vím však jistě, že to bylo největší trauma rozumu, jaké jsem kdy zažil, a vždycky jsem se divil, že po odhalení pravdy zůstalo všechno na svém místě a že lidé, kteří už o všem věděli, neučinili nic dramatického, ani nezměnili své chování.

Ve svých soudech o tom máme ovšem proti Orwellovi výhodu let, která uplynula od doby, kdy Winstona uvedli do podzemí Ministerstva lásky, aby vyzkoušeli, co vydrží. Dnes už v podstatě víme, co se dělo. Existují knihy svědků a těch, kteří prošli peklem a vyvázli životem. Abych vyvedl rozum z traumatu, hltal jsem všechno, co bylo o procesech napsáno. Dohromady to dává smysl a naše poznání je v tomto ohledu bez mezer. Mezery zůstávají jenom

tam, kde se vědomí vzpírá přijmout prosté vysvětlení. A kupodivu, autentická svědectví jsou méně úplná než literární domyšlení toho typu, se kterým přišel třeba A. Koester v románu *Tma v polednách*. Nejvíce však překvapuje, že kolem proměny člověka v bytost bez vůle a sebeúcty už nepanuje žádné velké tajemství, nepotvrdily se dohady o sofistikovaných ďábelských metodách ani o neznámých drogách. Ukázalo se, že takovou proměnu lze uskutečnit metodami naprosto primitivními a v podstatě tak obyčejnými, že nenechají na těle ani modřinu. Orwell neuvěřil v obyčejnost těchto metod, a proto provedl Winstona uličkou hrůzy a děsu, až po vrcholnou scénu s krysami. Winston si musel odbýt všechno, od obyčejného bití a kopání, k mučení rafinovanými přístroji až po místnost číslo 101, kde hasne poslední světélko lidskosti.

Orwell vždy rozvíjel do utopické dokonalosti všechny součásti oceánského systému. Rozvinul tedy do absurdní dokonalosti i celý proces brainwashingu a zapojil sem veškerou fantazii. I když prodlévá občas u fyzického mučení a poskytne čtenáři možnost kroutit se v bolestech, jež lámou páteř, pohlédnout na žluté zuby krysiho samce, přece jenom hlavní důraz spočívá na mučení psychickém. O'Brien je v této profesi utopicky dokonalý. Nešetří vysvětlováním, aby Winstonovi pěkně, i s historickým pozadím ozřejmil, že v jeho rukou nemá šanci. Poučuje Winstona o inkvizici, o hlouposti těch, kteří pálili kacíře na hranicích, aby za každého upáleného povstalo tisíc jiných a z každého se stal mučedník. O nacistických a komunistických metodách mluví s pohrdáním. Je věrozvěst budoucnosti. Posmívá se ubohosti a primitivnosti těchto metod, které přes svou účinnost vždy jen plodily nové mučedníky.

"My chyby tohoto druhu neděláme. Všechna doznání učiněná zde jsou pravdivá. Děláme je pravdivými. A především nedovolíme mrtvým, aby povstali proti nám. Přestaň si myslet, že potomstvo ti dá za pravdu, Winstone. Potomstvo o tobě nikdy ani neuslyší. Z dějinného procesu budeš vymazán beze zbytku. Zplyneme tě a vyšleme do stratosféry. Nic z tebe nezůstane, ani jméno v matrice, ani vzpomínka v nějakém žijícím mozku. Budeš anulován v minulosti právě tak jako v budoucnosti. Bude to, jako bys nikdy neexistoval." (Str. 203 angl. orig.)

Jistě, tak vypadá ideál každé totalitní moci, neboť dokud trvá třeba i zasutá památka na pravdu, je vždy možnost, aby byla probuzena. Jsou jména, která ožívají po stu letech nebo i po několika stech letech a myšlenky dávno zapomenutých lidí najednou začínou určovat běh světa a tajemným způsobem se zmocní mysli. O'Brien je pyšný na vynález výmazu existence, žhne vnitřní vášní, když tohle vše Winstonovi vykládá. Možná tuší, že celá jeho teorie je jen přáním a že Winston má přece jenom pravdu se svou tvrdošíjnou vírou v neodvolatelnou realitu dějin. Tyto rozhovory při mučení mají v Orwellově románu klíčové postavení. Jsou to partie, kde obecné úvahy o moci ustupují do pozadí a zůstává jádro, jednotlivce, který zápasí o smysl své existence. Winston tu stojí před O'Brienem bez jakékoli koncepce, bez historického backgroundu, protože vlastně o historii nic neví, udržuje si jen zbytek převahy, založené na víře, že člověku nemohou vzít, co má uvnitř hlavy. O'Brien je v tomto zápase rozhodnut zlomit ve Winstonovi i tenhle poslední zbytek. Tyto scény aranžoval Orwell skutečně, jako kdyby sám ležel na mučidlech. Jako by chtěl za každou cenu vypátrat, jak tlustá je člověčí kůže, navlečená na pradávnm zvěřeti. Vede se tu zoufalá obrana nezávislého myšlení, Winston se brání jako kartezián proti nemilosrdnému solipsistovi. O'Brien mu rozumí možná víc, než Winston sám sobě. Umi alespoň všechno lépe zformulovat:

"Ty jsi kaz ve vzorku, Winstone. Skvrna, která se musí vymazat... To, co se tady s tebou děje, je navždycky. Pochop to včas. Přivedeme tě až k bodu, odkud není návratu. Budou se s tebou dít věci, ze kterých se nevzpamatuješ, i kdybys žil tisíc let. Už nikdy nebudeš schopen obyčejného lidského citu. Všechno v tobě bude mrtvé. Už nikdy nebudeš schopen lásky, přátelství, odvahy nebo poctivosti. Budeš dutý. Vymačkáme tě, až budeš prázdný, a pak tě naplníme sami sebou." (Str. 204 a 206 angl. orig.)

Nemůžeme chtít po antiutopii, aby dovedla Winstona k vítězství. Celé poselství knihy by pak bylo jiné. Winston musí prohrát, aby systém byl dokonalý; zbaven veškeré lidskosti, je nakonec naplněn láskou k Velkému bratrovi jako prázdný měchýř. Pěkně se o tom píše, jenže spokojenost s Orwellovou logikou kazí trochu pomyšlení na to, že včera, dnes, a zítra šly a půjdou Winstonovou cestou k prázdnotě milióny lidí, objekty obyčejného brutálního násilí, které si nedá ani tu práci, aby svým obětem vysvětlilo, co se o nich chce a proč se to všechno dělá. Takové násilí možná ani přesně neví, proč se vše děje, tuší však instinktivně, že když v lidech umlčíme nezávislé myšlení a ponížíme je tak, že se začnou stydět sami před sebou, jsou poslušní jak beránci a dobře se jim vládne. To však Orwellovi vyčítat nemůžeme.

Když jsem se sám najednou ocitl ve sklepeních Ministerstva lásky – nebyly tam ovšem bílé kachlíky, byla to smrdutá a špinavá díra – pomáhalo mi jen maličko, že jsem to všechno s Winstonem už jednou prožil a že jsem zhruba věděl, jaký typ zkoušky mě čeká. Musel jsem odvést vlastní práci, ale i tak jsem mu nesmírně vděčen, protože mi přece jen urovnal cestu. Protože jsem si pamatoval O'Brienovy řeči, neupadl jsem v pokušení brát vážně všechna obvinění a zabývat se tím v myšlenkách. Věděl jsem, že jde o jinou zkoušku, že jde jen o to, aby si člověk uchoval rozum a nestal se "člověkem neschopným lásky, přátelství, odvahy nebo poctivosti". Základní schopnosti člověka jsou tu vyjmenovány jakoby náhodně, ale uvědomuji si, že jsem vnímal jejich důležitost ve stejném pořadí. To, že něco předem víme, nijak neusnadňuje zkoušku, které se účastní především tělo, pak bolesti duše a posléze zmrzlé touhy a noční strachy. Ale zbavuje to člověka nutnosti horečně pátrat po podružných příčinách. Za to jsem byl a jsem dodnes Orwellovi zavázán. Kdyby stupínky Winstonova utrpení byly nižší, byly by moje vyšší, protože však Winstona vedly k "bodům, odkud není návratu", mohl jsem si kdykoli opakovat: co by dal Winston za to, kdyby mohl být na mém místě! Za celou dobu vězení se mě nikdo nedotkl, nikdo mi nezpůsobil fyzickou bolest a můj O'Brien byl obyčejný úředník bez schopnosti složitější reflexe, natož ďábelské inteligence. A snažil se o jediné: být pochválen, odměněn, povýšen.

Přesto jsem pochopil, jak jednoduché je zbavit člověka příslušnosti k životu s obyčejnými lidskými radostmi a starostmi, vydělit ho ze světa, vnutit mu představu nicotnosti a bezmoci. Jak jednoduché je spustit oponu mezi vytrženého jednotlivce a svět vně vězení a učinit z životních hodnot abstrakta bez vůně a zápachu. Jak jednoduché je vzdálit člověka od života tak, že zakrátko vnímá i svou vlastní minulost přes clonu zelené vody, o které stále mluví

Winston. Jak jednoduché je vnutit člověku myšlenku, že z normálnosti a lidských měřítek se vymyká on a ne celý ten důležitý aparát kafovských úředníků, dozorců, soudců a žalobců, kteří píšou protokoly, jezdí auty na porady, vyrábějí stohy dokumentů a zdánlivě slouží nějakému cíli, který sice nelze přesně definovat, ale který vytváří dojem, že je reálný a tajemně důležitý, když se na něm zaměstná tolik lidí a profláká tolik peněz.

V tomto stavu člověk lehce propadne pocitu, že ho do vězení přivedla chorobná neschopnost zapomenout, co je třeba zapomenout, a myslit účelně, aby to přinášelo výhody. Jak to vysvětlil O'Brien Winstonovi:

"Jsi tu, protože jsi nebyl dost pokorný, dost ukázněný. Nechceš se podrobit, ale to je cena duševního zdraví. Dal jsi přednost tomu být šílený, být menšinou v počtu jediného jedince. Pouze ukázněná mysl chápe realitu, Winstone." (Str. 199-200 angl. orig.)

Tato O'Brienova pedagogická poučka je tak vynikající a trefná, že jsem ji slyšel mnohokrát, a byla mi skoro ve stejném znění tlumočena orgány státu. O to zřejmě jde. Člověk je zřejmě šílený, když se řídí vlastním svědomím a nejde s většinou, což přináší vždy výhody. Víra ve vlastní duševní zdraví je ovšem speciálně v mé zemi podporována vědomím, že pojmy většina a menšina mají u nás převrácený význam. Není tak docela šílené myslet s většinou a odmítat výhody, které přináší myšlení s menšinou.

Vězení mi umožnilo, abych si na vlastní způsob vysvětlil velké tajemství Orwellovy doby. Pochopil jsem, že zlomit člověka lze bez velkého mučení a rafinovaných metod. Stačí tohle obecně uznávané zařízení, když se do něho dostane člověk, který na to nikdy nepomyslel. Muži i ženy, kteří po léta žili ve všednostech středoevropské civilizace, najednou vystaveni pocitu, že se s nimi manipuluje jako s pouhými čísly, jsou už na poloviční cestě k oddělení. Zažijí-li sérii drobných ponižení, musí stát s rukama za zády a huláká se na ně jako na zvěř, dostanou odporné jídlo ve špinavé misce, a ovšem nesmí-li se s podlidskou hygienou a s likvidací každého soukromí, jsou připraveni pro O'Brieny. Všechno pak záleží na tom, co udělají v průběhu dalších dní, týdnů, měsíců a roků se svým nitrem a na jaká ramínka rozvěsí v samotě své lidské šatičky, kousky duše, vzpomínek a lásky. Důležité je, aby měli ramínko také pro naději, víru a pevnou vlastní myšlenku. Já se například živil myšlenkou (která ani není moje) na nezničitelnost kultury a psaného slova. Kromě jiného. To Winston nemohl, ten chudák žil už v době, kdy žádná kultura nebyla a kdy se i poslední kousek popsaného papíru navždycky propadl do díry bezpaměti. Dostal jsem se prostě do rukou ideopolice v lepší době, ještě funguje historická paměť a budoucnost nemusí nutně patřit těm, kteří ovládli přítomnost.

Přestalo pro mě být tajemstvím, proč se v minulosti tolik lidí, aniž byli vystaveni fyzickému mučení, vzdalo identity a bylo ochotno přiznat zločiny, které se nikdy nestaly, ba žádat za ně smrt. Učinili tak třeba jen za několik hodin nerušeného spánku anebo proto, aby to všechno už skončilo. Viděl jsem dost v malém, abych si uměl představit, jak to vypadalo ve velkém. Člověk je lehce zranitelný a stačí skutečně málo. Místnost 101 je u většiny lidí zbytečná. I obyčejnou bídou lze člověka vrátit o tisíce let nazpět. Také o tom O'Brien ví a vysmívá se Winstonovi za jeho chabou obranu lidství. Říká mu ironicky: "Jsi poslední člověk. Jsi ochránce lidského ducha. Uvidíš, jaký jsi. Vysvětleš si šaty!" A když se Winston svlékne, shodí ze sebe špinavé cáry, které na něm zůstaly, donutí ho O'Brien, aby se na sebe podíval do zrcadla.

"Vstříc mu šla sehnutá, šedivá postava, podobná kostlivci. Nejenom vědomí, že je to on sám, už pouhý zjev byl úděsný. Přistoupil blíž k zrcadlu. Obličej toho tvora jako by vyčníval dopředu. Byla to tvář zpustlého kriminálního s hrbatým čelem, které přecházelo v holou lebku, s křivým nosem a jakoby otlučenými lícními kostmi, mezi nimiž byly divoké a ostražitě oči. Tváře vrásčité, ústa jakoby vtažená dovnitř. Byla to jeho tvář, samozřejmě, ale zdálo se mu, že se změnila více, než se on změnil vnitřně." (Str. 217 a 218 angl. orig.)

Mravní nadřazenost roztává velmi rychle při takovém pohledu do zrcadla. Všechno je jednoduché, ví se to od nepaměti. Pruhovaný oblek, hlad, špína a nemoc udělá z profesora fyziky nebo z klavírního virtuosa tvora, kterému je špatně z pohledu na sebe sama. V takovém stavu se těžko hájí mravní nadřazenost. O'Brien všemu rozumí, upozorní ještě laskavě Winstona, že smrdí jako kozel, a vytrhne mu palcem a ukazováčkem paradontický zub. A pak mu říká:

"Co jsi? Pytel hnusu. Teď se obrať a znovu se podívej do zrcadla. Vidíš toho tvora, co se na tebe dívá? Je to poslední člověk. Jestli ty jsi člověk, je tohle lidstvo." (Str. 219 angl. orig.)

Opravdu, O'Brien neušetří Winstona ničeho. Je skutečný ďábel. Ilustruje názorně, jak snadné je zbavit člověka sebeúcty, jak z něho učinit ubohého tvora, který se plazí po zemi a škemrá o nedopalek. Tento druh ponižení se však nikde na světě nepovažuje za zločin proti lidství. Uskutečňuje se v různé míře a se všemi finesami ve všech vězeních světa. Civilizace se proti tomu nijak nestaví. Ti, kdo nic nepoznali, se pořád jen dívají. Dívají se třeba, že v nacistických koncentracích se lidé pokorně nechali vraždit po tisících. Zapomíná se, že ostříhaní, vyhladovělí a bestiálně poniženi často už nebyli lidé. Trvá-li třeba jen umírněné ponižování, takové, které není vidět a proti kterému by neměla námitky žádná komise pro lidská práva, léta a léta, prakticky celou historickou epochu, probíhá-li ve městech, na vesnicích, v továrnách a ve školách, má nakonec stejný účinek jako to, kterému byl podroben Winston. A až se projeví, nastane skutečný rok 1984. Při násilí, které dnes všude vidíme a které televize tak dokonale snímá, se smysl pro lidskou důstojnost ztratí, neboť nakonec dojde k všeobecnému schválení postupu, při kterém budou lidé zbavováni lidství tak, aby navenek nebylo nic znát. Tímto směrem se zdokonaluje společnost. Až takový rok 1984 nastane, budou se moci všichni státníci na sebe usmívat a podávat si ruce, nikdo se už nebude muset stydět za to, že by si snad zadal s vrahem.

V kalendářním roce 1984 nebude ještě všechno jako v Oceánii. Nedají-li si však lidé pozor, může se svět takto zdokonalit v roce 1994 nebo 2004.

XI. NEWSPEAK

Nedovedu posoudit, jak čtenář bez zkušenosti se životem v totalitním režimu vnímá ty části Orwellovy knihy, které se

dotýkají newspeaku, a jak asi vnímá pedantický appendix, který stručně pojednává o slovní zásobě a gramatice newspeaku. Možná ho tyto pasáže nechávají chladným, možná se mu jeví Orwellův důraz na tento fenomén jen jako podivná libůstka jinak strhujícího spisovatele. Možná ho po prvních odstavcích prostě přestane číst. V zemích, kde se člověk v novinách, v rádiu či televizi setkává s běžnou řečí, s tak zvaným obecným jazykem, který nijak zvlášť nevybočuje z mezilidského komunikačního rámce, může umělá filologie newspeaku připadat mírně uhozená. Existují dosud, doufám aspoň, takové jazyky, do nichž newspeak ještě nepronikl a jejichž uživatelé si zatím nestačili všimnout, jak se jim řeč pomalu proměňuje ve svěrací kazajku, kde každá slušná, neotřelá myšlenka popadá stěží dech, sípe, až nakonec ji už není slyšet.

Nám ovšem připadá, po dlouhé zkušenosti a osobním zápase o únik z takové kazajky, že Orwellova myšlenka o jazyce, který znemožňuje nezávislé myšlení, je svým způsobem podobna velkému objevu, jaký se mimo přírodní vědy vyskytuje jen zřídka. Svými pedantickými výklady postihl Orwell naprosto jasně nesnadno postihnutelný proces oklešťování jazyka, který už dlouho probíhá v jedné části světa a který z větší části zůstal stranou pozornosti profesionálních filologů. Tento proces dospěl ve východní Evropě tak daleko, že u bezbranného obyvatelstva už ohrožuje schopnost artikulovat jiné než oficiální hodnocení skutečnosti. V Orwellově filologickém pokusu se najednou vše stává transparentním. Něco jsem už dávno tušil, jako každý, kdo zachází s jazykem. Jazyk jako by se vzepřel, ustálené fráze začaly člověku vnucovat myšlenkové postupy, které si nepřál sledovat. Je to krajně nepříjemný pocit: jazyk pracuje ve svém strnulém ustrojení sám, vzpírá se originální myšlence, vzpouzí se a my musíme vynaložit obrovské úsilí, aby se podvolil.

Dokud jsem nevěděl nic o newspeaku, jeho gramatice a slovní zásobě, nevěděl jsem, v čem to vězí. Jen jsem cítil, že se mě zmocňuje únava a ošklivost, když jsem poslouchal projevy, které se od sebe nijak nelišily, které opakovaly pořád jen jedno schéma, když jsem upozoroval, že řečníci by mohli být libovolně zaměněni. Až když jsem prozkoumal gramatiku newspeaku, pochopil jsem, že pod povrchem uspořádanosti a normalnosti probíhá rozsáhlý proces, ve kterém se neúprosně ničí jazyk jako nástroj myšlení a mění se v neživou a nedomrlou pomůcku na opakování myšlenek petrifikovaných oficiální ideologií. Pochopení bylo ztíženo tím, že na rozdíl od Oceánie se to veřejně neproklamovalo, že toto znásilňování jazyka probíhalo tajně, nahlas se prohlašovalo a dodnes prohlašuje, že fráze a šedivost jsou největším nepřítelem propagandy. Toto pomalé decimování jazykového bohatství nemá ani svůj název a nikdo se nehlásí k jeho autorství. Na rozdíl od Oceánie pravděpodobně ani neexistují placení pracovníci ve státních ústavech, kteří by podobně jako Syme s nadšením pracovali na redukci slovní zásoby.

U Orwella je vše jasnější, protože Orwell předpokládá, že se všechno děje záměrně, promyšleně a otevřeně. Tak jako všechny ostatní zvrácenosti jsou i pokusy o vytvoření deklasovaného jazyka podrobně teoreticky zdůvodněny a vyloženy jako důsledky záměrného a do detailu propracovaného plánu. To je základní rozdíl mezi skutečností a orwellovskou vizí. V Oceánii se ideopolice netají tím, že pronásleduje kacířství, ta skutečná policie tvrdí, že chrání stát, Ministerstvo pravdy v Oceánii se netají tím, že každou informaci přizpůsobuje potřebám moci, podobné instituce v totalitních režimech tvrdí, že jim nezáleží na ničem tak jako na pravdě. Zvelebovatelé newspeaku v Oceánii otevřeně prohlašují, že po jeho všeobecném zavedení všichni lidé dokonale zhloupnou, a pak jim teprve bude dobře. Doopravdy však dochází k omezování jazykových prostředků tajně, a navenek se tvrdí, že řeč se rozvíjí a košatí jako nikdy předtím. V této zjevnosti a utajování je základní rozdíl mezi Orwellovou vizí a skutečností.

Nás, čtenáře se zkušeností oceánské napodobeniny, ohromuje právě tento trik. To, co třeba jen nejasně cítíme jako vedlejší produkt systému, jeho stagnace a úpadku, jeho nedostatečnosti nebo dokonce jeho deformaci, se u Orwella vyjevuje jako výsledek rafinovaných a promyšlených teorií, výsledek mravenčí práce desetitisíců zaměstnanců velkých institucí, jako plán, který přesahuje obyčejný rozum. Toto pojetí ohromuje, zkušenost nám napovídá, že by tomu tak mohlo být, ba že se skutečně mnohé děje tak, jako by v pozadí všeho stál velký řídicí mozek. Není však zcela jasné, zda nás má utěšovat, víme-li, že žádný takový mozek neexistuje a že vše se děje samovolně, z hlouposti a z organické potřeby systému.

To platí i o barbarizaci řeči. Nemáme ani slovník ani gramatiku té zvláštní řeči, kterou promlouvají noviny, rádio, televize a každý, kdo se obrací k více než třem lidem. Přesto všichni cítíme, jako by tu takový záměr byl. V uzavřeném systému několika neustále opakovaných myšlenek a několika myšlenkových konstrukcí, do kterých jsou snýtovány a svařeny nejběžnější propagandistické projevy, se ke dnu propadají všechna neobvyklejší a méně frekventovaná slova, nejasné výrazy a pojmy, které nejsou ideologicky kodifikovány, vazby slov, o kterých je třeba trochu přemýšlet, a mnoho jiného. Ke dnu klesají také ty vrstvy jazyka, které dodávají sdělení vůni, barvu a chuť. Na povrchu jazykového projevu zůstává řídká, zpěněná břečka, která má jen jediný účel, zatemňovat mozky, zastírat oči a poplést všechno tak, že člověk vidí ochotně pět prstů tam, kde jsou jen čtyři. Bezděčně se tak vytváří jazykový ideál, na který stačí každá podprůměrnost, není zapotřebí lámat si hlavu s odstíny jednotlivých slov a nakonec už vůbec s ničím. Bezprostředně to však vede k tomu, že se takovým pokleslým jazykem dá vyjadřovat pouze obecná fráze souhlasu, až se nakonec zapomene, že nesouhlas vůbec kdy existoval i jako slovo. Takovým jazykem lze stvořit blahobyť, kde panuje nedostatek, svobodu, kde panuje násilí, a suverenitu, kde jde jen o vazalství.

Dokud jsem neprostudoval gramatiku newspeaku, vždy jsem nad takovými výkony jazyka žasl, nešlo mi to do hlavy, odvracel jsem se, abych to neslyšel. Orwell člověku tento údiv snímá. Někdy jsem už jako Syme: když vidím nějaký pěkný doublethink nebo slyším půlhodinový duckspeak, ve kterém se podaří neříci vůbec nic, skoro mě potěší, jak se naplňují Orwellovy chytré předpovědi. Lidé, kteří tyto výkony odvádějí, o tom nic nevědí, a já jsem rád, že mám s Orwellem společné tajemství.

S newspeakem je ovšem ta potíž, že je plně srozumitelný jen v angličtině a do jiného jazyka se prakticky nedá přeložit. O překlad se lze jen pokusit, ale zdaleka není možné poskytnout newspeaku možnosti, které mu poskytuje angličtina. Při pokusech o překlad do češtiny se až na výjimky musí překladatel dopouštět násilí, vznikají patvary, které

svou nepřirozeností nesplňují základní předpoklad newspeaku, snadnost. Lze například s jistou mírou přirozenosti přeložit slovo thoughtpolice jako ideopolicie, ale z desíti variant českého ekvivalentu pro samotné slovo newspeak ani jedna neuspokojuje, složeniny, které přicházejí v úvahu, zní trochu obrozenecky, ale vůbec ne jako z roku 1984. Svůj půvab má newspeak samozřejmě především ve své původní, anglické verzi, a protože angličtina není jazyk neznámý, je asi lepší ponechat co nejvíce výrazů v původní podobě. Výrazy jako doublethink nebo crimestop jsou asi vůbec nepřenosné a bez vysvětlení by v češtině ani nedávaly smysl. Stálo by velkou námahou adekvátně do češtiny převést absurdní jazykovou úvahu, kterou po svém zatčení rozvíjí básník Ampleforth:

"Připravovali jsme konečně vydání Kiplingových básní. Ponechal jsem slovo Bůh (God) na konci jednoho verše. Nemohl jsem si pomoci!... Ten řádek se nedal změnit. Rýmovalo se to se slovem rod (udice). Uvědomuješ si, že v celé slovní zásobě existuje jen dvanáct rýmů k "rod"? Lámal jsem si hlavu celé dny. Jiný rým nebyl." (Str. 185 angl. orig.)

Těžko by se to překládalo, ale kupodivu se nikomu s naší zkušeností nebude zdát absurdní, že Ampleforthův zatkli kvůli jednomu slovíčku. Slovo Bůh je v naší společnosti nevhodné. Z našeho oficiálního jazyka ho fakticky vyloučili, třebaže o tom nevyšlo žádné usnesení a nejspíše neexistuje příkaz nepoužívat ho. Tajemné pochody ve slovní zásobě českého newspeaku probíhají pomalu a nepostřehnutelně. Trvá léta a najednou nějaké slovo zmizí, nebo zmizí jméno člověka nebo jakékoli jiné nepohodlné slovo. Slovo Bůh se například v novinách nebo v masmédiích téměř neslyší, snad jen v nějakých starších hrách. Pomalu se ztrácí i ze starých úsloví, z pozdravů a dokonce i z kleteb. Bůh je prostě v našem každodenním životě ne-osoba, nonperson, jak se říká v newspeaku. Znáám i obyčejné věřící, kteří říkají raději Ten nahoře a zvednou oči k nebi.

Jako komické záležitosti to všechno vypadá jen zdánlivě, Orwell měl však jasnozřivé vnuknutí, když právě z newspeaku udělal ideologickou páteř angosu. Jazykovou analýzou se mnohé jevy zašifrované v ideologii stávají zřejmými. Přičemž nejdůležitější je poznatek, že ne běžná fráze, zkomoleniny a zkratky jsou hlavním znakem jazykového úpadku, ale hotové kadluby, které znemožňují svobodné myšlení. Tyto důsledky našeho newspeaku lze slyšet a číst na každém kroku. Když čtu úvodník nebo poslouchám komentář v rozhlasu, vnímám s úžasem, jak málo slov je zapotřebí, aby byla popsána nějaká zideologizovaná skutečnost. V takových chvílích se přede mnou vynořuje Symova fanatická tvář a slyším ho, jak při obědě vysvětluje Winstonovi právě poslání newspeaku:

"My slova ničíme – moře slov, stovky denně. Otesáváme jazyk až na kost... Je krásné ničit slova... Ty nechápeš, jaká je krása v destrukci slov. Víš, že newspeak je jediný jazyk na světě, jehož slovní zásoba se každým rokem zmenšuje?... Jediný cíl newspeaku je zúžit rozsah myšlení. Nakonec dosáhneme, že ideozločin bude doslova nemožný, protože nebude slov, kterými by se dal vyjádřit. Každý potřebný pojem se v budoucnosti vyjádří přesně jen jedním slovem, jehož význam bude stroze definován a všechny vedlejší významy vymazány a zapomenuty... Každým rokem bude méně a méně slov a rozsah vědomí se vždy o něco zmenší." (Str. 44-46 angl. orig.)

Nevěřím na mnohé z Orwellových předpovědí, nevěřím na možnosti úplné kontroly myšlení, nevěřím, že dokonalá diktatura může být navěky, nevěřím, že je možné spoutat život do politických a ideologických regulí, nevěřím na permanentní válku, nevěřím, že jediná naděje spočívá v prolétech, nevěřím na mnoho věcí. Avšak začínám pomalu věřit, že destrukci jazyka lze myšlení omezit. Při obrovských možnostech, které má dnes každá politická moc v rádiu a televizi, je představitelné, že masy poddaných budou zavaleny nepřerušovaným duckspeakem tak dlouho, až někdy v roce, o který se nehodlám přít, se ze starého jazyka básní, lidové mluvy a literatury stane redukovaný zmetek, který už dnes slycháme. V redukovaném jazyku je skryta zvláštní nakažlivost. Mokrát jsem si všiml, že lidé, kteří doma nebo na ulici mluví jadrně a bez frází, přejdou okamžitě do omezeného a zmetkovitého jazyka, jakmile promluví na veřejnosti, na schůzi anebo třeba v předem připraveném televizním rozhovoru. Už se to chytá i dětí. Náš domácí newspeak se už ustanovil jako prostředek veřejného projevu, projevu určeného vrchnosti, už rozvěsil síť a chytá do nich myšlenky jak mouchy, aby je vysál a nechal ležet jako suché mršiny. Z tohoto procesu jde skutečně strach.

Utěšovat se můžeme jen odkazem na dějiny. Dokud existují vrstvy nedotčené tímto newspeakem, může se živý jazyk vrátit do mluvy úřadů a institucí. Chválabohu se také zatím nepřepisují klasici a existuje i bohatá kultura neoficiální, a dokud nebude evidován každý kus čistého papíru, bude asi existovat. Nicméně ze Symova vášnivého projevu je člověku nevolno.

V Orwellovském newspeaku je i jiné těžce přeložitelné slovo doublethink. V různých pasážích se složitě vysvětluje jeho význam. Nemáme zvláštní pojem pro tento myšlenkový trik, je to však způsob myšlení, který ovládá každé dítě od šesti let, od prvního okamžiku, kdy začne chodit do školy. Vždyť je to podle autoritativního výkladu samotného Goldsteina "dovednost podržet v mysli dvě protikladná přesvědčení a současně dvě akceptovat". U Orwella se vysvětluje doublethink jako složité umění, kterému se člověk musí učit. Ve skutečnosti, jak se o tom lze přesvědčit v reálném životě, lze se domácímu doublethinku naučit celkem hravě. Protože u nás to není filozofická disciplína, ale hrubé kopyto, na které se v nebezpečí natáhne jakékoli přesvědčení. Náš přízemní doublethink totiž nevyžaduje, aby se oběma protichůdným přesvědčením věřilo, stačí je prostě držet ve vědomí vedle sebe a na veřejnosti používat toho, které je v dané chvíli nejvýhodnější, tedy vždycky přesvědčení uznaného státem.

Umění dvojího nebo i trojího přesvědčení se naučí občan reálného socialismu bez velkého mučení ve škole a na pracovišti. Je to nejrozšířenější typ myšlení v celé východní Evropě. Od malička je dítěti vštěpováno do hlavy, že jsou věci, o kterých lze mluvit jen jedním způsobem. Do dospělosti se každý spolehlivě naučí nazpaměť několik stálých ideologických výroků a ty si uchová v přihrádce pro slavnostní potřebu nebo kariéru. Vedle toho může naplnit vědomí ještě jinými vírami, přesvědčeními a postoji, ale nesmí dopustit, aby se pomíchaly a při nějaké nevhodné příležitosti vyšly najevo. Kdo se tomu naučí, a naučí se tomu skoro každý, může spokojeně žít až do smrti.

Toto dvojí přesvědčení v mozku a dvojí postoj nevedou, jak by se dalo předpokládat, k schizofrenii. Naopak, dá se s tím spokojeně žít. A protože tuhle schopnost má obrovská většina obyvatelstva a bezostyšně ji na veřejnosti

demonstruje, nespojuje se už s morálkou. Účelové použití postojů, které jsou ve vědomí uloženy jako v ledničce, se považuje víc za šikovnost než za nemravnost. S nepochopením se spíš setká demonstrace pravého vnitřního přesvědčení, protože se příliš podobá bezúčelnému prorážení zdi hlavou.

Obyčejný člověk, který je ideologicky zkoušen jen zřídka, se o svou dovednost doublethinku nemusí ani moc starat. Mnohem náročnější trénink absolvují členové strany a vůbec příslušníci oporných vrstev moci. Pokud nejsou hlupáci, jako třeba Parsons, musí cvičit, protože každé klopýtnutí, zvláště na odpovědných místech, se počítá a v konečném součtu by mohlo mít špatný vliv na postup po žebříčku moci. V této výkonnostní třídě se žádá, aby žádoucí přesvědčení bylo poznat na hlasu i na výrazu tváře. Zvláště v televizi.

Bávím se často zkoumáním doublethinku na obrazovce. Dívám se do očí komentátorovi, který právě líčí úpadek, politickou destabilizaci, rozmáhající se zločinnost a podobné věci v nějaké nepřátelské zemi. Snažím se přechít jeho prostoduchý doublethink. Je mladý, podle obličeje ne hloupý a měl možnost prohlédnout si nepřátelskou zemi zblízka. Skončí své smutné líčení, naposled se na mě podívá a zmizí. A já si představuji, jak si nyní s povzdechem zapálí vonnou cigaretu, vyrobenou v oné nepřátelské zemi, pohlédne s potěšením z okna na své zaparkované auto, také vyrobené v úpadkové zemi, a pomyslí, jaké závistihodné předměty nakoupí své ženě v oné destabilizované zemi, až tam pojede. I kdyby mě ten mladík sebevíc hypnotizoval očima a naléhavostí hlasu, stejně vím, že mi předvádí jen doublethink.

Člověk se už v těchto končinách Evropy setkává vlastně jen s doublethinkem. Aspoň na veřejnosti. V soukromí je to samozřejmě jiné. Komplikovaný doublethink, který líčí Orwell, není zapotřebí. Náš doublethink je konfekčně šitý a každému k dispozici. Je to obyčejný venkovní převlek, který se při oficiální příležitosti jen přehodí přes tělo a zapne u krku.

Náš newspeak nemá ani slovník ani vlastní gramatiku. Ale rozezná se od normální řeči po jediné větě, možná po několika slovech. Stačí například přejíždět v radiopřijímači po různých frekvencích krátkých vln. Alespoň desetkrát se ozve čeština, slovenština nebo jiná známá řeč. Předpokládaný posluchač nemusí být ani příliš trénovaný, aby po několika slovech poznal, jaký ideologický vítr k němu zavál. Náš newspeak se pozná okamžitě. Pozná se podle slov, ne podle akcentu, jsou to slova, která okamžitě vyšlou do ucha domácí signál. Je to syntax, která se prozradí domácí vůní. Je to prostě náš domácí newspeak. I cizokrajná čeština se okamžitě pozná, každá má svou pečeť, jinak zní z Ameriky, jinak z Tirany a jinak z Vatikánu.

Tato drobná pozorování svědčí o tom, že svět nemá daleko k Orwellově vizi. Už i samy jazyky svádějí ideologický zápas nezávislý na lidech. Jedna a tatáž věc má v nich úplně jinou podobu, možnosti porozumění se rychle zužují. Orwellovy filologické úvahy jsou otevřeny do budoucnosti a je asi lepší je nedomýšlet. Aby se třeba brzy nesplnila zlověstná věta, kterou pronáší Syme:

"Napadlo tě někdy, Winstone, že tak v roce 2050, a to nejpozději, nebude naživu ani jedna lidská bytost, která by byla schopna rozumět rozhovoru, který právě vedeme?" (Str. 45 angl. orig.)

X. PROČ?

"Devatenáct set osmdesát čtyři" nemá složitou kompoziční výstavbu. Je to prostá kronika příslušného roku, jeho několika měsíců, v nichž Winston prožije svůj příběh. Postavu má román vlastně jen jednu, protože ostatní, včetně Julie, jen tiše provázejí Winstonovo vnitřní trápení. Všechno vlastně vypravuje Winston sám, vždy je přítomen na scéně, celá kniha by mohla být jeho deník.

Avšak kompozice Winstonova myšlenkového dobrodružství je promyšlena mnohem rafinovaněji a je naplněna vnitřním napětím. Winston se čtenáři svěruje se svými myšlenkami postupně, děsivost jeho objevů narůstá a ve vězení jsem pak svědky doslovného týrání rozumu. To rozum se zmítá pod elektrickými údery a obušky strážců, duše se svíjí v ponížení, ne páteř hrozí rozlomit se v půli, ale vědomí člověka. Tato linie příběhu má promyšlenou gradaci a sama stačí udržet napětí a pozornost.

Paralelně s mučivým hledáním slov staré písničky zaznívá v knize ještě i jiný refrén, který se neustále opakuje. Je to refrén stejně mučivého hledání odpovědi na otázku, kterou si Winston neustále kladl. Je to hledání odpovědi na otázku, bez níž pravda není nikdy dokonalá, je to hledání odpovědi na otázku – PROČ? Od začátku pátrá Winston po hlavním účelu zrůdné organizace, po hlavním motivu, který udržuje stranu u moci. Postupně shromáždí téměř všechny odpovědi na otázku – JAK? Sám nebo s pomocí O'Briena dokončí základní analýzu všech funkcí oceánské společnosti a pochopí, jak vše funguje. Nic mu nezůstane utajeno, ví, jak se pracuje na změnách minulosti, ví, jak funguje ideopolicie, ví, jakými metodami se vede válka a jak ničivé působí newspeak.

Ale až do konce se trápí otázkou – proč? Proč se to vše děje, jaký účel má absurdní despotie, když vlastně nikomu nepřináší úlevu ani prospěch. Tahle Orwellova osudová otázka platí dodnes. Nevím totiž, zda na ni lze vůbec jednoznačně odpovědět.

V širším ohledu se tu přece jedná o otázku po smyslu revoluce, po smyslu všech hnutí za lepší svět a po smyslu velkých historických činů. Jako socialista a revolucionář si ji Orwell kladl obzvláště silně. V té době to byla rovněž otázka po smyslu ruské revoluce. Také dějiny Oceánie začínaly velkou revolucí. Proto Winston tolik pátrá po minulosti. Aby si ujasnil, co bylo zničeno, jakou to mělo hodnotu a proč to bylo obětováno ve jménu ideálů, které se nakonec proměnily v bídu, násilí a válku.

Je to zoufalý refrén celé knihy a nepřestává se opakovat ani tehdy, když O'Brien zmučenému a odlidštěnému Winstonovi odpoví. Pouze v této pasáži románu je odpověď, i když bez fanfár a zřetelného ulehčení, přesně formulována. Zdá se nemastná a neslaná, nejspíš ani Orwella dost neuspokojila. Protože se však objevuje až v závěru knihy, ve scéně mučení a výslechu, dělá jako by tečku za vším trápením. Napřed chce O'Brien vypáčit odpověď z

Winstona:

"Docela dobře chápeš, jak se strana udržuje u moci. Teď mi odpověz, proč tak na moci lpíme? Co je naším motivem? Proč tu moc tak chceme?"

Winston už nemyslí jasně, touží se vyhnout další bolesti, a proto se snaží formulovat odpověď tak, aby O'Briena uspokojil a ujistil ho o zbytečnosti dalšího mučení:

"Vládnete nad námi pro naše vlastní dobro. Jste přesvědčeni, že lidské bytosti nejsou uzpůsobeny k tomu, aby si samy vládly, a proto..."

Je to rozumná odpověď, lichotivá a v dané situaci dobromyslná. Má svou logiku a není tak vzdálená obecnému myšlení. Je dost lidí, kteří takovou odpověď přijímají jako přirozenou a spokojeně ponechávají vládu v rukou těch, o nichž se domnívají, že to umějí lépe než oni.

Winston je však ztrestán a O'Brien se musí výkladu o základní motivaci moci odhodlat sám:

"Strana usiluje o moc výhradně kvůli ní samé. Nejde nám o dobro druhých, jde nám jedině o moc. Nejde nám o bohatství nebo přepych, nebo dlouhý život nebo štěstí: jen o moc, čirou moc. Co znamená čirá moc, hned pochopíš. Lišíme se od všech oligarchií minulosti v tém, že víme, co děláme. Všichni ostatní, ba i ti, co se nám podobali, byli zbabělci a pokrytci... předstírali, a možná tomu dokonce věřili, že se chopili moci nechtěně a na omezenou dobu a že hned za rohem leží jakýsi ráj, kde si lidské bytosti budou rovny a kde budou šťastné. My nejsme takoví, my víme, že se nikdy nikdo nechápe moci s úmyslem, že se jí vzdá. Moc není prostředek, je to cíl. Diktatura se nenastoluje, aby zabezpečila revoluci, revoluce se dělá proto, aby zabezpečila diktaturu. Cílem pronásledování je pronásledování. Cílem mučení je mučení. Cílem moci je moc." (Str. 211 angl. orig.)

Zde by tedy mohl opakující se refrén skončit, protože byla konečně dána odpověď na otázku, proč se totalitní systémy udržují všemi prostředky, když už nemají ani zjevný, ani skrytý důvod, který by jejich existenci opravňoval. Byla vyslovena pravda, která měla Winstona ohromit, ale Winston není nijak ohromen a spíše si všímá toho, jak staře O'Brien vypadá. Ani na čtenáře, kteří netrpělivě čekali, jak Orwell odpoví na ústřední otázku celé knihy, nepůsobí konečné poznání nijak definitivně. Jako by celé O'Brienovo fanatické přiznání bylo zase jen úhybným manévrem a tajemství zůstalo přece jen neodhaleno. Orwell neuvedl tuto odpověď tak, aby bylo zřejmé, že je to jeho odpověď. Přidělil úlohu mluvčího O'Brienovi, ale ten může lhát jako už mnohokrát. Záhada zůstává, anebo není aspoň vyřešena jednoznačně a my se s tím smiřujeme, protože po všech špatných zkušenostech s jednoznačnými odpověďmi na složité otázky jsme raději, když cosi zůstává otevřené i jiným řešením.

O'Brien neřekl vlastně nic nového, zopakoval jiným způsobem, co už bylo mnohokrát řečeno ústy císařů a králů, ba v knihách a na jevištích divadel. Odpověď je však příliš metafyzická, než aby ji bylo možné přijmout bez výhrad. Navíc je sociálně nezakotvená. Často se sice uspořádání společnosti jeví, jako by moc byla účelem sobě, jako by v lidech bylo obsaženo něco, co samo tíhne k moci, apriorní metafyzický imperativ, který ponouká k vládnutí, násilí, zvůli a manipulaci. A je také dost důkazů, že agresivita, zděděná od zvířat, touhu po moci podmiňuje. O'Brienovi takové vysvětlení vyhovuje, protože on sám je metafyzik a libuje si v mystériích.

Jenže něco tu nehraje. Například prožitek moci, extatická rozkoš z moci, kterou předvádí O'Brien a která se trochu podobá zvrácené rozkoši sexuální, což už šikovní psychoanalytici také dokázali, je možná jen na určitém stupni sebeuvědomění, v sebereflexi s dost složitými pojmy. Jak tedy vysvětlit, že kromě lidí schopných tohoto extatického prožitku moci se tu bezohledně přizívají i ti naprosto primitivní, kteří nikdy o rozkoši moci neslyšeli a neuslyší. Totalitní moc nedrží pohromadě solidarita mocenské špičky, která si možná čas od času pořádá divadlo mocenského sebeopojení, ale především oddanost masy drobných posluhů a drábů, domovních důvěrníků, kádrových referentů, policajtů a komorníků, udavačů, kteří na každého něco vědí, to je tmel, který ji drží pohromadě. Kdyby se měla moc udržovat jen kvůli orgiastickým rozkoším, kterých si občas dopřává při manifestacích a na shromážděních v mramorových palácích, nepřežila by dlouho. A rozložila by se okamžitě, kdyby desetitisíce jejich obyčejných strážců neměly jiné důvody k oddanosti než možnost přihlížet těmto představením, protože by do práce nenastoupili ani policajti ani statisíce byrokratů, kteří se denně vrhají s razítkem na úřední ležera.

O'Brien lže a dobře ví, že lže. Vysvětlení motivů strany je výronem jeho kalné duše. Nevěří mu ani Orwell, protože v dané situaci dovoluje Winstonovi, aby argumentoval proti věštbě moci neobyčejně obyčejnými a pravdivými slovy:

"Vždyť neovládáte podnebí, ani zákon přitažlivosti. A jsou přece nemoci, bolest, smrt..." (Str. 213 angl. orig.)

O'Brienovo mentorování je šílené a jeho logika zvrácená. Winston, který smrdí jako kozel a jemuž na noze mokvá vřed, je silnější i ve své argumentaci, protože přechází od hvězd k člověku. Není tak honěný v argumentech, ale řekne nakonec něco, co je blíž pravdě než celá O'Brienova mocenská metafyzika:

"Nějak už vám to selže, něco vás zdolá. Život vás zdolá." (Str. 216 angl. orig.)

Polemika v mučírně není ani v nejmenším akademická, je to zápas o život. Winstonovi jde o smysl zbytku života a o život jde i O'Brienovi, protože kdyby měl Winston pravdu, O'Brienův svět by se rozpadl v prach.

Vážnost této diskuse jsem si uvědomil hned při prvním čtení, a od té doby ve mně trčí všechno, co zůstalo nezodpovězeno, jako ostny. Od té doby se pořád dívám kolem sebe a jako Winston si kladu své vlastní, jen trochu modifikované – PROČ? Na rozdíl od Orwella jsem nebyl odkázán na pouhou důmyslnou spekulaci.

Za třicet let života v napodobenině oceánské společnosti jsem měl dost příležitosti dívat se a sledovat všechny procesy, které systémem otřásají, i ty, které není na povrchu vidět a které tiše pracují jako podzemní vody. Za léta, která uplynula od Orwellovy smrti, se mnohé vyjasnilo. Štěstí, spravedlnost a rovnost, posvátné cíle velké revoluce, jsou v nedohlednu, dál než kdy předtím. Nikdo se už ani vážně nepokouší vyzývat šťastnou budoucnost, jež by měla přilepit hojivé náplasti na rány, křivdy a utracené životy. Dnes se už dá odpovědět na zoufalou otázku – proč? celkem prostým způsobem.

Hlavním účelem moci, a hlavním motivem, proč po ní lidé tak touží, není vůbec její "čistota", její existence "o sobě", nýbrž její plody, zlatá vejce, jež snáší, blahobyt a přepych, kterým O'Brien pokrytecky pohrdá, výsady a privilegia, která hřejí srdce, protože jiným se nedostaly, protože potvrzují nerovnost. Mystérium moci je banální a skoro trapné, řekl bych. Vždyť to tak na světě vždycky bylo, lehátka římských patriciů, žranice vojenské šlechty, plná břicha biskupů, tlusté peřiny měšťanů a zlaté kohoutky v koupelnách Vanderbildtů. Je to pořád strašně stejné. A také já nemohu dát honosnější odpověď, protože jsem viděl, co jsem viděl.

I Winston to viděl, ale zřejmě mu bylo trapné podezřívát celý mystický systém z nízkých pohnutek. Když navštívil O'Briena v jeho bytě, měl před sebou motivy moci jako na dlani:

"Místnost, v níž stáli, byla podlouhlá a měkce osvětlená. Obrazovka byla ztlumena do tichého šepotu, tmavomodrý koberec byl tak tlustý, že člověk měl dojem, jako by šlapal po sametu... Jen při vzácných příležitostech bylo možné nahlédnout do obydlí členů vnitřní Strany... všude blahobyt a dostatek prostoru, neznámé vůně dobrého jídla a dobrého tabáku, tiché a neuvěřitelně rychlé výtahy, tapety na stěnách a bílé obložení, všechno nádherně čisté... Winston si nepamatoval, že by kdy viděl chodbu, kde by zdi nebyly špinavé od doteků lidských těl." (Str. 137 angl. orig.)

Ach, co všechno ještě u O'Briena bylo! Winston tam pil po prvé v životě víno, kouřil cigarety ze stříbrné tabatěrky, tlusté a s neobyčejně jemným papírem... Winstonovi, zaslepenému úvahami o svobodě, minulosti, pravdě, nenapadlo, že by právě tohle mohlo být skutečným motivem moci, a ne její abstraktní zbožnění. Motivy moci jsou přechasto nízké a mají co dělat s obyčejnou lidskou závislostí na břichu, oblečení a střeše nad hlavou, což ovšem není vždy jedno a totéž. Říkám to Winstonovi tak brutálně, protože se hněvám sám na sebe, že jsem jako on bloudil a hledal metafyzické klíčky, a neviděl, co jsem měl před očima. Taky jsem se prostě styděl přijmout takovéto vysvětlení degradace celého národního života, ničení jeho kultury a mravnosti. Stud mi bránil uvěřit primitivní příčině lži, kterým příslušovali vzdělanci, akademici a laureáti nejmožnějších cen. Stud, protože si člověk připadá, jako by civěl na nepěknou nahotu.

Proto snad to Orwell nezdůraznil více, ačkoli už ve Zvířecím statku ukázal, jak prasata vehementně kořistila ze svého nového postavení a jen blbec Boxer dřel do úpadku, až posel. V sociologii a filozofii a v celých dějinách lidstva se vyjímají lépe jiné motivy moci než ty nejprimitivnější. Možná že někde na světě řídí ještě cesty k moci víra a fanatismus, jistě však je, že jedno i druhé vyprchá, víře se zalíbí ve zlatě a fanatismu v autech Mercedes Benz.

Jsem smutný, protože jsem vložil prsty do rány. Zvláště po roce 1969 byla u nás, v Československu, vynikající viditelnost. Viděli tehdy skoro všichni a skoro všichni pochopili, že podíl na moci je současně podílem na výsadách a bohatství. Co na tom, že v reálném socialismu jsou to často jen cetky ve srovnání s bohatstvím králů. I jejich symbolický význam zvyšuje falešnou cenu života. Pro lidi s československou zkušeností jsou O'Brienovy metafyzické žvásty směšné. Našinec by si ze všeho nejpřesněji všiml, v jakém domě O'Brien bydlí, jakou chatu si postavil na víkend, v jakém jezdí autě, jak se postaral o své děti, jakou má milenkou, kam jezdí v létě na dovolenou a v jaké nemocnici si léčí vysoký krevní tlak. Své orgiastické řečnění si může nechat pro sebe, nikdo mu to neuvěří.

Nebudu dále setrvávat u těchto přízemností, protože je to trapné, zvláště v souvislosti s tak vzácnou knihou, jakou je "1984". Není třeba uvádět příklady, v naší Oceánii se tohle ví. Vědí to Rusové, vědí to Poláci, víme to my v Československu, vědí to ve všech zemích ersocu a pak jistě ve všech zemích, kde je politická moc tak přísná, že nikomu nedovolí zeptat se veřejně, kolik má ministr měsíčně. Kdyby měl Winston možnost posadit se do hospody k mým spoluobčanům, napovídali by mu toho tolik, že by mu šla hlava kolem. Odpověď na otázku – proč? by ho zdaleka tak netrápila, kdyby slyšel historky o prostorných vilách, podobajících se starým palácům, o kobercích měkčích než samet, o kožešinách dam, o loveckých chatách v temných lesích, o vzácných alkoholech, dovážených z nepřátelských zemí, o křišťálových lustrech, zvláštních sanatoriích a zvláštních obchodech, zásobovaných také z nepřátelských zemí, prostě dověděl by se tolik, že by se mohl O'Brienovi vysmát. Tím by ovšem kulce neušel.

Při všem smutku se však domnívám, že tato přízemní odpověď je nadějnější než O'Brienova. Takto motivovanou moc totiž život snadněji zdolá. Její přízemní příčiny netrvají věčně, jsou dočasné jako ostatně všechno v sociální oblasti. Materiální ukájení moci vyvolává potřeby, kterým struktura řízení společnosti nemůže dostát. Winston má pravdu, když tvrdí, že "je nemožné vybudovat civilizaci na strachu, nenávisti a krutosti" z toho, prostého důvodu, že svoboda je neviditelnou podmínkou mj. i materiálního rozvoje, který dává moci smysl. Aby se měli mocní vůbec z čeho radovat, musí jim jejich hračky někdo vymyslet a vyrobit. Ve strachu, krutosti a nenávisti se nedaří práci a začínají chudnout všichni, napřed poddaní a potom opory moci. Moc musí nakonec se žalem přiznat, že svobodný dělník umí udělat lepší boty než obelhávaný prolét a že svobodný inženýr vymyslí něco lepšího než ustrašený inženýr. A to je definitivní konec věčnosti, o které se pořád mluví. Jediná diktatura by mohla být věčná: tvořivá a prosperující, to však nejde dohromady.

Náš soudruh Winston Smith skončil špatně, dověděl se však vše, co se chtěl dovědět. Já mám za sebou desetiletí stejného dobrodružství. Kdybych měl říci rychle a bez rozmyšlení, co nejdůležitějšího jsem v tomto dobrodružství objevil na obranu lidské důstojnosti a míru v lidském společenství, citoval bych spontánně jedno místo z Winstonova deníku:

"Svoboda je svoboda říci, že dvě a dvě jsou čtyři. Jestliže toto je dáno, všechno ostatní z toho vyplyne." (Str. 68 angl. orig.)

Důraz je přitom na druhé větě. Není jisté, že dvě a dvě jsou čtyři, ale musí být možné říkat to, ostatní už z toho vyplyne. Je až nepředstavitelné, co všechno z toho může vylíznout. Něco prostě musí být nejdůležitější, odkud všechno ostatní vyplývá. Orwell to stanovil jako málokdo před ním, protože ukázal, jak budeme žít, nebude-li do nějakého termínu dovoleno říci, že dvě a dvě jsou čtyři.

Nu, do roku 1984 už to svět nestihne.

1981-1983 s přerušením jednoho roku a tři týdnů